

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

A KÁPOLNA

REGÉNY

IRTA
ALPHONSE DAUDET

FORDITOTTA
FÁI J. BÉLA

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA
1896.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5557-15-6 (online)
MEK-16371

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

I.

Harangszó a szabadban.

II.

A herceg naplója.

III.

A corbeili ut. - Richard és Lydie.

IV.

Féltékenység.

V.

Beszélgetés a kis kertben.

VI.

A herceg naplója.

VII.

Intermezzo.

MÁSODIK KÖTET

VIII.

A kis kápolna csodatéte.

IX.

Az elhagyott.

X.

A herceg naplója.

XI.

A kolostorban.

XII.

Bum-bum...

XIII.

A lehetetlen bocsánat.

HARMADIK KÖTET

XIV.

Hetivásár.

XV.

A herceg naplója.

XVI.

Az erdőben.

XVII.

Kettős félreértés.

XVIII.

A Lydie szegénye.

XIX.

Az éjjeli les.

XX.

Az ut.

ELSŐ KÖTET

I. *Harangszó a szabadban.*

Richard Fénigan, nagy vadász és halász Seine-et-Oiseban, aki egész esztendőn át falun lakott édes anyjával és fiatal feleségével, épp fölszedte a varsáit a Szajnának azon a zöld szigetekkel behintett részén, amelynek a halászatát az evryi zsiliptől az athisiig kibérelte. Ezen a forró, nyomasztó juliusi délelőttön a naptól, amely olyan volt, mint egy olvadásban levő platinakorong s beezüstözte az eget, a folyó csak úgy párolgott, mozdulatlanul, némán; még a szokott csacsogó zaj is elcsitult, amelyet a parti lejtő bokraiban a poszáták, cinegék és fecskék támasztanak; a meleg párázat csak annál élesebbé tette a vízi növények erős leheét s a kőrisbogarak bántó szagát, amelyek smaragd-foltokban fénylettek a fákon. Fénigan, a harmincöt éves, eleven arcszínű, sűrű barna szakállu, izmos férfi maga is érezte a levegő zsibbasztó hatását, s amikor beért a kis révbe, ahol a kikötött bárkák előtt a hálói szőke füst gyanánt terjengtek a part halványzöldjén, néhány percig egészen elkábulva maradt ott elálmósodottan a hajójában, zöldvászon ruháján feketés vízfoltokkal. A Szajna innenső feléről, a magasból harangszó hallatszott.

Richard összerezzen.

- Hallottad, Chuchin?

Chuchin, a halász, aki a haltartóba bujva számlálgatta a csukákat, compókat és angolnákat, fölemelte füstös képét, amely ráncosabb volt mint a folyó, mikor keleti szél borzolja, azt mondta:

- A kastélyból szól, biztosan.

- Csak nem az ebédre? Alig van még tizenegy óra...

- Lehet, hogy vendég jött... Talán Grosbourgból valaki... Láttam is az imént a hidon visszafelé jönni a hintajokat.

A harang újra megszólalt a távolból, kiáltóan a táj zsibbatagságában.

- Rakodj össze, öreg Chuchin, én fölmegek szétnézni.

És azzal a nyugodalmas járásával, amelyet a falusi élet adott meg neki, Richard elindult a vontató uton egészen a jegenyefasorig, amely meredeken halad föl a corbeili országúthoz. Annak a mentén van a kis Uzelles falva, s a község nevét viselő birtok.

Haladtában fenszóval gondolkozott, nem tudva mire vélni azt a hívó harangszót, de azért semmi rosszat sem sejtve... Vendég Grosbourgból, az nem igen volt valószínű... Ki jöhetett volna? A tábornok oda van fürdőzni Tyrolban a hercegnével együtt. A fiok pedig a Stanislas-kollégiumban készül a tisztvi vizsgálatra, mely a körmére égett. Inkább valami konyhai vagy cselédházi dráma lesz az, mely a gazda jelenlétét kívánja. Vagy pedig valami összekoccanás az édesanyja meg a felesége közt... De nem, még sem; évek óta véget ért már az a rettenetes családi háború, amely házasságuk első idejét olyan kinossá tette... Mi lehet hát?

- Jó napot, Fénigan úr, szólalt meg az ut tulsó feléről egy alázatos, szineskedő hang, amely fölzavarta elmékedéséből. Négyen-öten voltak ott, egy nagy jegenyefához támaszkodva, Robin, az utkaparó, Roger a levélhordó, leszállva a *veló*-járól, melyet az irányzójánál fogva tartott, egy mosóné, vizes ruhától csurgó és nehéz talicskájának a szarván ülve s mindnyájan nyitva felejtett szájjal és tágra nyitott szemmel hallgatták az Alexandre ur elbeszélését, aki annakelotte udvarmester volt Grosbourgban, nyurga, borotvált képű, kifogástalan alak, fehér flanelöltözkben, ezüsttel gyűrűzött fekete bambusz-nyelű halászhoroggal a kezében.

Miféle terefere volt az, amelyet a Fénigan odaérkezte hirtelen félbeszakított? Miért az a gúnyosság a nyugalomba vonult lakáj köszönésében, aki máskor olyan tisztelettudó és meghunyászkodó volt? Utóbb kegyetlen határozottsággal fog eszébe jutni Richardnak a legcsekélyebb részlet is, és meg fogja magának magyarázni mindezeket a körülményeket, amelyekre most, mint jelentéktelenekre, alig vet ügyet.

A kis templom előtt, amely olyan fehér, mint valami új sirbolt, s amely ott áll az út szélén, újra megszólította valaki. Az öreg Mérivet, cylinderben és hosszú szürke zubbonyban, egyik kezében festékes-bögrével, a másikban pamacsca, buzgón foglalatzkodott azzal, hogy fölfrissítse - mint mondá - a kirakata felírását.

- Nézze csak, szomszéd... egy mérföldnyiről is el lehetne most már olvasni.

És félreállott, hogy kellően megcsodáltathassa az újra befestett sorokat ott a fal vakolat-diszitményén, a főbejárástól jobbra:

NAPOLÉON MÉRIVET
*a Nagy-Szent-Gergely-rend lovagja
építtette ezt a kápolnát
Hitvesének, Irénnek
Emlékezetére
S ajándékozta Uzelles községének.*

Ez az epigráfium olyan családi drámát foglalt magában, amelyet a vidéken senki sem ismert teljesen. Csak annyit tudtak, hogy Mérivet, mikor a felesége, akit örülten szeretett, meghalt, a birtokával szemben építtette ezt a kápolnát és állandóan gondját viseli a szakácsnéjával, mint egyházi szolgálóval, és az inasával, mint sekrestyével, együtt. Sőt büszkeségét találta abban, hogy a temploma vasárnaponként tele legyen hivekkel, fogatok álljanak az ajtaja előtt, s köszöntsek egymást, bókoljanak egymásnak az emberek, mikor a draveili vikárius, akihez Uzelles tartozott, kilenc órakor eljött, rövid misét mondani.

Épp emiatt a vasárnapi mise miatt állította most meg Fénigant, hogy panaszkodjék neki a kastélybeliekre. Hát van annak értelme, hogy a hölgyek Draveilbe mennek misére, vagy a soisyi klostomba, holott itt, a tőszomszédságukban...?

- Nem szép, szomszéd ur, igazán nem szép, erősködék a kis öreg, a festékjét kavarva, - egyik templom sem ér föl az enyémmel. Az enyém szerencsét hoz. Ha tudná, hogy milyen patronátus alá helyeztem, milyen teremtsé volt az az én Irénem!... A köztársaság azt írja az emlékműveire: *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség*; emennek a homlokzatára azt kellene felírnom: *Szánsalom, Könyörület, Bocsánat*... Kis kápolnának hívnak bennünket; a jó kápolna volna az igazi nevünk; és ön, mint feleséges ember, ha ide járna imádkozni, biztosítaná a házi boldogságát.

Richard mentegetőzött, mentegette a hölgyeit; a kápolnának éppen a közelsége gátolja a jóakarataikat. Olyan ritkán járnak ki a házból. A draveili vagy a klostombeli vasárnapi mise alkalmat ad nekik arra, hogy levegőre menjenek és kijártassák a lovakat, amelyek már nagyon is elhiznak. De majd szólni fog az édesanyjának, és a két asszonynak minden esetre saját széke lesz a kis kápolnában.

Ez az utolsó szó mosolyra készítette. Eszébe jutott az a név, amelyen a környéken az öreg Mérivet kápolnáját emlegették, s amely kevéssé volt alkalmas arra, hogy a férjeket oda csábítsa.

De egy harmadik, szakgatott, heves harangszó ismét utnak indította, még pedig gyorsabb lépésben mint eddig.

- - -

Az uzellesi birtok a falu szélén két épülettágra oszlott; a tulajdonképpeni kastélyt, amely újabbkori építmény volt, palatetővel, verandával, erkélyekkel s amelyben az öreg Féniganné lakott, hosszú gyertyánfasor választotta el az ugynevezett Pavillontól, a mult századból való régi hajléktól, amely a fiatal pár lakása volt. Egy kis ajtó, mely a falba volt vágva, szolgált a birtoknak ehhez a részéhez.

Ott leste Rosine Chuchin, a halász leánya, aki Féniganéknál szolgált, a szeme fölé tartott kézzel az utat, amelyet az erős világítás vakítóvá tett.

Már messziről elibe kiáltott Richardnak:

- A nagysága nincs együtt a nagyságos urral?

Richard ugyanis halászó napokon gyakran vitte magával már reggel a feleségét. A fiatal asszony kedvteléssel mártotta be karját egészen vállig a hideg vízbe, s meglepettséggel nézte a nehéz kosarat, amelyet felhuztak s azt az eleven ezüstöt, amely a fenekén csillogott és fickándozott. De ma Lydie bágyadt volt és férjének minden kérdésére egy kis álmos mormogással felelt, amint feje rózsásan és lágyan hevert ott a párnán, kékes szürke, gyöngyszínű tekintetének fénye átszűrődve lebecsült pillái között.

Egy pillanatig Richard eléldelgett emlékezetben a szerelmes férjnek ezen a látományán, mialatt a szobaleány hűledezve ismételte:

- A nagysága nincs együtt a nagyságos urral?

- Nincs. Miért?

- Hát mert reggel óta eltűnt.

- Eltűnt? Bolond beszéd!

Elég ereje volt fölmenni a kis ajtó két lépcsőfokán, de a gyertyános bejárásánál nyomban leroskadt a kőpadra. Reggeli gyöngesége, az a szédülés, mely a hajón is elfogta, most még jobban erőt vett rajta. Sem szólni, sem mozdulni nem bírva, hallgatta a Rosine csacsogását, amelyet alig értett...

A parkot, a veteményest, a partszéli kunyhót, mindent átkutattak... Végre az imént Georges apó, az öreg csavargó, aki az erdőből került elő, azt mondta a kertésznek, hogy az erdőre nyíló rácsos kapuk egyike nyitva van. Azután az öreg nagyságának levelet adott át.

- Különben itt jön a nagyasszony maga... Talán tud már valamit...

Richard anyja, büszke, természetes alak, hajadon fővel, mint mindig, fölfelé fésült, erősen lesimitott fekete hajjal, előre jött a fasorban, minden lépésével mozgásba hozva az erős fényfoltokat, amelyek az árnyékos talajra vetődtek. Járása heveségéről sejteni lehetett, hogy már kapott értesítést és dühös. Richard megkísérelte, hogy fölálljon és elibe menjen; de a padjához szögezve, aggódással telt szemmel és gyermekkori hangján csak azt tudta mondani:

- Lydie?... mama, hol van Lydie?

Nyersen, majdnem diadalmasan felelt rá az anya:

- A feleséged elment, gyermekem, és ez az egyetlen öröm, amelyet nekünk valaha okozott.

- Elment!

- El, még pedig nem egyedül, gondolhatod... Találd el, kivel... no, találj el.

A találgatás helyett Richard gyöngén nyöszörgött, egész testében megrázkódott, azután fejébe tódult a vér s visszaesett a padra, két karját a fasor porondjára ejtve.

II. *A herceg naplója.*

*W. de Vallongue urnak
Páris, Stanislas-kollégium.*

Grosbourg, 1886. július 6.

A mai napon, kedves Vallongue, és a következő napokon is, üres marad a helyem az előkészítőben. Vége, lemondok Saint-Cyrről meg a fegyverek dicsőségéről, amelylyel, úgy tartom, a nemzetségünk eléggé el van látva. Öregapámtól, Charles Dauvergnetől kezdve, aki az első császárság alatt tábornagy, alcantarai és olműtzi herceg lett, szegény apámuramig, a harmadik hadtest vezénylő tábornokáig, akit most ütött meg a szél, negyvenhét éves korában, az én hırneves elődeim semmi kitüntetést sem hagytak számomra, amire vágyódhatnám. Az orosz váza a chanaleilles-utcai palotánk nagyterme közepén, az orosz váza, amelyben a családi összes rendjeleinket besavanyitva tartjuk, színültig tele van. Mit csináljak hát? Semmit. És ez az, amire rendületlenül elhatározottnak érzem magamat. Tizennyolc éves vagyok, egyetlen fiú, örököse egy nagy névnek, a papa nagy vagyonának, és bizonyára szomorú egészségének is, s a bölcsesség azt javallja, hogy mihamarabb élvezzem azt, ami jót az élet kínál. Hozzá is fogok.

A két titokzatos levél közül, melyet a minap a trigonometria-óra alatt előttem irtam, az egyik Nuitt kapitánynak szólt Cardiffba, légyottot adva neki a cassisi kis kikötőbe (Bouches-du-Rhône), hogy várjon ott a *Piros-fehér-kék* yachttal, amely kellően föl legyen szerelve nyolc hajóslegénnyel, szakácsokkal, udvarmesterrel, mindez havi tizezer frankért. A második levél értesítésül volt szolgálandó annak, aki az expedícióra elkísér; mert gondolhatod, hogy nem hajókéz vagyok egyedül. Ez a hölgy ismeretlen előttem; legalább nem szerepel abban a nyakravalós fiókban, amelyben gyakran rostálgattuk együtt a favoritáim leveleit és arcképeit. Elmondhatom neked róla, hogy férjes asszony; szomszédnőnk a Szajna tulsó partján, Grosbourggal szemközt. Alig harminc éves; hosszukás, világos szeme, amely mindig le van sütvé, gyöngy-sor fényével világítja meg az arcát, mikor fölnyitja; tartózkodó arckifejezés, nagy fehér, zongorázó kezek régi divatu félkeztyűkben. Gyermeke nincs, férje imádja, és az egész környék tiszteli.

Csak annyit kellett neki írnom: »Jöjjön«, s ő azt felelte: »Szaladok«, és ott hagyott mindent, férjet, házat, családot, hogy hajóra szálljon egy olyan fiatal, olyan kevésbé megbízható utitárssal, mint a te barátod.

Hát nem mondtam, hogy az asszonyok különös jószágok?

Ami engem illet, nem ragaszkodom jobban emehhez, mint máshoz, sokkal kedvesebbek előttem *tutte le donne*, semhogy egynek is előnyt adnék. Mihelyt beleharaptam egyikébe ezeknek a pompás bonbonoknak, máris ki szeretném köpni és fölbolygatni az egész katulyát abban a reményben, hogy végre megtalálom azt a remek ízt, amelyet hasztalan keresek. Kivánj ezuttal több szerencsét, kedves Wilkiem.

Mikor ezt a levelet megkapod, én már javában fogok vitorlázni és szüleimnek az átkai az eget verdesik. Ám lássák! ők akarták azt ami bekövetkezett. Ha a helyett, hogy becsuktak előbb Grosbourgba és azután Stanislasba, szabadon hagytak volna Párisban, bizonyára nem fogott volna el ennek a szökésnek a hirtelen viszketege. De anyám, a hercegné, aki csöppet sem bánja, ha egymaga tartózkodik távol a férfaitól, amint bennünket nevez, igen elmésnek találta, hogy engem azzal kényszerítsen munkára és jó magaviseletre, hogy megtett a tábornok betegápolójának. Nem gondolta meg, hogy a magány rossz tanácsadó, és hogy ha folyvást csak az uzellei lejtőt nézem, fehér kőkápolnájával és kis tornyával, amelyben az erdő összes

vadgalambjai tanyáznak, talán mélabus gondolataim támadnak és szükségét fogom érezni a tágasságnak. A tábornok, midőn becsukott a kollégiumba, eldöntötte a szökésemet. Majd elbeszélem neked egyszer azt a kis drámát, mely köztem és a nagynevű rokkant közt a kastélyban tartózkodásom alatt lejátszódott.

Oh, Vallongue, mennyi mindenről elmélkedtem én ugy estenden, egyedül ebben a terjedelmes Grosbourban, amint a park mélyén, vagy a partszéli terrászon bolyongtam! Hogy néztem a szemébe az életnek, másoknak és önmagamnak, valamennyi közt a legbonyolultabb teremtménynek! E vizsgálódásoknak az eredménye az volt, hogy tizennyolc éves létemre vénnek és fáradtnak ismertem föl magamat, olyannak, akinek semmi becsvágya, aki nem szeret semmit, nem érdeklődik semmi iránt s előre látja bármilyen öröme is a végét.

Miért vagyok ilyen? Honnan ez a korán érett tapasztaltság, ez a mindentől való undorodás és ezek a ráncok, amelyeket egészen az ujjaim végéig érzek magamon? Közös vonása-e ez a nemzedékemnek, azoknak, akiket a »hódítás kicsinyei«-nek neveztek, mert, mint én, a háboru és az invázió éve táján születtek, vagy csupán saját tulajdona a családomnak, e régi talajnak, amelyet kimerített a nagyon is sok szerencsés aratás, és amely most hosszú ugarolást kíván? Isten neki, vállalkozom erre az ugarolásra.

És először is, mivel az asszony és a hajó előttem az egyetlen kíváncsi szórakozás, hát megszerzem magamnak, még pedig bőven. Eddigélé mint szerető és matróz csak apró kísérleti kirándulásokat tettem; ezuttal hosszujáratra indulok, és ha a bizalmas közléseim téged érdekelnek, ígérem, kedves Wilkiem, hogy a te számodra igen hű naplót vezetek az utazásairól és kalandjairól egy léleknek, amelyet apám, a tábornok-herceg, már régen olyan sötétnek és veszedelmesnek nyilvánított, amilyen egy éjjeli csata.

Charlexis,
olmützi herceg.

III.

A corbeili ut. - Richard és Lydie.

Richardnak a szobája, ahova őt az ájulása után bevitték, mint a Pavillonnak minden szobája, arra a corbeili utra nézett, amely párkányként huzódik tova a folyó fölött és egyike a legkiesebb utaknak egész Seine-et-Oiseban. Harmincöt évvel azelőtt, 1851-nek egy októberi reggelén, hirtelen támadt őszi záporban, ugyanezen az uton ballagott a draveili polgármesteri hivatal felé Fénigan draveili közjegyző és uzellesi birtokos az ő grosbourgi szomszédjával, az öreg alcantarai herceggel, hogy bejelentse azt a fiucskát, akivel az éjjel a felesége megajándékozta. A herceg, aki akkor reggel véletlenül betoppant a jegyzőjéhez, meg akarta őt tisztelni rokonszenvének ezzel a jelével; és az egyszerű falusi közjegyzőnek egy ütött-kopott esernyő alatt való hosszas gyalogolása, karonfogvást a Napoleon hirneves katonájával, a Fénigan-család évkönyveiben épp olyan dicső nyomot hagyott, mint a vitéz tábornagy aláírása a község szerény anyakönyvében.

Az anya sokáig sinlette meg a kis Richardnak ezt a kései jövetelét. Évekig sem hagyhatta el a heverő-zsölléjét s minthogy az apa, a közjegyzőséggel elfoglalva, sohasem volt otthon: a gyermek, a betegnek egyetlen szórakozása, ott nőtt fel anyja mellett, egyedül, elzártan, már korán rákényszerülve a hallgatásra, a merengésre, ott abban a szobában, ahol a fölvidítására nem volt egyebe, mint az országut látványa, szekereivel, fogataival, embereivel és állatjaival, kerülőkkel, pásztorokkal, zöldségárulókkal, házalókkal.

Ismerte is alaposan azt a nagy fehér utat, ez igazi panorámát, amelyen apró vizsga és türelmes szemei ezernyi olyan részletet tudtak fölfedezni, amiket mások nem is sejtettek. A pázsít közepén kőtalpazaton álló napóránál pontosabban mutatta neki az az ut az órákat. Nyáron, mikor Robin, az utkaparó, a szemközt levő fal rövid árnyékába tolta be a targoncáját, a kut mellé, a gyermek azt mondta magában fenszóval:

- A Robin ebédje... Egy óra.

És kedvteléssel nézte az embert meg két kicsinyjét, letelepedni az ut szélére, a targoncaasztal elé; ebéd után az asztal átváltozott pamlaggá, öblös zsöllévé, amelyben az utkaparó elnyújtózott egy kis déli pihenőre, mialatt pár lépésnyire tőle a kicsinyek csöndesen játszottak, szép kavics-garmadákat rakva, mint az apjuk szokta.

Mikor pedig az asszonyok feljöttek a mosóhelyről, vagy a szomszédos major nagy kapujába nagy esőszakadásként betódult a nyáj, vagy pedig mikor a draveili iskolából hazatérő gyermekek, a kut fordulójánál elváltak egymástól, Richard tudta, hogy most négy..., öt..., hat óra.

És az ut, amint órája, úgy kalendárioma is volt neki, megkülönböztető jeggyel jelezve a hétnek minden egyes napját. Hétfőn a szegények: lassu, véget nem érő felvonulása a rongyoknak, mankóknak, amelyek isten tudja honnan kerültek elő; és mindig ugyanazok, a ványadt, fakó arcok mutatkoztak a főkapu rostélyá előtt, hogy Clémentnétől, a kertésznétől, két sou-t meg egy karéj kenyeret kapjanak. Szombaton, régi francia divat szerint, a lakodalmas menetek jöttek: elül a hegedüs, csakugy ficamitva ki a tagjait, hogy az ütemet jelezze s mozgásba hozva cincogásával az egész falut, utána a menyasszony, fehérben, kipirulva és izzadva a narancsvirág-koszoru alatt, meg a vőlegény, aki az ut egész tüzes hamuját fölszedi kürtöskalapjának a selymére és a kabátja fekete posztójára; azután a násznép, párosával, az asszonyok rátartóan bocsátva le a földig a sál-kendőjük rojtjait, az emberek pedig röstelkedve, hogy hétköznapi henye kézzel az ünneplőben mutatkoznak az országuton. Kedden meg csütörtökön, a corbeili hetivásár előnapján, nagy ökörcsapatok, vásáros szekerek vonultak el, az utóbbiak olykor megállván a kastély előtt, portékákat kínálva. Nyári vasárnapokon

dalosegyesületek hordozták meg muzsikaszóval a versenyeken nyert érmektől csillogó zászlóikat; tűzoltók vonultak ki parádéra. Az ősz katonaságot hozott, hosszú ágyusorral, melynek a felvonulása megreszkettette a házakat, s a kut körül mindig ott tolongtak az izzadó katonák s dulakodtak egy ital vízért, akármilyen dühösen kiabált is a parancsnok. Máskor nagy vadász-break-ek vitték az utat szegő erdő felé a szomszéd kastélyokból, Grosbourgból, La Grangeból, Mérogisből a vendégeket, s kocsiszámra hordták az új vadásztársolyokat és fegyvereket, melyek csakugy csillogtak a rőt napfényben.

De az egész hétnek legvonzóbb napja, az amelyet Richard a legnagyobb türelmetlenséggel lesett, a csütörtök volt, amikor is délután három óra tájban a fiatal hangok egész raja zsibongott az ablakok alatt és a soisy-sous-étiollesi klostrom árvalánykái, kékszalagos szalmakalapjaikban és nagy pélerinejeikben, az ut egész szélességét elfoglalva sétáltak két-három fehér bóbítának a vezetése alatt. Majdnem mindannyiszor bevezették őket a kastélyba, a pázsiton játszani és uzsonnálni.

Micsoda ünnepe volt ez Richardnak, aki nem ismert más gyermekeket, mint ezeket a szegény lánykákat, akik előtt ő úgy tűnt föl, mint valami ifjú király a virágos fényűzésnek ebben a keretében; és a fasorokban való sokféle játék, futkosás és nevetgélés után milyen fájdalmas tekintettel nézte eltávozásukat, kísérte őket a szemével egészen az ut kanyarulatáig, amint a jó nénék bóbítáinak fehér szárnyai csak úgy libegtek a folyóról kelő üde szélben!

Oh, az a corbeili ut, milyen helyet foglalt az el az ő emlékezetében! Gyermekkorán, ifjúságán egy széles, poros töltés huzódott keresztül, amelyen életének nagy eseményei lejátszódtak. Azon az uton történt, Draveil és Uzelles közt, - a helye azóta magas vaskereszttel van megjelölve, - hogy Fénigan, amint az irodájából haza felé igyekezett, gutaütéstől lesújtva, összerogyott. Richard tizenhat éves volt akkor. Sürgősen hívták haza a Louis-le-Grand-lyceumból, ahol lassan és kinosan morzsolta le a tanulmányait, s a fájdalom, amelyet neki ez a tragikus halál okozott, megtalálta a vigasztalását abban a reményben, hogy nem fog visszatérni a lyceumba. Féniganéknál heves vitákra adott volt alkalmat Richardnak a számkivetése. Az anya maga mellett akarta tartani a fiut, egy nevelővel; az apa a főiskolai nevelést és fegyelmet tartotta szükségesnek, attól félve, hogy Richard, ha egyedül él itt falun, éppen olyan vad és bárdolatlan lesz, mint az utkaparó gyerekei. Fénigan mester, aki rendszerint igen gyöngye volt a feleségével szemben, akit a maga jó zsarnokának nevezett, ezuttal rendületlen maradt. Nem hajtva az asszony könyeire és szitkozódására, maga vitte el a fiut Párisba s beadta oda a magas, sötét falak közé, ahol Richard a tanulmányai végéig maradt volna, ha az a gyászos távirat haza nem szólítja, árvának.

Milyen szépnek tetszett most neki ez az ut, mialatt a koporsót kísérte, egyedül a hallgatag roppant sokaság élén. A lucerna magasan állott, a kalásztenger ragyogott a nap sugaraiban. Minden lépten újabb gyermekkori emlékek merültek föl, szálltak el előtte; az erdőség, a folyó ismert illatokat árasztott feléje, amelyek elkábitották; és szemrehányást tett magának, mialatt könyezett, ezért a jóleső érzésért, ezért az ellágyító örömért, hogy ismét előtte van a jól ismert táj, amelyet minden ösztönével szeretett s amelytől olyan kinos volt elszakadnia. És most már nem kell többé elhagynia! Egyetértett ebben anyjával, aki az ablaka mögől nézve a hosszú gyászmenet elvonulását, azt mondá magában:

- Mit csináljon ő Párisban? Minek végezné be rosszul folytatott és sikertelen tanulmányait? Minek lenne az apja utódja, mikor a vagyonuk elegendő már, és minek fosztanám meg magamat újra az egyetlen gyermekemtől?

Richard, mindjárt másnap a haza térte után, valamennyi iskolai könyvét bele rakta egy ládába, amelyet dühösen beszögezett és fölvetetett a padlásra, erősen föltéve magában, hogy soha többé fel nem nyitja, épp oly kevéssé, mint egyikét is azoknak az utálatos ócska könyveknek, amelyek olyan sokáig kinozták. Mint csaknem valamennyi kispolgár, aki falun nevelkedett,

egykedvű, szemléltető természetű volt, félénk egészen a vadságig, keveset beszélt, s csak a szabadban való mozgástól, halászástól, lovaglástól éledt föl s vissza is élt vele; nem olvasott soha sem könyvet, sem ujságot, kivéven a *Képes Vadászlap*-ot meg néhány számot a *Világ tükré*-ből.

Korán kelt s anyja csakis az étkezés idején látta; este azonban ritkán ment el hazulról és eljátszott anyjával két partie sakkot, ami eltartott tíz óráig, amikor is a kastélyban és a cselédházban feltétlenül el kellett oltani minden világot. Látogató kevés volt. A Féniganné hosszas betegsége eltávolította draveili és soisyi ismerőseit; és jóllehet most már az özvegy igen egészséges volt, sokkal boldogabbnak érezte magát az ő nagy fiával, semhogy felújította volna a félbeszakadt viszonyokat.

Tíz év telt el így ebben az egyenletes, rázkódás nélkül való életmódban. Néhány meghívás grosbourgi főúri szomszédjaikhoz, a vadászat megnyitásakor, egy havrei utazás egy kis hajó vétele végett, amelyre Richardnak kedve kerekedett - ezek voltak tíz esztendő alatt életének nevezetesebb mozzanatai. Két nyáron egymásután náluk tartózkodtak Lorientből való rokonai: apa, anya, meg egy fiatal leány, akit mindig lóháton lehetett látni, kicsi nemezkalapban, egyedül Richarddal, az unokatestvérével. Villeneuve-Saint-Georgestól Corbeillig, az egész vidéken, ahol a Fénigané nevét nagy vagyonuk népszerűvé tette, egy darabig az volt a hír, hogy Richard megházasodik, azután a lorienti család hirtelen eltűnt és ugyanazok, akik az előbbi hírt erősítették volt, most a legelsőek voltak, akik tagadták.

Richard, az ő bika-nyakával, szeméig terjedő szakállával és termetességével, gyöngé és szelíd fiú volt, teljesen anyja uralma alatt állva, és Féniganné sokkal jobban szerette fiát, semhogy engedte volna, hogy ő rajta kívül más asszony kerüljön és telepedjék be a házba. Bizonyosság rá az, hogy, mikor a lorienti fiatal amazon a legbiztosabbnak hitte a sikerét, amikor visszatértek egy lovaglásukból, amely alatt döntőnek tetszett a Richard hallgatagsága: Fénigannénak elegendő volt egy szava, egy pillantása, amit a fiára vetett:

- Ragaszkodol hozzá?

- Nem igen, viszonzá a fiatal ember, kiverve csizmáján angol pipájának a hamvát, s szélnek eresztve gyöngé szerelmi hajlandóságát.

Másnap a leány elutazott, és többé szó sem volt arról a hallgatag mátkaságról. Darab idő múlva azonban a Fénigan-fiú mégis megházasodott és ezuttal az édesanyja semmi gátat sem vetett elébe.

A soisyi árvák, régi szokás szerint, amely még a Richard gyermekkorából eredt, a szép évszakban minden csütörtökön eljöttek Uzellesbe uzsonnálni. Féniganné beletörődött ebbe a szolgálatba, nem is annyira a leánykák kedvéért, akik szivesebben ették volna meg a pogácsákat az országut porában, mint inkább azért az élvezetért, hogy együtt lehessen az apácákkal, akik csaknem valamennyien igen előkelő és nemes szívű nők voltak.

Egy csütörtökön Richard, aki véletlenül otthon maradt s jelen volt a gyermekek látogatásán, az estebédnél azt kérdezte az anyjától:

- Ugyan ki az a magas, karcsu és halvány leány, azokkal az ezüst-szürke, bársonyos szürke szemekkel... aki az egész idő alatt Mártha testvér, az irországi apáca mellett volt?

- Ki? Hát Lydie, a kis Lydie.

- Micsoda? Az a csuf kis cigánygyermek?

És egyszerre csak a csipás, görvélyes porontyoknak, a nyomor és a bűn bélyegét viselő arcoknak e rakásában újra maga előtt látta, a szerencsétlen kis csámpások közül kiemelkedve, a göndör, finom haj alatt, mely kiduzzadt a silány szalmakalap alól, azt a büszke és mélabus

arcot... A kis Lydie, az utféli, az árokszéli gyermek, akit egy csomó jeltelen rongyban szedtek föl tizenöt évvel ezelőtt, - ime, mi lett belőle!

- Hát még ha hallanád vasárnap, az orgona mellett... Oh az az irországi néne büszke lehet a művére. Igazi tökéletesség az a kis Lydie... Azt mondom: kicsi; pedig akkora mint én.

A rákövetkező vasárnap Richard legelőször kísérte el anyját a klostrombeli misére, és az egész istenitisztelet alatt szeme egy pillanatra sem vált le arról a finom arcélról, amely ott a kórus háttérében az orgona fölé volt hajolva. Oh nem, ez nem lehet afféle váltott poronty mint a többi, az ő származása nem olyan szennyos forrásu. Mert különben hogyan lehetne megmagyarázni ezeket az arisztokratikus ösztönöket, ezt a zenei képességet, amelyen maga Mártha testvér is elcsodálkozott.

Richard többször eljárt azután Soisyba a misére, csütörtökön pedig rendesen otthon maradt az árva-lánykák uzsonnájára. Egy izben Féniganné megkérte az irországi nénét, hogy játszszejék el a tanítványával egy négykezes szonátát a szalonban levő zongorán, amelyet már senki sem használt s amelynek a billentyűi olyan száraz hangokat adtak, mint valami régi spinét. Richard még a darab vége előtt kiment a szobából.

- Nagyon melegem volt, mondotta nyersen, mikor meg akarták vele vallasni a megindultságát.

Pedig attól a naptól fogva a szegény fiu folyvást dudolhatta azt a szonátát s keresgélte a hangjait a zongorán, amelyet otromba, akadozó ujjakkal veregetett. Egyébként azonban folytatta sok mozgásból álló életmódját, eljárt vadászni, halászni, de szótalanabb volt mint valaha, ki nem eresztve az ajkán azt a titkot, amelyet édesanyja megsejtett és végre ki is csikart belőle.

- Találd el, ki lesz nálam ebédre a jövő héten, mondá neki egy este, sakkozás közben.

Richard nem felelt, folyvást csak az ábrándjával volt elfoglalva.

- A versaillesi püspök... Misézni jön a klostromba, a Lydie felavatására.

- Hát apáca lesz?

- Ugyan mi legyen, mikor se vagyona, se családja? Még szerencse, hogy a jó nénék semmi hozományt sem kívánnak tőle...

Richard, arcából kikelve, ott hagyta a sakktáblát, kiment s eltűnt a kert legmélyében. Anyja egy kis kerti házban találta meg, az ablak előtt állva, homlokát a holdfénytől márványozott üvegtáblához szorítva.

- Rossz fiu!... hát mért nem mondod meg, hogy szereted?

- Oh mama!... mama!...

Ez a szó, az egyetlen, amit felelni tudott, hevesen tört ki duzzadt, lázas száján, mialatt a szeméből kicsordult könyök záporosó csöppjeiként peregtek alá az ablak üvegén, és izmos teste csakugy didergett. Hogy szereti-e? nagy isten! De sohasem merte volna megvallani, mert visszautasítástól tartott.

- Te buta, te buta, korholta szeliden az anya. Mintha nekem volna más vágyam, mint a te boldogságod.

Az a gondolat, hogy Richardnak az a szegény leány, az az árva tetszik, bizonyosan szintén elősegítette az anyai elnézést; mert végre is az a gyermek, aki nekik fog köszönhetni mindent, nem hozhat be a házba új tekintélyt, olyan akaratot, amely ellentétben lenne az övével, aki olyan sokáig egyedül volt itt a királyné.

Lydie azonnal elfogadta a házassági ajánlatot. Örömmel-e? vagy talán más férjről álmodozott s azt sajnálta? Ezt nem tudta soha senki. Mikor Richard először ment hozzá udvarolni a fehér-

függönyös és fehér-falu elfogadó terembe, ahol a Szűz Anya képe, nagy lehulló rózsafüzérrel ékitve, szemközt állott Paulai szent Vincének aranyozott fából való szobrával: nyájas és egyszerű mosolylyal fogadta, épp oly könnyedén viselkedve hitvány kis fejkötőjében és csuf pélerinejében, mint a leggazdagabb és legelőkelőbb családból való menyasszony.

Zárkózott, hallgatólag természetű volt ő is, mint Richard, de a legfélénkebb nőnek a félénksége sem hasonlít férfiéhoz, mert a nőben megvan saját varázsának az érzete, a biztonsága. Aztán meg e két lény közül az egyik még nem szeretett, a másik pedig, a szenvedélytől megbénítva, egy szót sem tudott kiejteni. Olyan mély, olyan őszinte zavartság volt ez, hogy még a leányra is átragadt s egy pillanatilag mozdulatlanul, tétovázva, szótlanul álltak egymással szemközt.

Szerencsére a corbeili ut, mely a terem aprótáblás ablakai előtt huzódott el, kisegítette őket a zavarukból. A leány ismerte annak az utnak legcsekélyebb részletét is, mert miként Richard, órákat és órákat töltött volt az ablak előtt, nézelődve. Ugy beszéltek róla mint valami tündéri látványosságról, amelynek az előadását látták, s a jeleneteit, személyeit elmondogatták egymásnak.

Oh, az öreg Robin targoncája, meg az apró Robinek, akik most már ugyancsak megnőttek, de mindig más apró Robinek következtek utánok, akik az idősbeknek az ócska nadrágjait és foltozott ujjasait viselték. Hát az a kis pupos cipő-árus, meg a prémes medvetáncoltató, aki minden ősszel eljött a medvéjével, amelytől Lydie gyermekkorában olyan nagyon félt; de még sem annyira, mint a vén Georgestól meg a hosszú füttykösétől. Mi is jutott eszébe annak az ijesztő csavargónak, hogy folyvást utána kullogott az árváknak, de csak ha ő, Lydie is köztük volt? A leányka éjszakánként vele álmodott, és csütörtöki napokon nem is mert már kimenni. Végre, hogy megszabaduljanak attól a vén eszelőstől, a csendőrséggel kellett megfenyegetni.

- Tudja-e, Lydie kisasszony, hogy még most is él az öreg Georges?

- Tudom, Richard ur, de most már nem félek tőle, ámbár még most is megvan az a nagy botja, s ha mellettem elmegy, mindig mormog valamit a maga elzászi nyelvén, amit nem értek.

De akit már nem lehetett többé látni, az a soisyi süteményes asszony volt, a jó öreg anyóka, törődött testű és tiszta, aki vasárnap, vecsernye idején, ott tipegett az uton, nagy fehér köténnyel, a karján kosárral, amely fehér asztalkendővel volt letakarva s amelyből jó meleg süteményszag szállott föl. Vén létére bejárta egész Soisyt, Uzellest, sőt Draveilt is, és igen büszke volt arra, hogy a Fénigan-kastély lakóit is a vevői közé számíthatja, mert amikor megállott a klastromnál, a tisztelet hangján mondotta a gyermekeknek, akik bele nyulkáltak a kosarába s meg akarták tapogatni a készletét:

- Tessék vigyázni, kisasszony... az a Richard urfi vaniliás süteménye.

Ennek a vaniliás süteménynek a története, melyet Lydie dévajkódva mondott el, utánozva az asszony öreges bókolását, úgy megneveztette őket, hogy sirtak bele; de azt már nem vallotta meg a leány, hogy akkoriban ő is osztozott az öreg asszonynak a vaniliás sütemény, a Richard urfi meg a kastély valamennyi lakója iránt való hódolatában. És nem mondotta meg azt sem, - a nő, ha még olyan fiatal is, óvatosan titkolja el belső érzelmeit, kivált amelyeket legjobban átértzett, - hogy milyen benyomást hagytak a lelkében azok a csütörtöki látogatások Uzellesben, ahol a nagy fák, a pázsit pazar zöldje olyan kedvesen esett az ő mohó szemének, épp úgy mint a drága kárpitok és diszitmények, amelyeket a ház földszintjén, a tornácon tul látott.

Honnan vette a kis nyomorult ezt az izlést, ezt a korán-érett ösztönét a gazdagságnak, uri módnak? Miért hogy abból a számtalan látványból, amit a nagy országot nyújtott neki, nem érdekelte őt úgy, nem dobogtatta meg úgy a szívét semmi, mint a vasut felé robogó, fényes,

cimeres hintók, amelyekbe négy ló volt fogva s amelyeknek a bakján hajporos kocsisok és lakájok ültek? Azt kelle hinn, amit az apácák beszéltek, hogy Lydie bizonyosan valamelyik környékbeli kastélyban született, s hogy nemsokára majd kiderül életének a titka, egy szép cimeres regény képében?

A jó nénék legalább így magyarázták azt a sugárzó arccal mondott *igen*-t, amelylyel a másnap fölavatandó apáca-növendék a Richard ajánlatát elfogadta s a nagyvilág zürzavara kedvéért egyszerre lemondott a Paulai Szent-Vince szüzeinek fehér fejkötőjéről, amely pedig olyan jól illett volna világos szemeihez, szende homlokához.

Az esketés a klastrom kápolnájában ment végbe, szombati napon, amint falun szokás. De utkaparó emlékezete óta soha még a corbeili töltés nem látott olyan lakodalmat. Az öreg Fénigan valamennyi régi kliense, a bergeriesi bérlőtől a grosbourgi kastély uráig, mind ott volt, megadni ezt az utolsó tiszteletet annak az immár ritkává lett típusnak: a becsületes falusi közjegyzőnek.

A fogatok sora előtt, amelynek élén a menyasszony kocsija haladt, az ut szélesen, egyenletesen nyult el a meleg juniusi verőfényben; a soisyi fordulónál, mielőtt a klastromhoz ért, ahol a püspök várta a fiatal párt, fölfelé tartott, egyre fölebb, s beleveszett az égbe, a végtelen kék selyem égboltozatba, amelyen sehol egy törés, sehol egy felhő nem mutatkozott.

- - -

»Azt fogok belőle csinálni, amit akarok...« tette föl magában az anyós; és ez magyarázta meg igazán azt, hogy elfogadta ezt a hozomány és család nélkül való, sápadt, lankatag gyermeket, nagy fehér, lecsüngő kezeivel. Az, akit a néhai Fénigan a maga jó zsarnokának nevezett, éppen ellenkező asszonyi típus volt. Serény, erélyes asszony, aki ruhájának minden mozdulatával nagy csomó kulcsot csörgetett meg, annyit ahány zár a házban volt, s alig látszott többnek negyven évesnél, mikor a fia megnősült, pedig már ötvenöt éves volt; fekete haja még folyvást födetlen volt, nem türve a főkötőt, és épp olyan fényes maradt mint a szeme, apró, mozgékony és jóságos szem, melynek a jósága azonban rideg volt, híján a hevületnek és gyöngédségnek. Ahhoz, hogy megcsókolja a fiát, akit pedig mindennél jobban szeretett, neki rendkívüli körülményekre volt szüksége.

- Mi a családunkban nem szeretjük a nyalakodást, szokta volt mondani.

Azonkívül pedig szükségét érezte a parancsolásnak s özvegysége alatt megszokta, hogy a saját kénye szerint éljen; és ennek a zsarnokságnak a leplezetlenségével mindjárt el is rontotta a dolgát a menyével.

Először is ellenezte a nászutazást. Richard nem igen kötötte magát hozzá: neki elég volt az, hogy a felesége az övé, egészen az övé; hogy itt vagy ott, azzal keveset törődött. Sőt tulságos féltékenysége vissza is riadt a helyváltoztatástól, a fogadóktól, étkezésektől, attól a kényszerűségtől, hogy idegen emberekkel álljon szóba, olyan helyeken, ahol sohasem járt.

Ellenben Lydie előtt az utazás a megengedett boldogság ideálja volt, mert hiszen a klastrom zárkózott életmódjában soha más vágya nem is volt, csak az, hogy idegen tájakat lásson, elmenjen messzire, messzire, jóval túl azon a szemközt való domboldalon, lebocsátkozzék a tulsó lejtőn, azután a másikon, s tovább a végtelenségig.

- Ez azért van, mert nagyon is sokat néztem azt az utat, mondotta volt Richardnak, amikor a jegyben járásuk alatt hosszasan beszélgettek.

Megvallotta neki, hogy a tágasság őt annyira csábította, hogy olykor irigykedéssel nézte a legnyomorultabb komédiás-kordélyt, amint az árokszálon vacsoráltak, vagy délben megpihentek a porlepte szilfák alatt.

Richard, meghökkenve, hogy a leányt a lelkesedéstől egészen kipirultnak látja, megigérte neki:

- Utazni fogunk, Lydie.

Mit nem ígért volna ő meg abban a pillanatban!

De most nem szólt semmit, s úgy látszott, hogy igen természetesnek találja anyjának ismételt kifogásait.

...Az ő idejében bizony nem mentek az emberek nászutra. Nagyon veszedelmes az. Mennyi szegény fiatal asszony fizette meg az életével azt a bárgyu szokást!

- És ha tudnád, édes kicsikém, hogy milyen megpróbáltatás az az ilyen új asszonynak, a szemérmének, a finyasságának... Fogadd meg a szómat, mondj le róla.

Lydie nem állhatatoskodott, de elfojtott vágyából haragérzés lett, amely tartós maradt. Eddig hálás volt az anyósa iránt s most egyszerre csak fogságban érezte magát nála s csupán a menekülésre gondolt.

Ami a férjét illeti, akit kész volt szeretni: most, hogy mindig lehajtott fővel, kitérő szemmel, olyan gyávának, olyan gyermeknek látta az alatt a torzomborz szakálla alatt, megvetette, s hozzá szokott, hogy többé ne is számíton rá.

A fiatalok a régi pavillonban laktak, de étkezni feljártak a kastélyba a nagyasszonyhoz, amint az anyát nevezték. A nagyasszony, az asztalfőn ülve, régi divat szerint maga szeletelt, osztotta ki a teát, a kávé, a cukrot, a likőröket. A villásreggeli után a fiatal pár eltűnt.

Az anya eleinte tartóztatni akarta a menyét, hogy beavassa a házi asszony számos teendőjébe, amelyek falun olyan bonyolultak, kivált a lopás miatt, mely mindenütt uralkodott, a kertben, a konyhában, az ólban, csalás és hazudozás hálójával kerítve be az egész birtokot.

De Lydiet annyira untatta a házi praktikáknak ez az elsorolása, Richardnak a háta olyan komikus tulzással domborodott kifelé, hogy az anya dolgukra küldte őket s belé törődött abba, hogy maga számlálgassa a körtéit, szedje föl a lehullott gyümölcsöket s lesse az orzó-kosarak csempészkedését meg a mormotáknak, e rettenetes állatoknak a pusztításait, amelyek nem voltak akkora tolvajok mint az ő kertésze, aki rájuk fogta a maga gonosz tetteit.

És mialatt így foglalatoskodott, elgondolta, hogy mennyire csalódott ő abban a hosszú, egykedvű leányban, akiről azt remélte volt, hogy a saját kénye szerint fogja vezetni.

Látszólagos átalakulása alatt Lydie a régi kis vásott cigánygyermek maradt, rendetlenségre és függetlenségre hajló lélekkel. Elkísérni a férjét vadászatra, halászátra, segíteni neki töltéseket csinálni, ez sokkal inkább érdekelte mint a varrás meg a himzés.

- Pedig, édes leányom, meg kell tanulnod jó gazdasszonynak lenni.

- Minek, asszonyom? Hiszen nincs háztartásom, és ön volt olyan szives magára vállalni mindent.

- De én nem leszek mindig ott.

Ez a vita, amely sűrűn fordult elő köztük, főképp a hintóban folyt, amely hetenkint egyszer Corbeilbe vitte őket és még unalmasabbá tette Lydiere nézve az ódon városkában való sétát s a piacon való megállást, ahol a nagyasszony erőnek erejével minduntalan az ő kertjéből való veteményekre és gyümölcsökre ismert.

- Nézzétek csak, szakasztott a mi dinnyéink. Hát ezek a turkesztánok! csak Grosbourgan meg nálunk terem ilyen... Bizonyos vagyok benne, hogy mindez lopott jószág.

És újra előkerült az örökös história a kosarakról, amelyek gyümölcsöcsel megrakva az orra előtt sikkadnak el s repülnek át a falun, akármennyire vigyáz is. Szerencsére, a fiatal asszonynak menet és jövet megvoltak szórakozásul az emlékei, amelyeket az uton, mialatt a kerekek forogtak, fölszedetett s amelyeket soha sem unt meg. Láta magát kicsi korában, a porban szaladgálva, a pélerinejében meg a kékszalagos szalmakalapban, s amikor a hintó a soisy-sous-étiollesi főutcán robogott keresztül, az egykori árvalánykát mindannyiszor a hiuság öröme borzongatta meg, hogy a klastroma ablakai alatt kocsizik el.

Estebéd után a szalonban időztek. Richard, mint annakelőtte, az anyjával sakkozott; de a Lydie zongorázása szórakozottá tette. Ez a vad ember szenvedélyesen szerette a zenét, és mivel soha mást nem hallott zongorázni, csak azt a nőt, akit imádott, ez a két mámor egybe olvadt össze, amely elhódította.

Tekintete minden pillanatban átsiklott a sakktábláról a zenélő asszony remek profiljére, hosszú kezeire, amelyek olyan fehérek voltak mint a billentyűk, s mikor egy türelmetlen mozdulat vagy megszólítás visszatértette a sakkhoz, szórakozottan tologatta a figurákat, mély és esetlen hangján kísérve a szonáta basszusát: bum... bum... bum...

- Ugyan, Richard, idegessé teszed az embert! - kiáltott rá az anyja.

De hányszor kezdte újra lefekvésig, azaz tíz óráig, a kastélybeli kérlelhetetlen takaródóig!

Ez is olyan kötelezettség volt, amelybe a fiatal pár nem könnyen nyugodott bele. Olyan jó lett volna sétálgatni ottkűnn, a holdvilágos töltésen, vagy az erdőben, a nyírfák sűrűjében, amelyeket a holdfény fantomokká ezüstöz. De nem, zárva volt minden ajtó és rács és ott függött minden kulcs a nagyasszony ágya fölött; és ha Richard meg a felesége sokáig maradozott a park hűségében, Athos és Porthos, két óriás házörző eb, olyan sokáig és olyan erősen ugatott, hogy a sétálgatók inkább betértek a lakásukba.

Pavillonjuk egyik ablaka, az öltöző-szobáé, a villeneuve-saint-georges-i sikságra nyílt, Páris felé, amelynek a helyét nagy, füstös fényudvar jelezte az égen.

Lydie esténként hosszas pillanatokat töltött ennél az ablaknál, mintegy hipnotizálva attól a távoli, vonzó lángolástól. Oh, az a Páris, amely olyan közel van, alig hét-nyolc mértföldnyire, és még sem viszik el oda soha!

Ez is egyik zsarnoksága volt Fénigannénak.

- Mit csinálnál te Párisban, édes kicsikém? Megyek én Párisba? Vagy a fiam járt-e oda, míg te itt nem voltál?

Lydie nem felelt, nem is háborgott többé e miatt az igazságtalan kényuralom miatt, amely megfosztotta őt minden élvezettől, amire fiatalsága és pezsgő egészsége mohón vágyakozott.

De Richardnak reszketnie kellett volna bizonyos pillantásoktól, amiket Lydie ama vulkán-szerű világosság felé vetett, mialatt a nyitott ablak mellett ábrándosan késlekedett.

Egyszer azonban a Féniganné előítéletei engedtek a grosbourgi szomszédaik kívánságának. D'Alcantaráék, a senarti erdőség vadászatának a tulajdonosai, melynek a mentén Uzelles községe elnyulik, a vadászat megnyitásakor sohasem mulasztották el meghívni Richardot, aki jeles vadász volt s úgy ismerte az erdőt, akár egy vadorzó. Csak keresztül kellett mennie a parkján, kilépnie a rácsos kapuján, s elsőnek volt ott a találkozó helyen, a fácánosban.

A Lydie férjhezmenetele után való esztendőben, a vadászat megnyitása reggelén, a tábornok és vendégei már szintén ott találták Fénigant, még pedig ezuttal egy takaros kis vadásznak a társaságában, aki zöld bársony-zekét, szárharisnyát, csizmát, s finom hamvas fürtein tiroli kalapot viselt.

- A feleségem... tábornok ur, mondá Richard, amint bemutatta.

És Lydie olyan elragadóan fiatal, nyulánk és kackiás volt, hogy a tábornok az egész vadászat alatt nem mozdult el mellőle és maga mellett tartotta az erdei villásreggelineél is; mikor pedig elváltak, lelkére kötötte Richardnak, hogy elhozza a feleségét Grosbourgba.

Az anya ellenezte ezt a látogatást. A közjegyző halála óta a két család nem járt többé össze; a tábornok nőül vette egy gazdag bécsi bankárnak, báró Silvának egyetlen leányát, kinek roppant hozománya éppen kapóra jött ahhoz, hogy föloldja a grosbourgi majorátust s megmentse a tönkrejutástól ezeket a tékozló Dauvergne-eket, akik apáról fiura korhelyek és kártyások voltak.

A döllyfős osztrák nő ugyanis kicsi embereknek tartotta magához Féniganékat.

- Kivált a Richard házassága óta, tevé hozzá az anya, ki soha sem mulasztotta el az alkalmat, hogy menyének függetlenségre való törekvését le-lehűtse azzal, hogy származására emlékeztette.

Egyszer csak a tél első napjai táján levél érkezett Uzellesbe a tábornok-hercegtől, ki a hercegné nevében meghívta az anyát és a fiatal párt a Dauvergne-család operai páholyába, valami vendégszereplés alkalmára, amely éppen két hét múlva lesz.

Féniganné, akinek ez a meghívás igen hizelgett, ezuttal maga biztatta a gyermekeket, hogy fogadják el.

- Az én koromhoz már nem való ez, de nektek... érted, Lydie? el kell mennetek. Kapsz egy szép ruhát.

- Köszönöm, mama! viszonzá az örömtől kipirulva Lydie, ki már régóta csak asszonyának szólitotta anyósát, mint a cselédek.

Két hétig valóságos álomban élt. Ruhája, amelyet Párisban rendeltek meg, utazásokat tett szükségessé s el is kellett hozni Uzellesbe egy próba-mamzelt, akinek elegáns viselete, hervadt és duzzadt, kiélt arca volt és aki el-elaludt a székeken, mint aki nem győzi eléggé pótolni az álmatlanságait. Ez a problematikus hölgyecske alaposan ismerte a párisi társaságot, és ruhapróbálgatás alatt leleplezte a grosbourgiak botrányait, hogy a tábornok mint töri magát minden asszony után, a hercegné pedig alig féltékeny s csupán a fiát meg a pénzt imádja.

A mamzell után jött a fodrász, még pedig nem a corbeili, akivel Lydie a lakodalmára beérte, hanem párisi fodrász, akit Hortense kisasszony, a nagy szabóműhely kiküldöttje, jelölt volt ki.

Oh, mikor annyi gond és fáradság után végre kiült a roppant páholy elejére, meztelen karral, empire-ruhájából kiemelkedő födetlen vállal, s maga előtt látta azt a csillogó nézőteret, ő, a szegény poronty, az utfélről fölszedett gyermek, aki huszonnégy éves koráig soha színházat nem látott - páratlan benyomás volt az, mely örült mozgásba hozta minden idegét. A szeme szinte megfájult, annyira élesnek és ragyogónak érezte.

Hogy mit játszottak, mit énekelt ott lenn a színpadon az a pohos kis ember, feszes ujjasában és kurta taglejtéseivel, s mint dagadoztak vagy lohadtak le, hangzatos tenger-hullámzásként, a zenekar hangjai, mindez elveszett Lydiere nézve a szíve és halántéka lüktetésében.

Még a hercegné impertinens köszönését sem hallotta, aki citromsárga haju, együgyű képű bécsi hölgyecske volt, tulságosan hosszú nyakkal, amelyen három sor gyöngy fénylett, a legnagyobbak, aminőket az árva leány valaha látott.

Egyszerre csak fölrezzent abból a zibbatag ringatózásból, amelyben úgy lebegett, mint a tengeri meduzák, amelyeknek a színpompája kialszik, amint a vizből kikerülnek. A tábornok, aki a háta mögött ült, mialatt előrehajolt, hogy kitekintsen a nézőtérre, már többször surolta

hosszu bajuszának vörös szálaival szomszédnőjének szép vállát; egyszerre Lydie azt érezte, hogy a kezét megfogja, szorongatja egy acélmarok, amely csupa tűz.

Az első pillanatban sértve érezte magát és szabadulni iparkodott; de az acélmarok nem engedett, hanem fogva tartotta a puha, s végre is erőtlenné lett, kezecskét abban a szerelmes és durva szorongatásban.

Lydie majdnem elájult.

- Mily vakmerőség! mondá magában. - Hogy szorít, hogy éget!... Még meglátnak bennünket... a hercegné... az uram...

És amitől legjobban elszörnyedt, az a tábornok nyugodt arcátlansága volt, aki közönyös tárgyokról beszélgetett.

A nagyvilági képmutatás most tünt föl előtte legelőször s háborította föl még becsületes természetét. Miért állott föl a tábornok, még jóval az előadás vége előtt, a hercegné legelső intésére, aki fenszóval, az ő orrhangján azt mondta:

- Unatkozom, menjünk!...

Miért volt a tábornok mindjárt talpon és távozott a felvonás közepén ő is, ott hagyva azt a hűledező és neheztelő kis kezét, amelyet épp olyan fesztelenséggel bocsátott el, mint ahogy megfogta volt?

- No várjon csak... kezdje csak még egyszer szorongatni a herceg ur az ujjaimat egy egész este... majd megkapja a magáét...

S az ének-karok és a zenekar zajában Lydie, egyedül maradván most már férjével, ki a páholy háttérében szundikált, feltűzelte magát s azon okoskodott, hogy micsoda éles választ adjon majd a tábornoknak, mert bizonyosra vette, hogy nem fogja a maival beérni.

Amint a színházból kimenve, kocsiba ültek, Lydie, aki nagyon izgatott és ideges volt, - nyilván a nagy sokaságtól, a villamos lámpáktól, az utcának a színház után való elevevenségétől, - azt mondta a férjének:

- Ne mennénk vacsorálni?

Richard bámulva nézett rá. Hogy jut ilyesmi az eszébe? Hát a vonatjok, az egyetlen vonat, amely tizenkét óra ötven perckor indul a lyoni pályaudvarból! Alig hogy elérhetik.

- Manó vigye a vonatot... meghálunk a fogadóban.

S egyuttal olyan cirógatóan karolta át a nyakát és olyan egészen új édességű csókot nyomott az ajkára, hogy a szegény férj elhallgatta azt az ellenvetést, amelyre Lydie el volt készülve: Mit szól majd a mama? és egyszerűen azt felelte:

- Gyerünk vacsorálni.

És hogy új és szokatlan legyen ma a fiatal asszonynak minden, Richard, aki rendesen olyan félénk volt, hogy még egy boltba sem mert bemenni egyedül, sem egy-egy boltoslegénnyel beszélni: most kábitóan merész föllépésű és jókedvű volt, tegezte az éjjeli vendéglő pincéreit, nyakra-főre töltögette a pezsgőt - olyan férj, akit Lydie még soha sem ismert és azontul sem láthatott többé soha, beszédes, csacsogó, megfogadva, hogy minden hónapban elköveti egyszer ezt a kis dorbézolást és ha az anyjának valami kifogása lesz ellene, azt fogja neki mondani kereken, hogy törődjék csak a marmotáival... Ugy bizony!

Éjfél után két órakor a házaspár bérkocsiban kóborolt a fagyos, sikos Párisban, szállást keresve, mert több fogadóba be sem bocsátották őket, mint holmi gyanús párt, amin aztán ők jóízűeket nevettek. Végre a Rue Montmartreba vetődve, kaptak egy roppant nagy szobát,

amelynek kopott padlózata, fogát mutató pokróc-szőnyege feledhetetlen emlékül maradt meg bennük...

Mikor aztán másnap haza tértek Uzellesbe, a cselédek halkán, megdöbbszent arccal beszélgettek. A nagyszony betegem feküdt, miután reggelig fenn várakozott. Egy álló hétig le nem jött a szalonba, s ha Richardnak megbocsátotta is a hámból való kirugását, a menyével nem történt meg a kibékülés. Lydie azonban egyszer-kétszer mégis emlékeztetni merte férjét az ígéretére, hogy ismételni fogja a kirándulásukat. De a szegény fiú elrémülése olyan mulatságos volt, amint nagy szakállal alá eltűnő arcával azt mormolta: Belehalna a mama! hogy Lydie, megszánya gyöngességét és meg is vetve őt érte, lemondott a mulatságokról épp úgy, mint arról az eleven, szerelmes, csupa bátorsággal és akarattal eltelt férjéről, akit egyszer, egyetlen egyszer szeretett volt...

A tábornokról és merész vállalkozásairól szó sem volt többé. Se levél, se látogatás: és az a gondolat, hogy az a nagy, sápadt szemű, kékes arccsontú vén katona ő rajta egy egész este mulatott, anélkül, hogy valamivel többet érőnek is tekintené, olyan sértőnek tetszett Lydiere nézve, hogy boszút akart érte állani, vagy panaszt tenni miatta. De mit csináljon, amikor olyan pipogya férje van? Egy keserűséggel több, amit oda sorozhat az eddigiekhez, annyi megalázó és szomorú emlékhöz, a híres párisi szabótól való ruhával együtt, amely összehajtogatva hever egy szekrény fenekén, az az estély-ruha, amelyet azóta föl nem vett, de meg sem nézett, mert az csak bánatot okozott volna neki.

- Tetszik tudni, hogy micsoda szerencsétlenség történt Grosbourghban? kérdezte Rosine egy este, amint urnőjének a cipőjét lehuzta.

A tábornok egy lóról való leesése következtében, amit titokban tartottak, hosszas ideig betegeskedett, s most teljesen bérultan hozták a kastélyba. Rosine Alexandre urtól tudta ezt, a grosbourgi volt udvarmestertől, aki most a járadékából éldegélt Uzellesben, s olyan gondosan cicomázta magát, hogy vénsége és festett volta mellett is halálra busította a környék szépeit.

E szomorú hír hallatára, amely mindent megmagyarázott, Lydie már csak szánalmat érzett a büszkeségében, erejében, dicsőségének és becsvágyának teljes virágában sujtott hőszi íránt.

Egyszer, amint nem sokkal ezután férjével az erdőben cserkészett, egy mohos uton, amelyen éppen csak hogy elérték a kerekék, egy félig zárt hintót találtak, amelyben szálas, galambősz, mozdulatlan, merengő öreg ember ült egy pászazemes, hosszuhajú fiatal ember mellett.

- A tábornok... Láttad? kérdé halkán a nejétől Richard, akit éles vadász-szeme sohasem csalt meg.

A tábornok, azzal a hófehér bajusszal, azzal a viasz-sárga arccal, azokkal a tehetetlenül lecsüngő kezekkel! - Lydie nem hitt a szemének.

De hogyan kétkedhetett volna, midőn a kocsiól husz lépésnyire a hercegnét pillantotta meg, ugyanabban a fasorban járkálva, karonfogva a fiával, az olmutzi herceggel, bajusztalan, rózsás képű, tizenégy-tizenhét éves csinos szőke fiúval.

Ugyancsak megváltozott az operai est óta a hercegné is, legalább hangban és magaviseletben. Bemutatta kedves szomszédjainak a fiatal herceget, akit Charlexisnek neveztek - egybevonása a nagyapja és az apja nevének, Charlesnek és Alexisnek. És, amint a kocsióban maradt nevelő oda szőlitotta magához a fiatal embert, az anya felhasználta ezt az alkalmat arra, hogy szababban beszéljen.

Nem igen mulat Grosbourghban a kedves gyermek, most, hogy a tábornok betegsége arra kényszeríti az egész családot, hogy itt töltsé a nyarat. A szomorú véletlen úgy akarta, hogy az ő atyja is megbetegedett Bécsben, és mihamarabb oda kell hozzá utaznia. Kéri is hát összes

barátjaikat és szomszédjaikat, hogy látogassanak el sűrűn Grosbourgba, teremtsenek egy kis életet a beteg körül és szórakoztassák Charlexist, aki a tanulóasztala és a beteg karszéke közt egészen mélabús lesz. Igazán könyörületes dolgot cselekednék Richard meg a kedves felesége, ha magukkal vinnék olykor a lovaglásaikra, hajókázásaikra; a kedves fiu annyira szereti ezeket a sport-élvezeteket, amelyeket - fájdalom! - sem édesatyja, sem a nevelője meg nem szerezhet neki.

- Elviszik néha magukkal, ugy-e bár?

A mohlepte ut zöldjén most visszatért hozzájuk Charlexis, elegáns, nyulánk fiu, fenhordott, göndör kis fejével, amely vöröses-szőke volt, mintha hennával lett volna festve. És mindhármuknak a mosolya azt fejezte ki:

- Milyen kedves!

Messziről kiáltott már oda a hercegnének:

- Szerencsés ujság, mama!... A tábornok, amint Richardné asszonyt a kocsi mellett elhaladni látta, ráismert és ki is ejtette világosan a nevét. Ezek az első szavak, amiket összerakott. Jean mester azért szólított az imént, hogy ezt megmondja.

Lydie érezte, hogy rózsás pirosság ömlik el az arcán, amely fiatalságtól és élettől ragyogóvá tette; s a hercegné, megszorítva a kezét, azt mondta neki:

- Láss, a jelenléte csodát művel... Biztosan számítok mindakettőjőkre.

Attól a naptól fogva Charlexis az összekötő kapocs volt Grosbourg és Uzelles között. Különös egy fiu, a végletekig menő, nyugodt udvariassággal, aki épp úgy tudott érdeklődni Féniganné asszonynak a marmoták és a kertészek fosztogatásairól szóló históriái, mint a Lydie asszony kacérkodásai iránt, akinek tanácsokat adogatott a toilettejeire, a kalapjaira, a fehéreneműjére vonatkozólag. Egyuttal pedig vakmerő, nyaktörő vállalatokba bocsátkozó fiu, aki szerette és kereste a veszélyt, nyugtalanságba ejtette Richardot a meggondolatlanságaival, amelyekben ugyanaz a csöndes elszántság, ugyanaz a fényes és át nem látszó köre emlékeztető tekintet jellemezte.

Jó volt-e, vagy gonosz? Nem tudták.

- Nem tudom őt magamnak megmagyarázni, mondotta róla a nevelője.

De az is igaz, hogy Jean Metzger - azelőtt tanár a lausannei fakultáson, amelyet gégebaja miatt hagyott ott - igen közepes emberismerő volt, mert kevesebb embert tanulmányozott mint könyvet. Az egészsége helyreállítása végett vállalta el ezt a falusi nevelősködést, amelyet sok kocskázás tett kellemessé, most pedig az is, hogy együtt zenélt Lydievel, mert Jean mester elsőrendű cellista volt.

Micsoda *concerto*-kat és szonátákat hallott most Grosbourg és Uzelles! A cello hosszú tokja csaknem olyan sűrűn kelt át a vizen az öreg Chuchin csónakjában, mint a kis herceg. Este, mialatt Richard az anyjával sakkozott, a draveili közjegyző, Fénigannak az utódja, az öreg Mérivet, az utszéli kápolnának a tulajdonosa, akikhez olykor a corbeili plébános meg egy törvényszéki bíró is csatlakozott, voltak Lydienek meg a nevelőnek állandó hallgatói. Az est egy csésze hársfa-teával, a nagyszony kedvelt italával fejeződött be, amely erősítőül szolgált a vendégeknek az éjszakai utra; és az ember száz mérföldnyire képzelte volna magát Páristól, ebben a szerény és rendes szokású kis falusi környezetben.

Milyen más volt Lydiere nézve a grosbourgi zenélés! Ott délután voltak az összejövetelek, egyikében a tágas és magas földszinti termeknek, amelyek zölddel és aranynyal csikozott indiai selymekkel voltak kárpitozva. XIII. Lajos korából való fafaragványokkal, - abból az időből való volt a kastély is, - tágas tornácra nyíló üvegajtókkal, amely a pompás, fenséges,

derős francia kertbe vezetett le, amelyben csakugy rezgett és lüktetett a verőfényben a szobrok, vázák, pillérek fehér köve, s amelyet végtelen gyertyános környékezett, kandeláberformára metszett fákkal.

A hercegné, férje betegsége és atyjának kevéssel azután bekövetkezett halála óta, nem igen tartózkodott már Grosbourghban, mert a báró hagyatékának igen bonyolult ügye miatt Bécsben és Budán volt dolga; s az egész kastélyon szomorúság és elhagyottság borongott.

A zongora és a kisbőgő első akkordjaira, melyek a termek némaságát fölverték, hallani lehetett a szőnyegen egy kerekesszék közeledésének a zörgését. A tábornok, aki visszanyerte az emlékező tehetségét, a beszélő képességét, egész lelki életét, de - úgy látszott - örökös mozdulatlanságra volt kárhoztatva, oda tolatta magát a zongorához és órákon át hallgatta Bachot, Beethowent, Schumannnt.

Sokszor, egy-egy darabnak a közepén, Lydie, félszemmel átpillantva a betegre, akinek az idegeire a zene csillapítóan hatott, látta, amint hátrahajtja fejét a karosszékeiben és vissza akarja fojtani az öreg könnyecskéket, amelyek beesett szemeiből kicsordultak.

És ennek a néma kétségbeesésnek, ennek az önmagát sirató fenséges nyomorúságnak a látványa, itt, ebben a pompás és borus környezetben, mindannyiszor gyöngéd aggódással töltötte el a fiatal asszony szívét.

Arról, ami köztük az operában történt, soha egy szót sem szólt: egyetlen célzást sem tett egyikök sem. Olykor, ha egyedül ültek a zongora előtt, a tábornok megfogta a nő kezét s ott tartotta egy pillanatig reszketeg kezében; és ez az alélt cirógatás, amely olyan kevésbé hasonlított ahhoz az erőszakos szorongatáshoz, amelylyel egy egész este üldözte, szelíd fájdalommal töltötte el Lydiet.

Sokáig maradt ő meg ebben az önámításban és gyanakvás nélkül engedve át magát egy teljesen platónikus érzelemnek, azt hihette - mikor a férjét átkísérte Grosbourghba - hogy a beteg ember kedvéért jár ide.

De a tábornok tisztán látott a dologban s egyszer indulatosan figyelmeztette is:

- Hát nem féltékeny a férje?

Lydie kacérul mosolygott:

- Féltékeny? Kire?

- Ej, hát a fiura! Nem látja ön, mint ólálkodik körülte, lesi a lépéseit a fasorok porondján, a ruhája suhogását minden utfordulónál?

Hevesen beszélt, csak úgy dadogva a szókat, mert a féltékenységi rohamban visszaesett kissé az afáziájába.

Lydie nevetésre fordította a dolgot. Hiszen gyermek az még. Ki gondol tizenhét éves korában az asszonyokra? Nyilván afféle öreg néninek tekinti őt.

De a tábornok tovább erősködött, rázta a fejét, görcsösen rángatózó kezét élettelen térdein:

- Vigyázzon. Az a gyerek már tul van az első próbán... Ott fenn egy egész fiókja van tele asszonyi levelekkel. Kérje meg a férjét, hogy mutattassa meg őket magának... Oh, a gaz kópé fiatalon kezdte, nagyon jól ért a szívek elcsenéséhez... Különben is, amint Jean mester mondja, megvan benne a *cavata*.

A *cavata* a cellisták nyelvén a vonó bűvös hatását jelenti, mely a mély hangok rezgését átplántálja a szívre és egyiránt megrezegteti a hurokat és az idegeket. És a gyerekben megvolt ez a *cavata*, s Lydie öntudatlanul uralta ezt a rejtelmes varázst.

Most, hogy figyelmeztették, védekezni iparkodott: de hogyan lehessen védekezni az ellen, aki olyan kevésbé veszedelmes és mindig jelen van?

Együtt fürödtek a szabad folyóban, együtt halászgattak, meztelen karjok összeérvén a víztől csurgó varsában. Órákat töltöttek együtt lesben, az erdőben, egymáshoz szorulva előretapogatózva. Halkan beszélgettek, finom őszi eső pettyegtette a leveleket. A gyerek fázott, Lydie ráteritette bő köpönyegének a felét.

És hogy teljesen nyugodt legyen, Richard sohasem volt tőlük messze és azt mondta Charlexisről:

- A mi gyerekekünk...

S nem vette észre, hogy ez a szó mindannyiszor felujtotta nejének titkos bánatát, örök sajnálatát, hogy nem anya. A jó ember valóságos lángésszel követte el az ilyes ügyetlenségeket s mindig a legelső volt, aki a kis herceg heroikus kedvességét kiemelte:

- Illik neki minden!

Ez is egyik szavajárása volt; de a Lydie természetében megmaradt bizonyos őszinteség és büszkeség, amely megóvta a hétköznapias hűtlenségtől.

Meglepődés kellett ahhoz, az a váratlan valami, amely ellen a nő fogyatékosan védekezik, mert sem tévőázni, sem okoskodni nem ér rá.

Egy vasárnap este - szeptember végén - a rendes zenehallgatók meglepetéssel látták, hogy Jean mester kisbőgő és tanítvány nélkül érkezik Uzellesbe, a beszéde hangtalanabb a szokottnál, és olyan izgatott...

...Charlexis elmegy, belép másnap a Stanislas-kollégiumba, hogy készüljön a katonai iskolára. A tábornok hirtelen határozta el magát erre; a fiatal ember, atyjával való rövid és heves szóváltás után, átjött, hogy elbucsuzzék Féniganéktól, de a háztól tíz lépésnyire egyszerre csak magára hagyta a nevelőjét, azt mondva, hogy nagyon is tele van a szíve, és megbizta őt, hogy fejezze ki mindnyájoknak őszinte fájdalmát és ragaszkodását.

Általános sajnálkozás, gyöngéd szavak kitörése következett erre a szalonban. Imádták azt a kis herceget. Féniganné haragudott a tábornokra, hogy a hercegné távollétében ilyesmit határoz.

- Nincs az itthon soha! háborgott Richard dühösen s lökdöste a sakkfigurákat.

- Hát Jean mester? kérde az öreg Mérivet, elfelejtve megcukrozni e miatt a hársfa-teáját. - Őt is el fogjuk veszíteni?

A nevelő sorvata hangján azt felelte, hogy azzal kínálták, maradjon Grosbourghban mint... mint...

- Karmester? kérde Mérivet.

- Igen, viszonzá a szegény ember, elvörösödve a maga fizetett nyomorúságán. - És el is fogadom, abban a reményben, hogy így kedves tanítványomat láthatom majd a szabad vásárnapjain, havonkint egyszer.

Együtt kiáltottak föl mindnyájan:

- Csak egyszer havonkint? Kegyetlenség!

Lydie szó nélkül hallgatta mindezt, pedig ő rá hatott leginkább ennek az elutazásnak a hire; mert jól sejtette, hogy neki is van benne része; és ha a tábornok szenvedélyes féltékenysége fölszította büszkeségét, másrésről nem kevésbé lepte meg az a szivszorulás, amelyet neki az a válás okozott.

Hát csakugyan szereti ő azt a gyereket? De hát az apával való kacérkodása?...

Mialatt ezeket a bonyolult érzéseket tisztázni igyekezett, az est szomorúan telt el. Tíz órakor mindenki fölállott, hogy induljon, s Richard meggyújtva a folyosón az öblös lámpást, azt kérdezte:

- Lydie, nem jössz el, átkísérni Jean mestert?

Szél fujt és igen sötét volt az éjszaka. Egy rosszul kifeszített ablaktábla verdeste a falat. Miért utasította vissza Lydie a férje ajánlatát, holott máskor mindig örült annak, ha ebben az őszi szélvészben átkeltek a Szajrán?

Ösztön volt-e, sejtelem, vagy csupán az az egyszerű kívánság, hogy egyedül legyen egy órahosszat és zavartalanul gondolkozhassék szobájában ezen a váratlan bánaton?

Lement a tornácra a vendégeikkel, kikísérte őket egészen a kapuig az utra, azután betért a gyertyánfasor sötét árnyékába, amelynek a végén sárga foltként látszott egy lámpának a fénye a pavillon földszintjén.

Lassan lépkedett, mint aki álmában jár és a szél, amely rácsavargatta testére könnyű ruháját, belesodorta a fölkapott száraz leveleket is, amelyeknek a zizegése olyan érzést keltett benne, mintha üldöző lépések követnék nyomon a fák alatt.

Kétszer-háromszor hátra is fordult s a nevét hallotta suttogó hangon:

- Lydie... Lydie...

Félelem nélkül, előrenyújtott kézzel haladt egyenesen a pad felé, ahonnan egy jól ismert hang hallatszott.

- Charley!... maga!...

Két órája volt már ott, lesve, várakozva, hogy elbucsuzhassék tőle, egyedül őtőle. Hogy reszketett, a kedves. Köny fulasztotta el a panaszát s nem birt szólni a zokogástól, amelyet Lydie azzal iparkodott elcsitítani, hogy a szájára tette a kezét, vagy a fején való csipkét.

Végre, attól félve, hogy meghallhatják a pavillonból, bemélyedt vele a park legsötétjébe; de az eleresztett kutyák csakhamar rákezdtek rettenetes zenebonájukat.

- Az *izbá*-ba, mondá halk hangon a herceg.

Az a régi szerszám-kamara volt az, amelyet Richard vivóteremmé alakított át, fényesre csiszoltatva a mennyezet gerendáit és az oldalfalak fenyőfaburkolatát, ami a padlóra vetett gyékényekkel és keleti szőnyegtakarós székekkel együtt oroszos színezetet adott a helyiségnek.

Oh, ha Lydie láthatta volna a Charley mosolyát, amikor beléptek az *izbába*, amely felé alattomosan vonszolta már öt perc óta! De ő teljesen el volt foglalva azzal, hogy vigasztalja, csillapítsa a fiút, s hogyan gyanította volna ezt a korán érett alattomoságot? Az ajtó csikorgott a sarkaiban; a szélüzte száraz levelek együtt sodródtak be velők a homályba. A kutyák nem hallottak többé lépéseket; elhallgattak.

- - -

Ameddig Charlexis a Stanislas-kollégiumban maradt, az *izbában* voltak a légyottjaik. Veszedelmesek és ritkák, havonként egyszer, a szabad vasárnapot megelőző szombati éjszakán. Mikor Grosbourghban már mindenki lefeküdt, a kis herceg átkelt a vizen, bemászott az uzellei kerítésfalra, s oda osont a házikóhoz, amelyből csak hajnal felé jött elő, hogy ugyanazon az úton térjen haza.

Az életét kockáztatta mindannyiszor; de Lydie, azzal, hogy éjszakának idején kijött a kedveséhez, még nagyobb veszedelemnek tette ki magát. Mikor a futástól lihegve, dértől vagy harmattól nedves ruhájában visszatért a házba, mindannyiszor el volt rá készülve, hogy ott találja a férjét a pavillon ajtaja előtt, ajkán azzal a rettenetes kérdéssel:

- Hol jártál?

És ez a veszély nem volt neki visszatetsző, mert emelte valamennyire a házasságtörés alacsonyosságát, amelynek különösen a képmutató volta felháborította a lelkét. Sőt oly merész csínyeket talált ki, amelyek még a fiut is megrémítették.

Csoda volt, hogy százszor is rajta nem kapták őket, különösen mivel a cselédek - Rosinenek, Chuchin leányának a kivételével - gyűlölték ezt az árokszéli gyermeket, aki gazdájuknak a felesége lett. Mit nem adtak volna érte, ha cédaságon kaphatták volna!... De nem. Senki sem látott, senki sem sejtett semmit. A házőrző kutyák talán igen, de az ő tanuskodásuk érthetetlen maradt. Csak odaát, a karosszékebe szögezett beteg, a tábornok talált ki mindent, anélkül hogy kémkedett volna.

Ha most Lydie, zenélő napokon, átment Grosbourgba, gúnyos, fájdalmas tekintet várta, amely rá szögeződött, végig járt rajta és zavarba hozta, főképp a Jean mester jelenlétében, akinek figyelmeztetőül szolgálhatott volna. Azokban a ritka pillanatokban, amikor sem a nevelő, sem Richard nem volt jelen, a beteg, nagy reszkető kezeinek a cirógatásaival, halkan és gyöngéden dorgálta:

- Lám, pedig figyelmeztettem... nem szereti az magát, nem is fogja szeretni soha... De hát hiába... *A cavata... A cavata...*

Lydie úgy tett, mintha nem értené, ártatlanul nyitotta tágra a szemét; de a tábornok folytatta, makacsul erősködött, hogy úgy van. A saját szenvedélyéről már csak a bánat hangján beszélt, mint olyan dologról, ami már régen volt, elveszett.

Azt mondta neki egyszer:

- Mindabból, amiről le kellett mondanom, annyi semmivé lett becsvágyból, egyedül csak magát siratom. És ha meggondolom, hogy maga a fiamé... Oh!

Máskor meg:

- Akárhogyan titkolózik is a fiu, mindig megsejtem, mikor magától jön: a lépéséről, a szagáról, amely a magáé... És micsoda szívszorulás, micsoda gyötrelem az... Sajnálom olyankor, hogy a betegségem nagyobb szenvedést nem okoz. A testi fájdalom elfoglalna, nem gondolkodnék többé folyvást ugyanarra az egy rettenetes dologra, a féltékenységre, amely örültté tesz.

A tavasz első napjaiban a hercegné haza jött a férjeért, hogy elvigye fürdőre, Tyrolba. A betegnek ott kétszeres kurát kellett tartania, és féltékenységet a leteendő vizsgálatok és tanulás örve alá rejtve, elhatározta, hogy Charlexis ezt az egész időt a kollégiumban fogja tölteni, anélkül hogy csak egyszer is kijöhetne, jóllehet Richard késznek nyilatkozott arra, hogy a vakáció idejére házába fogadja a fiatal herceget.

Charlexis zugolódás nélkül adta meg magát. S minthogy már hosszú idő óta tervezte, hogy yachton körülutazza a világot, anyja régi udvarmesteréhez folyamodott, hogy a szökéséhez szükséges pénzt előteremtse. És mivel számított arra, hogy nem egyedül fog hajókézni: ahhoz, hogy Lydiet határozatra bírja, elég volt néhány kissé körmönfont levél, ügyes pengetése a huroknak ezen az asszonyi hangszeren, amelynek minden rezgését ismerte.

Az egykori árvaleány utazni vágyó, kóbor ösztönét felizgatta azzal, hogy föltárta előtte egy hosszas tengeri ut kalandjait, messze tájakat, ismeretlen vidékeket és, hogy hizelegjen a talált gyermek hiúságának, ismerve azokat a meséket, amiket titokzatos származása felől koholt, azt írta neki:

- Nem lázad-e föl a te arisztokrata véred abban az otromba, kapzsi nyárspolgári körben?

De azért Lydie mégsem mert megbizni benne és fiatalságában s elképzelte az anya kétségbeesését, a tábornok fájdalmas, bágyadt mosolyát... s azután egy csekély körülmény elhatározásra bírta:

- Kitől kaptad ezt? kérdezte a komornájától, mikor Rosine a legelső levelet csusztatta a kezébe.

A leány elvörösödött.

- Alexandre ur adta... hogy a nagyságának szól... de csak magának.

Ettől fogva Lydie a cselédség kegyelmének érezte magát kiszolgáltatva. Az egykori lakáj, ha találkozott vele, diszkrét és ravasz képeket vágott; Lydie kénytelen volt úgy tenni, mintha nem tudná, hogy Rosine milyen viszonyban van vele, mert hiszen mind a ketten a kezükben tartották az ő titkát. Fecsegésből, vagy rosszakaratból előbb-utóbb ki fog törni a botrány: jobb lesz, be sem várni.

Azt írta hát a kedvesének:

- Amikor akarod.

Mire ez volt a válasz:

- Holnap reggel öt órakor az erdőre nyíló kapu előtt.

Azután Lydie igen nyugodtan lefeküdt, aludt egészen pítymallatig, mikor a férje elment a halászatra, pontban öt órakor pedig ott volt a park végében levő rácsos kapunál, amelyet tárva-nyitva talált, de nem várt fogat, hanem egy zöldes székér előtt, amelyre a kertészek veteménynyel és gyümölcscsel teli kosarakat raktak föl. Oh, azok a marmoták...

Lydienek a megjelenése olyan volt mint egy hatásos színpadi jelenet. A székér az erdőbe, a kertészek a park mélyébe tűntek el; csupán egy kosár maradt ott, a fűben felejtve, a kapu tövében. Micsoda kacagás lett volna az, ha a pillanat kevésbé lett volna drámai természetű a szökevényre nézve!

De Lydie tovasietett egy könnyű hintó felé, melynek a kerekeit és a libériáját fölismerte egy facsoporton keresztül, amely félig eltakarta - midőn egyszerre csak föltápáskodott előtte az árokból egy vén csavargó. A rongyos, fakó, mohos szakállu emberben Lydie a vén Georgesra, gyermekora ijesztő rémére ismert; és eszébe jutott, hogy neki adja oda az anyósának szóló levelet.

- Vidd ezt a házba.

Az ember, a kezébe fogva a levelet, nem mozdult, félrekonyította a fejét s elállta az útját ennek a gyönyörű teremtésnek, kinek rózsás voltát a rózsás hajnalban pislogó szemmel nézegette.

Lydie azt hitte, hogy a fáradsága jutalmát várja.

- Nincs nálam pénz. Majd megfizetnek ott.

De az ember, mintha nem értette volna, mozdulatlanul maradt előtte, beszédre mozgatva az ajkát, de hangot nem ejtve. Csak mikor Lydie egy heves mozdulattal félre lóditotta az útjából s tova haladt a fa sűrű fordulóján, indult el ellenkező irányba az ember is, tompa hörgéssel, torkába akadó panaszos nyögéssel.

IV. *Féltékenység.*

Szemközt a pavillonnal, a corbeili töltésnek s egy sikátornak a sarkán, amely szőlők közt halad le a Szajnához: egy régi parknak a falkerítéséhez támaszkodik egy kut, amelyet jól ismertek az utasemberek, láncon függő pléh-poharával. Az első hang, amelyet Richard észrevett, amikor hosszas eszméletlenségéből, melynek az idejéről fogalma sem volt, magához tért, annak a kupának a csörömpölése volt, melyet az utas, miután ivott belőle, odadob.

Elmosolyodott erre a gyermekkorától fogva ismert hangra, fölnyitotta a szemét, és a szoba félhomályában, a lebecsátott függönyök mögött, a mennyezet fehérségén, mint egy büvös lámpa vásznára vetve, megpillantotta egy vándorlónak a kisebbitett alakját, amint a tarisznyáját ismét a vállára akasztotta, minekutána a kutnál pihenőt tartott.

- Oh, az ut..., mondá Richard fenhangon, örülve ennek az újra fölhalált emlékek. De ugyanabban a pillanatban visszatért szerencsétlenségének az emlékezete is. Fázást, félelmet érzett, s gyermekes mozdulattal hunyta be a szemét, hogy visszatérjen a semmibe, a mindentfeledésbe. De behunyt szeme látott, a paplan alá bujtatott füle hallott, még pedig folyvást ugyanazt a végzetes szót, amelyet anyja a gyertyánfasorban elébe kiáltott:

- Lydie elment!

Ennek az igen egyszerű és igen szelid, de teljesen az ösztönei után induló embernek a különös természeténél fogva a féltékenység, amely utóbb még annyi szenvedést volt neki okozandó, mindjárt eleinte nem érezte vele kegyetlen khimérára emlékeztető éles karmait és csőrét. Mikor megtudta, hogy kivel szökött meg a felesége: Charleyval, az ő matrózával, miként a fiu magamagát nevezte, a szívéhez legközelebb álló barátjára - a csapás mindenesetre szörnyűnek tetszett, akár csak vivás közben egy alsó vágás, amely alattomos, de amelynek váratlan volta az első pillanatban eltompítja a fájdalmat.

- Ő... ő volt...

Futó pir futott végig lázdulta arcának a sápadtságán, ködfátyol, amely élés szemére borult - ennyi volt az egész. A féltékenység gyötrelme csak utóbb következett és sujtott rá visszajáról, de akkor aztán az örületig.

Egyelőre minden beleveszett abba a nagy sötét örvénybe, amely a lába előtt tátongett, s amelybe kábán pillantott le...

Elment... miért? Mit csináltak neki?... Hát nem szerette őt, aki annyira szerette?

Az ablaka mellett ülve, a jól ismert táj előtt, amelyben Lydiere emlékeztette minden, egyetlen gondolata a fölépülése alatt ez volt:

- Mi történhetett?

Olvasni szerette volna azt a levelet... Majd utóbb, ha egészséges lesz... Olyan dolgok vannak benne, amelyek nagyon fájdalmasan esnének neki, másodszor is beteggé tehetnék... És az a haszontalan annak nagyon is örülne.

A való pedig az volt, hogy a Lydie levele olyan határozottan vádolta az anyósát, a föllázadásnak és őszinteségnek olyan hangján, hogy Féniganné visszariadt a fia kétségbeesése és talán haragja elől, mert Richard nyolc évi házasság után is olyan szerelmes volt mint az első napon. És éppen ennek a szerelemnek az állhatatossága ijesztette meg legjobban a jó asszonyt. Mint annyi más francia asszony, aki sokkal inkább anya, semmint hitves, és a gyermekére viszi át azt a visszafojtott gyöngédséget, amelyet a férje nem akart vagy nem tudott kiaknázni:

ő is csak amolyan regénybe vagy színpadra való mellékes dolognak tekintette a szerelmet, amely az ő házasesetében nem játszott szerepet. Hogyan értette volna meg annak a vágynak a heveségét, amelyet a fia szeméből kiolvasott, s mely évek múltán is csak olyan féktelen volt, mint akkor, mikor forró könnyei végig csordultak az izba ablaküvegén?

- Igazán, nem értelek benneteket, férfiak, mondá neki, amint egy verőfényes augusztusi nap délutánján a parkbeli első sétájában vezetgette és támogatta. - Ti egyszerre tudtok szeretni és megvetni... Ime, te is még folyvást arra a hitvány személyre gondolsz, aki megcsalt, mással él és nevetségessé tesz téged az egész vidék előtt.

Az anya reszketni érzé a karjára támaszkodó kezet, de azért csak tovább beszélt, kiméletlen hangon, a könyörtelen operáló orvos tekintetével:

- Képzeld, ismeretes az egész históriájuk... A légyottjaik itt voltak a házukban... A kerítésen mászott be éjszaka az urfi.

- Térjünk be ide, mama, össze vagyok törve, mormolá Richard, betolva a kis ház ajtaját.

S csüggedten bocsátkozott le a divánra.

- Az önérzeted, a neved kedvéért, édes gyermekem, ne gondolj többé arra az asszonyra... ígérd meg nekem.

Nyomasztó csend következett, amely alatt egy fecske beröpült a nyitott ajtón, legyező-csattogással surlódott oda a gerendához s ismét kiszállt - akár csak egy asszonyi szeszély.

- Ígérd meg... ismétlé az anya megindultan.

Richard azt felelte:

- Jó, megigérem, de csak egy föltétellel... Tudni akarom... mondd meg, hogy hol vannak.

Az anya megijedt, hogy tulságosan fölizgatta fiában a büszkeséget és a haragot.

- Hogy hol vannak... minek azt neked tudnod? Mit akarsz?

- Semmit, pusztán kíváncsiság.

- De én nem tudom, hidd meg.

- Jó. A grosbourgiak haza jöttek. Majd megkapom a feleletet ott.

Féniganné, a botránytól való félelmében, megigérte, hogy maga fog átmenni, hirt hallani D'Alcantaráéktól. Legfőlebb egy kis fejfájása lesz, mint mindig, amikor kalapot tett fel.

Két nappal utóbb, amint a grosbourgi kastély roppant tornáca előtt kiszállt a kocsiból, a hercegnét igen bizalmas és élénk beszélgetésben találta együtt Alexandre urral, akinek gunyorosan affektált köszönése meghűtötte a vért a látogató szívében.

- Majd beszélünk még erről, Alexandre... vetette oda a hercegné, mialatt Fénigannét bevezette egy kis szalonba, amely régi selymekkel volt kárpitozva.

- Minek köszönhetjük ezt a jó szerencsét, jegyzőné asszonyom? kérdé képmutató és fenhéjázó jóakarat hangján.

A jegyzőné, akit így megtitult, szinte elfuladt ettől a fogadtatástól, amelyben benne volt a köztük levő, még ki nem magyarázott viszonyok egész kinos volta.

- Richard fiam közel volt ahhoz, hogy meghaljon, asszonyom.

- Ah, igazán.... annyira?.... nem is tudtam...

- Hogyan? Nem tudta, hogy az én szegény gyermekem?

- Én istenem, édesem, olyan kényes dolgok ezek...

És szagos üvegcsét tartott héber hajlásu orra alá.

- Pedig ez a tárgy elég közelről érinti önt, mormolá Féniganné.

S egyszerre kitört belőle az anyai harag:

- Eh, hercegné asszonyom, nagy szerencsétlenség az, hogy az én fiam találkozott az önével.

A citromsárga hajzatu kis fej bántó nevetéssel egyenesedett föl:

- Csak nem akarja talán Charlexist a menyé megszöktetésével vádolni? Hiszen az én fiam alig tizenennyolc éves. Még a kollégiumban volt...

Benyílt egy ajtó s az elfogadó termék hosszú sorában megjelent a tábornok szomorú, görnyedt alakja, amint kinosan támaszkodott a zsölléje karjára, hogy ezekkel a gögös szavakkal köszöntse Fénigannét:

- Hozzáteszem, kedves asszonyság, hogy az ami ártatlanunk úgy ment el, hogy százezer frankot vett kölcsön, ami nekünk kétannyiba fog kerülni, míg a Danaéja azzal dicsekszik, hogy abban az egy szál ruhában szökött meg, amely a testén volt.

Mialatt beszélt, a kis szalon kandallója fölött való ódon oszlopos tükörben lerajzolódott hosszú bajuszának a reszketegsége, amelyet dühös mosoly csavart félre, meg a nagy karosszék mögött Jean mesternek az alakja, aki cello-vonójával kétségbeesett taglejtést tett.

Féniganné méltóságosan állott föl, s kifelé menve, azt mondá:

- Kívánja a fiának, hogy össze ne találkozzék az én fiammal.

A tábornok összeresztette, de a hercegné megnyugtatta:

- Sohse féljen attól!... Az egyik itt van Seine-et-Oise-ban, a másik pedig az Indiák felé igyekszik. Nem igen találkozhatnak.

De mihelyt Féniganné a kocsiban ült s a kocsi a fasor végére ért, behívták Alexandre urat a kis szalonba.

- Alexandre!

- Tábornok ur?

- Szemmel tartsd Fénigant... Értetted? Ha elutaznék, menj utána, és értesíts bennünket mindenről.

A hercegné hozzátette:

- Ami pedig a fiam költségeit illeti, akármit kér is, forduljon egyenesen hozzám.

A volt udvarmester meghajtotta magát, egészen a földig, és komoran, kackiásan távozott a kastélyból.

Richard ezalatt, széles válla közé mélyesztett nyakkal, dühös léptekkel járkált az uzellei szalonban, hallgatva az édesanyja elbeszélését, aki a fölháborodástól összetörve ült egy karosszékekben, kötőszalagos kalapjával az ölén.

Összeszorított foggal, türelmesen hallgatta végig Richard az elbeszélést, azután megállott anyja előtt, fölemelte, a szívére szorította és túlárado gyöngédséggel, ami zárkózott természet mellett ritka eset volt, így szólt:

- Most már vége. Igazad van, az asszony alávaló. Menjen ahova akar, mi nem is beszélünk róla többé soha.

Haragja őszinteségében mondta ezt, mert gyötörte az a gondolat, hogy Lydie megszöktetett, elcsábított egy iskolásfiút. Most érezte először ennek a dolognak a képtelen, rettenetes voltát s csodálkozott rajta, hogy olyan sokáig tartott maga mellett, tudtán kívül, egy beteg, hisztérikus asszonyt. Tanuságra hívta fel az anyját; és az anya, örülve hogy régi helyét visszavivta, még erősítette, biztatta.

- Mi vagyunk az oka, lásd, édes fiam... A talált gyermekek közül hoztuk őt ide. Az ember így kikerüli a családdal való bajlódást; de az asszonynak nincs is multja, senkije, aki feleljen érte, titokkal, homálylyal, az örökösödésnek minden lehető szennyével van tele. Ez a leány azt állította, hogy nemesi vérből való... A klastromban verték ezt a fejébe. Annyi bizonyos, hogy nemessége sok csunyaságot keverhetett az ereibe... Ölelj meg, fiam, és ne is gondoljunk rá többet.

Ezen iparkodott is aztán Richard, agyonra fárasztva a testét, hogy minden este mély álomba zsibbadjon. Ha valami otthon ülő asszony lett volna a felesége, amilyen az anyja volt, aki egészen a gyümölcsös kertjének, a szekrényeinek, a fehérneműjének, a befőttjeinek szentelte volna magát, Richardot a szabadban való életmód bizonyosan elvonta volna a fájdalomtól. De Lydie, akinek sem gyermeke, sem háztartása nem volt, amire ügyelnie kellett volna, mindenüvé elkísérte a férjét, együtt vadászott, halászott vele; és Richard, amikor menekülni akart az emléke elől, megtalálta minden utjában, mint élő és jelenvaló árnyékát az ő szétfoszlott boldogságának.

A meritő-hálóját először vetette ki a felesége elmenetele után Ris és Juvisy közt, néhány méternyire a parttól. A víz, mely azon a helyen igen csendes volt, fordított képét mutatta neki egy kőbányai korcsmának, amely valamikor postakocsiállomás volt s magányosan állt ott a vontató-ut szélén, nagy szalmafedelével s apró táblájú magas ablakaival.

- Tán bejebb evezzek? kérde Chuchin, ki az evezőt tartotta s elcsodálkozott a gazdája mozdulatlanságán.

Richard nem felelt. Maga előtt látott egy jelenetet, amely kettőjük életében ugyanezen a helyen folyt le. A folyót záporosó verdeste, az ég fekete volt, a csónakjok tele lett vízzel, Lydie pedig sikoltózott és kacagott a záporban, s a félcipője lemaradt a lábáról, eluszott, amint partra szálltak; azután betértek a korcsma szállójába - hosszú, sötét helyiség, amelyben üres üvegekbe dugott gyertyák világították meg a kőfejtők, homokszitálók, pásztorok vad arcait, akiket szintén meglepett a szakadó eső és ott szárították nagy gypju-köpenyegeiket a tűz előtt, amely mellett Lydie átázva melegedett s csavargatta a haját, jól mulatva azokon a sovár szemeken, faun-szerű mohó pillantásokon, amelyeket férjének széles vállai és hatalmas öklei távolságban tartottak.

- A víz itt tulságosan tiszta, öregem. Evez a hidon túlra, parancsolá elfogódott hangon Richard.

És a halász hatalmas evezőcsapásai alatt száz darabra tördelődött szét az öreg korcsma képét mutató tükör, alámerülve a fenékre azokkal a emlékekkel együtt, amelyeket földézett. A bárka a Verébszigetnél állott meg, amely pompás hely a meritőháló kivetésére; de Richardnak ma nem volt hozzávaló keze.

A sziget egy ponton kissé elnyult félhold alakjában kanyarodik befelé, s ott finom homokból való fenék fölött átlátszó víz szunyad csöndesen két befelé dülő, lombos fűzfa árnyékában. Lydie ezt a helyett a maga fürdőjének nevezte. A Richard hajója elül, feszített vitorlájával, a két fűzfa pedig kétfelől függönyözte el azt a kis helyet, ahol ő uszni tanulgatott, s amikor kiszállt a vízből s ruhát váltott, bohókásan kacagott s félénken sikoltózott, valahányszor egy-egy fűzfa-ág vagy egy-egy szálló bogár hozzáért finom, rózsás bőréhez. Ez emlékekre könnyet facsaró fájdalom fogta el Richardot újra.

- Furcsa dolog, mondá este a konyhában az öreg Chuchin, - Richard ur a mellett, hogy olyan busképű, folyvást danolgatott a halászás alatt.

Richard ugyanis, mialatt belemerült egyetlen, drága emlékébe, gépiesen eszmélt vissza egy Pergolese-féle dallamra, amelyet Jean mester meg Lydie játszottak, s melynek a basszusát hangosan dudolgatta, bum-bum-jával kísérve az isteni éneket, amely a fejében zengett s a szívet dagasztotta.

A következő napokon is ugyanazok az emlékek üldözték. A folyónak minden zugában és kanyarulatában, minden órában: azokban a reggeli ködpárázatokban, amelyek olyan sűrűek, hogy csak a hullámoknak a hidlábakon való csobbanása vezeti a hajóst; vagy estenden, mikor egy-egy lapos hajónak a lámpása titokzatosan uszott tova a víz színén; meg az Yères-en meg az Orge-on, a Szajna e kies mellékfolyócskáin, melyeket zöld lejtők, facsoportok, virág-ültetvények, galambducok, mosóhelyek, malmokká átalakított régi apátságok szegélyeztek - mindenütt az a szerelmes kép lebegett előtte. Ott találta az evezője alatt is, karcsun és üdén, mint valami vizinövényt, zöldbe játszó fehérségével, amelyet a nap meg nem barníthatott.

Az erdő ott huzódott el a folyó mellett. Richard bevette magát az erdőbe, hogy meneküljön a víz kísértő képei elől. De a lombok alatt, a sűrűk távolában, a mohos utak kereszteződésein, amelyeknek minden elágazását ismerte, folyvást üldözte az a látomány.

Lydie mindenütt; és ha nem Lydie maga volt, akkor a körülmények emlékeztették balsorsára.

Egy este, amint hosszas gyalogolás után haza felé igyekezett, a remetelak előtt elhaladva, nyájas, rekedt hangon kiáltottak rá:

- Ni, Richard ur!...

Sautecoeur, az indiánnak nevezett óriás alkatu erdész, a vadorzók réme, most házasította össze a fiát, aki üzletvezető volt egy párisi divatáru-házban, egy kisasszonnyal, aki ugyanabban az üzletben szolgált. A régi klastrom gypes, düledékes udvarán hosszú asztal körül ültek a grosbourgi kék libériát viselő erdőkerülők, napbarnította asszonyaikkal, akik rikitó színekbe voltak öltözve: ott volt az uzellesi bérlő is családostul, a két lakodalmi muzsikus, meg Alexandre, sikkesen kiöltözve, lakkcipőben, világos nadrágban, s monokliján keresztül kacsintgatva a menyasszonyra, egy kedves kis csunya leányra, aki remekül volt öltözve és fésülve.

Richardnak be kellett oda térnie egy pillanatra s leülnie. A lakoma a vége felé járt; még egynéhány pohár fehér bort üritettek a mátkapár egészségére.

Azután a pikulás jeladására fölálltak a négyeshez, a lenyugvó nap utolsó sugaraiban. Richard meg az indián, az abroszra könyökölve beszélgettek, mialatt a táncolókat nézték.

- Kacérnak, Richard ur, úgy gondolom, elég kacér ez a leányzó, mondá az öreg erdész, aki keskeny rinocerosz-szemét folyvást rajta tartotta a menyasszony fehér koszoruján. - A fiam nem is igen köti magát ahhoz, hogy visszatérjen vele az üzletbe, annyival inkább, mert egy kicsit gyöngé a melle. Egy-két évszakra itt maradhat a remetelakban. A fiam Párisban fogja tölteni a napjait, az üzletben, én pedig majd vigyázok a feleségére. A magaméval annak idején nem jártam szerencsésen; de arról felelek, hogy ez megmarad az egyenes uton.

- Gondolom! mondá Richard, erőltetett mosolylyal és elgondolta magában, hogy neki is az indiánra kellett volna bízni a háza őrzését.

Az éjszaka ráborult az erdőre, mikor haza felé indult. A madarak nem énekeltek már; csak a pikula rikoltozott ütemesen; de Richard nem ezt a zenét hallotta és kísérte pattogó basszusával, azzal a bus bum-bum-bum-mal, amelyet a faszorok sötétjében dudolt.

Elcsüggedésében ki sem járt többé a házból. A pavillon földszintjén, a fehérruha-tár mellett volt egy szoba, amelyet műhelynek neveztek a házban. Richard, aki a felesége szökése óta fenn hált a kastélyban, legénykori szobájában, amely az anyjáié mellett volt, ezt az elhagyott helyiséget még most is használta; ott aludta déli álmát egy nagy bőrszékben, s intézte el a számadásokat az apja régi íróasztalán.

Mostantól fogva mindig ebben a szobában tartózkodott. Az ablakból, mint gyermekkorában, nézegette az utat, s mulatsága telt abban, hogy megtalálja rajta régi ismerőseit, az utkaparó targoncáját, a pupos kis cipő-kereskedőt - naiv panoráma-képek, amelyeket, úgy rémlett előtte, mintha most is együtt nézegetne Lydievel. Eszébe jutott, hogy mint félt Lydie, vásár előtt való napokon, az ökröktől, meg a Foucart talyigájától, amelyen ponyva-ernyő alatt szállították nyáron a vízbefultakat.

Ime, épp most jön fölfelé a Szajrán az a titokzatos talyiga; az öreg Mériveret inasát hozza, akit a parti hinárból huztak ki, ahol tegnapelőtt véletlenül a vízbe fuladt. Ő volt a kis kápolna sekrestyése, és szegény gazdája sirva kísérte a szokottnál is görnyedtebben és aszottabban.

Nini, a vén Georges a hosszú botjával, egy darab kenyérrel a hóna alatt! Pedig ma nem szegények napja van; de egy idő óta az öreg csavargó ki sem mozdul Uzellesből. Folyvást ott láthatni, amint a kastély körül ögyeleg, vagy valamelyik rácsos kapu előtt fekszik, amely az országutra vagy az erdőre nyílik.

- Ki se józanodik már! mondogatja Chuchin irigy képpel, és a konyhabeli leányok, amikor a vén földönfutó bedugja szőrös ábrázatát az ablakuk rostélyán és meglátják nedves szeméit, nevetve kiáltják oda neki:

- Tán szívbeli bánata van, Georges apó?

Borus látvány a meleg verőfényben, amint elővánszorog az az ember-váz, meg-megtámaszkodva, megkapaszkodva a fáknak, a falaknak. Honnan került ide? Merre van hazája? Micsoda nyelven motyog az a fogatlan száj? Hogyan van itt, Seine-et-Oisenak ebben a zugában, ez a vén koldus, aki itt annyira ismeretlen és annyira idegen, mintha Afrikának közepén kóborolna?

Közeledik most a kuthoz s próbálgatja megfogni a kupát, hogy a csurgó tiszta víz alá tartsa. A keze reszket, a lába meg-megcsuszlik, a kalapja - formátlan, szintelen ócska nemezzarab - odaesik a felfordított kupa mellé, amin nagyot nevet a fiatal majorosné, aki künn áll, az apró-marháira ügyelve. Végre, iszonyu erőfeszítés után, sikerül a nyomorultnak magából a csapból innia, mialatt két vékony vizsugár patakzik végig a szakállán s a nap csak úgy süti vörös tarkoponyáját, amelyen vastag kék erek huzódnak keresztül.

És Richardnak eszébe jut, hogy Lydie azt mondta neki egyszer, hogy valahányszor látta, hogy egy szegény csavargó megállott inni ezen a keresztuton s azután földre süttött szemmel tétovázott: ő sohasem nézhette ezt a habozó, elhagyatott nyomort úgy, hogy arra ne gondolt volna, hogy ez a földönfutó valamikor kicsi volt s gyöngéd anya ringatta, becézgette, nézegette az álmát s a legszebb jövőről ábrándozott magzata számára.

Hogyan tudott egy asszony, aki ennyi jósággal, őszinte szánalommal beszélt, olyan rosszat tenni a férjének? Hát kevesebbre nézte őt egy-egy szegény vén koldusnál?

Georges apó, minekutána ivott, most lefekszik a kut mellé, nehézkesen, darabonkint, mintha csak úgy dobálná le a tagjait egymás mellé a földre. Előhuzza lyukas, rongyolódott lebernyege alól a kenyerét s oda teszi maga mellé a köre s a másik oldalra fekteti a botját, azután lehunyva a szemét - de csak félig, mert védelmezi az elemózsiáját a legyek és egyéb rovarok ellen, amelyek ellenségei az ő pihenésének - s elalszik: egyik keze a kenyeren, a másik a kemény boton.

Richard nem alszik; az egykori jó déli álmoknak már vége! A verőfénytől lángoló ut tulsó feléről nézegeti, hallgatja annak a nyomorultnak a mély álmát, aki iránt bizonyos gyöngédséget érez, mert a Lydie szegénye volt, vele beszélt legutoljára, az ő kerges, gémberedett kezébe adta a bucsulevelet, amelyet Féniganné sohasem mert megmutatni a fiának.

És egyszerre eszébe jut Richardnak, hogy ha az a levél nincs is meg, a Lydie kis íróasztalában talán vannak más levelek, amelyek épp olyan érdekesek. Hogy is nem jutott még eszébe, hogy megnézzze?

Sietve tér be Rosinehez, hogy elkérje a kulcsot, alig ér rá meglátni az Alexandre uram alakját, amint a nyitott ablakon épp most ugrik ki a kertbe, sietve megy föl a kis lépcsőn, amely virágos genuai vászonnal van kárpitozva, s máris ott áll egy berakott munkáju kacér kis butordarab előtt, melynek a zárát fölpattantja, hirtelen megrészegülve attól az irisz-illattól, amely még jobban eszébe juttatja a távollevőt, mint a Pergolese meg Beethoven dallamai.

Vaskos, lázas ujjakkal motoz, levelez a fiókban. Már megtalálta anyja és saját leveleit abból az időből, amikor még csak udvarolt a klastrombeli árvaleánynak, ugyyszintén Mártha testvérnek néhány levélkéjét, amiket egy izben Dublinból írt, ahol látogatóban volt, azután, gondosan megőrizve, azt a két számlát, amely azon az operai estén a vacsorájokról meg a fogadóban töltött éjszakáról szólt...

Szegény Lydie, mily kevés alkalma volt mulatni...

Most egy nagy boríték került elő, amelyben kicsiny tokban elefántcsont miniatűr-képecske van, meg három levél, amelynek finom, nyulánk vonásaiban a Charlexis írására ismer. A legelső sorok olvastán összerázkódik, az arca elvörösödik attól a pokoli furfangtól, amelylyel a kis herceg Lydiet a szökésre csábította, világosan feltüntetve előtte, hogy mily szenvedhetetlen itt az élete a vastag Bumbum bácsi meg Marmota néni közt, aki fölszedegeti a férges almákat. Így bánik el ő vele meg az anyjával!

Oh, a kis szörnyeteg! Semmi sem kerüli ki a figyelmét, semmi hóbort és szószátyárság; és milyen jól ért ahhoz, hogy csiklandozza az asszonyka hiuságát, nemesi vérből való származását, s fölgerjeszse utazásokra, kalandokra való mohó vágyát! Hogy el tudja vele hitetni, hogy hiszen meg kell fuladnia itt, a Szajjának ebben a zugában, két zsilip közt!...

És lám, Lydiet vádolják, hogy visszaélt a tizennyolc éves fiu éretlenségével! Száz esztendő az a kis herceg legalább is, és megvan hozzá még egy vén táncosnőnek meg egy rossz papnak a tapasztaltsága. Oh nem, nem ő szöktette meg s csábította el a fiut - ezek a levelek bizonyítják... De mit jelentsen ebben a piciny aranyrámban ez a pompás, tömzsi kis baba, amely meztelenül fekszik egy virágos szőnyegen? Miféle gyermek ez?... És a szegény férj, kinek örökös bánata volt az, hogy apa nem lett, kíváncsian fürkészi a parányi vonásokat, a göndör hajfürtöcskéket, a hideg kőre emlékeztető szemeket. Ki lenne más, mint maga Charlexis, kit az atyja két éves korában így vétetett le, hogy eldicsekedjék vele a pompás fiucska látásában gyönyörködő hölgyek előtt. A fia pedig szintén dicsekedésből adhatta kedvesének ezt a saját gyermekkori arcképét. A kép alatt egy levél, amely még bizalmasabb és tüzesebb a többinél, megadja a kellő magyarázatot.

Richard, mialatt ezt a levelet olvassa, hirtelen elsápad, ideges rezgések futnak végig a testén és iszonyu szívszorulást érez. A szeme elhomályosul, nem olvas már, belső villámok cikáznak rajta keresztül s elvakítják...

A méreg, a féltékenység mérge ez... Mostanig még nem ismerte rettenetes égető voltát. Lydie elment, elveszett, ennél többre nem gondolt ő mostanig; de most arra a másikra gondol, arra, aki elrabolta őt tőle, a gyönyöreikre, a csókjaikra...

És a szegény féltékeny tovább olvas. Szeretne nem olvasni, minden egyes szó marcangolja, égeti, de kénytelen vele... Olyan ez mint valami édes méreg, amelyet alattomos láztól ingerelve, folyvást innia, innia kell...

A boldogtalan ember föláll, dühöngve járkál a szobában, hadonázva az ökleivel, amelyek gyilkolással vannak tele.

- Oh, alávaló kis hercege, oh a zsivány, hova vitte? hol rejtegeti? Ha tudhatnám, ha itt lehetne előttem, hogy rávetném magamat... nesze, nesze!

És csizmájának a sarkával összetiporja, darabokra zuzza az elefántcsont-medaillont, azt képzelve, hogy eleven testet, életet tör össze...

De a méreg, amelyet megivott, belevegyült a vérébe, és nem fog neki többé nyugtot hagyni.

Este a szalonban, amint a lámpa-ernyő enyhe világosságában a sakktáblát elrendezi, Fénigan-né nyugodt, elégedett mosolylyal néz a fiára:

- Milyen jó így, ugy-e bár, boldogok vagyunk mi ketten együtt?

Ha sejtené, hogy a fia ezalatt miket lát, micsoda jeleneteket képzel el!

V.
Beszélgetés a kis kertben.

A mise véget ért. A nyitott ajtón át a kis templom sötét háttérében, amelyet a külső világosság elhomályosít, látni lehetett, amint a gyertyák egymás után alusznak el, s a kijárásban ott állt a kis Mérivet, frissen borotvált arccal, hosszú fürtökbe simított fehér hajával, magas szatinyakravalójával, kabátja gomblyukában a rózsaszínű pápai rendszalaggal, köszöntve a vendégeit, amint kimentek, egészen az utra kísérve ki a nevezetesebb személyiségeket, megköszönve nekik a megtiszteltetést - mindezt színeskedő, ósdi udvariassággal...

- Valójában... Hálás köszönetemet... Sok hívünk volt ma, és még többen lettünk volna, ha éppen ma nem volna Draveilben a patrónus ünnepe, meg a soisyi klostromban más valami ünnepség, ami a mi rovásunkra esett... A viszontlátásra, vasárnap... ne tessék elmulasztani... a viszontlátásra.

A kis kápolna hivei, csaknem valamennyien szomszédok, elszéledtek, meghordozva néhány percig az országuton a tömjén-szagot, új cipőket ropogtatva és selyem-kelméket suhogtatva.

Barbé, a vén szakácsné, ki az inas halála óta a sekrestyési teendőket végezte, előhozta Mérivet urnak a főajtó kulcsát.

- Igenis, kérem, eloltottam, jól bezártam mindent... Még csak a sekrestye van hátra. A tisztelendő ur még ott van... Azt mondta, ne várjak rá, majd a kis kerten át fog kimenni.

A kis kert a kápolna tözsomszédóságában levő kicsiny telek volt, amelyen a fű és magas száru, virágzó mák között terméskő-darabok heverték a kápolna építése óta. Az országutról azt lehetett volna hinni hogy kicsiny falusi temető.

- Nem beteg a tisztelendő ur, hogy olyan sokáig marad a sekrestyében? kérde Mérivet, akinek a kápolnája misemondó papja épp olyan kedves volt, mint maga a kápolnája.

De Barbé megnyugtatta. Cérès abbé ur tűt meg kék cernát adatott magának, nyilván hogy megreperálja azt az ócska, kopott, fényes reverendáját.

- Bizony ideje volna már, hogy új reverendát tetszene neki venni.

- Igaza van, Barbé, veszünk neki új reverendát... De maga csak siessen most a reggelijéhez.

A vén leány keresztülvágott a most már néptelenné lett országuton, amelyet az egész környékkel együtt mintegy szélesebbé, tágasabbá tett a vasárnapi csend és pihenés, s eltűnt a szemközt való falnak egy kis ajtajában, egyedül hagyva gazdáját, a napon ülve, a kis kert egyik nagy fehér kövén.

Mérivet ur a vikárius kijövetelét várta és azon gondolkozott, mi módon fogadtasson el vele egy szép új reverendát, amelyet nem adna el rögtön a szegényei javára... midőn az utról lépések hallatszottak, meg egy basszus-hangnak a dudolása.

Mérivetnek a legnagyobb öröme telt abban, ha egy-egy arra menő idegen megállt a kápolnája felírása előtt:

Napoléon Mérivet, a Nagy-Szent-Gergely-rend, lovagja, stb.

És már fölemelte a fejét, előre is élvezve hivalgó örömét, amelyet lehűtött kissé a Richard megjelenése, akit nem látott azóta, hogy a Lydie elmenetele végét szakította a zenei estéknek.

Nyájas taglejtéssel hívta elő, leültette maga mellé s miután jól a szeme közé nézett, azt mondta:

- Miért nem jött el már előbb? Hát csak nem akar egyszer betérni az én kis kápolnámba? Pedig jót tenne az önnek.

Richard, aki megsoványodott, meggörnyedt s hosszú, vízszintes vonalak barázdálták a homlokát, mint valami kőtapapirost, kifogást keresett arra, hogy mihamarabb elmeneküljön, szabaduljon ennek az öreg féleszünek a szemrehányásaitól, aki bérbe vette az istentiszteletet. De a kő lágymelegsége, a mákfejek ellágyító szaga, meg az öreg ember jóságának vonzó és lebilincselő oldala odakötötte ahhoz a helyhez.

- Ön sokkal fiatalabb mint én - mondá az öreg, gyöngéden veregetve a kezét, - de jóformán egyidősek az emberek akkor, ha ugyanaz a fájdalomuk... Azt a bánatot, amely önt most gyötri, én is átéltem, átszenvedtem, mint ön, és olyan szomorú voltam, hogy majdnem meghaltam bele és ölni tudtam volna... igenis, ölni... Furcsa, ugy-e bár? Mérivet apó, az a nyájas, nyugodt kis öreg... Ennyi hija sem volt ni, hogy a leggyávább gyilkos nem lett belőle. Mert van-e nagyobb gyávaság, mint mikor a férj a törvény jóváhagyásával megöli a feleségét?

Richard szó nélkül lesütötte a szemét. Ő, aki egy hét óta nem álmodozott egyébről, mint gyilkolásról és boszúról s éppen csak most járt a postán abban a reményben, hogy ott a poste restante-osztályban hamarjában megláthat valami írást, amely felvilágosítást adhat neki - ő mondasson magának ilyeneket?

Hát meglátszanak az embernek az arcán azok a sötét gondolatok, amiket utközben lázas fejében forgat? És miért jut eszébe Mérivetnek, aki máskülönben olyan titkolózó, hogy éppen neki mondja el a történetét?

- Ez a történet, édes fiam, hasonló az önéhez; csakhoggy én tizenhat évvel idősebb voltam a feleségemnél. Kicsike voltam s nem is szép, nyakig belemerülve az üzletembe, a török-lennel való kereskedésbe, amely miatt gyakran kellett Algériába utaznom. Egyetlen előnyösségem volt csak az, hogy jó hegedűs voltam.

Irénemnek, aki Blidáhban született, aranybarna arca, hosszú metszésű, hizelgő szeme és rendkívül szelid arkifejezése volt. Habár egyáltalán nem ismerte a zenét, épp úgy szerette, mint ön, ösztönszerűen, minden idegszálával. És a hegedűm elbájolta. A zengő hangok cirógatása meg-megrázkódhatta. És én, elmondhatom, nem utolsó hegedűs voltam. Ön persze csodálkozik azon, hogy egyik vasárnapi hangversenyükben sem működtem közre. Az Irén halála óta nem akartam többé játszani.

A házasságunk második esztendeje gyermekkel ajándékozott meg bennünket, amely azonban nem élt meg. A feleségem mélyen fájlalta, annyival inkább, mert értésünkre adták, hogy többé már nem lehet anya. Ekkor aztán, hogy szórakozása legyen és jó levegőn éljen, megvettem ezt a kis uzellesi birtokot. Irén jól érezte itt magát, vagy legalább úgy tett, mintha szeretne itt lenni - az én kedvemért. Olyan jólelkű volt!...

Szerencsétlenségemre egy hirneves festő telepedett a vidékre. Irén szerette az ismeretes embereket, és én osztoztam vele abban a párizsi bourgeois-együgyűségben, amely büszkeségét találja abban, hogy hirneves férfit ül az asztalánál.

A festő, amint egyszer befogadtuk, gyakran jött el hozzánk. Szép fiú volt, szinpadias modoru, hegyesre metszett szakállal, Rubens-hajzattal; önteltsége mellett igen gazdag képzelődésű s ékes, megkapó beszédű ember volt. Irén, amíg csak itt volt, folyvást előrehajolva ült s csak úgy itta a szavait; azután pedig hasztalan énekeltettem én a hegedűmet, ő csak az ő hangját hallgatta, amely egyre a fülébe csengett, Mendelssohn és Chopin mellett is.

Rosszul esett nekem, hogy milyen unott és hallgatag volt, amikor egyedül voltunk, rögtön fölelevenült, rózsásra, sugárzóra változott, amint kívülről meghallotta annak az embernek a lépését. Szemrehányást tettem neki e miatt olykor, nevetve, de a nevetésem épp olyan különös hangzású lehetett, mint az övé, amikor ártatlan, meglepett arccal azt felelte:

- Azt hiszed?... Oh dehogy, légy nyugodt...

Nem sokára csupán ez az egy gondolat volt már a fejemben: Szereti... szereti...

Éjszaka arról álmodoztam, hogy szálas, izmos termetű vagyok, delibb annál a másiknál; sokszor pedig alvás helyett az ő álmát lestem, a szenvedélyes felkiáltásokat, amiket az ajkán éreztem, ámbár valójában semmi sem történt közöttük. Máskor meg kedvem lett volna, hogy hirtelen fölrezzentsem az álmából: Szeress, Szeress, mert megöllek...

Végre, érezve, hogy a feleségem nap-nap után egyre jobban huzódik el a szivemtől, az jutott eszembe, hogy az emberhez fordulok, ahhoz, akit szeret.

Nem tudom miért, de én a művész nevet lelki nagysággal, nemeskeblűséggel, fensőbb felfogással párosítottam össze gondolataimban. Egyszer hát így szóltam ahhoz az urhoz:

- Hallgasson meg, kérem... Én nem vagyok elég erős ellenfél... Érzem, hogy ő eltávolodik tőlem, hogy akaratlanul is ön felé közeledik... Önnek ez csak egy kis legyeskedés... pillanatnyi hiuság... Nekem pedig az egész életem! Ne vegye el tőlem, esedezem... hagyja meg őt nekem, menjen el.

Azt felelte:

- Jó. Elmegyek.

És másnap el is ment, de magával vitte őt is.

Hogy mit szenvedtem, arról ön is tud valamit. De én hozzá még egyedül voltam, nem volt mellettem egy sziv, amelynek elpanaszolhattam volna a fájdalmamat, egy anya, aki meggátolt volna abban, hogy örültséget kövessek el. Elkövettem valamennyit. Először is azt, hogy utánok mentem, eltökélve arra, hogy megölöm mind a kettőjüket.

Svájcban voltak, Gersauban, a vierwaldstetteni tó mellett. Milyen szomorúnak találtam én azt a tavat, amelyet elsötétítenek a benne tükröződő hegyek, s amely éji boruval és gyászszal volt színezve, mikor este ott kiszálltam, pár lépésnyire az egyetlen fogadótól.

A feleségem meg a kedves, épp az imént mentek volt el a Kursalonba. Az övékkel szemben vettem szobát. Hallottam, amint hazajöttek, a többi fogadóbeliekkel együtt. A férfi a folyosón az ő hizelkedő, éneklő hangján beszélt; de volt másik hangja is, amelyet még nem ismertem: a szobai hangja, éles és nyers, amely a zárt ajtókon keresztül csakhamar áthallatszott hozzám.

Én félig nyitva tartottam az ajtómat s ott várakoztam, kezemben a revolverrel, lesben állva s készen arra, hogy rájuk rohanjak. De egy ostoba körülmény visszatartott: az, hogy nem igen tudtam bánni a fegyverrel, különösen pedig azzal, amely a kezemben volt, s amelyet az elutazás reggelén vettem, kész töltésekkel együtt... Attól féltem, hogy ügyetlenül fogok vele bánni...

De mégis azt gondolom, hogy a legcsekélyebb kétértelmű sóhajásra, a leghalkabb kéjes sikoltásra vakon rontottam volna be hozzájuk. De az, amit hallottam, nem hasonlított szerelmeskedéshez. A férfi dühösen, kajánul zsörtölt; ő pedig sirástól töredezett hangon könyörgött, alázatoskodott... Utóbb megtudtam, hogy a kedvese valami muzsikás miatt veszekedett vele, akit a Kursalonban nagyon megnézett; mert féltékeny volt ám ő is, féltékeny, durva, egészen a tettelegességig: és a veszekedéseikben a legkomolyabb és legnagyobb szemrehányás, amit neki tett, az volt, hogy megcsalta a férjét.

És amint hallgattam azt a bántó, egyhangu kesergését annak az asszonynak, akit annyira szerettem volt s aki most a közelemben szenvedett: köny patakzott az arcomra, köny, amelyet az ő könyei fakasztottak; s bárgyunak és gyávának szidva magamat, ledőltem az ágyra, zokogásomat és kiáltásaimat szégyenkezve fojtva a párnámba...

Oh, milyen sötétség uralkodik a mi szegény lelkünkben, mikor az imádság meg nem világítja! És abban az időben én nem tudtam imádkozni.

Hajnalban Irénnek a kedvese elment hazulról, egyedül, a festékes ládájával meg az állványával. Festeríteni ment a hegységbe. Irén bizonyosan tovább aludt, mert a szoba csendes volt.

Csak egyet kellett fordítanom a kilincsen és anélkül, hogy magam is tudtam volna, hogyan léptem be és miért, mint gyilkos-e, vagy mint férj, hogy megöleljem-e, vagy megöljem: ott voltam mellette. A csekélyke nesz félig fölébresztette, mert megmozdult, de a rossz éjszaka után való nehéz reggeli álmom nyomban erőt vett rajta, hosszas sóhajokkal. A divánon, melyen a férfi feküdt, még ott hevert az ágynemű, csak öregbitve a teltömöttségét ennek a keskeny kis szobának, amely ládákkal, ruhaneműekkel volt tele s az égne és a szomszédos tónak kettős reggeli fényétől volt megvilágítva.

Milyen érzés volt az, amikor imádottnak ott láttam azon a fogadóbeli idegen ágyon, ugyanabban a csábító helyzetben, amelyben olyan sokszor csodáltam, egyik karja a feje alá hajtva, a másik pedig kápráztató meztelenségében a paplanra vetve...

Azt hittem akkor, hogy menten megfojtom ott, nehogy újra azé az emberé legyen. De amint ettől a bőszt vágytól kísértve, fölibe hajoltam, az a szepegő hosszas sóhajzás rázta meg, amelyet a gyermekén láthatni, amikor szidás után busan elaludt...

Láttam ekkor, hogy a szeme vörös és dagadt a sirástól; és végtelen szájalom fogott el, s egész haragom semmivé lett e nagy gyámoltalanság és gyöngeség előtt...

Oh, könnyen beszél az a bizonyos frázisgyártó, amikor fenhéjázó színpadias taglejtéssel azt mondja nekünk: *Öld meg!* Ahhoz is a gyilkosság ösztöne kell ám, meg gyáva lélek és hóhérezés...

Hátra sem fordulva mentem ki az ajtón, s egy órával utóbb elutaztam...

Párisba visszaérkezve, képtelen voltam arra, hogy az üzlettel foglalkozzam; ide vonultam hát, s itt olyan egyedül, olyan boldogtalannak éreztem magamat, hogy végre is felhasználtam a revolveremet, csak hogy ezuttal önmagam ellen...

Ez a kis lyuk, amelyet a fejembe furtam, (s az öreg Mérivet, fölemelve hosszú fehér haját, mutatta a sebhelyet) a golyónak ez az ütése két hónapig tartott se eleven, se holt állapotban, eszméletlenül. Mikor az agyvelőm újra kezdett éledni, egy csodálatos embert találtam magam mellett, egy szentet, aki ápolta a lelkemet; és amint a lelkem meg volt gyógyulva, a könnyörület és a bűnbocsánat törvényénél fogva karjaim újra tárva voltak annak a számára, akit még folyvást szerettem és aki visszakiváncozott hozzám.

Szegény kicsim, micsoda visszatérés volt az! Lesoványodva, elváltozva, ugyanazzal a vörösséggel az arccsontjain, amelyet a bükkfa levelein láthatni, ha a bogár megszúrta - így vetődött haza félévi szabad szerelem után, mintha a kórházból került volna ki.

Azt reméltem, hogy ez a szép kis zöld hely, amely olyan szerencsésen van az erdő és a folyó közé ékelve, vissza fogja neki adni az egészségét. De ő csak tovább szenvedt, még azután is, hogy egy telet a hazájában töltöttünk, egy narancserdő közepén, Blidah mellett. Olykor, fájdalmasan mosolyogva szép szemével, amelyek napról-napra több helyet foglaltak el az arcában, azt mondta:

- Szeretlek, boldog vagyok és meghalok... Milyen sors!

Nekem ám bizalmam volt a szerelmemben, az ő fiatalságában... Egyszerre csak visszatért bele az élet, legalább az élet látszata és az életkedv. A Herscher regényei mivelték ezt a csodát. Egy egész nyarat - az utolsót - folyvást ott töltött a kertben, amelyet az utolsó felén láthat ön, fázósan huzódva meg a teljes napfényben egy árnyéktartó kosárszéknek a mélyében, s olvasta és újra olvasta azokat a gyöngéd szerelmi regényeket, különösen egyet, *Az arany-himző leány-t*, melyet azért a szép Yamináért szeretett, akinek az öltözkét, aranypettyekkel behintett bársony-derekeit és aranypénzekből való fejdíszét utánozta és viselte.

- Mit szólna a szerző, ha engem mint Yaminát látna? kérdezte tőlem sokszor. - Vajon hasonlítok-e hozzá?...

Én, bár nem tudtam, azt feleltem rá:

- Mindenesetre...

És szomorúan gondoltam el, hogy a szerző, ha ott lett volna, épp úgy látta volna, mint én, a szép lázas szemű kacér kis Yamina karosszéke fölött, a hálószobája erkélyére kitergetve a beteg ágyneműjét, párnáját, derékalját, amelyekről most száradt föl az álmatlanság veritéke.

De hogy kedvében járjak, becézgessem mindvégig, egyszer azt kérdeztem tőle, hogy nem örülne-e, ha együtt lehetne Herscherrel, s írjak-e neki, hogy eljöjjön hozzánk?

A szerelmem még megvolt, de féltékeny dölyfösségemből már kigyógyultam, amint látja. Olyan kicsinyes mindez a halálhoz képest!

Irén meg volt hatva, hallgatott és felelet helyett zokogva vetett felém csókot a kezével.

Kevéssel utóbb elvesztettem őt, azokban az első őszi napokban, amikor a tarlott mezőkön a hollók váltják fel a fecskéket. És csak akkor tudtam meg, hogy levelezésben állott a híres regényíróval, hogy Irén is egyike volt azoknak az ő ismeretlen-jeinek, akiknek szerelmi hóbortját a szerző azóta maga is guny tárgyává tette.

Hiába! az én szegény feleségem regényes hajlamu asszony volt. Irtózott a rendes kerékvágásban mozgó, lapos élettől. A nagy férfiu, anélkül hogy valaha látta volna, válaszolgatott neki, ilyen címmel:

Madame X., poste restante, Villeneuve-Saint-Georges.

És Barbé minden szombaton elment a levélért és másikat adott fel. Ő fedezte föl előttem ennek a levelezésnek a titkát, amely, úgy hiszem, igen ártatlan valami volt. Azt mondom: úgy hiszem; mert volt elég lelki erőm fel nem bontani egyet is a sok levél közül, amelyet a feleségemnek egyik fiókjában találtam. Valamennyin ugyanaz az írás volt látható. Vissza-küldtem az egész csomagot a híres férfiunak, e szavak kíséretében:

»Az ön villeneuvei ismeretlenje meghalt. Ha tudni akarja a nevét, megtalálhatja egy kis kápolnának a homlokzatán, amely az ő emlékezetére épült, a corbeili országuton. Draveil és Soisy közt.«

Herscher ur nem jött el soha.

- - -

Pillanatnyi csend következett, amelyet csak a kápolna tetején ülő galambok turbékolása és távoli harangszó zavart meg. Azután Richard gúnyos nevetéssel azt mondta:

- Az ön elbeszélése, édes jó uram, azt bizonyítja, hogy árulás és hazudozás dolgában egyik asszony olyan mint a másik; és hogy a férfiak közül kevés lett volna olyan elnéző és olyan jószágos, mint ön.

Mérvet elszomorodott arccal nézett rá. Fájt neki, hogy olyan kevésbé értették meg.

- Az én hibám, mondá. - Nem tudtam kellően feltüntetni a különbséget, amely köztem és a feleségem közt volt. Őbenne meg volt minden, ami bennem hiányzott: szépség, kedvesség, fiatalság; évekig voltam általa boldog, anélkül, hogy az ő boldogságával törődtem s csak egyszer is azt kérdeztem volna tőle: Mi kellene?

Olyan bírák előtt, akik igazi bírák volnának, az asszony vétke már csak ebben az önzésben is megtalálná az igazolását. És hány más ok van, amely föl is menthetné!

Micsoda jogon követeljük, például, az asszonytól, hogy egyetlen férfinak legyen a neje, holott a férfi sohasem éri be egyetlen asszonynyal? Az én Irénem éveken át egyedül élt a házban s a férjét csak este látta, s amellet messze volt a honától, az édesanyjától, és nem volt gyermeke. A gyermektelenség - ez az igazi nagy mentség... Az anyaság az asszony létoka, hivatása, öröme, mentsvára... Önnek is, kedves Richard, mint nekem, hiányzott a gyermek.

Fénigan dühösen állott föl. Azt, amit most mondtak neki, nagyon is jól tudta ő. Lydie eleget kesergett a gyermektelensége miatt. De egészen a boszu érzetének engedve át magát, nem egyeztette össze elméjében az okoskodás két ágát, és tovább zsörtölődött.

- Ön szerint tehát az, ami velünk történt, a legjobban történt; az asszony jól teszi, ha a férjét megcsalja?

- Nem! én csak azt akarom, hogy helye legyen a védelemnek, és hogy kihallgatás nélkül ne ítéljünk el senkit.

- Az asszony a legjobb védelmet találta ki magának: megszökik, mondá Richard dühvel.

Az öreg, hamis szemével hunyorgatva, gyöngéd erőltetéssel visszaültette maga mellé Richardot a kőre.

- Nos, hát igen, elmegy... Hát nem tisztességesebb dolog az, mint itt maradni és hazudozni és bujkálni? Vajjon ez a magatartása a társadalmi és világi törvényeken nem többet ér-e, mint a házba telepedő és veszedelem s botrány nélkül való házasságtörés? Sőt többet mondok: feleségének a távolléte az ügye védelmét könnyebbé teszi önnek önmagával szemben is, mert így egybevetetheti az ő boldogtalanságát a magáéval, hogy aztán teljesen készen legyen a kibékülés és megbocsátás nagy napjára.

- Én nem fogok megbocsátani soha! dörmögött Richard, összeszorítva a fogait.

Az öreg ember a fejét csóválta.

- Csak úgy hiszi ön ezt, mert most még gyötri a féltékenységnek az a rettenetes kórsága, amelyben én is annyit szenvedtem mint ön, és amelyből ön is ki fog gyógyulni mint én.

- Akkor gyógyul meg az ember, ha nem szeret többé.

- Ne áltassa magát. A féltékenység nem egy dolog a szerelemmel; van benne valami amabból, az igaz! megérzik ez azon a gyönyörön, amely legirtóztatóbb kinjaiba vegyül... Oh, isten, ha eszembe jut, hogy micsoda örömrész volt az, amikor elmondattam a feleségemmel, hogy folyvást a festőjére gondol, hogy mindenkéül fölött szereti. Majd behaltam, és mégis vad gyönyör volt... Ámde a szerelem el lehet a féltékenység nélkül is, amely neki ugyyszólván a láza, a deliriuma. Dölyfös láz olykor, inkább csak dölyfös, semmint szerelmes. »Hát lehetséges ez?... Más ember külön, szeretetesebb mint én!«

Hogy a féltékenység csak mellékes érzete a szerelemnek s tőle független, ezt az is bizonyítja, hogy a szerelem mindenütt azonosnak mutatkozik, keleten úgy, mint nyugaton; míg ellenben a keletiek féltékenysége nem hasonlít a mienkhez. Így az arabs emberben nincs meg a multa való féltékenység, a legszomorubb, a legemészőbb. Ismertem Orleansville mellett egy *káid*-ot, aki négy felesége közül legjobban szeretett egy Bája nevűt, aki, az igaz, hogy szebb volt a

többinél, de azelőtt táncosnő és ledér leány volt. Egy szerelmes *rumi* (amint ott a nem benszülötteket nevezik) egy napig, egy óráig sem szünt volna meg gyötörni azt a boldogtalant a csufos multja ballépéseivel.

Az én káidom azonban, aki igen közönyös ez eltemetett, eltűnt mult iránt, mert hiszen ismerte és önként elfeledte, igenis vadul féltékeny volt a jelenre, elannyira, hogy mikor Bája egy kis ugynevezett *flirt*-et engedett meg magának a hadseregnek egy tolmácsával, az ura összevissza metélte az arcát meg a nyakát nem tudom én hány *handsár*-vágással. Az asszony csak csodával menekült meg a haláltól, s a káidot öt esztendei rabságra küldték Ajaccióba. Onnan rendszeresen irogatott az öcscsének, aki a feleségei meg a vagyona felügyeletével volt megbizva és minden levélnek a homlok-felírása az obligát arabs *la illa il Allah* helyett változatlanul ez volt mindig: *vigyázz Bájára!* Ami azt bizonyítja, hogy a féltékenysége nem lankadt.

És lássa, abban a nagy férfiuban, akinek a nevére engem a szüleim kereszteltek - ugyancsak helytelenül, mert én bennem soha semmi hősiek nem volt, - Napoleonban, aki származására félig-meddig arabs volt, szintén keleties féltékenység lakozott. Josephinehez írott levelei azt mutatják, hogy éppenséggel nem törődött a roppantul viharos multtal, míg viszont a jelenben csupa gyanu és gyötrelme neki minden...

Ugyanattól a Bájától, akiről az imént beszéltem, megmaradt az emlékezetemben az a felelet, amelyet az elnöknek arra a kérdésére adott, hogy miért volt olyan kacér, holott a férje annyira féltékeny:

- Meg akartam tanítani, hogy jobban vigyázzon rám, mondotta nyugodtan.

És hány férj van, aki nemcsak nem vigyáz eléggé a feleségére, hanem maga teszi őt ki a veszedelemnek, hiuságból, gondatlanságból vagy ügyetlenségből! Avagy azt a festőt, aki a feleségemet elrabolta, nem én hoztam-e a házba? És ön, kedves szomszéd, bizonyos ön abban, hogy mindig vigyázott a Bájára?

E pillanatban keresztülvonult a kis kerten a vikárius kopott, ócska reverendája a méhek és a hosszuszáru mák között. Cérès abbé, ariègi hegylakó, aki vénségére is fürge maradt s fehér haja megtartotta keménységét, alázatos hajlongással köszönt.

- El ne felejtse ám, abbé ur, hogy együtt ebédelünk, szólt utána az öreg Mérivet.

Azután, amikor a pap már jó messze volt, Richardhoz fordulva, hozzátette:

- Ez az az ember, az a szent, aki engem meggyógyított, megmentett.

- Hogyan? Cérès abbé? kérde Richard, aki gyermekkorra, a katekizmus tanulása óta ismerte a vikáriust s kissé alsóbbrendű embernek nézte, mert a szegény abbé nem volt bejáratos a kastélyokba, meg a polgári házakba, mivelhogy nagyon is különös embernek tartották, aki hanyagul öltözködik és nem igen gondolja a kezeit.

- Igen, ez a csodálatra méltó pap elbánt az én büszkeségemmel... Tudom, hogy miket beszélnek Cérès abbéról a hivatalos sekrestyékben; de ha betér ön az én kis kápolnámba - és rá kell magát egyszer szánnia - meg fogja érteni, hogy miért miséztetek én ezzel az egyszerű, világos szemű emberrel, akitől távol maradnak az élet gondjai, és ha majd hallani fogja, hogy mint mondja ő el a Miatyánkot - olyan sajátságosan mondja azt: *miként mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek* - az meg fogja hatni a szívet és meg fogja önt gyógyítani, mert hiszen meggyógyított engemet is.

- Vannak megbocsáthatatlan sérelmek, sebek, amelyeket sohasem gyógyíthatni meg! - dörmögött Richard tompán. - A megsértett ember boszut áll és sujt. Én Shakespearet tartom Jézus ellen.

- Oh, tudom, Shakespeare, Othello... Elolvastam, mikor még beteg voltam, hogy tudomásom legyen róla, felvilágosítást szerezzek. De nem ért a dologhoz az az ön Shakespeareje. Az ő Othellója nem féltékeny ember, hanem szerecsen, délszaki, szenvedélyes, brutális és semmi más. A féltékenység ismertető jele, mikor valakit megszáll, az, hogy vaddá teszi a legszelidebb természetűt is, a legártatlanabb lelket egyszerre beavatja a legszörnyűbb ocsmányságokba, és sátáni képzelődést ad az angyaloknak, a szűzeknek is. Ahhoz, hogy Othello igaz legyen, az kellene - mikor a féltékenység megszállja - hogy Jágónak, a darab egyetlen igazi féltékenyének, az irigy és elvetemült lelke öbeléje költözzék s benne lakják... Viszont azonban a lángész műve az, hogy mórnak alkotta Othellót, alsóbbrendű fajból valónak, és rutnak, fogyatékosnak. A fogyatékos szerelmesben a féltékenység természetes valaminek látszik; de kevésbé magyarázható meg az olyan jól megtermett emberben, mint ön, kedves szomszéd.

Richard szomorúan mosolygott; fájdalmas fogyatékoságot ismert ő magában: azt a féltékenységet, amelyet sokévi házasság sem tudott legyőzni. Egyszer, nyolc év alatt egyetlen egyszer, merte a feleségét úgy szeretni, amint maga is kívánta, forró ajkkal, tüzes karokkal, és akkor is ittas volt. Míg az a másik, a fiatal szörnyeteg, aki gyújtó szavakat tud találni s az enyelgésnek minden nemében járatos... Ah, micsoda szép nászútjok lehet...

Heves rázkódással szökött fel, olyan kézmozdulattal, mintha el akarna távolítani, kitépni a szeméből valamely szörnyű látományt.

- Hova megy?... Richard!...

- Nem... nem... Mindig csak ezt látni... Vége... Nem lehet tovább. Isten önnel... Isten önnel...

Rekedt hangon dobálta oda ezeket a szavakat, s dühös léptekkel rontott tova az uton. Mérvet, ott maradván, elgondolkodott, nyugtalankodva kissé e hirtelen távozás miatt, s azon tűnődve, hogy ócska históriáival, a féltékenységről való értekezésével nem inkább fölingerelte-e a szegény férjet, ahelyett hogy lecsillapította volna.

A kis kert csöndjében és melegében, ahol a méhek döngése a fény rezgésének tetszett, a kék, rózsaszínű, barnás, biborszínű mákvirágok fölött, a jó öreg végre egészen elkábulva állott föl, amidőn arra robogott egy vadászfogat, tele urinéppel, világos öltözékekkel, rikitó napernyőkkel. A fehér kőből való kápolna, amely fölött galambok kergetőztek, a rózsaszínű rendszalaggal ékeskedő öreg ur, aki egy házigazda fontoskodásával és gondosságával zárta be éppen a rácsos kapuját, fölkelte a kocsikázók kíváncsiságát, akik megállottak.

- Meg lehet nézni? kérde a tetőről a legüdébb napernyők egyike.

Mérvet mosolygott, mint akinek igen hizeleg a kérdés:

- Megnézni? Minek? Nincs benne semmi látnivaló; de minden vasárnap kilenc órákor misénk és prédikációnk van, s mondhatom, hogy a kis kápolna miséjének nincs párja.

Azzal köszönt s haza felé fordult, az ut tulsó felére, s a hiúsága csak úgy dagadozott, amint a kocsiról egy csengő női hang fenszóval olvasta a kőbe vésett felirást:

Napoléon Mérvet,
a Nagy-Szent-Gergely-rend lovagja
építtette ezt a kápolnát...

VI. *A herceg naplója.*

*W. de Vallongue urnak
Páris, Stanislas-kollégium.*

A leveled, kedves Wilkiem, most érkezett hozzám vissza Messinából (amelyet első megállóhelyemül jeleztem volt neked), minekutána a világ körül való utam hirtelen félbeszakadt.

Az a hatás, amelyet a megugrásom az egész stanislas-i népségre tett, az igazgatónak a refektóriumban tartott szónoklata, Salignon atyának az eltévedt bárány mielőbbi visszatéréséért való imádkozása, szóval az az egész festői és tüzetes leírás, amelyet te nekem az eltávozásom után való napokról adtál, nagyon mulattatott; és nagy szükségem is volt rá, mert nem mindenben rózsás ám az asszonyszöktető mestersége.

Bocsánat még egyszer és köszönet azért a fáradozásért, hogy haza vitted a cókmókomat Grosbourgba, abban a szakadó esőben, meg azért a sovány ebédért is, amelyet neked ott a ház drága, cimeres edényeiben felszolgálhattak. Ne hazudj; tudom, hogy milyen a koszt, amikor a hercegné otthon van. A gyümölcsös évszak kellő közepén neked aszalt szilvát s mazsola-mandola-takarmányt kellett csemegézned; azonkívül rosszkedvű háziasszonyod volt, mert épp akkor fordultam hozzá újabb tőkefolyósításért. Ily körülmények között felforr és fölír ellenem a báró-Silva-vér.

Az apám boruja már kevésbbé magyarázható meg, ha, amint mondod, napról napra jobban a lábára tud állani. Sugárzónak kellene lennie.

Ami Jean mestert, a volt preceptoromat illeti, az a *cavata* szó, amelyet a tanítványára vonatkozólag a füledbe sugott, csak távoli kapcsolatban áll azzal a nyakkendő-s fiókkal, amelyben a szerelmes leveleimet és csecsebecséimet tartogatom... A *cavata* annyit tesz, hogy én ellenállhatatlan nőcsábító vagyok. A szegény fiu számot adhatott magának erről, mint szorgalmatos szemtanúja az én szerelmeskedésemmek, amelyet a kisbőgőjén kísért...

Igen, az a kis kápolna ott a magaslaton, amely a víz tulsó felén látszik, néhány házacsoktól körülvéve, a sénarti erdő nagy zöld függönyének a hátterén, az az uzellesi templom. Kis kápolnának hívják a vidéken s még festőibb szóval: a kétszarvu ember kápolnájának - arról a jámbor öregről, aki építtette. A hely tehát éppen alkalmas volt a kalandomra.

Ott vártam én a múlt hónap egyik reggelén, hajnalban, a kedvesemet, F.-né asszonyt, egy fogaton, amelyen a grosbourgi cimer és libéria ékeskedett - ami nem volt éppen minden fesztelenség nélkül való dolog, elismerheted. A remek Alexandre mindent elrendezett volt a szökésünkre, előteremtette a pénzt, megcsinálta az utitervet. Ajánlom a figyelmedbe a legényt; drága, de páratlan.

- - -

Az erdőn keresztül Melunbe, a vonaton el Lyonig s néhány órai pihenő után tovább Cassisba, ahova másnap este érkeztünk. Az egész ut egyetlen gyönyörűség. A szép teremtés, aki úgy szökött ki hazulról a kocsimba, hogy még jóformán fel sem öltözött, az első ölelések, fodormentával és harmattal elegyeselek, annak a gondolatnak a mámora, hogy üldöznek bennünket, abban az örült rohanásban az erdőn keresztül, ágak recsegése-ropogása, leveleknek a kocsink ablakán való zizegése között és mindennek fölött az az édes, szilaj öröm, hogy kiszabadultunk a formáság, a kötelesség nyüge alól, hogy tilosban vadászunk... És végre Cassis, a tenger, a révben ott a *Piros-Fehér-Kék*, nagy sirály-vitorlája félárbocra eresztve s csak azt várva, hogy kibonthassa a szárnyait. Mindez, ah, remek!

De alig hogy hajóra szálltunk, egy zöld- és lila-színezetű isteni alkonyon, barátnőm és én teljes gyönyörében kezdtük élvezni az örömet, a fedélzeten egybeölelkezve s elringatva egy felséges férfikartól, amely egy velünk egy irányba haladó nápolyi korálhalászat-hajóról hallatszott és vidám harsogását belevegyítette a hullámok halk locsogásába, az árboc tetején lengő kis lobogó csattogásába; midőn, óh borzalom, óh iszonyat! az én imádottamat elfogta a csuf tengeri betegség, amely nem is hagyta el egész éjjel, sőt másnap sem, és arra kényszerített bennünket, hogy szüneteljünk egy hónapig, két hónapig, talán mindenkorra.

Fiaszkó már tökéletesebb nem lehet. Mondottam volt neked, hogy milyen elbájoló utitársat választottam magamnak a sok közül, kalandra, utazásra vágyakozót, aki rajong a hajóért és vitorláért s csak úgy tudja tartani a kormányrudat, nekiereszteni a vitorlát, akár csak én, egy szóval hajós embernek való asszony. No, köszönöm szépen! Tengeri betegséget kell kapnia... és milyen tengeri betegséget, rettenetesen, gyógyíthatatlant.

Mitévő legyenek most már? Lemondjak szép utamról? Visszaküldjem a *Piros-Fehér-Kék*-et Cardiffba s otthagyjam a derék Nuittnél az ezerötszáz livret, amit három hónapra előlegeztem neki? Nem éreztem magamban elég bátorságot hozzá. Valamint ahhoz sem, hogy a grófnéval együtt - mert Uzelles gróf és grófné vagyunk az asztaltársaink és a fogadói névlajstromok számára - nyárspolgáriasan megtelepedjem valamelyik villában a luzerni vagy a genfi tó mellett s azután kivándoroljak az olasz tavakhoz. A páros élet ilyen körülmények közt nem egyéb mint unalom által elkövetett öngyilkosság, hacsak nem szerelmes vagy tüdővész az ember, ami nekem nem kenyerem; a tied sem, Vallongue, ugy-e bár?

Hogy időt engedjek magamnak a gondolkozásra, beállítottam a yachtomat a monacói nagy szikla alá és kibéreltem az első emeletét azoknak a montecarlói karavánszerájok egyikének, amelyek pompázva csoportosulnak a játékház körül. Habár még nincs itt a saison, a roulette-asztalok körül már nagy a tömeg, de csak külföldiek tömege.

Az első napokban nagy összeget nyertem; azután elvesztettem a nyereségemen kívül azt a negyven-ötvenezer frankot, amim még volt. S mivel a balszerencse úgy hozta magával, hogy Alexandre nem volt Uzellesben s nem felelhetett mindjárt a pénzkérésemre, kénytelen voltam visszavenni Nuitt kapitánytól az előleget, amit adtam volt neki. Képzelheted a csalódottságát, a megrökönyödését. Hát a személyzet fizetése, *by God?* meg a Mistress Nuitt tartásdíja? Egy álló hétig kellett hallgatnom ezt a holtra kacagtatóan változatos hadarászását a kapitánynak, a másodtisztnek, a *stewart*-nek - pompás, kicsattanó és hüledező képű angol alakok, akik mindenütt a sarkamban voltak, a postahivatalban, a játékasztalnál, s a fogadó fehér terrasszait, a monacói árnyas sétautat szünetlenül egy Hanlon Lee-féle pantomimia eszeveszett és komikus alakjaival népesítették be. Végre, a pénzes gálya megérkezvén s Nuitt kapitány, a felesége és a személyzete ki lévén elégitve, én tovább játszom, mert a napok hosszuk, de óva vagyok most már minden kellemetlen belehabarodástól.

A kedvesem, aki eleinte kétségbe volt esve a baj miatt, amelyet okozott, csakhamar belenyugodott s a villánk kitűnő Pleyeljei és nyájas hallgatói eléggé szórakoztatják. Vedd hozzá az uri mód, az elegancia okozta örömet, meg azt a páratlan gyönyört, amikor a főpincér azt mondja: A méltóságos grófné ebédje az asztalon van, s ő a méltóságos gróf ur karján lebeg be az ebédlőbe. Cim, cimer, ez az ábrándja ennek az apátlan-anyátlan kis nyárspolgárnőnek, ki az árvaházban, ahova gyermekkorában fölvettek, abban a gondolatban nevelkedett, hogy nemesi, ősnemesi származásu.

Igaz is, hogy nincs bizonyos uriasság híján, termete nyulánk, hajlós, kissé fenhéjázó arckifejezéssel, keskeny homlokkal, amelyet gyönyörű haj körít; de nagy lába és nagy keze van, amelyek épp olyan alkalmasok a zongorához - billentyűzet és pedál tekintetében, - mint amily kevésbé megnyugtatók az eredetére nézve.

Vajjon szeretne-e, ha herceg nem volnék? Bajosan hiszem. Sokkal fiatalabb, semhogy az én fiatalságom csalta volna lépre, mint egyik-másik érett bárónét, anyám barátnőjét, aki mohón kapott a zsenge után. Az én tizennyolc esztendőm, bár a természet meghazudtolja, őt inkább visszariasztja, valamint az az ártatlanság és naivság is, amelyet rólam föltesz. Szegényke.

Che volete? Vannak ám még érzélgős hölgyek. Az én kedvesem azok közül való, akik azt mondják az embernek: Gyer, sird ki magadat a vállamon.

És ezzel kapcsolatban, kedves Wilkie, hadd mondjam el neked - esetleg hasznát fogod venni - hogyan tudtam legyőzni végső ellentállását.

Egyedül voltunk, este, egy kerti házikóban, az ő parkjában. Mennyi ravaszság kellett ahhoz, hogy oda csaljam... De többre azután nem is mentem vele; könyörgés, kesergés, mindez nem vitt előbbre ennyivel sem, ni. És hogy egészen nevetségessé legyek - könnyen azzá válik az ember ilyen körülmények közt - egy porszem esett a szemembe. Erősen dörzsölöm, mialatt a rohamot folytatom; a szemem kivörösödik, könnyezik, és egyszerre csak azt érzem, hogy ő átengedi magát:

- Sirsz?... nem hiszed, hogy szeretlek?... Oh nem, ne sirj, ne kétkedjél tovább... tiéd vagyok.

És ez a tévedés még most is tart: roppantul szerelmesnek hisz, anélkül hogy ő engem valami nagyon szeretne.

Nem különös dolog-e, hogy olyan kevés szerelmi tüzelő anyaggal vetette magát bele ilyen kalandba? Igaz-e, hogy, amint állítja, »unta a hazudozást«? Pedig nem unalmas az; s a férfi és a nő párbájában a gyengeség fegyvere, a gyermekes és asszonyi fegyver: a takaros hazugság, finom és gonosz, művészi kezecskéktől cifrázva - nekem a legkellemesebb játéknak tetszik... Nem, nem a hazugságot unta ő. Egyszerűen csak unatkozott. Martalékul oda dobva az egyhangu életmódnak és dologtalanul élve: jobbnak látta, hogy kiszolgáltatassa magát az én tizen-nyolc esztendőm minden szeszélyének, egy szalmaláng hevítette léghajó minden veszedelmének.

Mit remél? Föltéve, hogy sikerül az urától elválnia, nekem a korom és a rangom révén ezer meg egy kifogásom van arra, hogy el ne vegyem. Különben szó sem lehet a válásáról. A férje, F. ur, akit afféle egykedvű pohosnak lehetett gondolni, majd megvész a szörnyű dühtől, mint nekem Alexandre írja, és minden pillanatban rajtunk üthet. De én a férjnek ezt a féltékenységet nem találom olyan félelmesnek, mint az apámét, a tábornokét.

Ugy van, kedves Vallongue, az apám féltékeny rám, örülten szerelmes a kedvesembe, aki a szíve legmélyén erősebb érzést táplál a weissenburgi hős, mint az ő jámbor fia ellen. A szána-lom szülte-e ezt az érzést, vagy már megvolt a tábornok betegsége előtt is? Nem tudom, de hónapról hónapra láttam őket, amint - az egyik a zongora előtt, a másik a karosszékében ülve - olyan pillantásokat váltogattak, amelyek jelentősebbek voltak a szavaknál; és sokszor éreztem, hogy ilyen turbékoló fajta asszonynál ez az évekkel és dicsőséggel terhelt rokkant ugyan csak veszedelmes vetélytárs.

Az öreg belém látott, gyanakodott a *cavatá*-ra s meg volt róla győződve, hogy végre is én leszek a győztes, a lábaim és mindannak a révén, aminek ő hiján van. Oh, milyen boldogtalan lehetett miattam, kivált mikor az asszonyka átjött délutánra Grosbourgba és én körüljártattam az egész házban meg a kertben.

Képzeld egy nyomorék Don Juant; a kópék kópéját, akit, mint mondja, soha sem szoktak lefőzni, és aki viszont mindenkit lefőzött, képzeld el ezt az embert egy karosszékhez srófolva s arra kárhoztatva, hogy messziről leselkedjék, egy-egy ablak mögött, folyvást azt mondogatva magában: Hol vannak most?... Mit csinálnak?...

Gyanakodva, emésztődve, a járókaín keservesen vánszorogva oda az ajtókhöz, hogy hallgatózzék, gyáván, dühösen, könyezve - ilyen volt az én apám. Mennyire fel tudom fogni, hogy gyötrelmének véget akarván szakítani, az a gondolata támadt, hogy becsuk engem a kollégiumba! Amire én talpraesetten a fiatal ember meg a szerelmes hölgy kettős elpárolgásával adtam vissza a kölcsönt...

És most nagyon könnyen megeshetik, kivált a *Piros-Fehér-Kék* kényszerű megfeneklése következtében, amely az ő hatalmában hagyott bennünket, hogy apám, a kiskorúsággal visszaélve, visszakebelez engem Grosbourgba, sőt még a kollégiumba is. Eredeti dolog lenne visszatérnem az előkészítőbe... már mint a kedvesemmel, mi? A diáktunika olyan jól illenék neki. Ez minden esetre olyan fejlemény volna, amelyre ő nem is gondolt.

Gondol-e egyáltalában valamire? Bajosan tudnám megmondani; és igazán rendkívüli ez a zártsága, áthathatatlansága két olyan lénynek, aki ennyire együtt él. Olykor elképzelem, hogy milyen borzalmasan sikoltana föl, ha hirtelen belém láthatna, ebbe az én énembe, amely olyan homályos és zavaros, hogy magam is eltévedek benne és szinte félek, micsoda rémület lenne az! ha csak ezt a levelet is kibontaná... Az menten kiölné belőle azt a kevés szerelmet is, ami benne lehet, ha ugyan éppen az ellenkező nem történnék.

Ki is volt az a nagy-századbeli hercegnő, aki azt állította, hogy az asszonynak kissé meg kell vetnie a férfit, hogy teljesen szerethesse? El tudod-e képzelni, hogy rá unva a kedvesemre és ki akarva őt magamból ábrándítani, ha olyannak mutatom magamat, amilyen vagyok, éppen ezzel szenvedélylővé változtatom át a szeretkezését?

Nem, jobb ezt a sorsra bízni, meg a fourvièresi Boldogasszonyra, akiben a kedves asszonyka vakon bíz. Elannyira, hogy minekutána csak egy szál ruhában jött el hazulról, Lyonban, mielőtt csak egy darab ruhát is vásárolt volna, a legelső dolga az volt, hogy elzarándokolt Fourvièresbe és ott ellátta magát szentelt kendőcskével és olvasókkal.

Nem térítettem el a szándékától; olyan csinos dolog a pénzek csörgése egy szép szőke keblen, és olyan jó a gyönyör, amely bűn, a lelkifurdalással és rettegéssel élvezett kék!

- - -

Az idegenek többé-kevésbbé kevert társaságában, akik ebben a szezonban a hotelünkben laknak, vagy csak ebédelni járnak bele, ismeretséget kötöttünk egy fiatal házaspárral, Nanse-nékkal. A férj, aki svéd ember s professzor otthon valamelyik főiskolán, tüdőbajba esett s kiküldette magát a kormányával Dél-Olaszországba. Most jött onnan vissza, mint nyolc hónapos férje egy palermói fogadós igen szép leányának.

Szerelmes mézeshetek, mulatságos ellentétet mutató kettős-fogat, észak és dél együtt. A férj vöröshaju, pápaszemes, szelid, rachitikus ember, törött szárnyakra emlékeztető vállakkal, éles, halvány északi szemekkel. Valaki azt mondta, hogy észak felé haladva, egyre élesebb és színtelenebb a szem.

Nem ilyen Ninának, Nansenné asszonynak a szép, rövidlátó szeme, akár csak két szem fekete szőlő, ingerlő és fénylő abban a pompás olasz husban. A menyecske kissé gömbölyded, de olyan igazán fiatal és természetes; az imádott kedvesnek a nevetésével simul a férjéhez, olyan rezdüléssel, mint valamely boldog plánta, mely a verőfényben fölnyulik és virit.

A fogadóban, ahova egy szomszéd villából jöttek át ebédelni, a mi jelenlétünk megzavarta a házaspár harmóniáját. Az én párisi hölgyem toilettejei, büszke tartózkodása szemmel látható benyomást tettek Nansen urra, ki egyszerre úgy találta, hogy az ő Ninája derekai rikitók, magaviselete közönséges.

De a szegény fiu sokkal félénkebb volt, semhogy azt remélhettem volna, hogy engem valaha föl vált az őrsön, bármennyire kívánta is és talán magam is. Honnan van az a félénkség, amely mibennünk olyan gyakori és amelyet az asszony nem ismer? Szóltam már neked Bum-bum uramról; Nansen, mint félénk természetű, őt juttatja eszembe. Egyike azoknak az embereknek, akik tüstént megbotlanak, mihelyest nézi valaki a járásukat, akiknek erőfeszítés kell ahhoz, hogy egy boltba benyissanak és akik az utcán a falak tövében haladnak, amelyekbe lyukat szeretnének ütni, hogy belebujhassanak. Bum-bum, aki elmondta nekem minden dolgát, egyszer egy barátjáról beszélt, aki leitta magát, hogy szerelmesen merjen bánni a feleségével; és mindig úgy vélekedtem, hogy az a barátja ő volt maga.

Az én svédem szakasztott ilyen. Egy este a szalonban Brahmsnak egy lassu keringőjét játszotta s ezalatt mintegy önkívületben nézegette az én kedvesemet. Mellette ültem s oda sugtam neki:

- Vigyázzon, Nansen, meglátják...

A helyett, hogy megkérdezte volna, mit látnak meg, elvörösödött s leejtette a pápaszemét a billentyűkre.

Lydie, ha a néma imádója miatt incselkedtem vele, mosolyogva felelt vissza.

- Ugy látom, hogy magának meg az asszony tetszik...

És igaz is, hogy a kis Nina asszonyi és idegen voltának kettős titokzatosságával vonzott engem; azonkívül pedig nagyon szerelmes volt a férjébe és ennél fogva ingerlő.

Megértette-e ezt a kedvesem? A szeszélyeim egyikétől való félelem készítette-e arra, hogy hirtelen ott hagyjuk Monte-Carlot? Annyi bizonyos, hogy egy reggel - ma egy hete - mikor Nuitt kapitány flegmatikusan eljött a rendeleteimért: kijelentette, hogy újra tengerre akar szállni, jöllehet az orvosok ezt nem tanácsolták.

Abban egyeztünk meg, hogy Genuában megállapodunk, s ha az a rövid ut ki nem fárasztaná, tovább megyünk Máltába és máshova.

- Ne vinnők el Nansenéket Genuáig? indítványoztam úgy odavetően.

Lydie, miután fürkészve kereste a gondolatomat a szemem mélyében - ami nem könnyű dolog - büszkén, mint mindig, azt felelte:

- Vigyük el őket.

A *Piros-Fehér-Kék* még aznap két órakor elindult Monacóból, kifeszített vitorlával. De még beesteledés előtt, Ventimiglia táján a legtakarosabb zimankó ért utól bennünket, jégeső, mennydörgés, *tramontana*, tenger-viharzás, és F.-né asszony az ágyára dőlt, mozdulni, nyöszörögni sem bírva, elhalófélben. Mellettünk, a villámfénytől át-átcikázott szalonban, Nansen nyavalygott, nem gondolva többé szerelemre. A felesége meg én akár ott ölelkezhettünk volna előtte, akkor sem lett volna annyi ereje, hogy csak egy mozdulatot is tegyen.

De a szegény Ninettától ugyancsak távol volt minden ilyen gondolat. A félelemtől félőrülten térdelt ott egész este a férje mellett, a karosszékébe kapaszkodva, s valahányszor egy-egy villám beviláglott az ablakon, kétségbeesetten hányta magára a keresztet s kiáltotta, zokogta a litániát:

- Szent Borbála, Szent Ilona, Szent Mária-Magdolna...

Ahhoz, hogy ily körülmények közt enyelgést kezdjek, egy Sue Jenő-féle alak regényes és istenkáromló lelkére lett volna szükségem.

Másnap újabb bonyodalom. Nansent erős vérhányás fogta el, mint betegségének a következménye; és mivel a hajó patikájában nem volt hyperchlorát, a betegeinken való gyors enyhítés végett partra kellett szállnunk San-Remoban. Még aznap este, mialatt a *Piros-Fehér-Kék* visszafordult a monacói szikla alá, a herceg yachtja mellé, mi a szárazon tértünk vissza Monacóba.

A fogadóban apámnak a levele várt, harci riadó szózata a becsület és a haza nevében: Száz év óta mindig volt egy Dauvergneünk a zászlók alatt, előkelő helyen; ha holnap háboru ütne ki, ha Franciaországnak szüksége volna a fiaira, ki vonulna ki közülünk? Négy teljes oldal ilyen lírai hangon, amely engem arra akart rábírni, hogy hagyjam ott végre a kedvesemet és lépjek be a saint-cyri akadémiába.

Képzelheted, hogy engem ez az egész riadó hidegen hagyott.

Nem szeretem a háborút, bárgyunak és szennyesnek találom. A kétféle irányból, amelyből a csatamezőt szemlélni lehet - a merőlegesből, ahonnan a lovas nézi, kivont karddal, fennállva a kengyelben s egy ital pálinkával a fejében; meg a vízszintesből, amint a sebesült nézi, aki felhasított mellel fetreng ott a vérben és mocsokban - én mindig csak az utóbbit birtam elképzelni, amely megundorított, ha meg nem ijesztett is. Weissenburg után apám így emlékezett meg a csatáról: Mennyi hus...

Én én ilyennek látom a háborút, csupa husnak, lekaszabolt, szekérre rakott husnak, nem pedig szép, talpon álló, csillogó és eleven husnak. Pedig nem vagyok gyáva. Ha a minap éjjel együtt láttál volna a *Piros-Fehér-Kék* derék hajósnépével - nem huzódtam ám a sutba. Nem, nekem is meglesznek a magam pillanatai, mint másnak, csak hogy iszonyodom a mészárlástól.

Azonkívül pedig az ilyen szavak: haza, lobogó, család - bennem csak képmutató visszhangot keltenek, üres szél, pusztá hang. Te is ilyen vagy, kedves Vallongue, csak hogy azzal a változattal, hogy nálad a tanulmány, az elmélkedés eredménye minden. Az agyvelődöt, mint annyi fiatal franciáét, meghódította a német filozófia, ami sokkal jelentékenyebb hódítás, mint Elsass vagy akár Lotharingia. Kant, Hartmann, de különösen az a harmadik, a híres, hiszen tudod, hogy kit akarok mondani, szétszedték előtted az élet szinpadi díszletét darabról darabra; az érzések kimivelődése megsemmisítette benned az érző képességet.

De én, aki nem tudok semmit, nem olvastam és nem tanultam semmit, hogyan jutottam én el az erkölcsi lankadtságnak és kiélttségnek ugyanarra a fokára? Miért vagyok én már, alig tizen-nyolc éves létemre, kiaszva, elsorvadva? Honnan van bennem ez a megvetése mindennek, ami kötelesség, feladat, ez a fölzendülés minden törvény ellen... Az én nevem, az én vagyonom, az én fiatalságom mellett - anarkista lélek. Miért van ez?

Te, akinek mindent elmondok, aki engem alaposan ismersz, Vallongue, ugyan kísértsd meg, hogy magyarázz meg engem önmagamnak. Vagy egyszerűen csak úgy ítélsz-e meg - a leveled azt látszik mondani - mint az új iskola termékét, a legutolsó hajó szállítmányát? Nos, az idősbjeink meg lesznek lepődve. Azok, akik elmenőben vannak, és azok, akik jönnek, nem igen hasonlítanak egymáshoz, jól tudom; de ezuttal, ha apám és magam szerint ítélem meg a dolgot, a hid teljesen el van szakítva a két nemzedék között; más-más parton állunk, s annyira nem értjük, hogy talán meg is gyűlöljük egymást.

Annyi bizonyos, hogy én a magam módja szerint olvastam a tábornok levelét, nem látva benne egyebet, mint az élethez való visszatérését és azt a vágyát, hogy visszakaphassa F.-né asszonyt, aki, meg kell vallanom, sokkal inkább méltányolta az ő harcias ékesszólását, mint a fia.

Érzelmős barátnőmnak megnedvesedett a szeme; ezek az érzelmességi rohamok különben egy idő óta gyakoriak nála, sőt nyugtalanítók. Az lenne még csak a cifra!... Ezuttal azonban a

könyei tisztán csak morális forrásból fakadtak; éreztem, hogy fel van indulva, s kész volna a legnagyobb áldozatokra is. Heh, vén kópéja! a levele nem is annyira nekem szólott, mint annak, aki majd a vállam fölött áthajolva fogja olvasni s visszagondol őreá.

Sőt most már még külön dologtól félek. Meglehet, hogy az öreg személyesen fog eljönni, hogy eljátsszék nekünk egy melodramai jelenetet és egy csapásra hódítsa vissza az imádottját, meg a fiát. De ha azt hiszi, hogy én megvárom!... Először is a roulette már nem mulattat; ez is oly inger, amely a semmibe enyészett; nem érdemelte meg azt a fáradságot, hogy az ember itt süljön-főljön ezen az afrikai tájon, elvakítva a naptól meg a forró portól s megsüketítve a tücskök kereplésétől, amely a fény egyhangú neszelésének tetszik.

Legjobb lenne visszatérni a yachtomra, rá bízva Lydiet valami ismerősökre, akik szárazföldi uton elvinnék őt Bretagnének vagy Olaszországnak valamely félreeső zugába. De kik legyeknek azok? Nansenék már nincsenek... El is felejtettem, hogy a boldogtalan svédet mindjárt másnap, hogy visszajöttünk, elragadta a tüdővész. És ebből az ötletből, filozófus uram, hadd terjeszszek elibéd, mint gyóntatom elé, egy rejtelmes, csaknem elmondhatatlan szerelmi esetet.

A svédünk tehát megtért az atyáihoz. Két napig éltünk benne abban a halálozásban, a kedvesem órákat töltött a kétségbeesett özvegy mellett, én pedig az én derék Nuittemmel, kinek a színekuráját minden képzelhető dologra felhasználom, a hármastölgyfa-, ólom- és fenyőfa-koporsóval foglalkoztam, amelyben az elhunytat haza kellett szállítani, ugyancsak a szállítás, a tranzit kérdéseivel... A szó szoros értelmében az a svéd volt a kosztunk; a hamvai belevegyültek az eledelünkbe, belekeveredtek az álmainkba. Harmadnap, már mint tegnap, a grófné így szólt hozzám:

- Be kellene nézned Ninához... Olyan jó és szolgálatrakész voltál iránta; meg szeretné köszönni.

Semmi sem lehet közönségesebb mint ez a látogatás. Miért voltam úgy megindulva, olyan szenvedélyesen fölizgatva, amint beléptem a Nansen-villának abba a kis kertjébe, amely egy málnaszínű szakadéknak az ölében van, tíz percnnyire a tengertől? A sirokkó volt-e az oka, vagy a borostyánrózsák lehelle? A számat tikkadtak, a kezemet forrónak éreztem s egész valómat elzsibbasztotta valami érzéki mámor, amely azonban nem gátolt meg abban, hogy a halálra gondoljak.

De hogyan is ne gondoltam volna reá? Ura volt ennek az egész lakásnak, amelyet megtöltött azzal a rendetlenséggel és döbbenetességgel, amit magával hoz. Azok az emeleti ablakok, amelyek nyitva voltak, meg az a másik, amely légmentesen be volt zárva, s amelyben fényes nappal is látni lehetett a gyertyák gyászos sárga világítását - és mindenütt, a kert legvégében, a borostyán-sűrűben is, az az orvosság- és fűrészporszag, amely a halottas házban terjeng.

Öt percig várakoztam egy földszinti előszobában, egy szalmafonatu kanapén. Most lefelé jött valaki a lépcsőn. Nina... Mondottam neked, ugy-e bár, hogy köztem és ez asszony közt nem volt semmi? A szerencsétlensége előtt való napon együtt nevtünk és játszottunk a fogadó terrasszán egész este. Vidám kis *flirt* volt az; de bármennyire tetszett is neki az én vágyakozásom, legfőképpen a férjére ügyelt, aki a zongoránál ült az én kedvesemmel, egy négykezes szonáta előtt. Azóta nem láttam. Mondd meg nekem már most, *miért voltam én bizonyos* abban, ami történni fog... Ő belépett, halvány arccal, sebtében magára öltött fekete ruhában, amely szorosan simult nyulánk, hajlós testéhez. A szeme csak úgy csillogott a kivörösödött, megpuffadt pillák között. Szó nélkül vetette le magát mellém; a kezünk összeért s a tűz lobbot vetett...

- Ah, Charley ur...

S máris a keblemen, az ajkamon volt, kimerülten az átvirrasztott éjszakáktól, eszeveszetten kínálva ide magát s alélva el egy lassu csókban, amelyen megérzett az anatherin meg a karbol...

Épp abban a pillanatban bejött a háziasszonya, valami ruhát kérni s a kezem közül csavarta ki az alkalmat, amely nem fog többé visszatérni.

De mégis, filozófus uram, mi a véleményed erről? Minő ördögi elernyedés következtében hagyta ott ez az asszony azt a halottat, akit szeretett, akit siratott, hogy öntudatlanul az én karjaimba hulljon? Talán mert valami ingerlő fuvallat lengi körül a koporsókat? vagy az élet követeli vissza a maga jogait egy heves, hirtelen rázkódásban? Nekem az a meggyőződése, hogy az orvosok többet tudnak, semmint megvallanak, a rendellenesség és elfajulás eme pillanatairól, amelyeket bizonyosan gyakran használnak föl. Egy másik, még rettenetesebb alkalommal magam is éreztem azt a rejtelmes befolyást... a szerelem és a halál, Vallongue!

- - -

Az volt a szándékom, hogy csak akkor küldöm el neked ezt a naplót, ha majd elhatároztam magamat valamire és megállapodtam új tartózkodási helyünkre nézve; de ime, teljes felfordulásban vagyunk.

Nem az apám jött meg, hanem Othello.

Ma reggel, nyalkán, mint mindig, de dult arccal, beállit a szobánkba Alexandre ur, ki az eljövetelem óta a családom számára kémkedik az F.-né asszony férje után, és vele együtt utazott ide a gyorsvonaton.

Szerencsére, a szilaj férj Monacóban kutat bennünket, ami nekünk időt enged az elhatározásra.

Legközelebb többet. A dolog nincs híján a komolyságnak; de hiába tapogatom az eremet, nyugodtan ver.

VII. *Intermezzo.*

Richard, a kis kápolna mellett való beszélgetés után hirtelen ott hagyva Mérivet urat, bele ütdött Alexandreba; és a lakáj alattomos mosolygása, a guny, amelyet benne látni vélt, fényvillanásként járta hirtelen át az agyát.

- Hol vannak a nyomorultak?... hiszen ez az ember tudja; Grosbourgból tudja; és tudja ő általa nálunk Rosine is.

És mialatt nagy léptekkel haladt tova a már áthevült uton, széles, rövid árnyéka másolgatta mellette egy dühös monológnak a taglejtéseit.

- Milyen ostoba vagyok, hogy erre már előbb nem gondoltam s oda járogattam, boszankodni, a posta-rekeszhez!... Csak aztán beszéljen már most az a leány... Oh beszélni fog, mert különben!...

Rose Chuchin, akin, bár fiatalabb és finomabb kiadásban, az apja agyafurt ábrázata ismerszett föl, éppen ott állott a park kis ajtajában, azon a két lépcsőfokon, ahol csaknem megölte volt a gazdáját, amikor hirül adta neki a Lydie eltűnését.

Uri kalapban, apró cipellőben, aranyozott imádságoskönyvvvel a kezében, leselkedni, várakozni látszott valakire. Félreállott Richard elől, azzal a bizonytalan, alázatoskodó mosolylyal, amelyből mindent kiolvashat az ember amit akar. De ő egyet fordított rajta két kézzel s oda szoritotta a kertajtóhoz, amelyet egy rugással becsukott.

- Hol van az asszony?... Te tudod... mondd meg tüstént... hol van az asszony?

És durván megrázta. A leány elbámulva, nem értette meg mindjárt.

- De nem, kérem szépen, mondá dadogva, - én nem tudom, hogy hol van a nagysága... A miséről hazajövet egy táviratot talált...

- A te asszonyodat kérdezem... a... a feleségemet...

Nagy erőfeszítéssel mondta ki ezt a szót.

- Hol van?

S látva, hogy hazudni akar, hozzátev:

- Sohasem avatkoztam a dolgaiba: de tudok rólok, gondolhatod... Azt hiszed, nem hallom, mikor a szeretőd bejön hozzád a ruhatárba? Csak egy szót kellene szólnom, hogy az anyám kidobjon az utcára, és hogy apád...

- Oh, Istenem...

- Akkor hát semmi hazudozás. Hova cimezi Alexandre a leveleit, mikor ír nekik?

A jól megtermett falusi leány egész testének önkénytelen imbolygása elárulta tétovázását; de azután mégis megmondta, suttogva, a város és a fogadó nevét.

Richard meg volt semmisülve. Azt hitte, hogy messze vannak, tul a tengereken, elérhetetlenül. Nem azt mondták-e neki, hogy az Indiákra mentek? És ime ahelyett, hogy nyomban elrohant volna kitölteni a boszuját, mely olyan közélről kínálkozott, egyszerre lecsillapultnak érezte magát; de azért nem mondott le az utazásról, s meghagyta Rosinenak, hogy készítse ki neki az utitáskáját.

- Tudod, azt a kis táskát, amelylyel a merogisi tavakhoz járok vadászni... De anyámnak egy szót se. Azt mondod, hogy elment, hova?

- A villeneuvei állomásra, kocsin.

- Villeneuvebe, a mama! Minek?

Féniganné sohasem ment el hazulról, legfőlebb misére.

- Nem tudom, kérem szépen. De addig is lehozom a kastélyból a táskát.

S elindult a gyertyánfa-sorban.

Richard utána szólt:

- Térj be az én szobámba is, és hozd elő a...

Nem tudta, hogyan mondja meg neki, hogy az éjjeli szekrénye fiókjából hozza elő revolverét. Nagyon is nyilvánvalóvá tette volna ezzel a szándékát s röstelte.

- Nem, hagyd csak... Majd magam megyek.

S mialatt a fegyverét vizsgálgatta, haragudott magára ezért a hirtelen és érthetetlen lecsillapodásért.

Ekkor, hogy fölizgassa magát, hogy visszaszerezze előbbi dühös indulatát, előkereste a Charlexis leveleit, melyeket a felesége itthon hagyott, s amelyeket ott tartott egy ládában, hogy mindig a keze ügyében, a szeme előtt legyenek. Hah, a hatás meg is volt hamar! Ebben az agyvelőben, mely a szabad levegő zsibbasztó hatása következtében kissé elszunnyadt, meglassudott, a képzelődésnek külső hatásokra volt szüksége, hogy föllevenedjék. Könyv nélkül tudta ő azokat a leveleket; de amint olvasta őket, a mondatok testet öltöttek, a szavak szikráztak, mint megannyi pillantás...

A kocsinak a porondon való robogása kizavarta ezekből a látományokból... Az anyja, máris!...

Sietve zárta el a leveleket, sajnálva, hogy el nem utazott, mielőtt találkoztak volna. Most már kifogásra lesz szükség, hogy az elutazását megmagyarázza, s elejét vegye a sirásnak, könnyölgésnek. S ezen gondolkozott, mialatt lement anyja elibe s kiállott a tornácra, amint a kocsi a lépcső elé érkezett.

Mekkora volt a meglepettsége, midőn a kocsis mellett való helyet csomagokkal látta tele rakva, s anyja mellett, skárlátpiros napernyő alatt, egy fiatal nőt pillantott meg, ki ugyanolyan pirosba, volt öltözve, az utazósipkája rózsájától fogva le egészen az áttört himzésű harisnyája selyméig, amely látható lett, amint egy fiatal suhanc tüzeskedésével ugrott le a kocsiból.

- Jó napot, Richard! kiáltá vidáman, mialatt lesegítette Fénigannét, aki integetett, a fiának.

Fiatal és üde volt az a hang, kedves, már hallott, csaknem ismerős tájkiejtéssel. De Richard mégis habozott, mignem az anya, mialatt a pirosba öltözött hölgygyel fölfelé haladt a lépcsőn, bemutatta neki:

- Elise, hiszen tudod, a lorienti hugocskád.

Az emlékek, szerelmes és boldog percek egész sokasága rajzott föl most a Richard emlékeztében. Ujra maga előtt látta a gömbölyded kicsi leányt, amint együtt lovagoltak a sainte-geneviève-desboisi mezőségen a nagy hintó mellett, amelyben François Belleguic gazdag építés-vállalkozó, és Belleguicné, született De Kerkabelec asszony épp megbeszélték a gyermekeik közelebbi egybekelését, akik máris nagyon jól értették egymást.

Szerencsétlenségre, a két anya sokkal jobban hasonlított egymáshoz, semhogy megegyezhettek volna. Belleguicné született De stb.... asszony kemény anyagból faragott bretagnei asszony volt, szintén afféle »jó zsarnok«, aki úgy akart kormányozni mindenkit, mint az urát, erős kézzel, feszesre fogott gyeplővel.

- François, aki nem magasröptű sas... így beszélt az uráról az ura hallatára, és François mindannyiszor mosolyogva és boldogan hajtotta meg magát; valóban semmi sem volt benne a sasból; csak úgy görnyedezett a házasság igájában, amely az idők folyamán le is konyította a nyakát.

Richardnak elvégre is, a két zsarnok közt folyt heves jelenet után, az anya pártjára kellett szegődnie annak a szülei ellenében, akire már is mátkaszemmel vetett gyöngéd pillantásokat; föláldozta magát, főképp gyöngeségből, mert teljességgel lehetetlen volt nemet mondania; de a szívében igazi fájdalom maradt utána, amelyet utóbb elmosott az idő és mélyebb sebek feledtettek.

Ebben a tizenkét esztendőben Belleguicné, született Kerkabelec asszony megtért az őseihez. François, aki nem volt magasröptű sas, elbusulva azon, hogy ezt többé nem mondogatják neki, követte a feleségét a sirba. Elise, aki nőül ment egy alkoholista tengerész-doktorhoz, aki izgága volt és őt úgy verte mint a dobót, elvált tőle, mihelyt a válásról szóló törvényt megszavazták.

Féniganné eleinte ortodox katolikus voltának egész fölháborodásával fakadt ki ez ellen; sőt ez a dolog közte és a menyé közt sok édes-kesernyés vitára szolgáltatott alkalmat, amelyekben a »kedves mama« meg az »édes lányom« maró nyilai süvöltve keresztezték egymást; de azután, amikor a menyé eltűnt s látva fiának elhagyottságát és buslakodását - holott ő azt hitte, hogy áradozás nélkül való anyai szeretete elegendő lesz neki - nézetei megváltoztak az elvált asszony, sőt maga a válás felől is.

Visszaemlékezett arra, hogy Elise meg Richard szerették volt egymást. Bántani kezdte a lelkiismeret a szeszélye miatt, hogy azt a házasságot meghiusította, holott az annyi fájdalomtól kimélte volna meg mindnyájukat; és ez a lelki furdalás annál őszintébb volt, mert a Belleguic-ék elhalálózása következtében neki úgy is meglett volna az a teljes uralma, amelyre olyan féltékeny volt.

Ekkor, anélkül hogy egyelőre valami egészen határozott szándéka lett volna, csak is anyai ösztönétől és a draveili plébános tanácsától vezetve, aki gyóntatója volt: titokban irt Elisenek, hogy jöjjön el hozzájuk egy kis időre Uzellesbe; és Elise, aki nem igen volt haragtartó, azonnal el is jött.

Megérkeztének legelső hatása az volt, hogy meggátolta a Richard rögtönös elutazását. Valamelyik esteli vonatra halasztotta elmenetelét s a déli ebédnél szemközt ült unokatestvérével, kinek csengő nevetését, szemének és piros ajkának kedves nyiladozását élvezettel találta föl újra. Elise abból a kiváltságos fajtából való volt, amelyre az élet egész áradattal ontja zivatarait és katasztrófáit, anélkül hogy bármi nyomuk is maradna rajta. Elise annyi évi gyász és könnyhullatás után épp oly vidáman szeleburdi volt most is, mint azelőtt, épp úgy megvolt benne a cifraság és riktó holmik iránt való falusi előszeretet, az ajka közül ugyanazok az apró rizskása-szemek fehérlettek elő, rózsásbarna arcán ugyanaz a hamvasság pelyhedzett; csak a karjai lettek gömbölyűbbek, a bőre fehérebb, s jobban értett a kivágott derekak naivul szemérmetlen viseléséhez, ami ugyancsak megfélemlítette az ő bátortalan szomszédját. Richard minduntalan félrefordult, oda-odavetett, pirulva, egy pillantást, örömmel töltve el a derék, kacér teremtetést, akinek az anya igen egyszerűen csak azt mondta volt:

- Beteg a fiam; gyógyítsd meg.

Az ebéd végén Elise ijedten kiáltotta el magát:

- Jaj, az erszényem!

Egy kis piros bőr-erszényről volt szó, amelyben a pénzét, a papírjait, az ékszereit, mindenét tartotta. Eleinte nem ijedtek meg. Mert hiszen egy óra óta, hogy itt volt, annyi mindent elvesztett már! Az az erszény is bizonyosan előkerül majd, mint az imént a legyező, a gyűrű, a napernyő, amelyeket ez a mozdulataiban és gondolataiban össze-vissza ugrándozó kis teremtés elszórogatott.

De hosszas keresés után abban kellett megállapodni, hogy az erszény nyilván a vasuti kocsiban maradt, vagy tán a villeneuvei állomáson, mert az öreg Libert kocsis azt erősítette, hogy a többi holmi közt nem látta a bakon.

- Hajtson vissza, Libert, a pályaudvarba, mondá Féniganné.

- Köszönöm, néni... De nagyon is nyugtalan vagyok... Magam megyek.

- Majd én elviszem, Elise, ajánlkozik Richard. - A *boghey*-be fogatunk be, hogy sebesebben hajthassunk.

És mivel épp a cselédházi ebédre harangoztak, a jó fiu maga ment le befogni, hogy ne háborgasson senkit, és időt se veszítsen.

A két nőt, amint magukra maradtak, ugyanegy érzés vetette egymás karjába.

- Oh, édes lányom, ha meg tudnád...

- Hiszen úgy látom, hogy nem is kezdődik rosszul... Bizza csak rám, majd meglássa.

- Ugy-e, nagyon megváltozott?

- Főképp meghalványodott s az arca megnyult... Nekem jobban tetszik így: előkelőbb. De néni azt írta nekem, hogy szomorú; pedig folyvást dudol.

És utánozta a bumbum-ot, a szonáta basszus-kiséretét.

- Akkor dudol így, mikor őrá gondol, mondá az anya.

- Ugy hát mindig csak rá gondol... Lehetséges-e ez azok után, amiket az az asszony neki tett?

- Te nem érted azt... de én sem, szegény gyermekem.

Richard fölkiáltott az udvarról: már is a bakon ült. Elise sietve ment le hozzá.

Két öreg mértföld választja el Uzellest Villeneuve-Saint-Georgestól. A könnyű fogattal, melyet Richard maga hajtott, megeresztett gyeplővel, nem egészen fél óráig tartott az út. Mikor a *boghey* betért a pályaudvarba, mely tele volt omnibuszokkal, postakocsikkal, magánfogatokkal, a vasárnapi kiránduló párisiak közt kanyarodva jobbra-balra: Alexandre ur, skót sipkában, vállra akasztott táskával, éppen cigarettet sodort a váróterem ajtaja előtt s ezeket a kültelki kirándulókat az olyan utasnak a fölényével és bágyatagságával nézegette, aki hosszú utra indul.

Mikor Rosine Chuchine értesítette a gazdája szándékáról s azután az idegen hölgy is megérkezett, Alexandre úgy vélekedett, hogy Richard majd csak az esteli gyorsvonattal utazhatik el, s hogy ő ennél fogva pár órával előbb fog megérkezhetni, hogy a szerelmeseket idejében figyelmeztesse. Készen volt a terve, sőt még az arckifejezése is, amelyet ölteni fog. Fel fogja használni az első pillanat okozta félelmet és meghökkenést arra, hogy a herceget felültesse a yachtjára, a hölgyecskét pedig a vasutra, s mielőtt aztán a szerelmesek el lesznek egymástól választva, hazugsággal és kétségtámasztással lehetetlenné fogja tenni azt, hogy ismét közeledjenek egymáshoz.

Richardnak a zürzavaros pályaudvarban való hirtelen megjelenése egyszerre felforgatta a terveit. A harmadosztályu terem egyik szögletéből leleselkedve, látta, hogy Richard leugrik a bakról s a sinek mentén közeledik, nyilván hogy ugyanarra, a vonatra üljön fel, amelyen ő akar utazni...

Mitévő legyen? Hogyan üljön kocsira anélkül, hogy Richard észrevenné? Hát az uton? Meg ott, mikor megérkeznek?...

Egyszerre csak Richard ismét megjelent, egy kis piros erszényt mutogatva vidáman messziről annak a hölgynek, aki a kocsin maradt. Azután felült melléje a bakra, elvette tőle a gyeplőszárat és alig érintve meg ostora hegyével a lovát, csakhamar eltűnt a volt udvarmester leleskedő szeme elől a villeneuvei kavicsos nagy-utcán.

El fog-e már most utazni Richard, vagy az unokatestvére megérkezte miatt megmáskítja-e tán a szándékát? Annyi bizonyos, hogy semmi sem árulta el benne a duló-fuló Othellót, aki a boszuállás gondolatával foglalkozik...

A párisi vonat épp most robogott be, megreszkettette a perront. Ajtók csapódtak.

- Lyonba, Marseillebe, Nizzába... tessék beszállni.

Alexandre habozott egy másodpercig. Azután kaján mosolygás ferdítette el borotvált ajkát s fölugrott a legelső kocsiba, amelyet elért.

- - -

Elise, hazafelé menet, a leghosszabb utat választotta.

- Olyan vagyok, mint a Piros-bóbitás kis lány, mondá nevetve, - szeretem az általutakat, a kitérőket, amelyeken eltéved az ember, mialatt utánafutkos mindannak, ami száll és illatozik. Félek-e a farkastól?... Soha!... Ha a Piroška érti a dolgát, akkor a farkasnak kell rettennie.

S a ragyogó napfénytől, kocsijok sebes robogásától, a megkerült ékszerein való örömtől megittasulva, valóban arra a mesebeli kisleányra emlékeztetett, akit piros bóbitájával és gyermeki kacajának csengésével képzel el az ember. Az Yères mentén haladtak tova, e sötétkék vizü, Watteau-féle kis folyó mellett, amely hüvösen szunyadozik, magas fáktól árnyékolva, zöld lejtők között, amelyeknek üdesége ellentétben volt az utnak fehér izzásával.

- Vigyázz! vigyázz!...

A vágatató kocsik elől sietve tértek ki a családok, amelyeknek vasárnapi ügyelgésével tele voltak az utak; a burleszk változatosságú, tornyos, erkélyes, majolikával, vörös-barna poronddal díszített villák apró ablakain kíváncsi alakok hajoltak ki, és azokon az unalomtól vagy bágyadságtól megült arcokon Richard mindenütt az örömnél és a rokonszenvnek ugyanazt a kifejezést látta, amint megpillantották azt a tetszetős nőcskét, ki a bakról rájuk mosolygott.

Hogyan vonhatta volna ki magát annak az igéző mosolynak a varázsa alól éppen ő, aki mellette ült, meg-meglegyintve eleven melegségétől, üde csacsogásának hangjától és repülő fürteinek a szelétől? Elise, hogy elvegye tőle a gyeplőszárat, az ostort, minden pillanatban megsimogatta az arcát meztelen karjának a gömbölyűségével, vagy pedig, ha meg akart neki mutatni egy kerti pázsit közepén egy óriás magnóliát vagy egy csapat sárga rucát, mely lefelé uszott a vizen, áthajolt rajta s majdnem a szeméhez értette ruhája kivágását a fehér és duzzadt nyakszirt körül.

Ez az asszonyi lehellet, anélkül hogy Richard sejtette volna, elbájolta s lecsillapította az idegeit, mint valami jótékony langyosság.

Mikor beértek Yères falvába, melyen az ut keresztül vonul, lassabban kellett hajtaniok. Bucsú volt most ott, melyet már messziről hirdetett a mozsár-durrogatás, sípláda, dobpergés, muzsikaszó, éles sültszag. Az ut két felén sorban álltak a bódék és forgóhinták. A kocsi, összeszorítva a nagy sokaságtól, mely egyre sűrűbb lett, amint előbbre jutottak, már csak lépésben haladhatott.

- Hogy van, Eugène?... Hát az új pár?

Richardnak erre a kérdésre Eugène Sautecoeur, más néven az indián, ki a kocsi mellett lépkedett, vállá egy magasságban lévén a bakkal, odafordult, megmutatva kerek szolgálati sipkája alatt széles, ibolyaszínbe játszó, aggódó ábrázatát.

- Köszönöm kérdésed, Richard ur, csak megvagyok, meg a gyerekek is. Csakhogy a fiú most be van rúkolva s nekem őriznem kell a menyemet... Nem valami könnyű dolog ám. Délben az urának néhány ismerőse volt nálunk ebédre s ő erővel ki akarta őket hozni ide, hogy megmutassa nekik a bucsut... Hej, de agyon is vagyok zaklatva!

S kihuzott a sipkája alól egy tarka zsebkendőt, amelylyel megtörülgette izzadt, haragosan összeráncolt homlokát. Egyszerre csak, körültekintve a sokaságon, amelyből egész fejével kimagaslott, elkiáltotta magát:

- Hah, a haszontalan... már megint elillant előlem...

Azzal katonásan köszönt s a bódék felé sietett, keresve a menyét, akit Richard egy perccel utóbb a templomtéren látott egy csapat fiatal ficsúr között, akik széles, kihajtott gallért viseltek s célba hajigáltak.

- Akármilyen vigyázatos is ez a maga indiánja - mondá Elise - én azt gondolom, hogy ezt a vadat nehéz lesz megőriznie.

- Én is azt gondolom, Elise. De az asszonykának is jó lesz ám vigyáznia. Sautecoeur bácsi félelmes lesz!

- Félelmesebb mint a férj?

- Oh, a férj... az olyan magamfajta.

E fájdalmas hangon kiejtett szó után, mely Elise idejövetele óta az első, az egyetlen célzás volt boldogtalanságára, Richard neki eresztette a lovát, mely alig várhatta már, hogy künn legyen a tolongásból s vágatva rohant alá a lejtős utcán egészen az Yèresig.

A kis hidon átkelve, egy árnyas uton haladtak tova, roppant nagy illatos, virágos parkok között. Messziről a népünnep zivajába, melyet a hátuk mögött hagytak, belevegyült a vecsernyére hívó harang lassu, komoly szava, hasonlóan ahhoz a bánatos szóhoz, mely az imént váratlanul megrontotta léha beszélgetésük vidámságát.

Az uzellesi kastélyban akkor este a kérlelhetetlen takarodó után, mely a ház minden lakójára kötelező volt, sokáig maradtak fenn a hálószobákban. Féniganné, fehér flanellben, gyertya-tartójával a kezében, nem győzte hallgatni sétájuknak az elbeszélését; és a gyertya egyre fogyott s a kis Piroska szempillái egyre nehezebbek lettek, anélkül hogy az anya, ki csak pár percre jött be, észrevette volna, hogy már két óra óta van a szobában.

Richard ezalatt, bámulva azon, hogy az ágyában fekszik, ahelyett hogy Monte-Carlo felé robogna, azon tűnődött, hogy miért találja most a párnáját kellemesebbnek, az ágyneműjét hűvösebbnek, holott azelőtt lázban töltötte az éjszakát; és miért van az, hogy miután sem anyja iránt való szeretete, sem az öreg Mériveret jóakarata tanácsa nem bírta letériteni eszeveszett szándékáról: most egy nyitott ruhaderék, egy csomó kontyba fonott haj, amely alól fehér nyakszirt villogott elő, elég volt ahhoz, hogy más irányt adjon a gondolatainak. Hogy

egy kis asszonyi melegség ennyire ellenállhatatlan legyen, hogy olyan dult szivben, amilyen az övé, a bosszu- és halál-szomjon kívül más vágnak is helye legyen - ezen tépelődött és tévedezett a szegény ember filozófiája még sokáig az után, hogy a lámpát eloltotta.

Másnap Richard nem utazott el, sőt nem is beszélt róla.

Az istállóban csupán egy hátsó ló volt, másodikat kellett tehát szerezni az Elise számára; és Richard szokásává tette, hogy mindennap kilovagolt vele. Természeténél, kedvtelésénél fogva hallgatag ember lévén, a lovaglásnak reá nézve az az előnye volt, hogy lóháton az ember csak úgy félig-meddig beszél és elmélkedik, mert folytonosan ügyelnie kell arra a legszeszélyesebb, legijedősebb állatra, amelynek a hóbortjai aránytalanul nagyobbak mint a mieink. Az ember maga is lóvá lesz egy kicsit. Abban a válságban, amelyben most volt s amelyben alig mer bepillantani a saját belsejébe, Richard gyönyörűségét találta egyéniségének ebben a felfüggesztésében.

Féniganné, ha ezek után a hosszú séták után sugárzó arccal, vidám hanggal, meleg kézzel látta hazatérni a fiát s nem volt többé a homlokán az az örökös ránc, amely azt az örökös sötét gondolatot jelezte: akkor az ő arca is sugárzott s azt képzelte, hogy közel van már a gyógyulás, sőt, ha Rosine el nem árulta volna neki az utitáska dolgát, készséggel hitte volna azt is, hogy Richardnak a baja korántsem olyan komoly, mint ahogy a draveili plébános meg az a vén bolond Mérivet állította.

- Nos, hugoskám?...

Ez volt a szava, titokzatos hamiskodás hangján, minden este, mikor az Elise szobájába betelepedett. De a napok és a lovaglások egymás után következtek, anélkül hogy valami döntő fordulatot idéztek volna elő.

- Pedig mindent megteszek, ami csak tőlem telik, mondá csaknem siránkozva az asszonyka.

Az anya pedig biztatta s együtt tanakodott vele azon, hogyan kellene legyőzni a Richard féltékenységét.

- Mert, lásd, leánykám, ez az oka; csakis ez tartóztatja. Mind félénk a férfi, ő pedig félénkebb valamennyinél.

- Gondolja, néni? Akkor hát megkísérlem még.

És megkísérlette.

Egyszer a courcouronnei sikon zivatar érte őket utól s eszeveszett nyargalás után meghúzódtak egy üres szinben. A hely igen szűk volt, a két ló alig fért el benne egymás mellett.

- Hogy ver a szivem!... Nézze csak, Richard.

S meggondolatlan mozdulattal ragadta meg a Richard kezét s nyomta amazon-ruhájának pihegéstől duzzadozó derekára. Richardnak felpeszsdültek az érzékei, s másik, szabadon maradt karját ráfonta a magát átengedő termetre. Így ölelkeztek öt percig kéjesen, némán, elhalványodottan.

Mostanig Elise alig volt Richard előtt több, mint egyike azoknak a fecskéknek, amelyek az ablakon berepültek az izbába és szárnyukkal a gerendákat surolták; most jobban kezdte megfigyelni, kíváncsi lévén rá, hogy mi rejtőzik ebben a mindig vidám lélekben, e mögött a folytonos csicsérgés mögött. Miért ne szeretné emezt, ha ez kigyógyítja őt abból a másikból, s amikor az anyja is, mint jól láthatni, kívánja?...

Ezen gondolkozott, mikor ebéd után a szalonban anyjával sakkozott, egy nappal az után a rettenetes zivatar után, amely egész éjszaka dulta a kertet és járhatatlanná tette az utakat.

Elise, aki tegnap óta zavartnak érezte magát Richarddal szemben s félt a vallomástól, amelyet remélt s közeledni érzett, egy ablak előtt állott s kinézegetett.

- Mi az? kérde Féniganné, midőn kívülről hallatszó kiabálás, hurrogatás zavarta meg a sakkozásban.

- Az a vén koldus... Hogy is hívják csak?... Georges apó, de micsoda állapotban... És az a sok gyerkőc mind a sarkában... Elveszik a botját... A boldogtalan! most mindjárt elesik.

Hangos kacaj tört ki ottkűnn. A vén csavargó, részeg, undok, redves, az országut egész sarával a rongyain, a szakállában, meg akarva szalasztani a kis sakálok falkáját, mely a sarkába csimpeszkedett, elejtette a botját, amelyet aztán a gyerkőcök felkaptak, s most, egyet sem bírva lépni, ott maradt, háttal a major falának, bele-belekapaszkodott, elcsuszott, föltápaszkodott s megint csak elesett, sirt s rimánkodott, hogy adják vissza a botját, amelyet Robin, az utkaparó, akit a targoncájában való déli álmából kizavartak, végre a kezébe adott.

Ekkor aztán egy kis dráma játszódott le, amelynek a változatait Richard, homlokát az ablak-üveghez nyomva, figyelemmel kísérte.

Az utkaparó, a szánalomnak szinte állatias ösztönétől indítva, karon fogta a vén koldust s föltámasztotta valahogyan azokra a támolygó lábaira.

- Nono, Georges apó, ejnye, az áldóját, legyen már ember, vagy mi!

A majorból emberek jöttek elő a lovaikon, melyeket itatni vittek, s megállottak a sárral és mocsokkal borított tarisznyás előtt, aki csak úgy düllöngözött az el-elsikló botján s magával rántotta megcsuszásaiban az utkaparót is.

- Vigyázz, Robin, rád ne ragadjon valami...

S durva röhögésüktől csakugy rengett az ut.

Robin, aki előbb zavarban volt, s azután röstelte is a dolgot, most gorombáskodni kezdett az öreggel, aki csak még jobban meghökkent. A hahota annál harsogóbb lett. Egyszer azután az utkaparó eleresztette az öreget, aki elrémülve, megrökönyödve tapogatózott, mint a világtalan, lerogyott a térdére, a kezére, s azután elvágódott egész hosszában, bele egy csomó sárba, amelyet gondosan kapartak volt össze a fal tövébe.

- Gyalázatosság! kiáltott föl Richard, fölháborodva ezeknek a ripőköknek a bárgyu mulatozásán.

Elise, kit ez a kifakadás tévedésbe ejtett, azt hitte, hogy jó lesz kifejeznie az undorodását, melyet benne a részegeskedés kelt, kivált a vén embereké. Ámde Richard csak ostobának találta érte, és Féniganné, ismerve fiának a koldusok s különösen ez iránt az ember iránt való gyöngeségét, sietve terelte a figyelmet más tárgyra:

- Nézzétek csak, csoda történt... Cérès abbé uj reverendában... Pompásan fest.

- A kis kápolna papja? kérde Elise.

- Az. Igen jóra való ember különben, de én osztozom a kedves plébánosunk nézetében, hogy nincs benne elég méltóság, papi finomság. El tudod-e képzelni, hogy a házába fogadta az egész Lucriot-családot, a nagyanyát meg a két leányt, mialatt Lucriot a meluni börtönben ült?

Richard hirtelen hátrafordult.

- E nélkül a pap nélkül, anyám, mikor Lucriot a felmentése után haza jött Melunból...

Félbeszakította magát, hogy kinézzen az utra, ahol a kacagás, kiabálás még hangosabb lett.

Cérès abbénak nemcsak új reverendája volt; széles karimájú kalapja, csattos cipője szintén most volt rajta először. És a derék férfiú, büszke lévén arra, hogy most gálában látogathatja meg a szegényeit, azt mondá magában:

- Rám sem fognak ismerni...

A csoportosulás megállította útjában. Hogy mit mondott az öreg koldusnak, aki ott vergődött, fetrengett a ronda latyakban, azt Richard az ablakából nem hallhatta; csak annyit értett meg, hogy a pap, miután hasztalan szólította fel azokat, akik körülötte voltak, lehajolt arra a csomó csatakos rongyra, fölemelte izmos karjaival és hóna alá fogva a kezét, magával vitte a tántorgót, épp oly keveset törődve a nevetőkkel, mint szép új reverendájával.

Mialatt az út fordulóján, a napfényben eltűntek szem elől, Elise nevetve mondá:

- Szép tiszta lesz a tisztelendő ur mindjárt!

Féniganné pedig hozzátette:

- Csak haza ne vigye a lakására.

- Erről eszembe jut valami, mondá Richard, az ajtó felé sietve. - Van nekem egy kis zugolyom a szegény öreg számára.

- Csak nem hozod ide a nyakunkra!... Kiáltott utána az anyja.

De azt ő már nem hallotta. Már is messze künn járt az uton.

Későn vetődött haza. Várták, hogy asztalhoz üljenek, tizenkét személyre való estebédhez, amilyeneket sűrűn adtak most Uzellesben az Elise tiszteletére, és amelyekre hivatalosak voltak a régi vasárnapi vendégek: a közigazgató, néhai Fénigannak az utódja, a kis kápolna tulajdonosa, meg Jean Delcrous, corbeili törvényszéki bíró, kurta, zömök fiatal ember, aki folyvást gazdag házasságra lesve, buzgón forgolódott Elise körül, mutatva mohó, ritka farkasfogait, amelyek fekete fából való barkók közül fénylettek elő.

De ezúttal a kis Piroska nem legyeskedett, nem kacérkodott. Richardnak a tegnapi jelenet után tanúsított közönyössége, meg az, amit az öreg koldusról megtudott, akit *a Lydie szegényének* neveztek - mindez elég okot adott neki a nyugtalanító gondolatokra, amelyek nagyon is nehezek voltak az ő kenyérbélből való agyvelejének.

- Nos, Richard... mit csinál a barátja... a vén koldus? kérde tőle, amint melléje ült az asztalhoz, támadó föllépéssel, teljes fegyverzettel, remekül ráillő rózsaszín fátyolszövetből kiemelkedő meztelen vállakkal és karokkal.

Richard azt felelte, hogy barátja a folyó szélén alszik egy kis kunyhóban, amelyben Chuchin a hálókat meg az evezőrudakat tartja.

- A folyó szélén?... Jajaj, az nagyon hűvös lesz neki.

- Kályhát állíttattam be, mondá Richard nyugodtan.

A halászkunyhóban beállított kályha jóízű nevetésre készítette Eliset.

- Se szive, se esze, gondolá magában Richard, nem sejtve a boszuságot, amelyet ez az iskolásleányi nevetés palástolt. Milyen más volt az ő felesége, milyen könyörületes és mint sajnálkozott, ha kocsikáztak, hogy nem adhat alamizsnát az utféli koldusoknak s haragudott Libertre, a kocsisra, meg a lovakra, hogy nem akarnak megállni, vagy csak későn állnak meg, amikor már messzire elhagyták a kéregetőt. És az utféliek olyan jól tudták ezt, hogy a hintó mellett elhaladva, soha oda sem néztek, a kezüket sem nyújtották. Oh az a szánakozó hang, amelyen Lydie mindezt mondta, még most is a fülében csengett Richardnak az Elise incselkedő nevetgelése mellett!

- Óh, szinte látom, amint bekvártélyozta Georges apót meg a kemencéjét! Hogyan köszönte meg az öreg?

- Hát úgy, hogy a nyakába borult, rikácsolt bele a corbeili bíró.

- Borzasztó! mondá Elise rémült fölkiáltással, amelyet kórusban ismételt az egész asztal.

Delcrous, boldognak érezve magát, hogy a megjegyzése beütött, folytatá:

- Engem nem efféle kéregető, hanem valóságos gyilkos akart egyszer minden áron megcsókolni.

- De Richard, ugyan, hisz ez lehetetlen, - mondá Féniganné komikus fölháborodással, - csak nem zavarta meg ennyire a fejedet a Cérès abbé evangéliuma?

Richard hallgatott. A bíró felhasználta az alkalmat:

- A bírói pályám legelején történt, egy kis fészekben, amelynek a neve Szuk-Arász...

Egy hang közbevágott:

- Szuk-Arász, Marokkó határán, kitünő lentermő vidék...

- Kedves Mérivét ur, önnek a kisujjában van az egész Orán-vidék... Megérkeztem hát Szuk-Arászba mint békebíró, ügyészi minőségben. Egy órával a kiszállás után éppen elhelyezkedtem az elődöm földszinti szállásán, amelynek butorzata elnyűtt szalmaszékekből meg egy kis vaságyból állott, midőn az irodaszolgám, a *saus*-om, azzal jött be hozzám, hogy a halálra ítélt ember magához kéret. Nagyot néztem: a halálra ítélt ember? És képzeljék el az ámuláso-mat, amikor megtudtam, hogy a város börtönében van egy nyomorult, akit másnap reggel le fognak fejezni. Mint polgári területre kinevezett békebíró, a tisztem arra kötelezett, hogy az elítéltnak gondját viseljem egészen a vérpadig. Gyönyörű szerencse, éppen a kivégzés előtt való napon érkezni meg!... A börtönben aztán találok egy vadállat-forma máltai, port-mahoni embert, feketét, szőrösképűt, duzzadt szájú, aki apró, nyájas és buta sárga szemekkel néz rám, sirva fakad s valami spanyollal kevert frank nyelven rimánkodik, hogy hadd csókolhasson meg. A szerencsétlen úgy büzlött, mint valami oroszlán! Én, látva, hogy semmi jobb mondani valója sincs, otthagynom s lefekszem, agyon lévén fáradva a két éjszakai rázórástól. Hajnal előtt, három óra tájban, a *saus*-om hirtelen fölébreszt:

- *Ia didou, moncié zouge de paix...*

- Mi a manó?...

Az elítélt megint beszélni kívánt velem... A semmirevaló határozottan visszaélt a helyzettel. De hogyan mondhassak nemet olyan embernek, aki meg fog halni?... Talpon volt már az egész börtön.

- Nincs alamizsnásunk, mondá mentegetőzve az igazgató, - s az elítélt talán valami fontos leleplezést akar tenni.

Bevezetnek hozzá, s ő, amint meglát, ismét elkezd sóhajtozni, zokogni.

- Oh, Delcrous ur... Delcrous ur...

Megint meg kellett engednem, hogy megcsókoljon, mert ez volt az egyetlen kívánsága. Tünnöm kellett, hogy vastag ajkával surolja az arcomat, melyet elárasztott a könnyeivel.

- Oh, Delcrous ur... Milyen nyomorult ember vagyok én...

A vérpadhoz érve, mikor leszállott a szekérről, amelyet én lóháton kísértem a zsandárokkal együtt, megint ugyanazt a furcsa kegyet követelte, amelyet meg kellett neki adnom. Rossz tréfának hittem volna az egészet, ha a pillanat nem lett volna olyan tragikus és ha az akták föl

nem derítették volna előttem ennek a vad szimpátiának az okát. Juan Delcrousnak hívták, ugyanaz a vezeték- és keresztnéve volt mint nekem, bár ő port-mahoni volt, én pedig cahorsi.

Egy női hang most azt kérdezte:

- Micsoda bünt követett el ez az ön elítélte? Meg lehet mondani?

- Oh hogya, asszonyom! Elmetszette a torkát a szeretőjének, aki megcsalta.

- S lám, ha a törvényes feleségével teszi ezt, fölmentették volna!... zsörtölődött Napoléon Mérivet. - Pedig a büntetett ugyanaz, sőt hitványabb, mert a tettes rendesen tudja, hogy nem fogják megbüntetni.

- Ezért bölcs intézmény a válás, vetette közbe prudhommei basszusával a közjegyző.

A kis Napoléon heves taglejtést tett, amely veszedelembé hozta a fehér mártásban felszolgált halat, amelyet épp most hordoztak körül.

- No mondhatom, gyönyörű egy törvényhozási intézkedés az a válás... Mi jó van benne?

- Hát az, hogy megszüntet egy barbár szokást és vérontás nélkül szabadítja meg a férjet attól az asszonytól, aki meggyalázza.

- Mintha bizony a férj, akit megcsalnak és aki öl, a gyalázatra gondolna! Féltékeny dühében, csuffá tett büszkeségből és szerelemből öl, és olykor a nevetségességtől való félelemből, zavartságból is, meg azért, mert bizonyos moralisták azt sugták a fülébe: *öld meg*... És ön azt hiszi, hogy a válás intézménye ennek gátat vethet?... El tudja képzelni Othellót, aki megindítja a keresetet Desdemona ellen?

Delcrous, aki hizelegni akart Elisenek, utalt bizonyos nőknek az életére, akikre nézve az új törvény valóságos szabadulás. De az öreg Mérivet nem akarta ezt elismerni. Őszerinte, mondá, a válás nem egyéb, mint a házasság megsemmisítése.

- Igenis az, asszonyom,... semmi más! ismétlé, Féniganné felé fordulva, aki ellene mondott. - Annakelőtte, amikor az emberek tudták, hogy egész életükre le vannak kötve, összetörődtek, amint csak lehetett, olyanformán, mint akik hosszú utra mennek együtt; engedményeket tettek, apró áldozatokat hoztak az utitárs szeszélyeinek: az egyik összébb huzódott, a másik nem terpeszkedett tulságosan. Mai napság, a legelső kedvetlenség beálltával, a házaspár összeférhetetlennek nyilvánítja magát. A legcsekélyebb repedésre recseg-ropog az egész. Semmi elnézés, semmi béketűrés sincs többé. És a fiataljaink, még ha szerelemből lépnek is házasságra, azt gondolják hozzá magukban: ha nem üt be, hát nyitva az ajtó.

- De végre is, Mérivet ur, ha egy olyan szegény teremtés, mint... mint...

Elise azt akarta mondani: «mint én», de könny fulasztotta el. És mivel nem fejezhette be a mondatát, nyakrafőre töltögetett magának vizet, hogy felindulását magába fojtsa.

Pillanatnyi csend és zavarodottság után, amely alatt mindenki várta, hogy beszéljen, Mérivet odafordult a Richard anyjához, hogy személyektől eltekintve tárgyalja a kérdést:

- Annak a szegény teremtésnek, aki nem találná föl a házasságban sem a boldogságot, sem a szerelmet, ezt tanácsolnám: Ahelyett, hogy elválna, gondoljon a kis kápolnára, jöjjön el abba a plébános nélkül való kis templomba, amelynek a tornyán hasadékok vannak, amikben az erdei galambok fészkelnek. Éppen csak egy Miatyánkra térjen be oda, az önmehtagadás egyszerű imádságára... a boldogság egész titka ebben van.

Ismerték a jó öreg szelid örülségét, s az asztal körül mosolyok váltódtak, amelyeknek a révén a lakoma vidámban ért véget, semmint kezdődött.

Másnap, az utak föl lévén száradva egészen az erdőig, Elise és Richard szokás szerint kilovagoltak. Áthaladtak az ugynevezett kis Sénarton, amelyben tölgyektől árnyékolt keskeny utak kereszteződnek a régi kőbányák között, amelyek szulákkal, tövissel, páfránynyal vannak benőve, a fenekükön esővízzel, amelyben a szarvasünök, nyulak és fácánok oltják a szomjukat.

Élise pár percnyi pihenőt ajánlott, s mihelyt lovaikat odakötötték a drótkerítéshez, amely az Alcantarák vadászterületét óvja, leültek egymás mellé a mohára, a bozóttal benőtt szakadékok között.

- Komoly kérdésem volna magához, Richard, kezdé Elise, merően a szeme közé nézve. - A válaszának nagy befolyása lesz egész életemre. Azt akarom hát, hogy a legnagyobb nyíltsággal és minden tartózkodás nélkül szóljon. Mi a véleménye Delcrous felől? Gondolja-e, hogy jó férj lehetne?

Oly kevéssé várta ezt Richard! Habozott, sokáig kereste a szót, s akkor is badarságot mondott:

- Már mint magának?

- Nekem. Bánt a magános élet. Mindnyájan azt hiszik, hogy nagyon jókedvű vagyok... Ha tudná, hogy sokszor minden kedv nélkül nevetek!

Kis orrának, pajkos, csufolódó szájának a hamissága meghazudtolta ezt a mélabus zengzetet; de a hangja őszinte volt s visszahódította számára a Richard rokonszenvét.

Mennyi bonyolultság van a legegyszerűbb teremtésben is! Ha Elise azt kérdezte volna tőle: «Szeret? Remélhetem-e, hogy el fog valamikor válni és engem vesz el?»... Richardnak készen volt rá a válasza:

- Nem szeretem. Nem akarok másodszor nősülni...

Pedig mégis erőfeszítésébe került, azt tanácsolni neki, hogy máshoz menjen nőül.

- Hogy jóra való ember-e Delcrous? azt hiszem, igen... De olyan nagyravágyó... olyan kevéssé gyöngéd... Emlékszem rá, mikor ezelőtt két évvel elítéltette a Meillottesék gyilkosát. Dörzsölgette a kezét, mialatt azt dünnyögte:

- Végre a kezünkben van az a fej.

S az ajka szögletében szinte látszott a gyönyör habja.

- Igazán elrémit, mondá Elise, láthatólag örülve ennek az ellenszenves személyleírásnak, amelyből kiérzett a féltékenység.

De Richard, mintha szabadkozni akarna, sietve tette hozzá:

- Oh, nem hiszem, hogy boldogtalanná tenné magát... Csakhogy...

Elhallgatott, aggódva, tétovázva. S körülöttük az erdő mély csöndessége, mely csupa rezdülésből és suttogásból, rovaroknak a moha alatt való percegéséből, a fák világos koronái közül való zümmögésből áll, hasonlatos volt az ő reszkető, vallomásoktól duzzadozó ajkuk hallgatagságához.

Miért találta Richard éppen ma olyan csábítónak ezt az asszonyt tengerészkek amazon ruhájában, amely alacsony, tömzsi termetét egészen a nyak halvány-rózsaszín vonaláig befogta?

Szegény kis Piroska, annak a toportyánnak a körmei közt... Richard hirtelen fölegyenesedett és felindultan mondá:

- Várjon két napig, mielőtt válaszolna.

Elise pedig azt gondolta magában:

- Olyan egyszerű lett volna pedig, mindjárt...

S mintegy vonakodva, lassan kelt föl.

Lovaik, megeresztett kantárszárral, most az ugynevezett diagonális uton száguldottak tova, amely különféle erdőrészeket szel keresztül, fenyveseket, egerfa-sűrűket, nyireseket, tölgyeseket, szénégető-tisztásokat, ahol a szerteterjengő füstben paticsból vert kunyhók láthatók, baromfitól, gyermekektől, ölfa-rakások soraitól, targoncákra fölhalmozott rőzsecsomóktól körülvéve.

Igy vágtattak vagy félóra óta egyetlen szó nélkül, mintha vágyaik, ábrándjaik ragadnák őket tova, amidőn egy hosszú, sűrű, ívalakban összeboruló magas bükkornak a végében egy XV. Lajos korabeli vadászlakot pillantottak meg, boltozatos kapuval, óriás ablakkal. A ház előtt egy csapat lovas-erdész, fényes ezüsttel paszomántozott kék zekében, legalább is a Madame Pompadour hintájára látszott várakozni.

- Ez a fácános, szólt Richard Elisehez, aki kíváncsian állott meg.

Mennyi fájdalmas emléket idézett föl a lelkében ez a régi ház, amely előtt, a vadászatok megnyitásának napján, a kapuval szemközt fölállított sátor alatt Lydie, a maga egész szépségében, büszkén foglalt helyet a tábornok-herceg mellett.

Az erdészek most tisztelettel állottak félre egy elegáns lovas előtt, aki katonásan volt állig begombolkozva s a diagonális ut felé tartott.

Richard összerezsent, elbámulva azon, hogy megifjodottan látja, a lovát keményen megülve, azt a beteget, akiről ő azt hitte, hogy még most is a karosszékéhez van szögezve és aki észre sem vette őt, amint mellette elhaladt s csakis Elisere ügyelt.

- Ki ez az uriember? kérde Elise.

De Richard nem ért rá felelni, mert most egy másik lovas, fiatalabb amannál, vált ki az erdészek csoportjából, dragonyos-egyenruhában s vágtatott utána a tábornoknak. Az a finom bajusz, azok a szögfürtök a katona-sipka alatt!...

Fénigan visszafojtotta magába a meglepettség és düh felkiáltását.

Charley!... ő volt. Charley!... mint dragonyos... De hát Lydie?... őt hol hagyta? Mi lett belőle?...

A füle zúgni kezdett; úgy rémlett előtte, mintha a bükkfák aránytalanul magasabbra nyultak volna, Elise pedig messziről látszanék, egészen picinek, s taglejtései és szavai érthetetlenek volnának előtte.

Azután, mielőtt Elise meg tudta volna magának magyarázni ezt az elkábulást, hirtelen megfordította a lovát s örülden száguldott utána az apának meg a fiúnak, akik máris eltűntek a hosszú fásor távolában.

Elise az Öreg-tölgynél találkozott vele újra, ahol Richard megállott volt, hogy kikérdezzen egy szekertest, aki fennült a szénszállitmánya tetején s akinek a szava keményen és erősen hangzott a tisztás szabad levegőjében.

- A' biz a', a kis herceg... A minap is itt járt vadászni az indiánnal s egy kétfrankosat adott a fiunknak a hajtásért... A katonáskodásáról többet tud nálamnál elmondani a halottszállító Foucartnak a fia, meg az Eugéné, mert mindakettő az ő svadronjában szolgál.

- Köszönöm, mondá Richard, holtra vált arccal.

Elisenek pedig suttogva mondá:

- Menjünk haza. Rosszul vagyok.

Elise hazáig egyetlen szót sem tudott belőle kivenni, de a bum-bum-bum, amelyet a bajusza alatt dudolt, világosan elárulta belső gyötrődését.

- Kárbaveszett a fáradságom, gondolá magában Elise, és mihelyt hazaértek, fölment a szobájába, elrejteti a könyeit, míg Richard a veteményes kertbe ment, fölkeresni az anyját.

A nappali hőség után az enyhülés órája köszöntött be, amikor a virágok isznak és fürödnek. A szegélyek mentén végigfutó vízben, a nap sugarainak ferde és langyos cirógatásában fölegyenesedtek, kéjesen nyújtózkodtak; szinpompájuk egyre élénkebb lett, amint a nap fogyott, bizonyítván az örökös ellentétet a szín és a fény között. A lepkék egész felhői karikáztak a virágágyak fölött. A vízmedencék széléhez ütődő kannák koppanása, a kertésznek egy-egy rövid parancsszava, mely a legényének szólt - ez zavarta mindössze az üde, elandalító alkony csendes munkálkodását.

- Mi bajod? kérde Féniganné, midőn fia dult arccal lépett be a melegházba, ahol ő, kezében az ollóval, nyesegette a fácskákat.

Richard felelet helyett kérdéssel viszonzá:

- Hát Charlexis hazajött?

- Melunben van két hónap óta... A dragonyosoknál... Nem tudtad?

- Hát ő?... Hol van?... Mit csinált vele?

- Amit az effélékkel csinálni szoktak, felelt az anya, lecsettentve ollójával egy galyat. - Megfizeti az ember a ledérségöket s lerázza őket a nyakáról.

Olyan hangosan beszélt, hogy a kertészek meghallhatták. Richard betette az üvegajtót, s nyers hangon, amelyet az anya még nem is ismert, folytató:

- Lydie nem volt ledér, hanem a te zsarnokságod áldozata, rab, aki megszökött, mint az utolsó levelében mondta... Különben nincs jogod gyalázni azt az asszonyt, aki a nevünket viseli.

Fénigannénak szikrázott a szeme.

- Régóta el kellett volna tőle vened azt a nevet, ha már módot adott rá a törvény.

- Elváltam volna tőle, ugy-e bár?... hogy elvétesd velem az unokahugodat... Arra ugyan ne számíts... soha... soha...

- Oh, értem már... te jobbnak tartod a kis kápolna katekizmusát... Bocsánatot kérni attól a haszontalantól, hogy olyan nevetségessé tett bennünket; azután behozni ide, de nem is a pavillonba, hanem a kastélyba, az anyád mellé, hogy... lebabázzék.

Alig mondta ki Féniganné ezt, máris vissza szeretne volna magában fojtani, olyan sápadt lett Richard s úgy remegett az ajka. Az anyában fölgerjedt a gyöngédség s kitárta karjait, melyeket Richard durván, szilaj mozdulattal taszított vissza.

- Anya lesz! hiszen te nekem azt mondtad, hogy nem lehet... Miért hazudtál? Miért hazudtál te nekem, mikor róla beszéltél? Hát annyira gyűlölted?

- Gyötrelme és szégyene volt ő a te életednek. Igenis, gyűöltem... De ne félj; az a hang, amelyen velem beszélsz, jó lecke nekem. Többé nem lesz róla szó. Vedd csak vissza, viseld gondját, s ismerd el majd a gyermekét. Kétszázezer frankot biztosítanak neki. Amint látod, nem is rossz üzlet.

Féniganné, büszkeségében, anyai érzelmeiben sértve, úgy tett, mintha folytatná a nyesést, minden egyes mondatát egy-egy rövid ollócsentéssel téve nyomatékossá.

De Richard nem hagyta folytatnia.

- Vigyázz, anyám!...

S megfogva két kezét, hevesen maga felé fordította és azon való elkeseredésében, amit hallott, dult arcát egészen odatartotta az öreg asszony arcához, amely az övéhez hasonlított, s azután kitört:

- Az életem gyötrelme, az te vagy, érted-e? te vagy, nem ő... Gyermekkoromtól fogva, amelyet bezártál egy betegszobába s megfosztottad a levegőtől és mozgástól, önző szereteted meggátolt abban, hogy kifejlődjem, férfivá legyek. Hogy magad mellett tarts, zsarnokoskodtál rajtam, amint zsarnoka voltál apámnak; becézgetted a lustaságomat, a hibáimat, lehetetlenné tettél rám nézve minden életpályát. Nem akartad, hogy megnősüljek, nehogy más asszony kerüljön a házba, aki itt uralkodnék... És most is idecsaltad Lorientből ezt a szegény teremest, akit majdnem a karjaimba dobtál, és minden lehetőt megtettél, hogy a kedvesem legyen, de csakis a kedvesem, mert hiszen a férje él még s az egyház nem ismeri el a házasság felbontását... Kész vagy mindenre, csak hogy újra a házunkban ne lásd azt, akit a zsarnokságod elűzött innen és akire mindig féltékeny voltál... Oh, gyönyörű az a te vallásosságod; remek ember az a farizeus, aki lelki tanácsadód. De hiába minden, minden; én most is szeretem a feleségemet, szeretem és megbocsátok neki, mert vétkeztem ellene azzal, hogy nem védelmeztem meg ellened, a te rosszaságod ellen... Csak sirj, sirj, jól teszed. Ő még többet sir, ő, aki elhagyatva, egyedül van, nem tudom hol... Oh, de meg fogom találni... Sem hogy így tengődjem tovább, távol őtől és szemtől szembe teveled, inkább meghalnék, fölhasitanám magamat ezzel, ni...

- Richard, gyermekem...

Richard ki akarta kapni kezéből a kertészollót, de az anya hirtelen nagy ügyességgel messzire dobta el a nehéz szerszámot, sűrű plánták és összezuzott virágok közé.

MÁSODIK KÖTET

VIII.

A kis kápolna csodatéte.

- Nem, el nem tudja képzelni, hogy milyen fáradalom nekem ez az örökös megfeszítése az akaraterőmnek a legegyszerűbb dolgokért: hogy fölálljak, leüljek, letegyem a kalapomat, fölvegyem; ami önöknek szinte öntudatlan, gépies taglejtés, ahhoz nekem meg kell feszítenem, összeszednem minden erőmet... Kívánszorognom az ágyamból reggel, rágicsálnom, mikor asztalnál ülök, befejeznem a mondatot, amit elég szerencsétlen voltam elkezdni - mindez egy-egy cselekmény, egy-egy gyötrelmem ennek a tetemnek... Ülünk le, kérem; csak úgy gyöngyözik rajtam a veriték, hogy idáig jöttem az ön karjára támaszkodva.

A grosbourgi kastély terrászában, a tó szélén folyik a párbeszéd, délután. Jean mester, részvevő és önmegadó tekintettel nézegetve át a pápaszemén, a déli ebéd óta vezetgeti egyik padtól a másikhoz a panaszkodó Alcantara herceget, megkísértve rajta azokat a semmitmondó vigasztalásokat, amelyekkel a gyógyíthatatlanok baját szokták elringatni.

- De tegnap lovagolt hercegséged és Charlexis azt mondja, hogy pompásan ült a nyeregben.

- Az ám! Hintóban mentem a hercegnével egészen a fácánosig, s ott eszembe jutott, hogy nyargalok egyet a főerdész lován, amely igen jámbor állat. Öt perc múlva az árokban voltam, ahova a kocsi értem jött és fölszedtek; még jó szerencse, hogy ott nem felejtettem a csontjaimat... Így ültem én a nyeregben!... Az van benne, hogy nincs többé erőm, s hacsak egy pillanatra is elmulasztanám, hogy azt mondjam magamban: Élni akarok - hát akkor nem is élnék már!

S szemét behunyva, fejét hátrahajtva a pad mögött felfutó glicinium- és jázmin-szőnyegre, bágyadtan, kimerülten ernyedtek meg sápadt arcának vonásai. A parkból kiáltozás, labdapuffogás hallatszott föl. Lawn-tennist játszottak ott egy troéna-bokron túl, amelynek a galyai közt fehér sipkák, ríktó szoknyák villogtak át. A jókedvnek egy még zajosabb, diadalmasabb kitörése kiragadta zsibbatagságából a beteget.

- Hallja a volt tanítványát, amint a Merogis kastély összes Esztereivel és Rebekkáival labdázik?... Ah, ő nem szenved... Milyen jóízűeket kacag...

Egyszerre megtörő hangon, ridegen tévé hozzá:

- Ijedelmes ez a siheder... szédülök tőle, mint valami örvénytől... Hát ön, meg tudja őt érteni?

- De hiszen, úgy látom... Azt hittem, megjavult, visszatért a jó utra, a kötelességhez...

- Igen, mert kénytelen volt vele... Igaz, hiszen ön nem is tudja még a regény végét. A hercegné megtiltotta, hogy beszéljenek róla, mert a fiatal ember nem a legfényesebben szerepel benne. De nekem nincs ilyen anyai gyöngeségem. Egy szép reggel betoppan Monte-Carloban a szerelmesek szobájába az a vén gonosz Alexandre, akit mi megbíztunk volt, hogy tartsa szemmel a férjet:

- Utánam jön! Itt van! Meneküljenek! mondá a körülményekhez mért reszketeg hangon.

A hölgyecske megijed, jól tudva, hogy az ura lassu természetű, de vad, mint a bivaly és kemény szarvu. A fiú - meg kell neki adnom - a sarkára áll és nem akar menekülni. Alexandre erre félrevonja:

- Komédia az egész. Nincs itt a férj. De ön tisztára eluszott a rouletten, s nincs egy fillérje se. De igen is a nyakában van egy yacht, egy asszony, meg esetleg egy poronty. Ebből a csávából jó lesz szabadulni. Itt a pénz, vitorlázók el. Én majd megszabadítom a hölgyecskétől.

Ismeri ön a fiut s elképzelheti, hogy milyen örömmel fogadta el az ajánlatot. Három havi robotolás elég volt neki. Sirva tépte ki magát a szeretett nő karjaiból, s mialatt Alexandre a hölgyecskével elpályázik egészen Bretagneba, ő, hogy nyomot tévesztessen Kékszakáll urammal, felül a yachtjára s elvitorlázik a morbihani kis kikötő felé, ahol kedvesének várnia kellett s várja még ma is. Mi magunk is sokáig nem láttuk volna újra, ha a *Piros-Fehér-Kék*-je egy éjjel a Baleari szigetek táján el nem téved. Megjuhászodottan, üres erszénnyel került haza... Pör a hajótulajdonossal, kárpótlás a hajó személyzetének, szerződésbontás - mindez sok pénzt emésztett föl. Én persze éltem az alkalommal, hogy kurtábbra fogjam a kötőfékét s rábirtam, hogy szolgálja le az önkéntességét. De az érthetetlen, a megdöbbenő az egész dologban az, hogy egyetlen szava, egyetlen gondolata sem volt annak a számára, aki odaadta neki az életét s most ott buslakodik Bretagneban, több mint egy hónap óta.

Jean mester elszomorodva, elámulva pislant át a pápaszeme fölött.

- Hogyan?... Hát az asszony még nem tudja?

- Nem. Alexandre volt megbizva az ügy elrendezésével, és úgy gondolom, gyönyörűsége telik a halogatásában. Olyan gonosz kutya... De vigyázzunk, jön a hercegné...

A terrász tulsó végéről jött elő a hercegné, apró, siető léptekkel. Elegáns kerti csuklyája alatt sárgább volt a haja meg az arca mint rendesen.

- Magát keresem, szólt a férjéhez halkán, sebesen, és a kezébe csusztatott egy felbontott levelet. - Olvassa... A Charleynek érkezett levelek közt találtam. A draveili postabélyeg tett rá figyelmessé.

A tábornok, előbb halk hangon, azután csak magában olvasta el a néhány sort, amelyben Richard Fénigan az ő fiát párbajra hívta.

«Azt tudtam, hogy silány fickó; de most, hogy katona, még gyáva is lenne, ha... mm... mm... mm...»

A hosszú fehér kezek, amelyek a levelet tartották, ellankadtak.

- *Play!* kiáltá a tennis-pázsiton egy csengő férfi-hang.

A tábornok komolyan vette ismét elő az elolvasott levelet:

- A tegnapi erdei találkozás után végre is várható volt ez.

A hercegné felháborodottan szökött fel:

- Hát az a sok pénz, amit adtam és még hajlandó vagyok adni, mind nem elég ennek a népségnek?

- Nem csupán pénz teszi az életet, édesem... Különben is, a férj nem kapott semmit. Elvették tőle a feleségét, haragszik érte, ez elég természetes és én nem igen látom kikerülhetőnek, hogy Charlexis ki ne álljon neki.

- Micsoda? Elment az esze?... Nem magától hallottam-e, hogy Fénigan kitűnő vivó és lövő?

- Mit tehetünk róla? A maga fia katona; megsértik; verekednie kell.

- Nem fogom neki megmutatni ezt a levelet.

- Fog kapni másikat, amely még sértőbb lesz.

- Elmegyek az anyjához.

- Az úgy fogja fogadni, mint maga fogadta őt... Nem, nem, lássa... Csupán egy mód van annak a meggátlására, hogy a gyerek ne verekedjék.

- És az? kérdé a hercegné hevesen.

- Hogy én menjek ki helyette.

Némi remény csillogott az asszony szemében, amint végig nézett rajta; de nyomban vállat vont.

- Maga ki akar helyette menni, szegény barátom, hiszen meg sem tud állni a lábán... Nem; a legegyszerűbb lenne, irni az ezredesének, Boutignan cousinünknek, hogy hívja vissza rögtön. Szerettem volna, ha meg lett volna kimélve a nagy hadgyakorlatoktól, de így...

Egy tennis-labda éppen a lábuk elé gurult s az illatos troéna-függöny szétvált a fiatal herceg kezétől; fehér flanel-zekét viselt, amely meztelenül hagyta a nyakát, s hajlós dereka széles faille-övvel volt átkötve. Az arca piros volt, a haja nedves.

Elmosolyodott a hercegné hirtelen mozdulatára, amelylyel a levelet eldugta.

- Egészen idáig érzik a titokzatosságod, mondá mosolyogva.

S nehéz ütőjével fölvetve a labdát, eltűnt a galyak közt, ügyes és könnyed kecsességének kedves benyomását hagyva maga után.

Mind a hármójuknak ugyanegy gondolatuk volt, amelyet az anya így fejezett ki:

- Ilyen drágaságban tegyenek nekem kárt?... Sietek föl és irok Boutignannak.

A tábornok, Jean mesterrel egyedül maradván, elszánt lökéssel állott föl:

- Hagyja csak, hagyja... Hadd lássam csak...

S ingatagul állva meg, féloldalt fordult, derékszögbe helyezett lábakkal, s föl akarta emelni a botját, hogy célozzon vele; de tántorogni kezdett, a levegőbe kapkodott, s el is esett volna, ha Jean mester meg nem fogja s vissza nem ülteti a padra.

- Így bajos kiállani! mormolá a szegény ember, megtörülve a homlokát, amely nedves volt az erőfeszítés veritékétől, meg a szemét, amelybe könny gyült.

Némi szünet után ismét megszólalt:

- Jól mondta, hogy meg sem tudok állni a lábamon!... És mennyire benne volt a hangjában az asszony megvetése az olyan férj iránt, aki nem tudja többé megvédelmezni sem őt, sem a gyermekét!...

S mialatt földre szegzett szemmel így beszélt, a parkból felhallatszott a vidáman folyó játék kacagása és labda-puffogása.

- - -

Charlexis még aludt másnap reggel, mikor a posta újabb levelet hozott Grosbourgba, draveili postabélyeggel. A parancs ki volt adva a kapusoknak, úgy hogy Charlexisnek semmi sem juthatott a kezébe másképp, mint az anyja útján, aki miután aláírta a levélhordó könyvét, felbontotta a Richard levelét, amely még sértőbb volt mint az első.

A hercegné nem szólt senkinek, s miután Charlexis az ezredesének egy távirata még aznap reggel visszahívta Melunbe, egészen meg volt nyugodva. De másnap, éppen mikor a reggelenél ültek, ismét levél érkezett Fénigantól, ezuttal a tábornoknak címezve. A levélhez mellékelve volt a kis hercegnek szólott sértések másolata.

»Mi a véleménye D'Alcantara hercegnek? Ő is olyan pipogyának fog-e mutatkozni, mint a fia?«

A hercegné, aki szemközt ült a férjével, csodálkozással látta, hogy nem eszik. Nem tudta a kezében tartani a villát, annyira reszkettek az ujjai. Neje kérdésére csupán azzal felelt, hogy odaadta neki a felbontott két levelet.

A hercegné végigfuttatta szemét a gyalázkodásokon, s most, hogy fiát már biztosságban tudta, igen nyugodtan vette a dolgot.

- Nevetséges! mondá. - Az az ember jól tudja, hogy maga nem verekedhetik.

- Nem tudja... Lóháton látott tegnapelőtt.

- Akkor a földön is láthatta, mert hiszen nem sokáig maradt a nyeregben... De akármin legyen is, egy kis magyarázat elegendő lesz. Átküldöm hozzá Jean mestert.

A volt nevelő nagyokat pislogott a pápaszeme mögött, mint mikor valami tulságosan nehéz cello-darabba fogott bele.

- Igaza van, mondá a tábornok, egyszerre megnyugtatta.

Boldogtalan Jean mester! Milyen távolinak tetszett most már az az idő, amikor az ő kisbögője az öreg Chuchin bárkájában átkelt a Szajrán, az egyik kastélyból a másikba! Az uzellei kastély, amely azelőtt olyan vidám, olyan eleven volt, milyen komor lett most, kivált mióta Féniganné meg a fia, heves összezördülésök után, nem beszéltek s nem is találkoztak egymással.

Richard visszatért a szobájába, a pavillonba, oda hozatta be magának az ételt s ott töltötte egész napjait. Egy szalon-pisztoly erős, rendszeres csattanásai nélkül nem is lehetett volna tudni, hogy otthon van. Az anya pedig kettőzött buzgósággal munkálkodva és ügyelve mindenre, szünetlenül járt-kelt a baromfi-udvarban, a gyümölcsösben, folyvást zaklatva a kertészét meg a marmotáit. És hangjának, járásának a hevesességében, kulcsainak dühös csörömpölésében sértett büszkeségének, anyai szeretetének a szava háborgott.

- Hogy mindazok után, amiket érette tettem, többet adjon arra a hitvány asszonyra mint én rám, oly...

Felháborodása nem talált szavakat, kivált ha emlékezetébe idézte annak a lázas, görcsösen vonagló száznak a kifejezését, amely a szemébe vágta a sértéseket és a gyűlöletét. És az ő fia volt az, az ő kis Richardja!

- De téved, nénike, vetette magát közbe a jó Elise, mialatt segített neki fölszedni a csucsosra nyesett utszéi fák alól a lehullott almákat, - Richard imádja önt... akkor csak a harag beszélt belőle, és én bizonyos vagyok benne, hogy ha ön akarná...

Az anya büszkén egyenesedett föl, leejtve az ölébe szedett almákat a földre:

- Soha! Nem ismeresz te engem. Megalázkodjam a fiam előtt? Inkább meghalnék. Neki kell engem megkövetnie.

- Hát ki mondja, hogy ő nem gondol erre? Csak engedje meg, hogy bekopogtassak hozzá a pavillonba s beszéljek vele.

- Kárba veszne a fáradságod, szegény kicsikém... Te nem tudod, hogy mit kell neki mondani... nagyon is jóra való leány vagy.

Valójában neheztelt egy kicsit Elisere. Elise pedig érezte ezt s ezzel a nagy fájdalommal szemben, megfélelkezve a saját felsüléséről, látta, hogy ő itt csak hiábavaló és alkalmatlan, és arról beszélt, hogy hazamenne Lorientba, anélkül hogy Féniganné csak egy szóval is tartóztatta volna.

Richard ezalatt, a féltékenység legiszonyubb kinjaitól zaklatva, csak boszura, emberölésre gondolt. Két tiszt, egykori diákpajtásai, akik Villeneuveben állomásoztak, kész volt arra, hogy a segédjei legyenek, s ő azzal töltötte napjait, hogy gyakorolta magát, folyvást lesve a levélhordót, aki választ hozna a kihívásaira... midőn egy reggel, dadogva és átizzadva, belépett hozzá Jean, mester.

Annyira rendkívüli volt Jean mester előtt mindaz, amit itt látott, az asztalon heverő pisztoly, az átlukgatott papiros-céltáblák, mint akár csak az, amit mondania kellett, a dolog, amiben járt.

A tábornok - mondá - igenis kész volna kiállani a fia helyett, aki oda van a hadgyakorlatokon; de lábainak a gyöngesége lehetetlenné teszi, hogy meg tudjon állani; számít tehát Fénigannak és segédjeinek a nagylelkűségére, hogy bele fognak egyezni bizonyos föltételekbe.

- Lóháton akar párbajozni? kérdé Richard metsző hangon.

- Nem; de ülve... Ha nem csalódom, d'Elbée volt az, akit a *kékek*, mivel meg volt sebesülve, karosszékekben ülve lőttek agyon. Ilyenféle párbajt fognak önnek felajánlani; akár itt Uzellesben, akár Grosbourghan; két szék... tizenöt-husz lépésnyi távolság...

Richard durván vágott a szavába:

- Betegápolóknak való az ilyen komédia. Mondja meg a tábornoknak, hogy már inkább csak megvárom, hogy a fia hazajöjjön; jobban szeretem azt. Várni fogok egy hónapig, hat hétig, ameddig csak kell; de meg akarok verekedni azzal a silány fickóval, és ha semmi sem fogja rábirhatni, akkor meglesem egy utfordulónál, az erdőben, és agyonverem.

Többször ismételte: »Agyonverem! agyonverem!« úgy mélyesztve bele ezt a szót a Jean mester gyöngé fejébe, mintha kalapácscsal verné bele.

Jean mester tántorogva ment is ki a kis ajtón, amelynek két lépcsőfoka az erdősorra szolgált.

Féniganné már ott várakozott rá néhány perc óta. Az anya láttára a szegény ember együgyűen kiáltott föl:

- Oh, asszonyosság, milyen régóta nem volt szerencsém... mennyire örülök...

De Féniganné hamarosan a szavába vágott s a pavillonra mutatva, kérdezte:

- Micsoda üzenetet hozott neki? Mivel akarnak bennünket azok a grosbourgiak már megint megbántani?

- De asszonyom, hiszen ő, Richard ur a kihívó... Nem mi.

S fuldokolva mondta el, hogy micsoda levelek érkeztek a kastélyba s hogy a hercegné mint meg volt rémülve.

- Megmondtam neki előre, nevetett büszkén Féniganné. - Jaj maguknak, ha a gyerekeink összetalálkoznak!...

De a Jean mester felelete gondolkozóba ejtette.

- A balsors vak. Éppen úgy érheti önöket, mint minket... Kérem, csillapítsa le a fiát, hiszen olyan nagy befolyása van rá...

- Sajnos, már nincs! Az a rettenetes asszony, mikor elment, elragadta tőlem a fiam szeretetét, bizalmát. Hinné-e, hogy három nap óta...

Elhallgatott, attól tartva, hogy sirva fakad, azt pedig semmi áron sem akarta. A könny elgyöngíti az embert; neki pedig az egész lelki erejére, egész büszkeségére volt szüksége azzal a föllázadt fiuval szemben.

Beszélgetés közben kijutottak az erdei sikátorból s most a corbeili töltésen haladtak előre, Féniganné hajadonfővel a napernyője alatt, akár csak a kertje valamelyik fasorában. Az emberek, akikkel találkoztak, ünneplőbe öltözött öregek, köszöntek nekik s bámulva néztek utánok.

- Ugyan mi van ma? kérde Jean mester. - Idejövet a kis kápolna harangját hallottam, pedig csak hétköznapi van...

- Bizonyosan annak a vén tökéletlennek valami évfordulója...

S Féniganné vállat vont. Haragudott Mérivetre a legutóbbi vita miatt, őt okolva azzal, hogy Richard egyszerre csak elfordult Elisetől s hallani sem akar a válásról.

És amint Mérivet, aki épp most jött ki a kápolnájából, elhaladt mellettük, Féniganné alig viszonzta szárazon a jó öreg szertartásos köszönését, aki feketébe volt öltözve, s fekete keztyűt is viselt, mély gyászt öltvén a szeretett hitves emlékére, akinek ma ünnepelte az elhunyt huszonnegyedik évfordulóját.

- Minden alávalóságnak a megbocsátása, minden bűnnek a bocsánata - ezt prédikálják ottbenn.

S napernyőjével rámutatott az utfélen álló fehér templomocskára.

- És azt akarnák, hogy én is odajárjak és hiva legyek ennek a községnek... No köszönöm szépen! Csak járjon el a fiam, ha akar, a kétszarvu ember kápolnájába, - ezt gunyosan vetette oda - én ugyan bele nem teszem a lábamat soha!

- Oh, Féniganné asszony... Féniganné asszony... sóhajtozott a kisbögös, akinek egyszerre eszébe jutott a halálos üzenet, amelynek ő a vivője. - Mi lesz belőlünk, ha önnek semmi befolyása sincs a fiára?... Ölni akar... ölni...

- Kezdje hát a feleségén! Azzal legalább könnyít rajtunk...

- Asszonyom...

- Micsoda? Hát maga is védelmezi? Hát mivel vette meg mindnyájokat az a férficsábító?.. Hja, igen, magát a zenével, a duettjeikkel... Akár csak Richard... bum-bum... Aztán meg az a petyhüdség, amely szendésnek, gyöngeségnek tetszik... A férfiak szeretik azt képzelni, hogy oltalmaznak... Óh a haszontalan, aki elrabolta tőlem a fiamat... ha itt volna, a kezem közt...

- Megszánná őt, asszonyom, ha itt volna; mert ön jólelkű, ő pedig nagyon boldogtalan... mondá Jean mester és csak úgy pislogott a pápaszeme mögött, mintha várná a mennykő-csapást, amelynek a villáma már ott fénylett a Féniganné szemében.

De nem. A gögös asszony egy kurta fejbólintással végét szakított a társalgásnak s hirtelen hátat fordítva, visszaindult Uzelles felé.

A kápolna rácsos kapuja nyitva maradt. Minő hirtelen ellentétes indulat, összes érzéseinek minő öntudatlan fordulata révén lépte át Féniganné a keskeny tornácot? Bizonyosan az öreg Mérivet szavai jutottak eszébe, amelyek a szegény tévelygőnek szóltak: térjen be és boruljon térdre, abban van a boldogság titka...

Mérivet olyan biztossággal mondta volt ezt; és az imént is, mikor a vén tökéletlen átment az uton, a nyugodtságnak és megkönnyebbültségnek olyan világos kifejezése volt az arcáról olvasható!...

Féniganné belépett, mindjárt megkapva a benn uralkodó félhomálytól a külső erős fény után, s körüljártatta fenhéjazó tekintetét a nagy hideg falakon, amelyeket itt-ott tarkává tett a színes ablakok árnyéka. Az ablakok mind zárva voltak, csak az oltár fölött való magas, széles ablak

volt nyitva, látni engedve egy darab kék eget, amelyen vadgalambok suhantak át... Oh, milyen mélységes, milyen vonzó volt az az ég...

Az asszony szinte akaratlanul bocsátkozott térdre s az alázatos imádság, amelyet az öreg ajánlott, a kicsinyek Miatyánkja önkéntelenül kelt az ajkán, amely minden más imádságot elfelejtett.

...És bocsásd meg a mi vétkeinket, miként mi is megbocsátunk...

Köny fakadt elő és omlott a kemény sziklából. Egész valójának az ellágyulása, megkönnyebbulése volt az, amelyben tisztán látta, megítélte magát s újra átélte egész életét.

Ugy, ugy, Richardnak igaza volt. A kevélység, az uralomvágy vezette és rontotta meg minden cselekedetét; úgy van, a férje meg a fia, akiket pedig szeretett, szenvedtek ő általa; és meglehet, hogy Lydie, az árva, boldogan élt volna a családi körben, ha gyöngédebb anyósa lett volna. Neki pedig nagyon elnézőnek, szánakozó és megbocsátó szívének kellett volna lennie.

Számot adott magának mindezekről, és arról is, hogy mit kell megkísérlenie. Valamit, ami igen nehéz lesz, de ha a jó isten már megadta neki ezt a sugallatot, bizonyosan segíteni fogja tovább is...

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben...

Egy hosszas sóhajtás, amely a közeléből hallatszott, figyelmeztette, hogy nem egyedül van a kápolnában. Szeme, amely már hozzászokott a homályhoz, a széke előtt pár lépésnyire egy szegény, börbítelő asszonyt pillantott meg, fakó, szinehagyott ruhában, aki térden kuporodva imádkozott s mellette a földön egy kis motyó hevert, amelyen fekete gyapot-esernyőnek a nyele volt keresztüldugva.

A régi Féniganné, az, aki az imént lépett be a kápolnába, nem szerette a koldusokat; lealacsonyítónak találta az adakozást és az alamizsnaosztó napján, a hagyományos hétfőn kívül soha sem adott egyetlen fillért, egyetlen falatot sem. Egyik paragrafusa volt ez az ő saját törvénykönyvének és örökös vitája volt miatta a menyével, ha úgy együtt kikocsikáztak.

Oh, ha Lydie, abból a félreeső zugolyból, ahol most bűnének a nyomora rejtőzött, láthatta volna az ő könyörtelen anyósát, amint odament a szegény asszonyhoz és gyöngéden kérdezte:

- Talán nem idevaló, jó asszony?

Milyen reményt és milyen bámulatot gerjesztett volna ez benne!...

De a koldusasszony nem felelt. A fáradtságtól kimerülve, elaludt az imádkozásban, amint ott ült, vagyis inkább roskadt a kifelé fordított sarkain. Féniganné, ahelyett hogy megharagudott volna - mint annakelőtte minden bizonynyal - és durván fölrázta volna azt, aki Isten előtt ilyen illetlen helyzetben hevert ott, véghetetlen szánalmat érzett magában fölgerjedni és elővéve a ridiküljéből a pénzes erszényét, mely ott csörömpölt együtt a kulcsaival, ki sem bontotta, meg sem nézte, hogy mennyi van benne, hanem mindenestől letette a szegény asszony csomagjára.

Aki ismerte a Richard anyját, az a megfontolatlan jótékonságnak ezt a cselekedetét még rendkívül libnek találta volna, mint azokat a benső és új elhatározásokat, amiket a kis kápolnában való időzéséből magával vitt.

Napoléon Mériveret, aki néhány perc óta kis kertjében járkált, a mák között, nagyot kiáltott örömeiben, amint őt az ajtón kijönni látta:

- Ön, asszonyom, ön volt?... Hallottam ugyan, hogy tologatja valaki ottbenn a székeket, de... sohasem hittem volna...

- Igaz is, hogy valóságos csoda... De hát a csodák önt nem lepik meg, mondá Féniganné, derűs mosollyal.

S mialatt a tüzes déli nap ellen kinyitotta az ernyőjét, hozzátette:

- Mérivet ur, egy szivességre kérném... El kell utaznom egynéhány napra, s nagyon nehezemre esik, hogy egyedül hagyjam itt Richardot, kivált ilyen fájdalmas körülmények közt...

Az öreg hamisul mosolygott bajusz-vastagságu szemöldöke alatt.

- Nem hagyja egyedül... Hát az unokahuga?

- A hugom visszamegy Bretagneba, s én vele megyek.

- Bretagneba, ön? Minek?

- Még nem tudom... Valami sugallat... amelyet ottbenn találtam.

Az öreg, nem kérdezve egyebet, meleg felhevüléssel mondá:

- Oh, tudom én, hogy ön derék, nemeslelkű asszony, és hogy csakis az az átkozott kevélysége...

- Hanem, ami a fődolog, Mérivet ur, a fiamnak és mindenkinek csak annyit szabad tudnia, hogy elkisérem Eliset, semmi egyebet. Richard még eszelős reményeket találna táplálni s én előbb személyes meggyőződést akarok szerezni...

- Az ön fia csak azt fogja tudni és remélni, amit ön akar, asszonyom. A távollétében majd ügyelek én rá, meg a grosbourgiakra is; és ha nem érezném magamat elég erősnek ahhoz, hogy nagy esztelenségeket gátoljak meg, itt van mellettem az én derék Cérés abbém, aki a szent Ferenc szelidségével az ő arkangyali vasmarkát párosítja... Felelek a fiáról.

- Köszönöm - mondá Féniganné meghatottan.

S már indulni akart, midőn látta, hogy az öreg ur be akarja zárni a kápolnát. Megfogta a kezét:

- Vigyázzon... Vannak még bent... Egy szegény asszony, aki elaludt, mialatt a jó istenhez imádkozott...

A kis Napóleon büszkén emelte föl a fejét.

- Az országut temploma ez, mondá. - Mihelyt az ajtó nyitva marad, azonnal betér rajta s menedéket keres a nyomor, amely erre jár. Hagyjuk csak aludni; majd becsukom később... Volt ott azzal a szegény asszonynyal még másvalaki is?

- Volt... valaki, akit otthagytam egy sarokban és akit ott is kell hagyni mindenkorra... a kevélységem, az az átkozott kevélységem... mondá Féniganné mosolygó arccal, legkevésbé sem hasonlítva már ahhoz a gögös asszonyhoz, aki pár perccel azelőtt fordult volt be a kis kápolnába.

IX. *Az elhagyott.*

Az Alexandre ur vezetése alatt egész Franciaországon keresztül-kasul lelkendezve folytatott őrült bujdosás után, különféle megállásokkal, kitérésekkel, óvatoskodással és regényes átöltözködésekkel, Lydie grófné, sőt egyszerűen csak a grófné, a kalauza meg a komornája kíséretében, egy szeptemberi estén Quiberonba vetődött el a *Princesse-de-Lamballe*-hotelbe.

Az alacsony, penésztől átjárt szobamennyezet alatt s a fullasztó függönyös nagy ágy szuette deszkái közt nyomasztó, álmatlan éjszakája volt; azután, a hajnali harangszóra fölkelve s tolóablakát felhuzva, ködös eget látott maga előtt s alatta a szürke kis teret a törpe-ajtaju román templom előtt, meg vén bretonokat, akik a ködben foka-durmogással szólitották meg egymást... mindez valami nyomasztó előérzetét keltette benne annak a komédiának, amelyet vele játszottak.

Ez a borus benyomás egész délelőtt tartott, egészen az Alexandre ur visszatértéig, aki a Blanchard-családnak, a saját családjának a keresésére indult, amelynek az emlékezete negyven évi feledés után hirtelen az eszébe jutott egy reggel Monte-Carloban, amikor azon tűnődött, hogy az üldözött szerelmeseknek hol találjon menedékhelyet.

Éppen delet harangoztak, mikor sugárzó arccal megérkezett. A gyermekkorában élt Blanchardok apraja-nagyja mind ott aludta már örök álmát a quiberoni homokos temetőben, a Vad-tengerrel szemben, amelynek a hullámverése egyenesen az Azoroktól jön ide három szökéssel. Valamennyi Blanchard meghalt, kivéven egy hajóskapitány-nagybácsit, aki mindig odajárt messze tengerekre, meg a feleségét, aki magánosan élt egy sárga kis házban a port-haligueni partszélien.

A *Sárgaház*as néni, amint Alexandre elkeresztelte, kész volt bérbe adni a lakását, teljesen bebutorozva, a grófnénak, valamint kész volt arra is, hogy főzzön neki meg a gróf urnak, ha majd megérkezik, sőt átengedte a kis kocsiját is, amely ebéd után eljött Lydie asszonyért, a holmijáért meg a komornájáért - mindezt a legolcsóbb áron, nem is számítva azt a kellemetességet, hogy Lydie ott folyvást szemmel tarthatta a tengert s leshette a *Piros-Fehér-Kék*-nek a kikötőbe érkezését, amint kibontott szárnyakkal fog bejönni s egészen odaáll a ház elé.

Quiberonnak, amely a félsziget közepén fekszik, két kikötője van; az egyik, amely igen közel esik, Port-Mária, a Vad-tengerre szolgál, a másik pedig, Port-Haliguen, *Morbihan*-ra (kis-tenger), s egy mérföldnyi ut választja el amattól, egész hálózata az apró sikátoroknak, alacsony falaknak, amelyeket kivert a sós levegő, s amelyek majorokat, gyümölcsösöket keritenek be, ezeket az igazi buvóhelyeit a *kékek*-nek és *chouan*-oknak.

Mikor Lydie odaérkezett a csendes kis kikötőbe, amely keskeny és hosszú; fehér jelzőtoronnyal a gátja végén, a rakodó-partjain házakkal, matrózcsapszékekkel, félszerekkel, raktárakkal: a köd szétfoszlott s vele együtt a reggeli nyomasztó érzés is. Enyhe fény aranyozta be a tengert s tüntette föl élesen a horizont kanyargós vonalait, Port-Navallót, Saint-Gildast és a hullámok nyugodtsága ellentétben volt azzal az ágyudörejrel, amelylyel a Vad-tenger csapkodta a szirteket, s amelyet éjjel-nappal hallani lehetett a félsziget tulsó oldaláról.

A kikötő bejárásában egymaga állott a sárga ház, és falainak a színénél még szembetűnőbb volt a Blanchard néni nagy, szárnyas fejkötője, aki hajnal óta takarította a pádimentomát meg a butorait, hogy kellően fogadhatta a lakóit.

Valóságos rejtőzőhely volt egy kóbor kalandornő számára ez a partszéli kis hajlék, ahol mindenütt, a falakon, kandallókon, butorokon kagylók, korálok, tengeri növények, indiai és khinai bálványocskák messze tájakról és utazásokról beszéltek és ahol az a tenger, amelyet

Lydie annyira és olyan mindig visszafojtott hévvel szeretett, az ablakok alatt háborgott s minden tükörbe bevilágított; halászbárkáinak vitorláival, amelyek rendes órákban tértek haza és indultak ismét el, mint egy egész raj fehér sirály.

De mily iszonyu magány volt az, és mennyi nélkülözést szenvedett benne ez a fényüzést kedvelő, hivalkodó asszony! A teignousei világító-torony, amely minden este kigyuladt az estszürkület lilaszínű ködfátyolában, nem tudta helyettesíteni a monte-carloi ebédlő ragyogását, mikor Lydie a gróf karján belépett a vacsorához.

És a homoksivatagon, amelynek mélabus benyomását csak még öregbitik és ünnepiessé teszik az emigráció történelmi emlékei, az a néhány fürdőző család, amelyek Aurayból, Vannesből jöttek és falusias módon futkároztak a napon, csak nagyon is halványan emlékeztette Lydie grófnét az ő svéd, magyar, nagy- és kis-orosz csodálóra, akik körülrajongták pompás toilettejeit a Kaszinó tündéri kertjeiben.

Itt ez a magányos és nagyon is szép idegen hölgy csak elriasztotta az embereket; ahhoz, hogy megítélhessék és szóba álljanak vele, a gróf megérkezését várták, akinek a yachtján kellett megjönnie. Hogy mikor? Azt senki sem tudta. A vitorlás hajók járása olyan bizonytalan.

Eleinte Lydie nem unatkozott tulságosan. Elfoglalta az új táj, az elhelyezkedés, az aggodalom, hogy a rettegett férj egyszerre csak ott terem; aztán meg Alexandre, aki folyvást Quiberonban lakott, a Lamballe-hotelben, minden reggel ellátogatott hozzá, kikérni az utasításait. Nyurga, szikár alakja, amint megállott a sárga ház előtt, az ablak alatt, ahol Blanchard nénivel a lyoni szobaleány beszélgetett, simára borotvált, ragyavert arca, amely olyan volt, mint valami vén ördögé a kackiás fürdői kalap alatt, pierrot-szemei, melyeknek a golyója folyvást forgott - mindig rémületet gerjesztettek a Rosine utódja szívében.

- Legalább bizonyos-e a grófné efelől az ember felől? - kérde a komorna. - Én, ha úgy rám néz azzal a vizsga szemével és azt kérdezi: «Agarithe, titoktartó-e maga?...» és soha egy szóval se mond többet: mindannyiszor reszketek, hogy valami gyalázatos közlést fogok tőle hallani.

De urnője megnyugtatta:

- Gyermekkorom óta ismerem Alexandret.

És való is, hogy amikor Lydie még a soisyi klastromban volt, Alexandre már egyike volt reá nézve a corbeili ut fontos személyeinek, annak a különös panorámának, amelyen gyermek-szemei mulatoztak. Az ilyen zsengekori benyomások olyan mélyen maradnak bennünk, hogy Alexandre ur még most is imponált neki. Oh, ha beleláthatott volna a felszabadult szolga kaján kis fejébe, méregtől duzzadó begyébe, aki gyűlölte ő benne a nagyságos asszonynya lett talált gyermeket! Vagy ha a kezébe került volna az a levél, amelyben a gonoszképű lakáj elbeszélte a hercegnének, hogyan köszöntött be az ő montecarloi szállásukba: «A férj... Fussanak!...»

Hogy e galád furfangosban kedve teljék valakinek, ahhoz ilyen kiszolgált cseléd kellett, a harminc éves alacsony szolgálatban elkeseredett, megposhadt *mesztiz* sajátos kegyetlensége, aki gyönyörrel tölti ki a boszuját egy uriasszonyon, egy-egy *fehér*-en. Mert Alexandre ur nem csupán a pénzért dolgozott. Nem csak azért maradt Quiberonban, hogy a számadásokat rendezze, hanem azért az élvezetért is, hogy lesse az áldozatát s tudtul adja neki a faképnél-hagyottságát, vagy, amint elegánsul fejezte ki magát: «feltárlja neki a dolgot.»

És ez a boldog pillanat napról-napra közeledett.

Egyszer azonban kellemetlen meglepetés érte, az az aggodalom, hogy váratlan fordulat következik be.

- Alexandre, nézze csak, amott, a jelző-torony irányában... kiáltott ki Lydie a sárga ház föld-szintjéről, kezét ernyőként tartva a szeme fölé, - nem a Charlexis vitorlájának tetszik az?

Cinikus, néma nevetés torzította el a csupasz ábrázatot.

- Csodálnám, dörmögött a volt lakáj, szivességből a gát irányába tekintve és csakhamar nyugtalansággal véve szemre a közeledő hajót, amely járására, vitorlázatára, méreteire tökéletesen hasonlított a *Piros-Fehér-Kék*-hez.

A hajó kétségtelenül idegen volt, mert ott volt rajta a révkalauz, akinek a bárkája utána volt kötve a hajónak; s nyilván angol hajó volt, annak a néhány öreg halásznak, part-örnek és vámszedőnek az állítása szerint, akik a napnak ebben az órájában Port-Haliguen-nek egyedüli lakói, és akik egészen a sárga ház éléig jöttek előre, hogy közelebbről láthassák a goëlettet.

Minden újabb fordulóra szembetűnőbb volt a hasonlatosság; sőt egy pillanatban Lydie a verőfénytől elárasztott fedélzeten a kormánykerék mellett ráismert a derék Nuitt kapitány széles vállaira és rőt pofaszakállára.

- Az... isten engem az, dünnyögte Alexandre megsemmisülten, s halkabb hangon, csupán a nyakravalójába mormolva, hozzátevé: Fucscs az egész!...

Hogyan is lehessen valami komoly, következetes tervet kigondolni olyan szeleverdiekkel, amilyen az a kis Charlexis! Nyilván a grófné után való bolondulása érte megint utól. Milyen szerencséje van ennek a haszontalannak... Hát a grosbourgi uraságok mit fognak majd mondani? Hát a szakításból, a titkos lebetegedéstől várható sápot, ezt a zavaros vízben való egész halászatot mivel fogja ő most pótolni?

És Alexandre ur, máris új terveket forralva, előrement, hogy elsőnek üdvözlhesse fiatal gazdáját, egészen a jelző-toronyig, ahova csakhamar Lydie is követte, abban a ruhában és fejdíszben, amelyet Charley legjobban szeretett; az arca rózsás és fehér volt a tengeri szél és a nap okozta kettős barnultság alatt, akár csak egy szál vad szegfű, a dűnék szegfűje.

A goëlette, melyet erős szél tolt előre, csaknem abban a pillanatban végezte utolsó fordulását a gáttól néhány méternyire s a hátsó oldalán látható lett a nagybetűs felírás: AMPHITRITE-CARDIFF. Kereskedő-hajó volt, ugyanabból a gyárból való, mint a *Piros-Fehér-Kék*, de nagyobb, olajpogácsával megrakodva, s korántsem látszott rajta az a fényűzés, mely a yachtokat jellemzi.

- Gondoltam is mindjárt... Nagyon hamar lett volna még, nagyon is hamar.

S a galád Alexandre, a fiatal asszony finom vonásait lesve, gyönyörűséggel figyelte meg rajta a csalódottság ideges rándulásait.

Tíz perccel utóbb az *Amphitrite* betért a csendes kis kikötőbe, amelyet egészen megtöltött fehér, csobogó testével és gépezete csikorgásával, amelybe belevegyült a kapitány és a kalauz közt támadt szóváltás zaja. A kemény hangok visszaverődtek a part kövein; de Port-Haliguen-ben senki sem tudott angolul és a vitának soha sem lett volna vége, ha Lydie, visszaemlékezve az irországi apáca leckéire, tolmácsul nem ajánlkozott volna.

Érdekes tárgy lett volna egy modern festményhez ez az elegáns párisi nő, amint ott ült a fedélzet közepén egy csomó kötélén a szurok és az olajpogácsák szagában; előtte az angol, gutaütésképű vörös óriás, aki a kicsi, fekete, majomformájú, szőrösképű breton kalauzzal cívakodott, míg a matrózok a vitorlarudakon a köteleket huzgálva, ámulva néztek föl a kietlen kőpartra, a gyér alacsony házakra, mintegy megrémülve attól, hogy idekerültek.

Ugy történt tudniillik a dolog, hogy Madec, a kalauz, a hullámverés zajában azt kiáltotta volt: *Port-Maria*, a kapitány pedig azt értette: *Port-Lorient*, és a hajóra vette a kalauzt, mert az *Amphitrite* éppen Lorientba igyekezett. Minthogy a szemközt fuvó szél nem engedte a Port-

Mariába való betérést, a révkalauz a félsziget tulsó oldalára irányította a hajót, ebbe a port-haligueni kanyarulatba, amely nem igen hasonlított ahhoz a tágas és zajos révhez, amelybe az angol kapitány beérkezni vélt.

Szerencsére az önkéntes tolmács szelid hangja, szép ruhája és szafir-szeme mihamarabb véget vetett a vitának; de azután nem győzött eleget szabadkozni a kapitány nagylelkűskö-dése ellen, aki szerfölött megkapva ettől a shakespearei jelenségtől, egymás után kínálta meg a hajója földézetére leszállt bájos Mirandát egy palack ó-portóival, tengerész-messzelátóval, szerecsen-köténynyel, tomahawkkal, jávai papucscsal, kétkézre való japáni pallossal, s végre is elfogadtatott vele egy picike amerikai revolvert, ugynevezett *buldogg*-ot, amelyet a paran-csoló természetű ember mindig a zsebében tartott, hogy döntő argumentumnak használhassa a kalauzok, vámőrök és a tenger egyéb hivatalos személyei ellenében.

Alexandre, alig hogy ebből az ijedtségből magához tért, még nagyobb izgatottságba esett. Amint ugyanis a fogadója kávéházában kibontotta a *Petit Journal*-ját, a következő újdonságot olvasta benne:

A szeptember 27-ről 28-ikára virradó éjszakán az olműtzi herceg *Piros-Fehér-Kék* nevű yachtja a Baleari szigetek tájékán összeütközött egy spanyol torpedó-naszáddal és nyomban elsüllyedt. Csak maga a herceg meg a hajó szakácsa menekült meg csodálatos módon. Egy mahoni bárka, amely narancsot szállított Marseillebe, fölvette s elvitte őket a marseillei kikötőbe.

- Mit keresett ő a Baleari szigetek körül? ez volt a Lydie első kérdése, mikor meghallotta a szomorú hírt, melyet minden kiméletesség nélkül közöltek vele. - Monacóból Quiberonba nem arra van az út.

- Oh, tetszik tudni, vitorlával nem úgy van ám az... egy kis mistralszél, vagy tramontana... veté ellene a vén lakáj, csufondáros megilletődöttséggel a képe apró ráncaiban.

S rögtön ajánlkozott is, hogy hazamegy tudakozódni, Grosbourgba, ahova a fiatal herceg mindenesetre visszatér újabb eleséért. Ő egyébiránt mindenre kész, amit a grófné kíván, mert a herceg meghagyta neki, hogy engedelmeskedjék a parancsainak. S csupa alacsony hízélgés volt, csupa hajladozás, csupa szolgálai furfang és alattomoság, csupa cselédi szemforgatás.

- Igaza van... menjen el oda, mondá Lydie, aki még folyvást bizott, de merengőbb volt, mint valaha.

Abban a lelki homályban, amelyben a legtöbb ember tévelyeg, egy-egy esemény hirtelen villámszerű világot támaszt, fenekéig feltárva az örvény sötétségét. A *Petit Journal* vészhi-re ilyen váratlan megnyilatkozás volt Lydiere nézve. Ha Charlexis meghalt volna, mi lett volna ő belőle?

Minthogy képtelen volt arra, hogy anyagi haszonra gondoljon, a nyomor kilátása nem rémit-gette. Mi okozta hát azt a hirtelen ijedelmet, amelylyel ez a halál-föltevés megfagyasztotta? Csakis az, hogy épp oly közönyösnek érezte magát kedvese eltűnésének az elgondolására, mint ha bármely másik ismerőséről lett volna szó. Hát nem szerette? Bizony, nem. Eddig még kétkedett benne; de most megvolt a bizonyossága.

Hiuságból, unalomból, ellankadtságból jött volt el vele, új tájakra, váratlan körülményekre vágyakozva. De ölelkezéseik legbizalmasabb pillanataiban is mindig volt kettőjük közt valami, ami különválasztotta őket, valami hideg, áttörhetetlen burok, amely Charlexist úgy vette körül, mint valami kemény védő páncéling, amely megóvta őt mindazoktól a sebektől, amiket ő a társán ejtett, s egyenlőtlen és gyávává tette azt a tanu és fegyver nélkül való párbajt, amelynek szerelem a neve. Lydiet több ízben elfogta mellette a félelem, amikor egy-

egy különös mosolyát látta, s eszébe jutottak az apja szavai: «Szörnyeteg az... szörnyeteg, ha mondom»...

És a tábornok kétségbeesett arcának, lángoló, nyílt tekintetű szemének az emléke, amely annyira elütött a Charlexis szemétől, egyre kisebbitette Lydie szívében a kedvesét, akiért mindent otthagyt volt. Oh, ha előlről lehetett volna kezdeni! Mikor az élet olyan egyenesen és egyszerűen nyílt meg előtte azzal a derék emberrel való nem remélt házasságban, minek vetette ő magát örülten az utvesztőkbe, szenvedély nélkül, öröm nélkül? Hova tart most? Hogyan fog végződni mindez?

Ezen gondolkozott, borzongva, tétovázva a fölszálló esteli ködpárában, a gát köveit verdeső viz susogásában. A hazatérő vitorlák, melyek a ködben nagyobbaknak tűntek föl, kísértétekként suhantak tova. Egyszerre csak a homályba borult gát végén megcsillant a magasban egy láng, a jelzőtorony lámpája. Ugyanabban a pillanatban kimondhatatlan öröm érzése árasztotta el egész valóját. Megérezte a szíve alatt a gyermeket, amelyről meg is feledkezett. Bűvös változás volt ez, az élet úgy tűnt föl előtte, mint amelynek célja van, oltalmazó világossága. Még az apa is emberibb alakot öltött gondolataiban, kevésbé homályosnak, kevésbé távolinak tetszett.

Ének, kiáltás hangjaival lett tele a kikötő. Az evezők dübörögve hulltak a bárkákba, s a parton végig, az alacsony házak ajtajaiból vörös tüzek világítottak ki a ködön keresztül s hallatszott a nyers fa ropogása és pattogása és a tüzhelyek körül a kicsinyek nevetése.

Egy hét múlt el anélkül, hogy hír érkezett volna, de Lydiet ez nem nyugtalanította, mert hiszen gondolta, hogy Charlexisnek Grosbourgból nehéz lesz másodszor is elszöknie. A fürdőzők napról-napra gyérek lettek a tengerparton, a sárga ház egyre magányosabb lett. Jóllehet az évszakhoz képest kivételesen enyhe volt az idő, a köd párázásáról, arról az ó-arany színezetről, amelyet a fény bizonyos órákban öltött, a szél panaszos bugásáról meg a sirályok örült röpködéséről érezni lehetett, hogy a nyár a végéhez közeledik... És a félsziget tulsó felén csak annál erősebb lett a Vad-tenger harsogása s minden egyes hullám, amely a szirteken megtört, akkorát dörgött, mint egy egész üteg.

- Ha télen hallaná ezt asszonyom... azt mondják, rettenetes, beszélt Lydienek a szobaleánya, Agarithe, aki egész nap a Sárgaház néniével varrogatva, alaposan ismerte a vidéket és borzongott attól a gondolattól, hogy esetleg itt teleljen, ebben a magányban. Abból a *sugólyuk*-nak nevezett sziklából, mely a Port-Maria mögött süvölt és horkol, olyan bömbölés hallatszik novembertől fogva, hogy az emberek nem tudnak tőle aludni... Ezen az oldalon a tenger nem olyan vad, de annál vadabbak helyette az emberek.

És a lyoni leány elbeszélte urnőjének a csatákat, amelyek Port-Haliguenban az idevaló szardina-halászok meg a concarneaui kalózok közt folynak, akik ugyanerre a tájra járnak halászni. A köddel terhelt, alacsony ég alatt, amelyből szünetlen eső szakad a partokra, ahol éjjel-nappal meggyújtva maradnak a lámpák, látni kellett azt, amint olyankor, ha a rossz idő miatt a bárkák nem mehettek ki a tengerre s az egész kis kikötőt szinte elárasztotta a hullámvérés, két-háromszáz ordító, részeg matróz ostromolta a Le Buez és Le Quelled korcsmákat, amelyek nem akartak nekik italt adni s emelő rudakkal verték el, vagy fazékszámra öntötték le őket forró vízzel, s ők azután önmaguk ellen fordították a dühüket és olyan eszökvesztetten verekedtek és öldökölték egymást, hogy a Le Buez terrászárol legurultak a mocskos kőpartra, onnan pedig lefordultak a vízbe, rakásszámra, egymást el nem eresztve.

- Légy nyugodt, leányom, elmegyünk innen, mielőtt ezeket a szörnyűségeket látnók, viszonzá Lydie, meg akarva tartani szobaleányát, akit Lyonban szedtek volt föl s aki igen csámpás és ostoba volt, de az egyetlen arc, amelyről Lydie egyebet olvashatott le, mint gyanakvást és ellenszenvet.

Alexandre ur ugyanis, mielőtt elutazott, megsugta Blanchard néninek, hogy a lakója csak amolyan balkézről való grófné; és Port-Haliguentől Quiberonig az országnak egyetlen kaviccsa sem volt, amely föl ne szedte volna ezt a rágalmat, hogy még szennyesebben adja tovább a szomszéd kőnek. Ez volt az oka annak a rosszakaratnak, amelyet az elhagyott nő maga körül érzett és szinte recsegni hallott minden lépése alatt. Rosszul esett ez a büszkeségének, de nem tulságosan, mert a gyermek gondolata már nagy helyet foglalt el az életében.

Különben nem igen járt ki a házból. Otthon tartotta a zongora, amelyet valami hóbortos skótok ott feledtek Ploërmelben s amelyet ő elhozott és játszott rajta, szeszéyleit, futamait kibocsátva a szél szárnyain a csendes, kongó kikötőbe, vagy a fürdőpart felé, amely napról-napra elhagyottabb és tágasabb lett.

A széles homoktérsegen, amelyen a Sombreuil chouanjai elhullottak, két-három fürdő-kabin maradt még, olyan vendégek, akik erőnek erejével be akarták várni a megérkezendő hajóraj legközelebbi éjjeli hadgyakorlatait. Lydie, hogy kitérjen a rosszakaratu, kaján tekintetek és gonosz mosolyok elől, amelyek szinte sárral fecskendezték be a ruháját, sohasem járt most ezen a részen. Egyetlen sétája a móló-gát volt, kivált amióta nem kellett már lesnie a yacht megérkeztét s fürkésznie a tenger távolát abban a mindig csalódott és oly kinos reményben, hogy meglátja azt a várva-várt vitorlát.

De mégis különösnek kezdte találni azt, hogy Charlexis, vagy legalább Alexandre nem ír.

Végre egy vasárnap - október első vasárnapján, mikor a quiberoni bucsu és regatta volt - érkezett egy levél, de nem az, amelyet várt.

Lydie azon a napon legelőször tudott egy egész órát tölteni a tengeren, anélkül hogy azt a rettenetes émelygést érezte volna, amely lehetetlenné tett rá nézve minden tengeri utazást. De az is igaz, hogy a hajó - a révkalauz hajója, amely a vitorlás verseny célpontjául szolgált - nem mozdult, s azonkívül csendes, derűs, kék-eges idő volt s a Morbihan mozdulatlan, megmerevült tükrén egyetlen fodor sem volt látható; csak a kései évszakba eltévedt nyári nap csillogott benne.

- Tartson velem a grófné, mondotta a kalauz, ki az *Amphitrité*-n való békebirósága óta barátja volt. - Felelek róla, hogy az én hajómon jobban fog látni, mint ha akár az alprefektusnak meg a tengerészeti biztosnak az emelvényén lenne.

És már több mint egy óra óta várakoztak ott a széles öbölzetben, messzire künn a sík vizen elveszve mintegy az ég és a tenger közt, kristálytisza levegőben, enyhe melegben, amely néma elragadtatásba ejtette az embert s azt az érzést keltette benne, mintha csak úgy lebegne a magasban. Lydie sohasem érezte magát olyan közel az éghez, mint most. Milyen jól esett volna megszoritani egy szeretett kezét ebben az isteni nyugalomban, elandalító enyhületben!

- De nem láthatni semmit, mondá Agarithé.

S a különös az volt, hogy bár olyan messzire voltak a parttól, hogy vékony, sötét vonalát nem is láthatták, a víz fénylő, harsány tükre egy-egy lökésben, fuvalomban elhozta hozzájuk a Port-Haliguenben folyó mulatozás minden zaját, a harangszót, a zshivajt, a csimpolya bugását, a dobok pörgését, a kürtök recsegését. Semmi sem látszott és minden hallatszott.

A hajó elején valaki azt mondta halkan:

- Mintha csak az égből szólana az egész...

Egyszerre csak hallani lehetett a jeladó mozsárdurrogást s utána a néprivalgást, amelybe éles gyermekhangok sivitottak bele. Azután csönd lett...

- Itt vannak ni! kiáltá a kalauz fölállva.

S jöttek a verseny-hajók, hosszú sorokban, az elülsők csaknem egymás mellett. Honnan vették a levegőt, amely a vitorláikat dagasztotta, kötélzetüket megfeszítette, egész izmos bordázataukat megrecsegtette s rohanásuknak azt a hatalmas lélekzetet adta, mint egy kohófújtató süvöltése, amelyet szinte hallani lehetett előttük? Alig hogy magas, fehérvörös rukkmadár-szárnyaikat kibontották a kékelő messzeségben, máris itt voltak, körülfordulva a kalauz-hajón, amely hurráh-kiáltásokkal üdvözölte őket, s olyan közel rohanva el mellette, hogy az egyik beleütődött a meghosszabbított vitorla-rudjába, amely ezer darabra törött, a hajó pedig recsegve-ropogva, összezavarodó kötelekkel, nagy asszony-sikoltozással és matróz-káromkodással kezdett forogni. Egy pillanat s Lydie már fordulni s tova futni látta a barna-vitorlájú hajót, amely a csinyt elkövette s amelynek a legénysége csupa concarneaui kalóz volt: az arcuk sápadt, mint a törköly-pálinka, amelylyel tele szívták magukat, a szemük vad, a hajuk összecsapzott, víztől csurgó. Az utána következő ezüstszürke, kacér amerikai yacht megdobogtatta a Lydie szívét, annyira hasonlított a legénysége a derék Nuitt kapitány kifogástalan matrózaihoz, s mikor a kormányt tartó gentleman, pápaszemes, hosszú new-yorki, aki semmi esetre sem volt olyan elegáns, mint Charlexis, a forduló alatt köszönt neki: szép gyöngyszemei megnedvesültek.

Nem volt már többé élvezete a versenyben. Kalózok és szárdinások, Noirmontiersből és Houat szigetéről való halászok hajói jöttek elő, fordultak s rohantak tova sebes szárnyakon; ő csak révedező szemmel nézte őket, mint megannyi csüllő és szirti fecske kergetőzését, a távollevőre gondolva, arra, aki őt anyává tette. Mert szerelme, annak is inkább csak bus árnyéka, nem volt már más, mint a felelősség érzete és a most fakadozó anyai gyöngédség.

Hazatérve, semmi sem tudta elvonni figyelmét ettől a kedves gondolattól. A Port-Haliguen kőpartjain nyüzsgő festői népet, a matrózok furcsa és komoly táncát, a tengerészeti biztost, aki úgy fel volt paszomántozva, mint valami péruai tábornok s egy kis asztalkánál ült a Le Quellec korcsma előtt, kiosztogatva a regatta-érmeket, azután a csimpolyaversenyt, a kikötő medencéjében rendezett uszóversenyt, előrebocsátott kacsákkal és sertésekkel - mindebből ő semmit sem akart látni, s hagyta, hogy a szobaleánya maga futkosson mindenfelé.

Este azonban Agarithe, miután Blanchardnéval egy nagy hajólámpást adatott magának, amelynek jó hasznát lehetett venni a sikátorok összevisszaságában, mégis rávette urnőjét, hogy menjen el vele a helységig, megnézni a táncot.

A csillagos ég alatt csipősen fújt már az északi szél, de a falu elején melegség áradt elő az állatokból és emberekből, amint össze voltak zsufolva a szűk sikátorokban, amelyeknek a földje szeméttel volt párnázva, meg a piactéren, amelyet egész szekérvár vett körül. Ott folyt a tánc, de csakis nótázás mellett, «mert a dudások nagyon leítették magukat», mondotta Lydienek egy nagy fehér főkötő alá bujt falusi ártatlanság. A sokaság két-három körtánc körül tolongott, amelyeknek a legszebbike a *Princesse-de-Lamballe* hotel táján forgott.

Egy pincér ráismert Agaritherára és nagy ügygyel-bajjal előrevitte őket a nézők első sorába, ahol Agarithe letette maga elé a földre a nagy lámpást, az olajlámpák és lampionok kettős sorába, amely vörös és füstölgő világítással övezte a táncot. Magát a térséget ugyanilyen lámpák világították meg s azonkívül az összes kocsik, talyigák, bricskák, csézák, delizsáncok lámpásai, amelyek a szomszédos majorok, tanyák és falvak népét idehozták s a félhomályban köröskörül rendszertelen, mozgó tribünt alkottak, hadonázó alakokkal zsufolva.

Szép a szoknya, ha piros,
De szebb ám a kék,
Nékem csak az kék!

A nótát, amelyet a halászok, szárdinások nyers, rekedt hangja énekelt, a vaskos cipők ütemes sarokdobogása kísérte, és járta a tánc, mialatt a durva posztó, kimelegedett gyapju fehér-fekete tarkaságának forgatagából, a kacajokból, libegő lélekzetekből nehéz pára szállott föl, egybekeveredve az összetiprott talaj porával, a pipák és lámpák füstjével.

Olykor a kördiszletnek egy-egy világító darabja elvált a többtől, sötétséget hagyva maga után, amint egy-egy cséza vagy bricska elment, magával vive a lámpásait, a nótáját, amelynek a hangjai elhaltak a sikátorok összevisszaságában:

Kék-e a szoknya.
Piros a szoknya.
Nékem a kék,
Biz jobban kék!

Lassankint csaknem sötét lett az egész térség. A táncsorok megritkulva s egybefutva, már csak a lampion-mécsektől kapták a világosságot, meg a csillagoktól, amelyek feltűnedeztek; s egyszerre mintegy közelebről hallatszott a Vad-Tenger bömbölése is, kíséretül szolgálva egy szilaj, gyorsütemű táncnótához, amelyet most rákezdtek:

Hasítsd a fát,
Nem apád!
Tüzzre vele,
Vesd bele.

A nehéz szoknyák csattogtak, a hangok lihegve kavarodtak egybe; a tér sötét zugában a szél dudolt és forgott egyedül.

- Menjünk haza, mormolá Lydie, aki ismét azt a különös szivszorulást érezte, amely az ideérkezése reggelén fogta el, ottfenn, a fogadó ablakán.

Agarithe fölvette a lámpást, s hazatértek a kis chouan-közökhöz, ahol tántorgó árnyékok ütődtek a falakhoz s árokba fordult részeg emberek aludtak el, csuklás közben gajdolván még a táncnótát:

Tüzzre vele,
Sziporkázzék!
Aludj, babám,
Nem virrad még.

A majorokból megugatták őket a kutyák és gyorsabb lépésre, halkabb beszélgetésre készítették őket.

- Nézze csak, asszonyom... azok a fénypontok ott a tengeren... amik a berkenyefa ágai közt látszanak... Az bizonyosan a hajóraj.

Oh, az a hajóraj, arról ábrándozott Agarithe s vele együtt egész Quiberon. A Lamballe-hotel tele volt vendéggel, port-navallói, vannesi, nantesi látogatókkal, még párisiakkal is, akik látni kívánták a flottát, meg a gyakorlatait.

A pincér, Agarithenak a barátja, említett is neki valami párisi asszonyságot, aki az unoka-hugával, egy gömbölyű szép asszonykával jött ide.

- Nem mondta meg az asszonyság a nevét? kérde Lydie, akit valami különös sejtelen zaklatott. Nem úgy rémlett-e előtte, mialatt a táncot nézte, mintha a fogadó erkélyén egy büszke tartású nőt látott volna kihajolni, hajadonfővel, s az anyósát vélte benne fölismerni?...

De Agarithe nem tudta az asszonyság nevét. S Fénigannénak az ittléte különben is megmagyarázhatatlan lett volna. Nyilván csak az ébrenálmodásnak olyan jelensége volt ez, amilyeneket gyakran idéz elő a sokáig egy pont körül forgó gondolat. És Lydie egész nap a multon töprenkedett volt; csoda-e hát, ha megjelent előtte annak egyik alakja?

Igy lehetett ezzel a lyoni leány is, ki miután egész nap a hajórajt hallotta emlegetni, most mindenfelé látta a távolban a lámpáit. Pedig mikor Port-Haliguenbe érkeztek s előttük volt az oceán sötét mérhetetlensége, nem láttak azon egyéb világosságot, mint a jelző-torony fényét, meg a sárga ház földszinti ablakából kivilágító lámpát.

A lámpa mellett Lydie az asztalon levelet talált, amelyet azonnal felbontott s amely megmagyarázta neki végre azt a rettenetes szivszorulást, amelyet ideérkeztének első óráiban érzett, azt a különös rosszullétet, amely épp ma este is elfogta, mintegy figyelmeztető jelül annak, hogy balvégzete itt fogja sujtani, ezen a tengerparton, és nem másutt.

Oh, asszonyi sejtelem, előérzet, amely szinte látóképességet ad az összes idegeknek, mi a mi éles megfigyelésünk ehhez képest?

Lydie kábultan betűzte az Alexandre levelét. Hosszu volt, bárgyu volt és hazug elejétől végig, csámpás inas-írás, amelyen borzadással siklott végig a szeme, csak futtában jegyezve meg egyes szavakat: «...meg kellett magát adnia... önkéntesi év... dragonyos-ezred... pénz a közjegyzőnél... a gyermekre háramolható...» Az egész levél foglalata pedig ez volt: «Vége, otthagyja önt. Készítse el a számadást; odamegyek s rendezni fogom; a jöveteletem majd megírom előre, hogy kikerüljünk minden vitát.»

Tudta ő jól, hogy vége lesz ennek; és hogy mit fog csinálni ennek a vak-utcának a végén, azt is elhatározta volt már. De miért ilyen hamar? Miért ilyen csufosan?... Hogy még csak egy szót sem ír neki, a szakítást hirül adó leveleknek azt a reszketeg bucsuszavát; hanem rábizza a dolgot egy cselédre!... Ez már több az alávalóságnál!

Lassankint, amint egyik körülmény megvilágította a másikat, fölismerte azt a gyalázatos komédiát, amelyet vele Monte-Carlo óta játszottak, a tragikus bucsuzást, az ő nevetséges bujdosását Franciaországon végig, meg azt a gonoszságot, hogy ilyen messzire hozták el és ilyen sokáig várákoztatták arra, hogy az arcába vágják a sértést...

Oh, Charley, ezt jelentette hát az a kimagyarázhatatlan mosoly meg az a hideg köre emlékeztető nézés, amelytől Lydie úgy félt! Jól mondta, az apa: «szép szörnyeteg,» szörnyeteg, aki nem tud szeretni, és aki ösztönszerűen huzódozott minden bensőségtől, minden gyöngédségtől.

Ugy végződött ez az ő szerelem nélkül való, nemtelen regényük, amint végződnie kellett... És azok a grosbourgiak, akik közjegyzőt emlegetnek, hát kinek nézik őt? Lám, még a tábornok maga is... Oh, minden egyébnél jobban sértette Lydiet az a gondolat, hogy az a büszke, az a félelmetlen ember, akinek a kétségbeesett szerelme őt olykor meghatotta, haszonlesőnek, kapzsi lelkűnek tudja őt hinni.

Majd meg fogják látni, hogy mit ad ő a pénzükre, meg mindenre.

«A gyermekre háramolható...» Igaz, a gyermek... Abban az erős elhatározásában, amelyre mindjárt az első napon szánta volt el magát, hogy nem fogja tulélni az eszelősségét, nem látta előre ezt a gunyt, a nyolc évi meddő házasság után való kalandos anyaságot. De hát hogyan nevelné föl a gyermekét? Apja sincs, neve sincs, még az anyja nevét sem veheti föl, mert hiszen neki magának sem volt neve soha. Földhöz ragadt nyomor és az ereiben hercegi vér! Mi lenne belőle? elhagyott, elzüllött! Nem százszor jobb-e, ha magával viszi a halálba?

...Igen, a halálba. De milyen legyen az a halál? Kimenni gyorsan, kiszökni ebből a szomorú életből - de melyik ajtón? Ott van a tenger, közel, a szirtek alatt. Csak ki kell nyitni csendesen az ablakot, fölhágni a párkányára, kettőt lépni és...

Az éjszaka és a víz sötétsége visszariasztotta. Cipőt kellene huzni és felöltözni, vagy pedig félmeztelenül menni ki... Ah, de ott van ni...

Tekintete, mely fürkészve járt körül a szobában, megakadt az angol kapitány bulldog-revolverén, amely ott fénylett a kandalló párkányán.

A tükör elibe állva, tapasztalt kézzel bánt egy pillanatig a fegyverrel, visszagondolva az emberek és dolgok egész sorozatára, réveteg szemében már az utolsó órában felvonulni szokott emlékekkel; és amint nagylassan félrehuzta ingének csipkefodráját, hogy a kellő helyre célozhasson: szépségének az érzete megállította, szinte sajnálta elcsufítani azt a gyöngyház-fehérséget, amelyen egy médaillon fénylett...

Még egy néma fohász a fourvière-i Boldogasszonyhoz, ujjával a fegyver ravaszán, és elsüti...

A szobája ajtaján hallatszó gyors kopogás állította meg újra, s átszólt az Agarithe hangja:

- Asszonyom! asszonyom!... Oh, milyen szép... az a sok világító pont, ami a tengeren táncol... Megjött a hajóraj... itt van,... hiszen mondtam...

Lydie gépiesen fordította fejét az ablak felé, amelynek a táblái megrezdültek, megrázva a hatalmas ágyuzástól, amely elfojtotta a kis bulldog kurta és szilaj vakkantását.

Amint Lydie eldőlt, egy messzenyuló villamos fénysugár, amilyeneket a hajók a partokon végigjártatnak, beözönlött a szobába s teljesen elárasztotta kékes lobogásával. Lydienek egyenesen az arcába tüzött az a fény, amelyet az örökkévalóság feltárulásának hihetett. Átesve a vészes lépés kinján, talán ilyen is az, amikor meghal az ember.

X. *A herceg naplója.*

*W. de Vallongue urnak
Páris, Stanislas-kollégium.*

Két ütközet közt, elbusultan, mint egy legyőzött, aki kezd hozzászokni a veréshez, mert mi vagyunk a fehérsipkások, irok neked egy ó malomból, amely a hadseregünk főhadiszállása.

Mint legutolsó, grosbourgi levelemben irtam is, azt hittem, hogy kibujtam a nagy hadgyakorlatoknak ez alól a badar robotja alól, és bele is fogtam már egy kedves kis *flirt*-be két szomszéd zsidó hölgyecskével, akik testvérek; az egyik az imént ment férjhez, a másik most jár jegyben már nagyon takarosán kapkodott mindakettő az egyetlen horog, az egyetlen szem cseresznye után, amidőn Boutignan unokabátyámnak egy sürgőnye arra kényszerített, hogy azonnal foglaljam el a helyemet az ezredtörzsben.

«Felsőbb parancs!» mondotta a vén csacsi óbesterem, hunyoritva azzal a félszemével, amely még megmaradt neki, és többet aztán nem is tudhattam meg, mert Boutignan udvari tiszt, aki mindig attól fél, hogy kompromittálja magát. A kisujjam azonban azt sugja, hogy már megint a tábornok-herceg, az apám, követte el velem ezt a gonosz csinyt. Talán úgy találta, hogy az én otthonlétem nagyon is sok vidámságot és fiatalságot pezseget az ő karosszéke körül. Mert hiszen tudod, hogy igen jelentékeny javulás után ismét lefelé gurult az öreg, még pedig több lépcsőfokkal. Az orvosok ezt a visszaesést annak tulajdonítják, hogy lebukott egyszer a lóról; de én ott voltam s láttam, mint fordult le a nyeregből egy újabb vértolulás következtében.

Én előttem tehát egészen más oka van az ő bajának. Szerette F.-né asszonyt és - bizonyos vagyok benne - valami homályos reménye volt ahhoz, hogy még megkaparíthatja. Derekasán meg is rázhatta hát az öngyilkossága hire. Igen, édes barátom, a szerencsétlen asszony, mikor megtudta, hogy otthagytam, golyót röpitett a szívébe vagy a tájékára. Halálán volt ezelőtt egy héttel; azóta nem hallottam hirt felőle. De képzeld el, hogy micsoda képet vághatott Alexandre ur, akit odaküldtünk, hogy rendezze a szakítás költségeit, és akit ott a haldokló ágyánál - találd ki, hogy ki fogadott?... A férj anyja, az F.-né asszony tulajdon anyósa... Hogyan került az oda? Mikor a két asszony gyűlölte egymást! Ott volt-e a házban a férj is? Én csak annyit tudok, hogy Alexandre urnak visszacsapták a képébe a pénzajánlatait, ami korántsem volt visszatetsző a hercegnének; az apám pedig irt nekem ennek az öngyilkosságnak az alkalmából egy hosszú levelet, amely olyan ravatalszagu és érzelgős, mint valami 1845-ből való keringő.

Már hogy az én szerelmem végzetes lett volna arra az ártatlanságra nézve? Dehogy is; bosszúságból, unalomból ölte meg magát, nem tudva, hogyan szálljon szembe az élet borujával. Tíz évvel több a vállamon, s én is képesnek érzem magamat ilyesmire a legcsekélyebb okból is, kivált ha ez a tíz esztendő ahhoz a pár héthez hasonlít, amelyet az ezrednél töltöttem. Nem mintha éppen fárasztana a história; mint titkárja és unokaöcscse az ezredesnek, mint fia a papának s herceg magam is, föl vagyok mentve minden szolgálat alól s egész nap itt ásitozhatnám az ágyamon, a szobámban, amely Melun legszebb terére néz. De hát, Melunben lakni? hova menjek? kivel legyek?

A tisztek, akikkel a közös asztalnál találkozom, amikor Boutignan bátyám beinvitál, csupa diáktársalgást folytatnak. Nem is egyebek ők jobbadán, mint diákok. Tízéves korukban becsukták őket valamelyik liceum udvarába, vagy a kegyes atyák konviktusába, s onnan kikerülve, ismét Saint-Cyrben vagy Saumurban lettek bennlakók, ahonnan aztán a kaszárnnyába jutottak, alig téve egyebet, mint börtönt cserélve.

Nem tudnak az életről semmit, s most is csak a régi preceptoraikon mulatnak és olyannak nézik az ezredeseiket, mint azelőtt a professzorukat. Néhány nagyralátó kivételével, aki magol és töri magát a lámpa mellett - megannyi csillag nélkül való Bonaparte, aki utban van az Elysée vagy Satory felé - csaknem mindnyája folyvást arra gondol, hogy kibujják a gyakorlat, a lecke alól, elsiessen Párisba és mulasson.

Az adomáik, emlékeik mind csak a kollégiumból meg a kaszárnyából valók. Háboruban alig volt egy is.

Ebéd után egyik-másik, gőzölgő bajuszszal, hajmeresztő kalandokat beszél el, amelyekben csakugy csittegett-csattogott az istennyila s hullott a fejükre a veszedelem, mint a jégeső, annyira, hogy a dolmányukból egy arasznyi sem maradt épségben, a lovaik pedig megvadultak, de még ők maguk is... Persze, ha jobban odafigyelsz, megérted, hogy nem ütközetről van szó, hanem zivatarról, amely ujesztendőkor vagy június 14-ikén érte őket utól, mikor ki voltak rendelve a szenátus vagy a törvényhozó testület elnökének a kíséretére. Más ütközeteik nem voltak, és sajnálják.

Én is, mert azt kérdezem magamtól, hogy mindezek az uriemberek, akik olyan jól beválnak a parádéra, valóban háboruba valók-e, és hogyan viselnék magukat a csatamezőn. Bátran, mindenesetre! Minden francia ember bátor, mikor érzi, hogy nézik. De vajjon elszántak tudnának-e lenni a tűzben, önálló, helyes elhatározásra képesek? Ez a kérdés. Szemébe kellett nézni már a halálnak, hogy az ember felelhessen a maga hidegvérűségéről, mikor a pillanat és a körülmények ellene vannak.

Az apám beszéli, hogy egyszer, Krimióban, mikor mint Bosquet tábornagy hadsegéde valami parancsot vitt a gyalogos vadászoknak s ott kellett hagynia a meleg, biztos menedéket és nekiindulnia a golyózápornak, egyszerre valami nehéz lankadtságot érzett a lábaiban és csak nagy kinnal kelt föl a bajtársai éles és gúnyos pillantásai alatt, akik már úgy kezdték találni, hogy nagyon is *maradozik*. A rettegésnek az a pár perce életének legszönyebb pillanatai közé tartozott. S beszélt apám egy bajtársáról is, aki dandárparancsnok volt az afrikai vadászoknál s aki arról volt ismeretes, hogy rettenetes kólika fogta el, valahányszor rohamra kellett menni. Volt a pisztoly-tokjában egy kis üveg tiszta abszint, amelyet egy hajtásra kiüritett, s amikor az aztán a kobakjában volt, akkor előre rugatott, mert csak holtrészen tudott harcolni.

Oh azok a hitvány idegek, amelyeket a veszedelem összekuszál, megbomlaszt az egyikben, s elsimit, meghiggaszt a másikban! Azon az éjszakán, amikor az én szegény *Piros-Fehér-Kék*-em elsüllyedt, volt a hajómon egy dr. Engel nevű nagy entomológus, Emin pasa kísézője, a ki Port-Mahonba igyekezett, hogy a sziget flóráját tanulmányozza. Ez az ember, a tudomány kalandora, bivalyvadász, aki százszor látta már a halált, még pedig a legvészesebb pillanatokban: örjögött a félelemtől, amint a víz ellepte a födélzetet. Zokogott, ordított, hogy ő nem akar meghalni, s torkon ragadta Nuitt papát, aki végre is megkötöztette a matróz-fülkében, s a szegény ördög azután úgy merült a víz alá, a deresre kötözve. S mig az olyan erős elméjű ember, mint Engel, ily erkölcsi leromlottságot mutatott: a szakácsom, a födélzetnek egyik sarkában kuporogva a téafőzőjével meg a borsesz-lámpájával, csupán egyre gondolt, mialatt a fölszálló víz csuklandozását és a vizálló rekeszek szétrobbanását hallgatta: arra, hogy nekem még egy utolsó csésze forró téát készítsen a végső alámerülés előtt. Ő volt különben az egyetlen is, aki velem együtt megmenekült; de mindvégig nyugodt, hidegvérű maradt, még pedig a lehető legtermészetesebben, mig én - alkalmazkodtam.

Egyike azoknak a keveseknek, akikkel itt érintkezem, egy tartalékos hadnagy, aki engedelmet kapott arra, hogy a hadgyakorlatok után is az ezrednél maradjon, pótszolgálatra. Mégis csak furcsa izlések vannak a világon. Ez szenvedéllyel csüng a katonáskodáson: szeret szolgálni, engedelmeskedni, szereti a gyakorlatot, a fegyelmet. Fia különben az egyik erdőkerülőnek, akit a vadorzók elneveztek indiánnak. Figyelmébe ajánlom a filozófiának a katonáskodás

emez átöröklését, amely alól ez a szálas, vaskos legény, aki a párisi nagy áruházak egyikében a selyem-osztály főnöke, nem tudta magát kivonni.

Ismered a napszámosoknak azt a hatalmas étvágyát, amelylyel szinte bennünk is fölgerjesztik az éhséget, mikor úgy lekanyarítanak maguknak egy darab kenyeret s oldalvást tömnek be a szájukba a kés hegyére szurt nagy falat húst vagy sajtot. Nos hát, Sautecoeur hadnagy ezt az érzést kelti bennem. Képes volna megszerettetni velem a katonaéletet, ha úgy elnézem, hogy mennyire kedveli, milyen öröme telik a leghitványabb teendőiben. Ordinánc- és zászlótartó-lélek. Sir, mikor a Déroulède verseit olvassa, és lelkesedésre gerjed a szépen kifényesített kabátgombok láttára.

Az öreg indián nélkül, akinek ő büszkesége, meg a fiatal felesége nélkül, akit imád, hogy itthagyná a selyemboltot s menne el Tonkinkba, Szenegálba, hogy a nagy nap eljöveteleig a sárgabőrűeken meg a feketéken gyakorolja magát! Ámde az apa, mikor karonfogva sétál az ő dragonyostiszt-fiával, mámoros a gyönyörűségtől; s mikor a kis menyecske, - vékonyka, csunya és csábító, mint a bűn, - el-eljön Melunbe, hogy együtt reggelizzék az urával, a hadnagy urnak úgy tüzel a szeme, hogy nem volna tanácsos közel eresztetni egy puskaporos hordóhoz.

Érthető, hogy nem szánja el magát egykönnyen a Dakarba menetelre. Magam is, mióta egyszer a Marne partján villásreggelivel vendégeltem meg a fiatal párt és a csizmámnak érdekes párbeszéde volt egy takaros, feszes és korántsem vad kis cipővel, föltettem magamban, hogy gyakrabban fogok majd cserkészni a remetelak körül, ahol a hadnagyom felesége az év egy részét tölti, hogy gyöngé torkának üdülést szerezzen a fenyvek közelében. Addig is még jobban tüzelem a férjet, aki már eddig is olyan tisztelettel és imádattal viseltetik a nevem iránt, hogy majd meghalok miatta nevetemben. Ha ez az ember valamikor a felesége mellett talál engem, a bánatába némi büszkeség is fog vegyülni.

Ezen a golyhón kívül senkivel sem vagyok az ezredemnél szorosabb viszonyban. Azt az észrevételt tettem, oh filozóf barátom, hogy a pohos szabó mindig pötyögős mellényeket csinál az embernek s hogy az olyan arcképfestő, akinek nagy orral kedveskedett a végzete, rátukmálja azt minden modelljére. Valószínű, hogy az alanyiaságnak ugyanilyen tüneténél fogva találom én az összes bajtársaim arckifejezését álmosnak és mogorvának, mintha a «halálra unom magamat» ígét az összes időkben és módokban, jelenben, jövőben, cselekvő és szenvedő alakban végig hajtogatnák. Az általános hadkötelezettség teszi-e ezt, s a francia ifjúság a katonai nyűg egyformasága alatt elvesztette-e mindazt az életkedvet és önállóságot, ami még megvolt benne? Annyi bizonyos, hogy az 50-es dragonyosokon nem igen látszik, hogy kedvük telnék az életben, vagy hogy egyáltalában gondolkoznának. Sautecoeur bárgyu, de ő legalább hisz az életben, mozog, nyüzsög, kivált a mostani nagy hadgyakorlatokban.

A hirszolgálatlaltal van megbizva s nem alszik, nem eszik, folytonosan zaklatja az embereket és az állatokat. Sőt azt hiszem, hogy a tulságos ügyeléssel és az ellenség megtévesztési akarásával, halomra döntötte a tábornokaink terveit, ezt a két nyugalmas atyust, akik nem szeretnek korán kelni. A törzskarban egy meglehetősen furcsa rajz jár kézről-kézre, amely úgy ábrázolja őket, mint két vén invalidust, akik békésen kugliznak és bottal kergetnek el egy kutyát, amelynek a nyaklójára ez van felírva: *Hirszolgálat*, és mely bolondos ugráندozásával fel-döntötte a babáikat.

Ezt a torzképet a dandárom egyik közkatonájának tulajdonítják, egy Borski nevű lengyel eredetű, nyurga, szőke, vékony-ajku, borult-szemű párisi fiúnak.

Most önkénteskedik, s a szolgálat terhe alól azzal mentette föl magát, hogy igen sikerülten rajzolta meg, kétféle krétával, az ezredes arcképét s hozzá fogott az enyémmel is a malomnak egy padlásszobájában, melynek apró szelelőlyukai vannak s mely tele van buzás-zsákokkal - midőn beállit egy bajtárs és azt mondja:

- Borski, hamar az ezredeshez! Két ur van nála.

- Végem van!... mondotta erre elsápadva a szerencsétlen, és láttam, amint egy pillantást vetett a szelelőlyukakra, amelyek nagyon is kicsinyek ahhoz, hogy rajtok elmeneküljön.

Azt gondoltuk, hogy a kuglizó-képről van szó; de este unokabátyámtól megtudtam, hogy az eset sokkal komolyabb. Borski, aki egy pénzhamisító bandának tagja, régóta rajzolgatott már, páratlan ügyességgel, bankjegyeket. Közte és a bank közt egyike folyt azoknak az elkeseredett és titokzatos párbajoknak, amelyekről nem igen értesítik a közönséget; a bank folyvást újabb lemezeket, bonyolultabb rajzokat készítettett, amelyeket ő nyomban fölsímt és utánzott. Sok pénzt szerzett így, amit arra használt föl, hogy kielégítse vele egy igen szép leánynak a szeszélyeit. Az egész ezred csupán erről beszél...

Nekem folyvást az eszemben van az a hirtelen megdöbbenés, melylyel a fiu felugrott és a szelelőlyukak felé nézett. Mennyi élet volt abban a mozdulatban és azokban a szemekben; mennyi tüzelőt emésztett föl egy pillanat alatt. Oh, Vallongue, milyen lehet az élet az ilyen legényre nézve, micsoda értékek van benne a leglaposabb dolgoknak is! Egy-egy levél, amit kap, egy váratlan kopogtatás az ajtaján, egy tekintet, amely végig néz rajta az utcán, maga az az utca is, a ház, amelyből talán rálesnek, a lépcső, amelyen majd menekülnie kell - minden érdekes és életbevágó neki. Nem unatkozik az egy pillanatig sem. Ki van élezve minden érzéke; s folyvást ébren tartja minden képességét. Milyen jól eshetik neki egy pohár bor s micsoda élvezet egy szerelmi éjszaka, amelyről azt hiheti, hogy az utolsó éjszakája! Nem is számítva, hogy ezek a törvényen kívül álló emberek micsoda örült odaadásra, önfeláldozásra gerjesztik a nőket.

Valld meg őszintén, barátom, nem szeretnél-e egy pár évre a Borski bőrében lenni? Büntettet követett el, jól tudom. De majdnem ideális büntettet, fegyver nélkül, erőszakosság nélkül valót, olyat, amely sem be nem mocskol, sem nem vad, hanem szép, tiszta munka, úgy estenden, a lámpa mellett, szemben egy igen takaros viseletű szép leánynyal, aki könnyűvé, költőivé teszi a fáradozását. Milyen más az az élet, amelyet mi folytatunk, te meg én! Várom a válaszodat, erre a tárgyra nézve, filozófus uram. Annyi bizonyos, hogy én irigylem ennek a Borskinak az életét, amelyhez képest az enyém lapos és zsibbadt... Élni, oh, élni!...

A minap, a zárt vasuti kocsiban ülve, valami szunyogfélét nézegettem, amely ki akart menekülni, s érezve bár a láthatatlan akadályt, dühösen, lankadatlanul verte az ablakot. Pici testének egész erejével rontott neki, reszketve, fejfelé előre, kinyújtott szipolylyal, s ez így tartott két órahosszat, az egész uton, Melunig. És én csodáltam ezt az elkeseredett kis jószágot, amely azt a kevés pillanatot, ameddig élhet, arra fordította, hogy lázongott a börtöne, egy elsősztályu kupé unalmas, fullasztó levegője ellen...

Hogyan segítsünk magunkon, Vallongue? Hogyan vergődjünk ki nyárspolgáriás életmódunkból? Valami büntetssel, mint Borski, vagy olyan eszelősséggel, mint az a szerencsétlen asszony Quiberonban? Én ki fogok belőle menni, annyi bizonyos; de mikor, de miképp? Ah, ha az álmok igazak volnának...

Hallgasd meg csak azt az álmodat, amely a múlt éjjel zaklatott. Szemközt a malommal, egy répaföldön, a műszaki katonák sáncot ástak s a földben egy rengeteg nagy könyvet találtak, melynek a vörös metszését tönkre tette a penész a melyben csakugy nyüzsgöttek a pondrók meg a hangyák. Két katona hozta be az asztalra, ahol a törzskar éppen megebédelt. A könyv címe Világálmánach volt és sűrű, apró elzevir-nyomásban megvolt benne a földgömb jelen-

legi összes lakóinak az életrajza, vezeték- és keresztnévükkel s életöknek főbb mozzanataival az első naptól fogva az utolsóig.

- Bocsánat, uraim... hadd nézzem először én... mondá az ezredes, égő szivarával intve, hogy ne kapkodjanak. S mialatt vagy huszan ott tipegtünk körülötte, ő igen nyugodtan levelezett a nagy könyvben, hunyorított azzal a kicsi félszemével; de a helyett, hogy legelőször is a maga betűjét, a maga nevét nézte volna, a mieinket keresgélte, mintha félt volna attól, hogy a saját sorsát megismerje. Utána a többiek is mind ugyanezt a gyöngeséget árulták el s nem merték megnézni a saját életrajzukat.

- Nézzék csak, uraim, az O betűt... Olmütz... Hány éves koromban és hogyan fogok meghalni?

Hogy dobogott a szívem, mialatt a leveleket forgatták! Végre az ezredes elkezdte olvasni a maga parancsoló hangján: Charles-Alexis Dauvergne, olmützi herceg...

S hirtelen elhallgatott, a többiek pedig elsápadtak, s egyenkint vonultak ki a szobából, rám sem tekintve, és egyedül hagytak a roppant könyvvel, amely betéve hevert az asztalon. Örült kíváncsisággal nyitottam ki, kerestem föl a nevemet, s akartam olvasni. De a szavak összezavarodtak, egymásba folytak, olvashatatlanok lettek; iszonyatos volt a sorsomat jelentő soroknak és betűknek ez a zürzavara, amelyben meg volt írva minden és nem volt olvasható semmi...

Szól a trombita: lóra! Közeledik az ellenség, pedig csak holnaputánra várták. Nyilván Sautecoeur hadnagynak valami balfogása van a dologban. Szervusz, te filozóf!

Charlexis.

XI. *A kolostorban.*

Öt héttel Fénigannénak Elise hugával való elutazása után, egy kis vasuti omnibusz, amely Soisyből jött a novemberi reggeli köddel borított fehér országuton, megállott az uzellei kastély előtt. A rácsos kapu harangja kétszer kondult meg, mintegy eltompítva a ködtől; csak a második kondulásra jött elő Rosine Chuchin, az apja, meg a kocsis, akik a kertészné házikójában épp javában szürcsölgették a zamatos kávé, amely friss tejszínből készült. Éppen mikor a kapuhoz értek, látták, hogy az omnibuszból Féniganné asszony száll ki, egyedül, beburkolózva és álmosan, mint aki hosszú, éjszakai utat tett.

- Rosine, az ágyamat, odavagyok... mondá a nagyasznony, keresztül menve az udvaron s észre sem véve mindnyájoknak a hűledezését, éppoly kevésbé, mint a nyitva maradt kertész-házikó asztalán sorban álló és gőzölgő ibrikeket.

Valóban nagyon fáradtnak kellett lennie. De lassankint a szoba enyhe melege és a megszokott környezet fölhalálása visszaadott a jó asszonynak annyi erőt és életet, hogy több kérdést intézhetett Rosinehez, aki az öreg komorna helyett segédkezett neki a levetkezésben.

- Mit csinál Richard ur?

- Richard ur még ágyban van... Beszöljak talán hozzá?

- Nem kell. Csak azt akartam tudni, hogy nem változtatott-e valamit a rendes életmódján.

- Semmit, asszonyom... Nem jár ki, a műhelyben terített magának, s ott tölti az egész napot, leveleket irogat, célba lövöldöz, és dudolgat, amint már szokása... Néha sétál egyet Mérivet urral a gyertyánosban; ennyi az egész.

- Crérès abbé nyilván sokszor járt itt, mi?

- Dehogy. Az abbé ur majdnem mindjárt a nagyságáék elutazása után összeszólalkozott a plébános urral a Lucrioték miatt, s mindjárt el is hitták a püspökhöz Versaillesba... Onnan aztán nem jött vissza többé.

- Szegény Cérès abbé... sóhajtott Féniganné, szeliden bánatos hangon, amelybe belevegyült az a kéjes érzés is, hogy elnyujthatta tagjait az illatos, bűvös lepedők közt, a maga megszokott ágyában.

Rosine nem tudta mire vélni a dolgot, hogy urnőjét olyan elnézőnek látja a koldusok és csavargók plébánosa iránt.

- Így hát Richard még vasárnap sem ment el hazulról, még a kis kápolnáig sem látogatott el, hogy kedvében járjon az ő öreg barátjának?

- De asszonyom, hiszen a kis kápolna be van csukva... Mérivet ur a Cérès ur elmenetele után nem engedte meg, hogy az ő templomában más pap mondjon misét.

- No ez nagy ujság, mondá az öreg asszonyság, akinek nyugodalmas arca ellenmondásban volt azzal a csodálkozással, amelyet mutatott. A való az, hogy Féniganné, akit a kis Napóleon levelei folyvást mindenről értesítettek, ebben a pillanatban csak meggyőződést akart szerezni arról, hogy minden úgy történt-e, amint ő tudta.

- És... mondd csak, Rosine, a fiam sohasem kérdezte tőled, hogy hol vagyok?

- Soha... Richard ur csak azt tudta, amit a nagysága mindnyájunknak mondott, hogy pihenni tetszik menni a tenger partjára, az Elise nagyságához.

Rosine arcátlanul hazudott, azzal a kettős ravaszságával, amely mint parasztleányban és mint cselédben megvolt benne. Alexandretől megtudta a volt asszonya nem sikerült öngyilkosságát, meg az anyósna az ottlétét, aki - nagy csodálkozására - egyedül jött haza, bár ez a hazajövetel a Lydie meggyógyulását jelentette. Tudta azt is, hogy a grosbourgiak milyen folytonos izgatottságban élnek s mint fáradoznak azon, hogy a Richard örökös kihívásai valahogy a kezébe ne kerüljenek a fiatal hercegnek; sőt felvilágosítást adhatott volna Fénigannénak arról a szünetlen kémkedésről is, amelylyel Alexandre, felsőbb parancsra, az ő fia levelezését megvigyázza.

De pár pillanat óta az asszonyság fáradtnak, szórakozottnak látszott s csak félfüllel hallgatta azokat a dolgokat is, amelyek rendszerint legjobban érdekelték, mint például a marmoták, meg a kertésze csinyei. Miután behozatott magának egy csésze meleg tejet, amely ugyancsak kevésbé hasonlított ahhoz, amelyet ottlenn ittak az imént, elbocsátotta Rosine Chuchinet, jobban örülve az ő fecsegésénél annak, hogy egyedül lehessen abban a szobában, amely tele volt emlékekkel s elringathassa magát a mélabus őszi kiáltásoktól, amik az országról hallatszottak: Nyulbőrt... rongyot, ócska vasat!... Több mint harminc év óta hallotta ugyanazt a fátyolozott és szelid asszonyi hangot, amely reggelenként végigjárta az utat, de csak a hideg hónapokban, mert a falusi rongyszedőnét tavasszal és nyáron elfoglalta a földművesmunka. És félálmban úgy tetszett, mintha az az eltávolodó hang, amely életének különböző régi korszakaival vegyült egybe, egész halmazát vonná magával az emlékeknek és letűnt óráknak... Rongyot... Ócska vasat!...

Kettős gyors és ismerős kopogtatás dobogtatta meg a szívét és nyitotta fel pislogva a szemét.

- Te vagy, Richard?... Gyere be.

Hidegen váltak volt el egymástól, éppen csak az arcukat értetve össze, egyetlen szó nélkül. És öt hét alatt egyetlen levelet sem irtak egymásnak. S az anya még most is, látva azt a hideg és rideg arcot, azokat a haragos szemeket, amelyek elfordultak tőle, megértette, hogy még egyre tart köztük: a harag.

De a helyett, hogy elszomorodott volna, mosolygott: s Richardot akarata ellenére ott tartóztatva a kezénél fogva, leültette az ágya szélére, mert sok, nagyon sok mondanivalója volt a számára.

- Majd később, anyám, majd később... most nagyon fáradt vagy még.

- Dehogyan... ha már itt vagy, jobb szeretem, mindjárt... Maradj itt és hallgasd...

S szeliden és egyszerően hozzáfogott quiberoni útjának az elbeszéléséhez: hogyan jutott eszébe ez a gondolat az után a rettenetes jelenet után, amely köztük a melegházban lefolyt, hogyan támadt benne az a mély meggyőződés, hogy a fia szemrehányásai igazat mondtak, hogy ő Lydie iránt épp úgy, mint mások iránt, nem volt eléggé elnéző, és hogy meg kell kísérténie, hogy legalább részben jóvátegye a bajt, amit okozott.

Azután elmondta, hogyan érkezett abba a kis helységbe, Lorientől nem messzire, ahol Lydie rejtőzködött, mint várákozott és ügyelt ott néhány napig, s végre meghatva a fiatal asszony magányos és tisztos életmódjától, büszkén viselt elhagyottságától, mint kopogtatott be egy reggel a sárga házba, ahol nagy bámulatára Lydiet haldokolva találta, egy falusi doktor kontár kezeiben, aki a késeivel reszkette metélgette azt a szőke és rózsás keblet, hogy kivegyen belőle egy revolver-golyót.

Richard mozdulatlanul hallgatta, lesütött, félrefordított arccal, hogy eltitkolja benyomásait, amelyekről az anya csak a kezében tartott kéz révén adott magának számot, ez előbb csökönös kéz révén, amely lassankint engedékenyebb, érzékenyebb lett s végre egészen átengedte

magát és azzá lett, ami kicsikorában volt: az anyába fogózkodó gyermek bizó és gyöngéd keze: «Vezess, anyám, ne hagyj el.»

...Lydie, ha annak a zug-felcsernek a kezében marad, nem élt volna meg; de szerencsére éppen ott volt a hajóraj, s vele együtt néhány seborvos, meg jég, meg karbolvatta, meg mindenféle fertőtlenítő szer, amiket bőkezűen a rendelkezésére bocsátottak a betegnek, az Elise révén, aki csupa jó barátokra talált az egészségügyi karban. Ugy bizony, Elise, a jó kis Piroska, akit sohasem hitt volna az ember olyan kitartó könyörületre, odaadásra és tapintatosságra képesnek, és aki napjait és éjszakáit ott töltötte a vetélytársa, az ellensége ágyánál, azután pedig eltűnt, mihelyt Lydie éledezett és ismerni kezdte a környezetét.

Alig hogy felocsudott a láz fantasztikus látományaiból, az első igazi és élő arc, amelyet maga előtt látott, a leggyülöltebb arc volt, azé, akit egész szerencsétlensége okozójának tartott, az anyósáé. Messziről kellett visszatéríteni ezt a halálra keserített lelket, amely még most is az utolsó, fájdalmas csalódását sinlette és tiltakozott az ő gyöngédsége és gondviselete ellen.

- Nem, nem, hagyjon el, nem vagyok méltó... Sem ön, sem a fia nem felejtetheti el ezt soha... Micsoda jogon gátol meg engem, gonosz asszony, abban, hogy meghaljak?

Szándékosan kereste a sértő szavakat, kavarta föl égő emlékeit, amelyeknek tüzes hamva még most is pörzsölte a sebét. De szerencsére nem anyóssal volt dolga, hanem igazi anyával, büszkeség nélkül való, türelmes szívvvel, akinek folyvást csak az volt a gondolata:

- Jóvá kell tennem a bajt, amit okoztam.

Oh, mint remegett most Richard keze s mint szorongatta azt a kezét, amely fogta...

...Lydie a gyöngéd bánás és türelem révén napról napra jobban nyerte vissza az életkedvét s hagyta magát ápolni, jóllehet bizonyos sötétség maradt meg szép szemének a mélyében, s makacsul mindig csak *asszonyának* szolította azt, aki őt sohasem nevezte másképp, mint *leányának*. Különösen a megbocsátás lealázó gondolata ellen lázongott, és ellentállását csak Alexandrenak az odaérkezése győzte azután le, akit a grosbourgiak küldtek ki, hogy rendezze «a szakítás költségeit».

A beteg a szobájából hallotta azt a gögösen fenhéjázó és felháborodott hangot, amelyen Féniganné azt a kiküldött vészmadarat elutasította és meghagyta neki, hogy csak vigye vissza hamarosan a pénzt a hercegnének.

- Mert akármilyen gazdag és akármilyen fösvény is, soha sem lesz elege ebből a hitvány pénzből, hogy megváltsa vele a fia örökségeit és gonosztetteit.

Lydie, meghatva attól, hogy így oltalmazták és meg is bosszulják, sirva tárta karjait a szobába visszatérő anyósa elé:

- Köszönöm, anyám.

Ez az anya szó, amelynek a kimondására elszánta magát, utját egyengette a kibékülésnek. Csak idő és gondviselet kérdése volt már a többi; Féniganné napról napra gyöngédebb lett, meggyőzve magát arról, hogy a Lydie bűne pusztán csak lázongás volt, függetlenségre való örült vágyódása olyan természetnek, amely szabad levegőre van teremtvé és bezártnak, rabnak hiszi magát. Az olyan becsületes, olyan gyöngéd érzésű szív, mint az övé, csak gyűlöléssel gondolhat vissza egy olyan hideg és lelketlen fiúra, amilyen az a Charley. Nem kellett itt visszaeséstől tartani; a bánkódás, az előlről kezdés ki volt zárva. De igenis megdöbbenett Lydiet a rendes életbe, a családi tűzhelyhez való visszatérés gondolata.

Szemtől szembe álljon Richarddal, akit olyan ridegen, olyan gonoszul otthagyt?... Feledheti-e azt Richard valaha?

Féniganné megkísérlette, hogy megnyugtassa.

- De mikor szeret és sajnál, és egyetlen napig sem szűnt meg téged szeretni!

Lydie csak a fejét rázta.

- Ha ön olyan nagyon bizonyos ebben, miért titkolta előtte, hogy hozzám jön?

Semmi sem olyan ragadós, mint a félelem. Féniganné, ilyen félénknek látva a menyét, aki különben eléggé fölépült már ahhoz, hogy önélkül is ellehessen, elhatározta, hogy egyedül tér haza és azt mondja Richardnak:

«Ime, ezt tettem. Remélni engedtem a feleségnek, hogy ti még együtt élhettek és boldogok lehettek. Mit gondolsz?»

A szobában siri csend uralkodott. Richardnak még folyvást láthatatlan volt az arca, a keze pedig tüzesen és reszketve kulcsolódott anyja kezére.

Féniganné még egyszer kérdezte, halk hangon:

- Mit gondolsz? Jól tettem?

- Oh, mama... mama... zokogott Richard, térdre borulva az ágy előtt.

Az anya, bár el volt készülve a háladatosságnak erre a kitörésére, sugárzó arccal nézett rá; meg volt jutalmazva minden fáradozása. De valami meglepte, s mialatt fiának kurta, merev haját borzolgatta, azt kérdezte magában:

- Miért nem kívánja látni a feleségét, most mindjárt?

Zavarodottságot, feszültséget érzett, melynek a magyarázatát azonnal megadta Richardnak egy szava, amint félénken fölemelt szemmel kérdezte:

- Hát a gyermek?

- Nincs.

- Meghalt?

- Nem is élt.

Richard egy szökéssel talpon volt s oda borult az anyja keblére.

- Oh, milyen jól esett ez... Ha tudnád... az a gyermek... mikor én annyira kívántam mindig, hogy gyermekünk legyen!... A közeledés sohasem lett volna lehetséges, ha az köztünk van. Annyira éreztem ezt, hogy bár örült vágyam volt őt viszontlátni, még csak meg sem kísérlettem, hogy megtudjam, hol van... Oh, az a gyermek... többet gondoltam rá, mint őreá magára... De most már vége. A te jószágod, imádott anyám, visszahozza Lydiet, látni fogom őt... Sőt csodálom, hogy már is haza nem hoztad. Miért?

- Nagyon gyöngé még.

Féniganné zavartan fordította félre a tekintetét. Nem értett a hazudáshoz. Richard folytatta:

- Olyan borus hely lehet az a kis Port-Haliguen, így tél közeledtével. Lásd, ha a sötét gondolatai újra erőt vennének rajta...

- De végre is, te rossz fiu, csak haza kellett jönnöm. Irtak nekem, hogy folyvást sürgeted azt a párbajt és hogy Grosbourgban egyebet sem tesznek, mint lesik és elfogdossák a leveleidet.

S karjainak egész gyöngédségével magához ölelve fiát, az anya hévvel beszélt tovább, most már erősnek érezve magát:

- Édes fiam, aki olyan jó, olyan egyeneslelkű vagy, hogy nem szántad meg azt az apát, azt a dicsősége teljességében lesújtott katonát, aki bénultan a székéhez szögezve kapja a te sértései-det, gyalázkodásaidat, amik a fiának szólnak? Lehet-e ennél szörnyűbb gyötrelmet képzelni? Kénytelen lemondani arról a szerepről, hogy családjának a feje, védelmezője legyen, s az asszony apró, gyáva fogásaihoz, furfangjaihoz kell folyamodnia, aki vigyáz minden postára és megvesztegeti a levélhordókat... Boldogtalan ember: hiszen belehal abba, hogy nem verekedhetik és nem halhat meg a fia helyett... S téged ez meg nem hatott!

Richard kiragadta magát az anyai ölelésből és járkálni kezdett a szobában.

- Igen, tudom, öreg barátunk eleget beszélte nekem ezeket a dolgokat, s neked is csak azt felelem, amit neki mondtam, hogy azok az emberek sokkal több rosszat tettek nekem, semhogy megszánhatnám őket. Mindnyájan, a fia, az apja... oh, mennyit szenvedtem...

- Szenvedtél, főképp a büszkeségedben. De az anya, aki attól fél, hogy megölik a gyermekét...

- Az öreg Mériveret történetét beszéled te nekem, mondá Richard szeliden. - Hát mit gondolsz, kiről ragadt rám ez a büszkeség, amelyet a szememre hányszor?

- Az anyádról, ugyebár?... Nos hát, tégy úgy, mint én, aki leráztam a dölyfösségemet.

- Hogyan?

- Oh, nagyon egyszerűen... Betértem a kis kápolnába... Ne neved, a hatás csodálatos volt... Más asszony voltam, mikor kijöttem, egészen más, egészen új nézetekkel, felfogással... Miért? azt nem tudom.

Richard, aki jobban meg volt hatva, semmint mutatni akarta, könnyed hangon vágott vissza:

- Csak az a baj, hogy a kis kápolna egy idő óta be van csukva.

Anyja pedig, le nem véve róla a szemét, azt mondta:

- Igaz, hallottam ezt a szomorú esetet. Milyen igazságtalanul bántak azzal a derék pappal! Te, ugyebár, érdeklődtél a dolga iránt, elmentél a püspökhöz? Nagyon örültem, mikor megtudtam.

- Igazán?

Jóságos arca csak úgy sugárzott álmélkodásában. Tudva, hogy anyja jó barátnője a draveili plébánosnak, attól félt, hogy neheztelni fog azért, hogy ő a püspöknél járt. De hát a rágalom igazán gyalázatos volt. Cérès abbét, ki a vadorzás miatt becsukott Lucriot anyját és három leányát a házába fogadta, azzal vádolták, hogy viszonya van a legkisebbikkel!...

- Ugy-e bár, felháborító? Éppen az a görvélyes, nyomorék, nyavalyatörős gyermek ejtette volna kisértetbe ezt a bámulatos embert, ezt a szentet?

Bizonyíték természetesen semmi egyéb nincs, mint az, hogy hetekig voltak egy föld alatt... És ha meggondolom, hogy ezt az egész gyalázatos hadjáratot az a világius, léha plébános indította, aki a gazdagok asztalán élösködik, ahova meghívhatja a gazdasszonyát is...

Féniganné - aki talán szintén szemrehányást tehetett magának ilyen meghívás miatt - élénken a szavába vágott Richardnak:

- És mi volt a püspök válasza?

- Akár csak egy több oldalra terjedő pásztorlevél, Tertulliánból vett idézetekkel... Hogy a plébános ur igen tiszteletre méltó lelkipásztor, a vikárius ur meg egy igen jó vén gyermek... Egyelőre azonban a mi öreg barátunkat elküldték három hónapra az aiguebeli trappistákhoz, s ezalatt a plébános ur a kastélyokban egy kérvényt köröztet, hogy szabadítsák meg a vidéket

attól a paptól, aki csak a koldusokat meg a csavargókat szereti és csakis azokkal érintkezik. Csupán a te aláírásod hiányzik még, s a végett várta be a plébános a hazajövedeledet.

- Hát csak jöjjön ide! Szép fogadás várja.

- Nem fogod aláírni? kérde Richard elragadtatással... Nos hát, én viszont megígérem neked, hogy ha az a grosbourgi hitvány népség békében hagy engem, én sem foglalkozom velők többet.

- Békében fognak hagyni, esküszöm. Most pedig add ide azt a nagy buksidat, hadd simogassam meg még egy kicsit, azután eredj dolgozra. Aludnom kell.

- De akartam volna még valamit... Lydie nem maradhat ott egyedül, gondolhatod...

Az anya mosolyogva viszonzá:

- Igen, igen; értem... Majd beszéljünk erről az estebédnél. Most ki kell magamat pihennem. Eredj, lelkem.

Richard elviselhetetlennek találta azt, hogy estig a szobájában maradjon, és hosszú idő óta most történt először, hogy kiment az erdőre nyíló rácsos kapun, azon, amely Lydie szökésének a tanuja volt, még pedig azzal az erős elhatározással, hogy csak estére jön haza. Az évnek ebben a szakában pedig nem volt már szép az erdő. Az őszi nagy szelek és esőzések megfosztották utolsó leveleitől is, sárgás habarékkal borítva a talajt. A cserjék, a fasorok mélyei elvesztették egész titokzatosságukat, a messzeségek megrövidültek és a grosbourgi pagony végeérhetetlen rostélykerítése olyan külsőt adott a Kis-Sénartnak, mintha valami bedrótozott erdő lett volna.

A diszlet eltüntével elszéledt a zenekar is. Itt-ott a csalit sűrűjében egy-egy rigó, amely óriásnak tetszett, füttyörészett és szökdösött, mintha kalickában volna, a hollók csapatosan szálltak fatetőről fatetőre, s az esővízzel megtelt régi kőbányákban két-három vadkacsa uszkált, a fasorok csöndjében messzehangzó szuszka hápogással.

De Richardnak ma más hangok harsogtak a fejében, amelyeket járásközben az ő szokott basszusával kísért... bum... bum... csak hogy ez a bum-bum most vidám, könnyed, szökellő volt, mint a csupa trillából és futamból álló dallam, az a szerelmi és kikeleti dal, amely körülötte zengett, mialatt ő egy illatokkal, fénynyel és madárdallal teljes, képzelt erdőben sétálgatott...

Szerethetik hát egymást, ölelkezhetnek még; szerelmes szíve semmit sem látott helyrehozhatatlannak, s már nem is érezte azt a rettenetes égést, azt a tüzes parazsat a melle gödrében, amely vonaglásba ejtette minden izmát. Kigyógyult a féltékenységből, sebet kimosta a Lydie könnye és vére...

Drága nő! Mennyit kellett szenvednie, hogy öngyilkosságra vetemedett, ő, aki annyira szerette az életet! És a belső gyötrelmek után, amelyek a halálba taszították, mily mártíromság lehetett, kiszabadulni a halálból! Minek a bocsánat annak, aki oly kegyetlenül megbűnhődött? Lydie megújodott, a szenvedésekben megtisztult testtel jó hozzá vissza és milyen édes lesz ráhajtani fejét arra a kebelre, érezni üde illatát, akár csak tavaszkor a gyöngyvirág és ibolya szagát az erdő aljában.

- Teringettét, Richard ur! ugyancsak korán indult ma sétára... Tán a reggelihez siet ugy?... Akkor hát térjen be a Remetelakba és falatozzék velünk.

- De a menyé talán nem lát szívesen ilyen korán, Eugène...

- Dehogya is nem! Inkább örülni fog, hogy egyszer már mást is lát az asztalnál, mint mindig csak az én vén ábrázatomat.

Az indián, aki most tért vissza az első körutjából, vállára akasztott puskával, a tarsolyában nyulpecsenyével, a Pachomius-kapun vezette be Richardot, a régi kolostor tömör-boltozatu, szuette, vásott-sarku kapuján, amely a gaztól fölvert udvarra nyílt, ahol pár hónappal azelőtt a Sautecoeur-fiu lakodalmát lakták. Két korcsma, amely köznap üresen állott, meg az erdő-kerülő háza a hangos kutya-istállóval, vette körül az egykori Remetelak helyén a térséget. A takaros és világos szobában, amelynek a falai naiv vadászjelenetekkel voltak telefestve, ültek le és ittak appetitóriumnak egy pohár borovicskát, s oda jött be hozzájuk a fiatal asszony, gondosan megfésülködve és csaknem elegánsul kiöltözve, jóllehet még igen korán volt, de kivörösödött szemmel és álmos, unott arccal.

Most a zsandár, vagy favágó helyett, akit az ipával együtt találni vélt, Richard Fénigant pillantotta meg; a szeme föllángolt, kacér és beteges színezetű arca pusztá tetszenivágyásból valósággal megszépült.

- Mondottam, ugy-e? sugta oda bizalmasan hatalmas tenyere mögött az indián, mialatt a kacér menyecske sietve terített, meg-meglegyintve őket libegő szoknyájának a szelével, vagy derékfűzőjének a gömbölyödésével.

- Tudtam, hogy ha uriembert hozok vendégnek, mindjárt fölpezsdül tőle... Pedig tessék elgondolni, hogy egész éjszaka sirt-ritt egy pár fülbevaló miatt, amit kapott s amit én visszaadtam, mert a fiam távollétében...

- Hát hol van a fia, Eugène?

- A katonaságnál, Richard ur. Pótszolgálatot tesz... Bolondul a katonaéletért, pedig csak árt magának vele az üzletben, de - ami még rosszabb - itthon a feleségénél is. Tegnap is, amint az asszonyka hazajött a kastélyból, ahova hangyatojással küldtem a fácános számára, hát egy pár aranyfüggő van a fülében a helyett az apró üvegkő helyett, amit az yèresi bucsun vettem volt neki.

- Kitől kaptad ezt? kérdezem tőle.

- A hercegnétől, apám.

Én, persze, aki tudom, hogy a kegyelmes asszonyunk nem tulságosan adakozó... elmondhatja ezt az ember az uraságáról, ugyebár, Richard ur, nincs abban semmi becstelenség?... rögtön megsejtem, hogy honnan való az ajándék; és mindjárt délután az asszonyka tudta nélkül beállitok a kastélyba és azt mondom a hercegnének, aki a tornácon Alexandre urral beszélgetett:

- Kegyelmes asszonyom, mondok, - nagyon szép függőt méltóztatott a menyemnek ajándékozni...

A hercegné rám néz, amint már ő szokta...

- Én, függőt, a maga menyének?

Az a vén zsvány Alexandre váltig hunyorgatott, amig végre a hercegné elértette a figyelmeztetést:

- Vagy ugy?... Igen, emlékszem már.... Nos, és a maga menyének talán nem is elég szép az a függő?

- De nagyon is szép az ilyen miénkfajtnak, - feleltem rá őszintén, - és a menyem meg is kért, hogy adjam vissza, mert tisztességes asszonynak, aki nem gazdag, nem szabad ilyen drága holmit magára akasztani.

A hercegné azt felelte:

- Köszönöm, Eugène, elmehet.

De én azért megvártam Alexandre urat a hidnál és megmondtam neki, hogy ha még egyszer vállalkozni mer ilyen megbízásra, hát ne legyen Sautecoeur a nevem, ha fejjel lefelé nem ugrik a Szajnába, de úgy ám, hogy golyó lesz a homlokában!

Az erdőkerülő apró, kerek szeme baljóslatúan villogott.

- De hát végre is, kitől való volt az a függő? kérde Richard, érezve, hogy sápadozik az arca.

- Valakitől, akiről jobb lesz nem beszélnünk, viszonzá az erdőkerülő, egyszerre megértve az ügyetlenségét. - A kicsikének, persze, nem volt inyére a dolog. Egész éjszaka hallottam a sópánkodását. Ma reggel aztán nyíltan beszéltünk egymással. Megmondtam neki:

- Neked, lányom, ugyyszólván két urad van. Ha az egyik vak és nagyon is jámbor, a másik gyanakvó és kemény marku. Vagy tisztességes uton jársz, vagy pedig - vigyázz magadra!

Sautecoeur né nagy, fehér kötényben, feltárt ruhaujjakkal, épp most hozott be egy tál gombás omelette-et, amely illatossá tette az egész szobát s kiért még a kutyaólba is, amelynek éhes lakói nagyokat fújtak az alacsony ajtó alatt.

De sem a zamatos eledel, sem a háziasszony hamis szeme nem tudta fölrázni Richard Fénigant abból a sötét merengésből, amelybe a fiatal herceg alakjának a földézése ejtette, és Eugène, aki épp olyan lassan beszélt, mint ahogy evett, azzal a paraszti renyhességgel, melyet a hosszú napok és a tágas térségek idéznek elő, többször csodálkozott el azon, hogy az ő vadász-históriáinak a legérdekesebb pontja alatt a vendége szórakozottan dudol, mint aki semmi tisztességet sem tud.

Mialatt Richard a Remetelakban időzött s azt hitte, hogy anyja mélyen alszik, Féniganné, egyike azoknak a dolgos természeteknek, amelyek nappal nem tudnak aludni - befogatott és átvitette magát a soisyi kolostorba. A bejárása magas fáról és kápolnájának cifa tornyáról már messziről felismerhető kolostornak épp most vakolták a homlokzatát s az udvara tele volt létrákkal, habarcsos szekerekkel, járó-kelő kőművesekkel, akiknek a munkájára Mártha testvér, az irországi apáca ügyelt föl, nagy pillangószárnyu fehér főkötője alatt, helyettesítve Bouron kisasszonyt, a fejedelemasszonyt, aki már régóta betegen feküdt.

- Munkások vannak most nálunk, mondá Fénigannénak, elibe menve.

S mialatt az állások közt tovább vezette, halkabban hozzátette.

- Éppen kapóra... A gyermekeknek és a kedves testvéreknek most tilos erre járniok. A Lydie szobája tehát az épületnek ebben a szárnyában most biztosságban van a kandiság és fecsegés ellen. Mikor a leánya ma reggel megérkezett, nem volt itt más mint a kőművesek meg a kapus néne, Lydienek régi ismerőse, akit megbíztam, hogy hordja fel az ételét és szolgálja ki. Értesítettem az orvost is, aki a legóvatosabb és legtartózkodóbb ember, s aki minden másodnap eljön a fejedelemasszonyhoz s egyuttal bemegy Lydiehez is, kinek a szobája éppen a fejedelemasszonyé mellett van. Határozottan hiszem, hogy a mi kedves kicsikénknek sehol sem lett volna jobb és biztosabb helye, sem a fácánosban, sem a Remetelakban.

- Én is úgy gondolom, kedves testvér, és igazán a jó Isten sugalmazása volt, hogy önökhöz fordultam; mert nem mertem egyenesen haza vinni az én szegény Lydiemet. De reményilem, nem fogunk visszaélni a vendégszeretetökkel.

Mártha testvér az ő ir elevenségével hadonázott hosszú, lapos és sovány karjaival:

- Reményli... Reményli... Oh, ugyan, csak nem veszi el tőlem mindjárt? Olyan gyöngé még, olyan sápadt... Legelső sétája is ez a roppant nagy út volt!... Az orvos a lelkére is kötötte, hogy két-három napig föl ne keljen. Ne menjünk fel hozzá?...

S azután fennhangon, hogy mindenki hallhassa, hozzátette:

- Menjünk, köszöntsük kedves fejedelemasszonyunkat; nagyon megváltozottan fogja találni, Féniganné asszony...

S előre ment a széles lépcsőn, amelynek mórfehérségű falai voltak s amelynek a karfáját az imént festették be újra. Az apáca olvasójának nagy szemei, meg a kulcsok, amiket Féniganné mindig magával hordott, csak úgy csörögtek a hosszú folyosón, amelynek a végében volt Lydie szobájának az ajtaja.

Lydie fehéren, nyitott szemekkel feküdt ott s majdnem elsikoltotta magát, amint Fénigannét belépni látta.

- Ah, anyám, máris?

- Hiába, gyermekem, nem tudtam aludni.

- Én sem, mondá Lydie, mutatva, hogy a szobája, mely tágas és derűs volt, éppen a ház sarkára esett; egyik ablakával a szabadba, másikkal a kis belső kertre nézve, ahova az iskolaszobák nyíltak s ahol az árvák játszadoztak, amíg a főudvaron a tatarozás folyt. - Reggel óta hallom énekelni és körbe táncolni a gyermekeket, s hallom a kedves testvérek hangját, a lecke-felmondást... Ugy tetszik, mintha magam is iskolás leány volnék még és szinte várom, hogy rám kerül a sor... Emitt pedig az út, a mi kedves országutunk. Éppen az imént hallgattam az ismerős kiáltásait, mozgalmasságát.

Féniganné elmosolyodott és fölébe hajolt:

- Richardról nem is szólsz?

- Nem mertem, mormolá a beteg, kinek lesoványodott arca fájdalmasan elfakult.

De amint az anya elmondta neki, hogy Richard miképp fogadta útjának és kibékülésüknek az elbeszélését, hogyan fakadt végül könnyekre, milyen lázas volt a vágyakozása, mint reszkettek a kezei annak, aki sohasem szűnt meg őt szeretni: az élet visszatért abba a szép arcba, mint ahogy a színek felujulnak egy képen, amelyet letisztítanak.

- Most már bizonyos vagyok benne, hogy a rettegésünk hiábavaló volt, s hogy egyenesen az ő karjaiba kellett volna hogy vezesselek. De amint haza ért, meg fogom neki vallani, hogy itt vagy, és holnap reggel eljövünk érted.

- Oh ne holnap, ne még; kérem, mondá Lydie megrémülve, gyermekes ijedelemmel huzva magára a takarót. - Nagyon félnék még... Olyan sovány vagyok, olyan rut... aztán meg ez - és mutatta a csipkés sebhelyet a bal keble alatt. - Az orvos azt mondta, hogy többször be kell még kötözni. És ha Richard, mikor meglát, nem szeretne többé, nem akarna...

- De gyermekem, ha megtudja, hogy itt vagy, semmi sem fogja visszatartani...

- Hadd higgye még, hogy távol vagyok, hogy az egészségem úgy kívánja... Hiszen végre is, van benne valami igaz.

- És ha utánad akarna menni?

- Majd kitalál ön valami kis hazugságot, hogy megakadályozza benne... engem pedig itt hagy még néhány napra, fiatalságomnak ebben az otthonában, ahol ő megismert, megszeretett, ahol új erőre fogok szert tenni s rajta leszek, hogy szép legyek és méltó az ő szerelmére.

Szavaiból és mozdulataiból meg lehetett sejteni azt a ki nem fejezett vágyat, hogy megtisztuljon itt a félrevonultságban és magábaszállásban. Ugy tetszett neki, mintha a klostrom fehér falai közt visszaváltoznék gyermekleánygyá. És Féniganné annyira megértette, hogy nem unszolta tovább:

- Amikor akarod és ahogyan akarod, édes gyermekem. Ne gyötörd magadat.

Mikor kiment, betért néhány pillanatra a fejedelemasszonyhoz, hogy elmondhassa Richardnak, hogy látta és ezzel magyarázza meg azt, hogy a kolostorban volt. Mártha testvérnek, ki valami építőmesteri számadást nézett át a szendergő öreg apáca ágya mellett, suttogva mondá:

- Mégis csak itt hagyom még néhány napra a mi Lydienket; de sűrűn fogom meglátogatni.

Mikor pedig a kocsiba ült, hangosan azt mondta:

- Szegény tisztelendő anyánk, bizony nagyon gyöngé, nagyon gyöngé.

A kocsis megvetően mosolygott a bakján ezekre a szavakra, amelyek neki voltak szánva. Tudta ő, hogy mihez tartsa magát. A vasuti, akivel reggel a kertésznénél találkozott, elbeszélte neki, hogy Féniganné asszony egy nagyon betegnek látszó fiatal hölgygyel érkezett meg, akit a soisyi klostromban hagyott...

És Richard még most sem tudta, hogy itthon van a felesége, holott már az egész cselédségének tudomása volt róla. Nincs népes ház, ahol ne így volna.

XII. *Bum-bum...*

Fénigannénak, mikor haza tért, nagy meglepettségére legkevésbé sem kellett harcolni a fia szerelmes sietsége ellen. Richard hallgatag, mogorva maradt, olykor egy-egy *bum-bum*-ot hallatva, amely világosan elárulta, hogy mi foglalkoztatja a lelkét; de azért gyöngéden bánt az édesanyjával, s ismét az együtt töltött esték sakkozó, régi Richardja lett. Játékközben a homlokuk majdnem összeért, de milyen messze volt egymástól a gondolatuk!

- Vajon mi történt vele? tünődék magában az anya. - Ez a ránc a két szeme közt, az orra cimpája felhuzódása, meg ez az örökös dudolás... Valami újabb roham ez, bizonyos vagyok benne... de vajon sokáig tart-e?

Richard pedig azt mondta magában:

- Jól tette, hogy haza nem hozta; a sebem nagyon is eleven még; jobb lesz néhány napig várni. Már csak a pusztá Charley név is, amelyet kiejtettek előttem, újra dühbe hozott. Ha szegény Lydiem most itt volna, megkinoznám, semmi könnyörületet nem érezve a gyöngesége iránt.

De egy heti belső vihar és szélcsend váltakozása után azt mondta anyjának, aki folyvást híreket adogatott neki Lydieről, mintha még most is Quiberonban lett volna:

- Most már bizonyos vagyok magam felől... Menjünk el érte. Nem bánod?

Féniganné elmosolyodott:

- Meggyógyultál. És a feleséged is elég erősnek érzi magát az utra, annyival inkább, mert az ut nem lesz nagyon hosszú.

- Hogyhogy?

- A hintónkon alig egy félóra...

- Félóra... Quiberonból idáig?... Nem értem.

- Hiszen Lydie itt van a klostromban, amióta haza jöttem... No, no, csak ne jöjj mindjárt indulatba, te nagy gyermek... A déli ebéd után befogatunk és estére a feleséged ismét itt lesz a pavillonban. Jó? Meg vagy elégedve?

Minő szavak, minő felkiáltások fejezhették volna ki a Richard nyughatatlan örömét, amint ott ült anyja mellett a hintóban, amely Soisy felé robogott az erdő és a Szajna közt? Szép, tiszta, hideg idő volt, szél, napfény, hó; és a melle csak úgy dagadozott az ugyanilyen délutánok emlékeitől, melyeket a kolostor világos burkolatai társalkodójában töltött volt azon a télen, mikor Lydienek udvarolt.

Mint ma, a nap akkor is épp úgy csillogott a havon, melyet a szél finom porrá vert föl; mint ma, akkor sem talált szavakat a mámora kifejezésére, és a zsolozsmából, amelyet valójának minden idegszála zengett, nem hallatszott semmi, csak szíve dobbanásai jelezték ütemesen néma felindulását.

Tíz év mult el azóta, hogy ugyanezen az uton, ugyanezen a fehérbe öltözött tájon az anyja épp úgy akarta szórakoztatni, mint most, egymaga beszélgetve a hintó mélyében:

- Elkészítettem a pavillont. A műhelyedben fogtok ebédelni, ketteskén; úgy gondoltam, hogy az első estén így lesz legjobb. Holnap aztán újra kezdjük a régi közös életmódot... és ezt Lydie kívánta tőlem... Annyi gyöngéd jóság van abban a gyermekben. És milyen finom, milyen uri. Magam is hinni kezdtem már Mártha testvérral, hogy igazi nemes származásu; főúri hölgynek született... Ah, itt vagyunk.

A hintó nesztelenül fordult a hóban a nagy lépcső elé, ahol Mártha testvér már várta őket.

- Mintha egyszerre tíz évvel lennének fiatalabbak, Richard ur, mondá az irországi apáca az ő eleven taglejtésével és szavajárásával. - Akkor is én vezettem be a társalgóba, emlékszik? De most a saját szobájában fogja találni kedves leányunkat. Édesanyja meg én mindjárt utána megyünk, mielőtt Bouron kisasszonytól kijövünk.

Richard, egyedül maradva a folyosón, habozott egy percig. A felindulás megbénította legcsekélyebb mozdulatait is. A szobából, amelyben nyilván várták, a *szabad* már a kopogtatás előtt hallatszott ki - kedves, szelid, rég nem hallott hangon.

- Tárt karokkal fogok elébe menni s a keblemre ölelem, mielőtt csak egy szót szólnánk is...

Ezt tette volt föl magában. És Lydienek is az volt a szándéka, hogy a nyakába borul és hosszas csókkal zárja le az ajkát.

Semmi sem úgy történt, amint föltették magukban, mert - mint mondani szokás - a gazda nélkül számítottak, és itt a gazda a test volt, az a szép, zamatos, kárhozatos test. Lydie, amikor Richard belépett, az ablak előtt állott, amely kápráztató volt a hótól. A fehér háttéren nyúlánkan és egész teljességében domborodott ki a termete, rózsaszínű gyapjukelmébe szorítva; szép fején félvilágításban göndörödött a finom, gyűrűzetes haj és szemének gyöngyház szürkésége sötétebb színt váltott.

Richard megállott, megkapva attól, hogy olyan fiatalnak és szépnek látja, mint legszenvedélyesebb álmaiban, de valami ingerlő kecsességgel elárasztva, amelyet ő még nem ismert és amelyet másutt szerzett, talán másnak a karjaiban; valami bántó zamattal, amely vonzotta és visszataszította, szerelemmel és örült dühvel részegítette meg s azt a vágyat gerjesztette benne, hogy megölje és megfojtsa.

Mozdulatlanul állt meg két lépésnyire tőle, s úgy érezte, hogy ha közelednék hozzá, ha megérintené, az ujjai ellenállhatatlanul csavarodnának rá fojtogatóan arra a gerlice-nyakra, hogy megbüntesse annak a másiknak a cirógatásaiért.

És egytűl a szíve táján az a rettenetes égés arra figyelmeztette, hogy a baja ismét elővette, és mély kétségbeesés vett rajta erőt, amint lehetetlennek látta, hogy újra kezdjék a régi életet, mert hiszen a bajnak a tüzhelye a felesége szépségében van, és valahányszor csak ránéz, őrvölgővé fogja tenni a féltékenység.

S amint mindezek az érzések, amelyek hevesen és viharosan általjárták, abba olvadtak össze, hogy sirni szeretett volna: lehajtotta a fejét s tompa hangon, reszkető alsó ajkkal azt mondta:

- Jó napot, Lydie.

Ez volt mindaz, amit erre a várva várt percre talált.

- Jó napot, Richard, felelt rá visszhang gyanánt Lydie.

Azután csend lett, amelyben hallani lehetett a koksztustorgását a kandallóban, a nagyobb leányok osztályából felhallatszót diktálás duruzsolását. Egyszerre künn az uton, amelyet a hótakaró nesztelené tett, egy klarinét meg egy hegedű rákezdte menetközben egy négyesnek az első, friss ütemeit, áthasítva a zavarodottság és aggodás légkörét, amely őket nyomasztotta.

- Lakodalom, mormolá Lydie gépiesen; és Richard, vele együtt odamenve az ablakhoz, hozzá tévé:

- Hát szombat van?

Mint régente, mikor jegyben jártak, most is a vén országut segítette ki őket.

- Szombati napon érkeztünk vissza Bretagneból anyával...

Richardnak jól esett hallania ezt az anya szót, amelyet ő olyan gyöngéden ejtett ki.

- Akkor is ilyen lakodalmi muzsikára ébredtem föl... Hogy megörültem neki!

Richard, aki a menetet nézegette, azt mondta halkán, feléje sem fordítva a fejét:

- Hát nem felejtetted el a mi corbeili utunkat?

- Óh nem! viszonzá Lydie.

S most ő is kinézett és mutatta neki az öreg Sautecoeur, aki épp most jött a vasutról a fiával. Ez is egyike volt az ő megszokott alakjaiknak, az öreg erdőkerülő, aki elébe járogatott a fiának s úgy ment vele haza, hol Uzellesen, hol Soisyn keresztül, aszerint, hogy mely részen kellett felügyelnie. A fiu a vasárnapot rendesen a Remetelakban töltötte s hétfőn reggel a felesége kísérte ki a vasúthoz, mialatt az apja az urasághoz ment jelentést tenni. A két óriás ember, amint szorosan egymás mellett haladt, katonás lépésben, szó nélkül, megkapó látvány volt.

- Hát már haza jött a katonaságból a Sautecoeur fiu?

Alig hogy ez a megjegyzés elhangzott, Richard kétségbe volt miatta esve; mert ez nyugtalan gondolataikban a fiatal herceg képét idézte föl, aki az Eugène fiával ugyanegy században szolgált. Kisérteti jelenséggént tűnt föl elüttök elegáns termete, cicomázott, csinos feje s ismét nyomasztó csend fulasztotta el őket.

Szerencsére most egy másik alak vonta magára a figyelmöket, Georges apó, a tarisznnyájával meg a botjával, aki ott ült a napon, szemközt a klastrommal, egy határkövön, amelyről letakarította a havat. Richard csodálkozott rajta, hogy olyan vén léte íráig tudott vánszorogni ebben az időben.

- Ugy látszik, megsejtette, hogy itt vagyok - mondta rá Lydie. - Valahányszor a függönyt ebben az időtájban fölemelem, előre is tudom, hogy mindig ott fogom látni, ugyanazon a helyen.

- Igazán különös ez a hűséges kutyára emlékeztető ragaszkodás, amelyet az öreg koldus te írántad tanusít, mondá Richard. - Az elmeneteled után minden reggel holtrészezen szedték föl a kapunk előtt. Én azt gondoltam magamban, hogy bánatában iszsza le magát, s ez a gondolat annyira meghatott, hogy befogadtam a szajnaparti kis kunyhómba.

- Ezt tetted, holott annyi okod volt arra, hogy engem gyűlölj!... Oh Richardom, édes Richardom, milyen jó vagy te!

És meghatottan fogta meg a kezét, s emelte az ajkához; de Richard durva mozdulattal szabadította ki, ami miatt nyomban el is fogta a szégyen, és felzokogva kért tőle bocsánatot:

- Oh feleségem... feleségem...

Szivszakgató siralommal szólt rá Lydie:

- Tudtam én, hogy lehetetlen...

- De igen, igen... Igérem... csakhogy majd később.

Féniganné most bejött Mártha testvérrel.

Az anyának egy tekintet elég volt ahhoz, hogy megértse a helyzetet. De az apáca, aki nem volt olyan éleslátó, vidáman kiáltott föl:

- Itt van hát ez a rossz ember, aki másodszor is el akarja vinni tőlem a gyermekemet!...

Lydie sietve vágott közbe:

- Oh nem, kedves testvér, nem megyek el ilyen hamar... Richard arra kéri önt, s én is esedezem, hogy tartson itt még egy ideig.

- Ameddig csak akarod, édes leányom, viszonzá Mártha testvér, mialatt nagy, világos szemei tágra nyíltak a meglepettségtől. Csakhogy bajos lesz most hogy tovább is rejtve tartsunk. Az árváink már szabadon járhatnak a házban, s a kedves testvérek közül is többeket kellett belevonnom a titokba.

- Legyen nyugodt, kedves testvér, szólt most Richard, elárulva azt a fájdalmas erőfeszítést, amelybe minden egyes szava került. Csak néhány napot kérünk még... lehetőleg keveset... ugyebár, Lydie?

- Igen, Richard, hagyta rá tétovázva Lydie.

Lenn harangszó jelezte a tanítás végét. Éles kiáltások, csengő nevetgélés hangjai szálltak föl a kis kertből s verődtek az ablakhoz egy fenyőfa hóterhelte ágaival együtt.

- A leánykáink mindjárt imádkozni mennek... mondá Mártha testvér, Fénigannéhoz meg a fiához fordulva. - Ha ki akarják kerülni a kíváncsi tekinteteket...

- Menjünk, mondá Richard kinosan.

Feléje akarta magát vetni Lydienek, örült vágy szállta meg, hogy két kezébe fogja kicsi fejét; és Lydie máris előre nyújtotta a homlokát, lecsukta reszketeg pilláit, midőn Richard egyszerűen csak két forró kezét nyújtotta oda neki bucsu-szorításra.

A Pavillon ablakai csakugy lángoltak a sötét gyertyános végében a földet és a fákat borító hó sápadt világlásával együtt, amikor Féniganné haza érkezett a fiával. A házastársak kibékülésére rendezett kis ünnep fénye volt az.

- Ne menj most oda, nagyon rosszul találna esni, mondá az anyja s rávette Richardot, hogy térjen be vele a szalonba, ahol már Napóleon Mérivet várakozott, akit Féniganné meghívott ma estére, hogy egyedül ne legyen a nagy házban.

- Nos, mi ez? hát az asszony? kérde a szegény fiutól a jó öreg, aki ott állott, párolgó csizmában, a kandalló előtt.

- Nem lehetett... Nem volt hozzá erőm, mondá Richard halkán és hevesen, mialatt az anya egy taglejtéssel hallgatásra kérte a jószomszédot.

Mérivetnek magának is nagy dolgok jártak most a fejében, amikről az egész estebéd alatt beszélt a házigazdáinak.

Lám csak, a draveili plébános meg a községtanács nem azt vették-e a fejökbe, hogy karhatalommal nyitattják ki a kis templomot, mint amely ugysem az övé már, mert hiszen a községnek ajándékozta volt? Ámde a kis Napóleon erre azt felelte, hogy mivel ő fizeti a miséző papot meg a sekrestyést, hát a választás joga kizáróan őt illeti meg. Már pedig, ameddig Cérés abbé lesz a draveili segédlelkész, addig más pap nem fog misézni az utféli kápolnában. A plébános erre képmutató lépéseket tett a tanácsnál.

- Hát isten nélkül maradjon Uzelles mindaddig, amíg a segédlelkészem penitenciája tart?...

És a kupaktanács bölcsei mind rámentek a lépre, nem gondolva meg, hogy mindez csak azért van, hogy néhány fillérrel több gyűljön be a plébános urnak különben is eléggé telt perselyébe.

- De arra a dicső névre mondom, amelyet viselek, kiáltott föl Napoléon Mérivet, büszkén hadonázva csemege-késével házigazdáinak a feje fölött, - meg fogom szabadítani a községet attól az embertől, meglássák - még ha a pápáig kellene is fölmennem, aki elég kegyes volt, engem a Szent-Gergely-renddel kitüntetni!...

- Addig is azonban ön kénytelen kinyitni a kápolnáját, vágott a szavába Féniganné, akit mulattatott a kis öreg haragja.

- Csalódik, asszonyom. Holnap reggel Moulin, a kőművesmester el fogja küldeni a legényeit, hogy takarítsák le a havat a toronyról és tatarozzák ki a tetőzetet. Sokáig fog az tartani, az időjárás kedvezőtlen s ezek a falusi munkások olyan lusták... Még jó, ha elkészülnek a munkával akkorára, mikor az én kedves abbém kijön az aiguebellei klastromból.

És az öreg ur felháborodása jóízű kacagásba fuladt, mely nevetésre indította Féniganékat is.

Mikor aztán a háziasszony a szobájába vonult s a két férfi magára maradt, bizalmas, hosszas beszélgetés folyt köztük, amely valóságos szokásukká lett a mákoskertben lejátszódott jelenet óta. Richard föltárta a szívét, leleplezte gyöngéit, gyötrelmeit, melyeket az első viszontlátás újra fölélesztett.

- Megértettem, hogy, ha haza hoznám, rettenetes élet kezdődne ránk nézve... pedig hiszen megbocsátottam neki, szívem mélyéből. Mi van hát itt bennem, ami föllázad és nem akar beleegyezni? Oh barátom, nem mondta ön nekem, hogy ez ilyen nehéz lesz.

Járkált, mialatt beszélt, heves taglejtésekkel dobálva oda a mondatait. Az öreg ur, szintén idegesen, de uralkodva magán, a tüzet piszkálgatta.

- Ismerem ezt az állapotot, voltam benne... Mikor Irénem haza jött, itt a szeme alatt, az ajka szögletében apró ráncokat fedeztem föl, amelyek a távolléte alatt támadtak, mint megannyi csóknak a marása... azt hiszed, nem föllázadt az egész valóm? De megvolt számomra az a csillapító szó, az a támogatás, az a vezető, akit ezekben a nehéz pillanatokban neked is kívántam volna. Cérès keményen, szigorúan beszélt velem, amint beszélt volna veled is... Eh, Richard, engedd át magadat a boldogságnak, vásárold meg egy kis büszkeségnek az árán. Légy rajta, hogy lecsillapodjál, hogy visszavehesd a feleségedet és újra a tieddé tedd. Egy ölelés dolga az egész.

Richard meg is tette a kísérletet, de hasztalan. Az előbbi vergődéseiben, mihelyt az előidéző külső ok megszűnt, mindjárt eloszlott a fájdalom is. De most a Lydie szépsége folyvást újabb táplálékot adott az ő féltékeny dühének s minden egyes találkozáskor fölgerjedt benne az a gondolat, hogy másnak a szerelme, másnak az ajkai...

- Oh, miért nem engedték, hogy megöljem azt az embert?... Ameddig csak él, mindig itt fogom érezni magunk között...

Ez volt a vége minden beszélgetésüknek azokban a gyötrelmes órákban, amelyeket a felesége lába előtt töltött, kinezve őt panaszaival, szemrehányásaival, amelyek után hosszas csend következett, amely alatt hallani lehetett a leckét felmondó leánykák hangját, meg künn az ut ismeretlen téli zaját, a pupos házaló kiáltását: *Harisnyát, cipőt, vegyenek! harisnyát, cipőt!* lassu nyikorgását egy karaván-szekér kerekeinek, amelynek apró piros függönyei voltak s melynek esővitztől fénylő tetejéről vékony füstbodor szállott föl.

De mégis határozni kellett. Lydie nem maradhatott már itt hosszabb ideig, az otthona közelében és még sem otthon.

- Tudják, mit kell tenni? mondá Mérivet. - Nekem két-három hétre Algériába kell mennem a len-üzletem dolgában... Lydie haza jön Féniganné asszonyhoz, újra elfoglalja a helyét a házban, én pedig magammal viszem Richardot... az utazás kitűnő szórakoztató lesz neki. Ez hiányzott neki mindig, folyvást csak önmagában élt. Ugy hiszem, hogy mikorra visszajövünk, meg lesz gyógyulva; de mindenesetre itt találjuk már akkor Cérès abbét, a kis kápolna nyitva lesz, s ha Richard betér oda, újra meg fog történni az a csoda, amelynek már olyan sokszor voltam tanuja.

- Mikor utazik el?

- Mihelyt csak lehet, édes gyermekem.

- Nos hát, holnap beköltöztetem Lydiet a pavillonba s együtt töltünk ott egy napot; az lesz a végső kísérlet. Ha nem leszek magammal megelégedve, ha azt látom, hogy nagyon is boldogtalanná teszem őt, másnap hajnalban ott leszek önnél, hogy induljunk.

XIII. *A lehetetlen bocsánat.*

Az első este otthon, az uzellei kastély nagy szalonjában, a férje és Féniganné közt, akit most már mindig csak anyjának szólított, véghetetlenül jól esett Lydienek. Mikor kinyitotta a zongorát és hosszú fehér ujjai, egymást kergetve a billentyűkön, felzugatták Pergolese amaz isteni dallamának az első ütemét, amelyet Richard az ő távolléte alatt annyiszor kísért azzal a bubánatos basszus-sal ugyanaz a meghatottság fojtogatta mindnyájukat. Örökre egyesülteknek és gyöngéden szeretőknek érezték magukat s a lelkök szájalommal és megbocsátással volt tele.

Künn az északi szél sivitott az éjszakában, a dara csomóságra verődött az ablakhoz, és a Lydie kalandos, kóbor-cigány fejecskéje sohasem élvezte úgy, mint most, a házi tüzhely kedvességét; úgy tetszett neki, mintha lidércnyomásos álomból fölébredve, újra kezdené most az életet, boldog és egyszerű életet, belesimulva ennek a derék, hü és jó embernek a karjaiba.

Egyszerre csak dalolás, kacagás hallatszott az ablakok alatt. Richard azt kérdezte:

- Mi ez, ma este?

- Mi? Hát az álarcosok... Farsang utolsó estéje, mondá az anya.

S ugyanaz az emlék támadt föl egyszerre mind a hármukban, és kerülték egymás tekintetét...

Most esztendeje, ugyanebben az órában, hevesen kondult meg a rácsos kapu harangja s a tornác elé robogó kocsikból a fölriasztott szalonba egy egész sereg fiatal álarcos rontott be, sokáig táncolva és forgolódva, míg végre Charlexis bemutatta magát meg azt az egész bájos *ghettót*, amely ma este a Merogis-kastélyban együtt volt.

Oh, milyen rosszkor csendültek most meg ezek a farsangi hangok! Velök együtt besüvöltött kívülről a fagy, a sötétség, eloszlatva a szoba enyhe, jótékony melegét!

Richard föllállott:

- Gyerünk, Lydie. Hadd feküdjék le a mama.

Féniganné csengetni akart, hogy átkísértesse őket lámpással.

- Szükségtelen, mama. Lydie jól ismeri a gyertyánost.

Igen, ismerte. De hogyan értette Richard ezeket a szavakat? Guny akart-e ez lenni, szándékos sértés, mely a gyalázat és örület óráira célzott? Hiszen akkor az ő mártíromsága még csak most kezdődik igazán...

Lydienek a keze meg az arca fagyos volt, mikor oda ment Fénigannéhoz, hogy köszönjön. Richard azt mondta volt neki:

- Kisértjük meg... Ha nem lehet, elutazom.

És valóban, amióta itthon volt, a parkban és a veteményes kertben való hosszas sétájok alatt, meg az ebéd és az est folyamán, semmi, egyetlen szó, egyetlen tekintet, egyetlen kézszorítás sem célzott a multra. Pedig nem hiányzott hozzá az alkalom; csak hogy Richard véghetetlen jóssággal és gyöngédséggel kerülte ki mindegyiket, úgy hogy Lydie, aki minden nagy remény nélkül jött volt haza, már hinni kezdett házaseletőknek a megújulásában és boldogságában. És annál erősebben hitt benne, minél inkább közeledett az est és az együttlét órája.

Bizva a szépségében, elhatározása őszinteségében, azt gondolta magában:

- Csak a karjaiban legyen egyszer, bizonyos vagyok benne, hogy megtartom.

De az átkos farsangi emlékeztető óta az a sejtelve támadt, hogy boldogsága, melyet már olyan közelnek hitt, újra elenyészhetik. Hogy oda is simult Richardhoz, a sötét fasorban! A sikos úton meg-megcsuszamló lába minden lépten kifogás volt arra, hogy rátámaszkodjék, a szabadon eresztett s körültekintő nagy kuvaszok morgása, a jégkéreggel bevont galyak csörgése, a faházikó ajtajának ki- s becsapódása a szélben, mind egy-egy ok volt az összerázódásra, arra, hogy reszketve simuljon a férjéhez.

- Bátrabbnak ismertelek én téged, mondá neki Richard szeliden, de nem viszonzva a szorongatását.

- Talán csak kevésbé idegesnek...

És halkabb hangon hozzátette:

- Nagyon sokat szenvedtem ám...

Szánalmat remélt, de az nem nyilvánult.

A pavillonba érve, először is a dolgozó-szobába tértek be, ahol, mint ottfenn, tűz és világosság várta őket. Lydie jobban szeretne volna, ha mindjárt a szobájokba mentek volna be, de Richard itt akarta őt látni maga mellett, valóságnak és élőnek, ebben a szobában, ahol oly kétségbeesetten ábrándozott volt felőle.

- Itt voltam a legboldogtalanabb... Belevetettem magamat ebbe a karos-székbe s rád gondoltam, mialatt az utat s a folyó kanyarodását néztem ott, a hidon alól... Micsoda rettenetes órák voltak azok!

Lydie levetette zuzmarássá lett bundácskáját, s megállva előtte, két kezét a vállára téve, azt mondta:

- Fájdalmat okoztam neked, édes Richard; de jóvá fogom tenni az odaadásommal, a gyöngédséggel. Nézz a szemembe, olvass benne, s legyen bizalmad. Sokkal tartozom neked: meglásd, lerovom.

S idegesen vontá őt előre tartott homlokához.

- Menjünk föl a szobánkba, gyer...

Harag nélkül, de határozottsággal toltá el Richard:

- Menj csak magad; én itt maradok.

- Igazán, itt akarsz maradni? mormolá Lydie olyan elhalóan, hogy Richard mentegetni próbálta a kegyetlenségét.

- Erősebb ez bennem minden okoskodásnál... Nem tehetem, attól félek, hogy nagyon is boldogtalanná tennélek...

Lydie kezét nyújtott, belenyugodva mindenbe, amit csak akar.

- Ugy hát jó éjszakát.

A falépcső recsegett a cipője alatt, női hangok hallatszottak felülről, azután Rosine lejött s átment farsangolni, a kertészékhez. Richard most már egyedül tudta Lydiet a szobájában, s belső vihartól dulva, tusakodó érzésektől átjárva, végre levetette magát a divánra, hogy ott töltsé az éjszakát, mint olyan sokszor a szeretett asszony távolléte alatt.

De Lydie most nagyon is közel volt. Hogyan tudott volna aludni, mikor folyvást nyugtalanította az ittléte és ez az önkéntes elkülönözöttség? Bárgyúsággal, eszelősséggel vádolta magát s visszagondolt a Mérivet mondására: «egy ölelés dolga az egész»...

Kétszer is fölkel:

- Megyek...

S ismét megállott, szemében a düh könyeivel.

Végre nem bírta tovább s fölment.

Lydie ott feküdt a nagy ágyban s az éjjeli lámpa ernyője rávetette a fényt meztelen karjaira, vállára, nyakára, amelyet födetlenül hagyott a kacér, fodros hálóköntös. A szép gyöngyszemekben, amikor őt meglátták, diadalmas fény villant meg, amelyet azonban az asszonyi okosság nyomban eltakart a félig lecsukott pillákkal.

- Mégsem feküdtél le? szólt Lydie, ujjainak kecses hívogatásával.

Richard lassan közeledett hozzá, elpalástolva a káprázatot, amelybe a kínálkozó szép testnek ez a maga-elhagyása ejtette.

- Nem félsz, hogy megfázol?

Halk hangon beszélt, tikkadt szájjal, majd gyanakodva tette hozzá:

- Azelőtt nyakig begombolózva tudtál aludni.

- Igen, mint a klostrom kistermeiben szokás, viszonzá Lydie mosolyogva. - De most a fogadóbeli éjszakánkra akartalak emlékeztetni...

S karjait a nyakára fonva, a fülébe sugta:

- Te rossz, hát nem látod, hogy vártalak?

Richard behunyta a szemét, hogy jobban ellentállhasson, s mintha álmodnék, mormolta:

- Oh micsoda éjszaka volt az!... De azt a mámort nem adhatod te nekem többé.

- Miért?

- Mert mindez... s a karjaira, a vállaira mutatott... mindez nem csupán az enyém már. A másé is volt.

S dühös mozdulattal rázta le az ölelő karokat. De Lydie ismét visszavonta magához azzal a fájdalmas hanggal, amelyen kérde:

- Hát úgy véled, hogy nem büntettem meg magamat eléggé? hogy nem lakolt még mindez eleget? Nézd...

A seb, ott ahol beheggedt, két-három mély forradással éktelenítette el testének sima fehérségét...

- Nagyon messzire kellett keresni a golyót... Nézd, milyen nyomokat hagytak rajtam... És ha tudnád, milyen kin volt az, habár elaltattak is...

- Szegény drágám! mondá Richard szánakozóan.

S lehajolva, megérintette ajkával a sebhelyet. De azonnal eltávolodott, amint arra gondolt, hogy Lydie másért tette ki magát ennek a szenvedésnek.

- Igen, a kedvesed miatt, dühödben, kétségbeesésedben, hogy már nem szeret.

- Tévedsz, Richard. Én csak gyűlöletet és megvetést éreztem már az iránt, akit gondolsz. Kérdezd meg anyádtól, aki virrasztott mellettem s hallotta, amint mindig téged hívtalak a lázamban, amely nem volt hazug. Csakis terád gondoltam, aki olyan jó voltál, arra a nyugalmas életre, amelyet nekem szerezteél és amelyet kétségbeesetten sajnáltam.

- Igen, igen, tudom, jólelkű vagy. Szívesen szeretnél engem s meg akarnád nekem szerezni ezt az örömet; de azért, ha ő most itt volna, ha hívna, csak egy jellel is, nem tudnád megállani, hogy hozzá ne menj.

- Oh hallgass... hallgass...

De Richard csak folytatta, dühös gunyolódásba tüzelve bele magát:

- Minek hallgassak? Nagyon egyszerű a dolog! Én félnék, ügyetlen vagyok, aki nem merek, nem tudom a módját... De ő ért hozzá, és olyan szép gyerek...

- Richard, kérlek...

Lydie megkíséرتette, hogy befogja a száját, nyakára kulcsolta a karjait... midőn egyszerre vadászkürt harsant meg künn az éjszakában s Richard sápadtan egyenesedett föl.

Igy érintkezett azelőtt egymással Grosbourg meg Uzelles. Charlexis kürtszóval adta hírül, hogy átjön estére, és Richard ugyanolyan módon felelt rá vissza. És a két partról a víztükör felett átszökellő vidám, harsogó hangok így kapcsolták össze a két házat.

- Hallod, Lydie?

S dult arccal nyomorgatta lázas kezében a gyöngéd ujjakat.

- De, Richard, hisz ez Clémenttől hallatszik... a kertészlegények...

- Dehogyan is... A grosbourgi kastély terrásán szólt a kürt. Hogy áthangzik a vizen!... Tudja, hogy haza jöttél s megadja a régi jelt... Hallod?

S minél tovább harsogott a kürtszó az éjszakában, annál szenvedélyesebb düh fogta el Richardot.

- Hogy állhatatoskodik!... hogy vágyakozik utánad... A feleségemhez kívánczik a herceg urfi?... Oh kérem, csak tessék... Várj csak, várj, hadd feleljek neki.

S kirohant a lépcsőházba, hogy azután pár perc múlva szégyenkezve, mintegy kijózanultan jőjön vissza. Lydie zokogva öltözködött egy széken. Letérdelt előtte.

- Hová még? Mit akarsz?

- Hagyj csak, hagyj, nem maradhatok itt... nagyon is rettenetes ez, neked is, nekem is... Anyádnál fogom tölteni az éjszakát s reggel aztán elmegyek, mert hiszen nincs hozzá elegendő erő, szegény barátom.

S most ő tolta vissza és szabadkozott az ölelése, eszeveszett csókjai ellen. Végre Richard felkapta, visszafektette az ágyra s ringatni kezdte, cirógatta, gyöngéd szavakkal kedveskedett neki, amelyek azonban olykor szenvedélyesek s ismét dühös felkiáltások lettek.

- Meg kell bocsátanod, lásd... Beleőrülök... az a nyomorult az oka.

- Minek emlegeted mindig, mikor úgy is vége, s ő meghalt rám nézve?

- Oh, nagyon is boldogok volnánk, ha meg volna halva... De él, a szörnyeteg, és szinte érzem, hogy körülted ólálkodik... De jaj neki, ha találkozom vele! Most már semmi és senki sem fog megakadályozhatni, hogy...

- Hogy meg ne öld? hiszen magam is szívesen segítenélek benne, azért a fájdalomért, amit nekem okozott... és még most is okoz, mert megfoszt a te szerelmedtől.

Beleakaszzkodott a férje nyakába, s úgy suttogott bele az ajkába, azután pedig visszaesett a párnára. Richard szinte haragudott rá, hogy nem küzdök tovább, azt gondolva, hogy minden csak őtőle függ, Lydietől, az ő vágyának erős voltától, és hogy ha a karjai kissé erősebben

fognák át, neki nem volna ereje, kibontakozni belőlük. És ez az érzés keserű, gyűlölködő szavakban tört ki belőle, összefüggéstelen monológban, amelyben a Charlexis deliségét és a maga esetlenségét emlegette, s ezt addig mondta el újra meg újra, hogy maga is belefáradt...

A vadászkürt elnémult. A darának az ablaktáblán való zizegésében most a kis kápolna órájának ütése hallatszott. Három óra... Richard hirtelen megállott az ágy előtt, amelyhez épp olyan erővel vonta valami, mint ahogy eltávolította tőle; és könnyörgéssé szelidült hangon mondá:

- Feleségem, édes gyermekem, kérlek, vessünk végét... Mondd nekem azt, hogy tévedek, hogy nem szereted már. Esküdjél meg rá, hogy félelem nélkül foghassalak a karjaimba... Lásd, nem felelsz... nem akarsz megigérni semmit. Így hát még most is az övé vagy, s nehezedre esnék a hazugság?... Lydie, felelj, könnyörületből, mondj valamit.

Lehajolt hozzá s átfogta a kezecsuklóját, de nehéznek, elernyedtnek érezte.

Lydie aludt. Mély, gyermekded álomban szunyadt, s lélekzete szabályosan járt ki s be a szétnyílt rózsás ajkak közt. És ő, aki haragudott magára, hogy bántó szavaival kinozza: akár reggelig is beszélhetett volna. Az első pillanatban keserű nevetés rázta meg, de amelyet gyöngéd érzelem váltott föl e nyilvánvaló gyöngeség, kimerülés láttára...

Óvatosan felhuzta vállára, szép karjaira a takarót s levitte a lámpát a dolgozó-szobájába, ahol azután szünetlenül járkált, hallgatva az órák ütését az utszéli kápolna felől, a szánalom és megbocsátás e kis temploma felől, amelynek a megközelítését soha sem hitte volna ilyen nehéznek.

Mikor az ablakok jégvirágai mögött fölvirradt a reggel, átment a szomszédjához, hogy rendelkezésére bocsássa magát.

HARMADIK KÖTET

XIV. *Hetivásár.*

Egy illatos, enyhe májusi reggelen az öreg Chuchin az ő hivatalos sárgaréz-táblás halászmes-
teri ladikjában fölfelé haladt a Szajná, Athistól Evry felé, a parti lejtő mentében új helyeket
keresve a varsói számára a közelebbi halászati évszakra. Már maga az a lustálkodó mód is,
ahogy evezett, a báméskodás és tereferelés megszokása mutatta, hogy a gazda nincs itthon,
még pedig régóta. Övé volt most az egész folyó. A lefelé uszó fehérhajókról egy-egy korty
itallal kínálták; tréfás szokat kiáltott oda a hajósok feleségeinek, a hid mellé kötött nagy
dereglyében ruhát mosó asszonyoknak, akik maguk nagyobb lármát csaptak, mint mindkét
part összes sármányai és barázdabillegetői együttvéve.

Chuchin apó éppen végzett a mosónékkal, akik a sulyokjaikkal fenyegették, amidőn evezés
közben a fejét fölvetve, ottfenn a hid karfájához támaszkodva, az elegáns, halálfejú Alexandre
urat pillantotta meg.

A hidláb árnyékától eltakarva, a Rosine apja egy pillanatig egy helyben tartotta a ladikját,
mialatt kurtaszáru pipájából nagyokat huzva elmélkedett s leste az egykori udvarmestert.

- Vajjon mit les itt a vén róka? Az igaz, hogy egy szót sem veszít el a mosóasszonyok
pletykájából, akik az egész helység szennyését szapulják, de hát Alexandre uram különbeke-
t is tud s még ő pletykálhatna nekik... Nem; mialatt a víz mélységét fürkészi, apró szeme a
vasut felé sandít. Bizonyosan vár valakit...

Két evezőcsapással előbukkant az árnyékból s vén, rekedt és csufondáros hangján felszólt a
hidra:

- Máris horgászik, öreg? Még messze vagyunk pedig a halászat idejétől.

Amaz egy kicsit zavarodottnak látszott, s igazgatta az orrán a csiptetőt, hogy időt nyerjen a
feleletre.

- Magad sem tudod, vén Chuchin, hogy milyen jól eltaláltad! Csakugyan egy pár takaros
potykára lesek itt, de amik nem a te hálódba valók.

Hirtelen elhallgatott s a vasut irányába fülelt. De amit ő a Párisba igyekvő vonat zakatolá-
sának gondolt, csak a zsilip távoli harsogása volt. Lehajolva a ladik felé, folytatta:

- Hát otthon mi ujság? Mégse jött haza abból az Algériából a gazda?

- Vén alamuszija! Mintha bizony Rosine nem mindent elmondana neked, ami a házban
történik!

Alexandre ur félrehuzta a száját. Nem szeretett Rosineról az apjával beszélni, - talán bizonyos
tisztességérzésből, amelyet ez a bugris nem értett meg, vagy talán azért is, mert félt a kelle-
metlen magyarázatoktól.

- Ni, Chuchin, kiáltott le, hogy másra terelje a beszélgetést, - nézd csak a lakódat... Megy a
pincébe.

Georges apó éppen most jött elő a konyhából, a víz csillámlásától erősen pislogva, reszkető
lábakkal, két kézzel tartva egy igen hosszú halászpóznát.

- Vén mihaszna! dörmögött Chuchin, a parasztember gyűlölködő megvetésével az olyanok
iránt, akik már nem tudnak dolgozni. - No, gyönyörű gondolat volt, ezt a féregnek valót az
evezőink meg a hálóink közé kvártélyozni. De ni, mit akar avval a karóval? hiszen még nincs
itt a halászat ideje...

- Hát nem látod, hogy palackot kötött a végére? Vízet akar meríteni a Szajnából... Nézd csak, milyen fura.

Mivel a part igen magas volt, az öreg ezt a módot találta ki arra, hogy a vizet elérje. Csakhogy most a víz szokatlanul alacsony volt, s le kellett feküdnie, tehetetlenül nyújtóztatva el vénhedt testét. Alexandre meg Chuchin jóízűen mulattak az erőlködésén.

- Még megszakad bele, úgy erőlködik.

- Egészen áthajlik a part szélén, még le találja huzni a feje... Hé, Georges apó, vigyázzon... No tessék, lepottyant.

Kétségbeesett, vad kiáltás, az a rekedt ordítás, amelyhez az egész életerejét összeszedi az ember, verte föl mind a két partot. A vizszéli nád rezgése mutatta azt a helyet, ahova az öreg, fejjel lefelé, alábukott és egy szomszédos mezőn dolgozó parasztok csak nagy ügygyel-bajjal húzták ki a vízből. Csak mikor fölhozták a partra, dideregve, víztől csurogva és folyvást görcsösen szorongatva a póznáját, akkor sietett elő képmutatóan a halászmester, aki egy pillanatil már azt hitte, hogy megszabadult a lakójától.

Ugyanakkor robogott ki a pályaudvarról a Páris felé tovább menő vonat, s a Sautecoeur menyje közeledett a hid felé könnyű, piros-csíkos ruhájában, amely a Szajna szelétől szorosan a lábszáraira tapadt. A férjét kísérte volt ki a vonathoz, s most egy alacsony, pihegő dámával jött elő, aki gyermekkocsit tolt maga előtt. Egy Noel nevű párisi liceumi professzor felesége volt ez, aki a Remetelakban szobát bérelt, hogy kis leánykája az erdőség egészséges levegőjét szivhassa.

Sautecoeurnek, amint a vén lakáj kék ruháját megpillantotta, elváltozott az arca, s megkérve Noelnét, hogy várja meg őt a part aljában, majdnem reszketve közeledett Alexandre felé, aki mozdulatlanul, a hid karfájára támaszkodva leste a jövetelét.

Gyors, halk hangon váltottak néhány szót.

- ...A herceg Grosbourghan van... Menjen ki az erdőbe... Az öreg-tölgyhöz.

- Lehetetlen... Vigyáznak reám.

- Az indián?

- Az... Olyan bosszantó!

Emberek haladtak át a hidon, környékbeli, szállítók. A pékné a kocsija ernyője alól köszöntötte őket. A mészáros-legény lóháton, fehér köténye fölött a vállára akasztott nagy hushordó szatyorral, hátrafordult, hogy rájok mosolyogjon; és Alexandre ur ezalatt tüntetően beszélte el fennhangon a Georges apó balesetét, patétikus taglejtéssel mutatva az összenyomott, töredezett nádra, meg azután a kunyhóra, ahova a szegény öreget bevitték.

- Oh, biz én már azt hittem, hogy a Foucart targoncáját kell előhozatni...

Halkan pedig hozzátette:

- Holnap, csütörtökön, a corbeili hetivásáron... Tizenegy órakor a saint-spiró-utcai ékszeres-boltban... Együtt fogják kiválogatni az ékszereket.

- Nem tudom... Nem ígérhetem... mormolá habozva a menyecske, szemét a távolba függesztve, ahol az evryi zsilip ontotta az áradatát.

S fennhangon hozzátette, hogy mások is hallhassák:

- Szegény Georges apó!... Tüdő-gyulladás, ilyen vén embernek halálos veszedelem... Volt szerencsém, Alexandre ur.

- Naccsád...

A mosóasszonyok, a kiket a buzgó sulykolás sem gátolt abban, hogy figyelemmel kísérik ennek a rövid párbeszédnek az egész titokzatosságát: szidták-szapulták a vén piperkőcöt, amikor azt látták, hogy csókvetéssel fejezte be a társalgást....

Micsoda tüzes legény ez az Alexandre! Hát nem elég neki a Chuchin leány? Már a Sautecoeurné is kell?... Abba' a családba' különben szokás már ez; az öreg indián az egész környék leghiresebb szarvhordozója volt; hát a fiu csak követi a jó példát...

S a sulykok csak úgy csattogtak, a nevetéstől csak úgy repedeztek a pruszlikok.

Sautecoeurné, nem sejtve, hogy ez a muzsika neki is szól, visszatért a hidfeljáró aljában várakozó Noelnéhez és segítve neki a kocsit tologatni, rábeszélte, hogy menjenek át másnap a corbeili hetivásárra. Kocsit majd valamelyik szomszédától kérnek kölcsön. Ő fog hajtani maga. Az ut gyönyörű, az erdőn visz keresztül; a kis leánynak az nagyon jó lesz...

- Csakhogy az ipamnak azt kell hinnie, hogy ön tette az indítványt. Szörnyen bizalmatlan a menyé iránt, sőt valamennyi asszony iránt. Ön az egyetlen kivétel, bár nem tudom miért. Mielőtt ön hozzánk jött lakni, soha sem engedte meg, hogy a férjem nélkül egy kis sétát tegyek az erdőben... Azt fogja neki mondani, hogy vásárolni akar Corbeilben egyet-mást. Meglássá, jól fogunk mulatni.

Amilyen gyanakvó volt Sautecouer apó, olyan kevésbé volt bizalmatlan Noelné. A jó asszonyság egy álló hónap óta segítette elő a legártatlanabbul Charlexisnek a hadnagya feleségével való gonosz szándékait. Ez a tisztességes, széles dada-arc, meg a férje professzori címe annyira megnyugtatta az öreg erdőőrt, hogy végképp letett megszokott gyanujáról és kémkedéséről.

A két barátnő egyedül járt ki mindennap az erdőbe, összecukható székeket és uzsonnát vive magukkal; letelepedtek az öreg-tölgyről nevezett tisztáson, az erdőnek olyan részén, amely nem volt az indián őrizetére bízva. Ott aztán beszélgettek, varrogattak, fenszóval olvasgatták a *Petit Journal*-t, belevegyítve a párisi napihireket a csalit rovarainak zümmögésébe, a fatetők zugásába. Egy órai üldögélés után Sautecoeurné rendesen azt indítvánnoztta, hogy járkáljanak egy kicsit, s végre maga indult be az erdőbe, mert kövér barátnője legjobban szeretett egy helyben maradni.

A parknak sűrű cserjével körülvett, magas rácsozatokkal áttört vén falai felé, amelyek a Kis-Sénartnak ezt a részét szegélyezik, nagy messzeségre terjed el a csalit, bársonypuhaságu gyepével, melyet az alacsony ágak cirógatnak, mikor a legkisebb szélfuvalomtól úgy lengedeznek, mint megannyi bengáli *punka*. E végtelen és rejtelmes pázsitok egyikének a távolában, mindig ugyanazon a helyen, s mintegy ott felejtve, egy kifeszített, nagy nyersselyem napernyő várta a menyecskét, a napernyő alatt pedig, amely egészen eltakarta, Charlexis nyújtózkodott kényelmesen a kövér, puha fűben.

Minthogy a Remetelakba tilos volt bemennie, mióta az erdőőr rajtakapta, hogy a menyét megcsókolta: ezt a légyottnak való táborozást hevenyészte magának, amely bizony meglehetősen veszélyes volt, mert csak lopva lehetett néhány csókot, ügyetlen ölelkezést váltani, nagysietve és remegve. A hetivásáron való találkozásuk nyilván jobb alkalmat fog szerezni.

Mikor másnap reggel a kis kocsi átrobogott a corbeili széles hidon, a kis város, amely rendszert csendes és néptelen szokott lenni, csakugy hemzsegett a mozgalmasságtól és zshivajtól. Ódon klastroma köré összeszorulva, a Szajna balpartján, szemközt a lejtősen elterülő kertekkel, olyanféle külseje van, mint Bázelnak a műnszter táján, amikor bucsu van s ellepi a környékének valamennyi faluja és majorja.

A fődött piac körül és a szomszédos utcákban mindenféle formájú falusi szekerek voltak összegabalyodva s tették rendkívül nehézé a közlekedést. Sautecoeurné egyenesen a Szent-Spiro-klastromhoz hajtott, amely csöndesen és elhagyottan áll a városka közepén, mindig hüsen tartva a szélről, amely légvonat módjára süvölt az ódon templom körül. Ott azt mondta Noelnének, hogy várja meg őt, amíg vásárolni megy.

- Ha a kicsike unatkozni talál, betérhet vele a templomba. Van ott egy nagyon szép kő-lovas.

És azután sugárzó arccal sietett el a találkozóra.

A herceg már előbb ott volt a vevőkkel zsúfolt boltban, s egy szögletben válogatott az asztal szélén a fülbevalók közt. Melléje egy üres szék volt oda készítve az asszonyka számára. Sautecoeurné leült és egymáshoz simulva, halkan beszélgettek, mialatt a fülbevalókat egy darabka fekete bársonyon csillogtatták, amíg körülöttök morsangi majorosok, akik a fiokat házasították ki, egy egész sereg atyafival és ismerőssel együtt alkudoztak a nászajándékra, tréfás szavakkal, nevetéssel, vaskos esernyőkkel, magas kontyokkal, hogy az ember szinte azt hihette volna, hogy a Palais-Royalban van, egy Labiche-féle kacagtató bohózat előadásán.

De a szerelmes párnak jobb dolga volt, semhogy ezen mulatott volna. Ma éjszakára az öreg Sautecoeur szolgálatra volt kirendelve az erdő egész személyzetével együtt.

- Tíz órakor ott leszek a Remetelaknál. Tartsd nyitva a szobád ablakát.

- Oh, az Istenért!... Nem... Félek.

- Ugyan mitől? Az urad Párisban van, az öreg csak reggel hat órakor jön haza. Hiszen ugysem fogunk elaludni. Képzeld, magunk leszünk, legelőször...

A nyakába, a hajába suttogetta ezeket, míg ő az új ékszereit próbálgatta föl. Most elmentek a lakodalmassok. A boltosné meg a huga, - középkorias arcok, elkopott és zöldes maradványai valami kimerült régi nemzetségnek, amilyeneket Seine-et-Oiseban gyakran találhatni - közeledtek a hercegehez, földig bókolván előtte s alázattal kérdezve, hogy ő kegyelmességének méltóztatott-e választani.

- Választottam, Souchottené asszony... Ezt a garnitúrát, amelyért majd eljövök estére magam.

Sautecoeurné pirulva állott föl, hogy távozzék, midőn egy nagy landau állott meg a bolt előtt, amely már úgy is sötét volt s most úgy elhomályosult, mintha széles ernyőt bocsátottak volna le a kirakata előtt.

- A Féniganné asszony kocsija, mondá a boltosné nagy tisztelettel, de mégsem olyan alázatos hangon, amelyet Charlexis-szel szemben használt. Oh az a kereskedői skála! százszorta finomabb és gazdagabb, mint akár a kínai hanglépcső!...

A herceg nem mozdult, félre sem fordította a fejét, de mosolyának a kifejezése más lett, kajánná változott, amint egy nyulánk, elegáns nőalakot látott a boltba belépni.

- Készen van az órád?...

Lydienek nem volt hozzá ereje, hogy többet mondjon. Szándékosan-e, vagy nem, ideges köhögés fulasztotta el a szavát. Nem látta Charlexist a montecarloi komédia, az elválás és szökés óta, s most a szemközt való, félig vak bolti tükör váratlanul azt a csinos, nyegle és csalfa arcot mutatta neki.

Gyors és igen soknemű volt az a benyomás; utálat, ijedelem, harag vegyült bele s egyuttal az az öröm is, hogy e különféle érzések közt semmi bánat sincs s hogy végre tisztában van azzal a bizonytalansággal, amely néha nyugtalanította, mikor azt a kérdést tette föl magának:

- Mit fogok érezni, ha viszontlátom?...

Ha szerette valaha, annak most már vége volt, jó isten! És az a Sautecoeurné, parázs szemeivel és pórias hetykeségével, bizony hiába nézett rá olyan dühösen.

Az órája készen volt, átvette és szó nélkül ment ki. De anyósa, dult vonásait meglátva, fölkiáltott:

- Mi történt veled?

- A végzetes találkozás... mormolá Lydie, mialatt helyet foglalt mellette.

És halk hangon - a kocsis miatt, aki meggömbölyítette a hátát, hogy odafigyelhessen - megnevezte Charlexist...

- Oh, nem kellett volna eljönnöm erre a hetivásárra.

- Én vagyok a hibás, édes gyermekem. De nem jársz ki soha, hát azt akartam, hogy egyszer már friss levegőt szívj.

- Sejtettem, hogy valami szerencsétlenség fog érni.

Az anya ijedten nézett rá:

- Szerencsétlenség?

- Oh, nem olyasmi, amit ilyen eszeveszettől, mint én, gondolni lehetne... Nem; én szeretem a férjemet, és sohasem is fogok mást szeretni, csak őt... de hogyan mondjam el neki, hogy találkoztam a...

- Maradjon a dolog kettőnk közt. Hiszen olyan jól megy minden és Mérivet olyan öröndetes híreket küld... Talán késleltetnék ezzel a meggyógyulását és a hazajövetelét.

- De hisz ez annyi mint hazudni, nem mondani el neki mindent, amint hogy megfogadtam volt és meg is tartottam mindig, amióta Algériában van.

Mialatt beszélgettek, a kocsi lépésben haladt a szűk és zajos utcák tolongásában, megállott a patika, a papirkereskedő, a nyerges, a rács-csináló előtt, akik kijöttek a kocsihoz, átvenni a megrendeléseket s azután palackokkal, csomagokkal rakni tele a Libert ülését meg a ládáját; igazi asszonyi társalgás volt az a bizalmas, érzelmes beszélgetés, amelyet háztartási dolgok, a boltok előtt való megállás és alkudozás szakítottak félbe.

A pástétomsütő előtt, ahol a kocsi szintén megállott a vasárnapra való megrendelés végett, épp akkor lépett ki Delcrous biró, kiöltözve, keztyűsen, fénylő szakállal és fogakkal.

Hónapok óta nem volt már Uzellesben s épp az imént tért be ide, hogy sietve megreggelizzék a pástétomsütőnél s aztán vasutra üljön és ellátogasson a hölgyekhez, akikhez valami igen komoly és igen sürgős kérése lenne.

- Hát üljön be és jöjjön el villásreggelire mihozzánk, mondá neki Féniganné.

S mialatt a biró örömtől sugárzó arccal ült le szemközt velük, a csomagok közé, Lydie, akit zavarba ejtett kissé az, hogy egyik régi ismerősükkel találkozik, nézegette az üvegtáblák mögött az apró asztalokat a sötét és piszkos kis helyiségben és színlelt érdeklődéssel kérdezte:

- Hát itt szokott enni?

- Itt, asszonyom, pár lépésnyire a hivatalomtól. A törvényház amott van az utca végén, azon a kis téren a malom mellett.

És Lydie szórakozottan nézdegélt körül, nem sejtve, hogy ennek a helynek nemsokára milyen fontossága lesz reá nézve.

- Szomorúnak találják ezt a helyet, hölgyeim, nemde? Hát még én!... Épp ezért, és számítva az önök jóindulatára... De igaz, mi hír Algériából? Mikor jön haza Richard barátunk?

- A fiam nemsokára itthon lesz, kedves Delcrous ur. De jól tudja ön: a lányom meg én, az ő távollétében is, ha szolgálhatunk valamivel...

A bíró mosolyogva hajtotta meg magát. Majd előadja a dolgát, ha künn lesznek ebből a vásárból és tolongásból.

A landaut a szabályosan ügető izmos lovak csakhamar kivitték Corbeilből, elhagyva a műmalmok óriás kéményeit, amelyeknek a füstje elsötétítette a gyönyörű égnek egy egész darabját. Kocsik, gyalogosok, állatok, vidáman haza térő vásáros nép sokasága sietett tova a partos uton, az alatt csillogó folyó meg a messzeségig hullámzó árpa- és buzavetések között. Egy kis kétkerekű kocsi, melyet asszony hajtott, sebesen döcögött el mellettük, csaknem surolva a landau kerekeit. Lydie ráismert a Sautecoeur menyére és sokáig nézte szánakozva a szerény kis talyiga ugrándozását a göröngyös uton. Oh, mint szeretett volna utána kiáltani, hogy vigyázzon, figyelmeztetni a mélyedésekre, a végzetes feldőlésekre, amelyek fenyegetik. De a kis kocsi olyan sebesen haladt, olyan messze volt már, csaknem a szélén a mozdulatlan, sötét erdőnek...

Ellenkező irányban közeledet vágatva, hangos csengőszóval egy nagy porfelhő s benne egy négylovas daumont-fogatu hintó, az Alcantárák kék libériájába öltözött lovászegényekkel, meg a Mérogis kastélyból való szép zsidónőcskével kiket az olmtúzi herceg kísért... Gyémánt szeme és könnyörtelen mosolya valamely fiatal rádsára emlékeztetett, aki nézi, mint telik meg a kut szép fehér és rózsás asszonyi testekkel.

Mikor a hintó elrobogott, a Féniganék kocsijában néhány percig nyomasztó csend uralkodott.

- Milyen szerencse, hogy Richard nincs itt, gondolták magukban az asszonyok.

Delcrous pedig azon tanakodott, hogy vajjon ez után a találkozás után tanácsos lenne-e megkockáztatni azt a lépést, amely végett jött. De egy újabb mozzanat szerencsésen másfelé terelte a figyelmüket.

A soisyi hágón két kis korpásszöke leány futott elő egy szomszédos mezőn kifogott talyiga mellől s kínálta kákából és vízi gyökerekből fonott kosárkáit. Bár a hágó meredek volt, a kocsis, a koldusok ellen való megszokott gyűlöletből, épp akkor csapott a lovak közé, amikor Lydie kinyújtotta a kezét egy kis kosár felé. Féniganné, aki látta menyének a mozdulatát, rákiáltott a kocsisra, hogy álljon meg, de hasztalan; s néhány percig hallani lehetett a leánykák pihegését, amint utána futottak a kocsinak s meztelen lábacskaik összesurlódtak.

Végre, az urasszony ismételt parancsára, mégis kénytelen volt a kocsis megállni. Lydie, köszönetet mondvá az anyósának, a tárcáját keresgélte, hogy kifizesse a szerény vásárlást; de Féniganné máris teletöltötte fehér pénzekkel a felnyújtott kis kezeket.

- Ez meglepi önt, Delcrous ur? kérde a bírótól.

- Valóban, asszonyom, önnek a csavargók ellen olyan ellenszenve volt, amelyben egyébiránt én is osztozom... Emlékszem is rá, hogy ugyanezen a corbeili uton vitája volt egyszer a fiával...

- Igaz... Elise is velünk volt akkor.

- Ugy van, mondá Delcrous, földerülve a kis Piroska emlékéitől.

S ritka és hegyes farkas-fogait mutatva, hozzátette:

- Ha már kimondotta annak a kedves teremtésnek a nevét...

A kocsi most az erdő és a szőlős dombok közt robogott tova. A virágjában lévő vadrózsa illata járta be az utat. A bíró alkalmasnak találta az időt és a helyet a közlése megtételére. Megelégette már a magányos életet abban a komor és bus fészekben - hiszen látták az imént a hölgyek, hogy milyen. Pedig csak a vásári Corbeilt ismerik, és nem is képzelik, hogy rendszeren milyen kihalt az a kis város, ahol este nyolc órákor már be van zárva, el van oltva minden s ahol, ha egy kocsi átrobog a Notre-Dame-utcán, minden emeleten azt mondják:

- Most megy haza a törvényszéki elnök... A Belle-Image omnibusza most megy ki a vasut-hoz...

Sem klub, sem szalon, semmiféle szórakozás a munkán kívül. Az egyetlen előny az, hogy Páris nem egészen egy órányira van vasuton, s hetenkint többször is el lehet menni a Vendôme-térre, benézni a minisztériumba és szorgalmazni az előléptetést, amely megkönnyebbítené a nőülést. Elég az hozzá, megunta már, hogy a Couverchel-féle helyiségben folyvást azt hallja: «A bíró ur ebédje készen van...» És mióta Elise asszonynyal találkozott, az a szép, nevető arc, amelyen a bánat egyetlen redővel sem hagyott nyomot, soha sem ment ki az eszéből. Elise, akihez egy este komoly kérdést intézett, másnapra halasztotta a válaszát, és másnap - elutazott. Végre, több havi várakozás és habozás után, ő éppen most irt neki egy igen részletes és őszinte hangu levelet, amelyben megírta az állását, a jövőbeli kilátásait; és most arra kéri Féniganné asszonyt, hogy járjon közbe az ő érdekében.

- Helyes, viszonzá Féniganné. - A corbeili élet nem valami mulatságos egy fiatal asszonynak, de a hugom Lorientban sem igen mulat, aztán meg itt leszünk mi is és segíteni fogunk önnek, hogy szórakoztassuk. Ezennel megígérem, hogy írok neki...

- És megengedi, ugyebár, hogy én is hozzáírkak egy pár sort a leveléhez? mondá Lydie, - mert volt alkalmam megismerni és megszeretni azt a kedves Eliset.

- Oh, hölgyeim, hölgyeim, hogyan hálálhatom ezt meg? mormolá a bíró, s az arca egészen kivörösödött a szögletesre metélt sűrű, fekete barkók között.

És aztán az egész uton folyvást csak ezt a házassági tervet szépitgették azokkal a pompás kirándulásokkal, amiket együtt fognak tenni a Vieux- Garçonra, Sainte-Geneviève-des-Boisba halászni, vadászni.

- A Szent-Irén-egyházban kell majd megesküdniök, vetette oda Lydie szelesen.

De rögtön elhallgatott, kissé zavarodottan. Delcrous azonban nem volt tulságosan érzékeny.

- Minthogy Elise asszony elvált a férjétől, mondá nyugodtan, - egyházi esketés nem lesz, amit én nagyon sajnállok. Igen kedves dolog lett volna az abban a kis kápolnában.

Azután Fénigannéhoz fordult:

- Igaz, azt hallottam, hogy az ön barátja, a draveili plébános már nincs itt...

- Oh, a barátom... régóta nem az már. Nem tudtam neki megbocsátani, hogy úgy üldözte Cérès abbét, azt a derék papot.

Féniganné nem állhatta meg, hogy el ne nevesse magát, amint a Delcrous hüledező arcát látta, aki előtt ő a kis kápolna papjáról sohasem beszélt másképp, mint mély megvetés hangján.

- Hiába, a felfogásom egészen megváltozott; más asszony lettem... Hogyan történt ez? Majd elmondom talán egyszer. Hasznát veheti.

Az ebéd után átmentek a szalonba. Lydie Chopinnek egy preludiumát játszotta, amelynek pergő futamai csicsérgésre indítottak egy pintyökét egy nagy paulovniában, amely a kastély egész bejárását beárnyékolta - amidőn csöngettek a rácsos-kapun.

Féniganné, aki éppen levelet irt Elisenek, meglátta az udvarba belépő látogatókat és sietve állott föl.

- Lydie, leánykám, csukd be a zongorádat. Cérès abbé jön egy másik pappal, nyilván az új plébánossal, aki a látogatását jön tenni. Még csak pár napja van Draveilben.

- Ez az a Cérès, akiről annyi csodát beszélnek? kérde a bíró, az ablakhoz közeledve, ahol a két nő már együtt állott, szerényen a függöny mögé huzódva.

A papok lassan lépdeltek, fesztelenül beszélgetve, kissé szándékos könnyedséggel, kivált a plébános, alacsony, kövérecske ember, akinek piros arca, sima tokája, fekete gallérja olyan külsőt adott, mint azoké a kövér, megvigasztalt, jómódu özvegyasszonyoké, akiket olyan gyakran láthatni.

Megállott az udvar két oldalát diszitő nagy kerek virágültetvények egyike előtt, hogy megcsodáltasson a káplánjával egy gyönyörű rózsafát; s megható volt látni, hogy az abbé, aki a kaputól fogva már kezében tartotta a kalapját, mint hajtotta le fehér fejét, görnyesztette meg izmos termetét s hallgatta gyermekes tisztelettel a főlebbvalója szavait, aki legalább husz évvel volt nála fiatalabb.

Ez volt hát az a zendülő pap, a fékezhetetlen Lucifer, akinek a dölyfösségét azzal akarták megtörni, hogy becsukták öt hónapra a trappisták közé?

- Teringettét, nem látszik valami jómódnak a Szent-Irén-egyház papocskája...

Delcrousnak ez a halk hangon mondott megjegyzése csaknem önkéntelen volt, annyira megkapta őt a nap sugaraiban közeledő két reverendának az ellentéte: az egyik olyan ragyogó, ropogós és fekete volt, amilyen vörhenyes, kopott és vásott a másik.

De a Féniganné felhuzott szemöldöke, az a hang, amelyen azt erősítette: «Szent férfiu az», elejét vette a bíró további olcsó élcelésének. Sőt Delcrous ur visszafojtotta magába a nevetést akkor is, amikor a segédlelkész, mihelyt a szalon ajtaja kinyílt s a bejelentés megtörtént, előretörtetett, lökdösve, felfordítva mindent, ami útjába akadt, hogy ő lépjen be elsőnek.

Senki sem értette abban a pillanatban ezt a zajos berontást, s az a haragos tekintet, amelyet egyházi főlebbvalója rávetett, végkép kihozta a sodrából Cérès abbét, aki olyan alázatos, olyan félénk volt s annyira nem ismerte a társadalmi törvényeket, hogy azt gondolta: a világi társaságokban épp úgy, mint a processzióban, az alsóbbrendűnek kell elől mennie, az énekes gyerekek a diakónus előtt, a diakónusnak a pap előtt, a papnak a püspök előtt. Itt azonban, szerencsétlenségére, minden sietsége mellett is nem sikerült elsőnek beérkeznie.

- Tessék, haragszik a plébános ur, gondolá magában szegény, mialatt köszönt. - De kimenet majd jobban vigyázok, hogy még egyszer el ne kövessem ugyanezt az udvariatlanságot.

Ez a tünődés réveteg kifejezést adott a szemének, annak a két kék foltnak a napbarnította arcban, mialatt csodálattal nézegette a plébánosa gavalléros modorát, köszönése, leülése módját, ügyességét, amelylyel Fénigannénak a pompás *rosarium*-ához gratulált, a *Maréchal-Niel*-jeihez, *Gloire de Dijon*-jaihoz és azután zenéről beszélgetett a fiatal asszonynyal, s a tökéletes műkedvelő beavatottságával taglalgatta Wagnert meg Schumannnt.

Sőt amikor Lydie, aki a külföldi fogadókban megszokta az idegen regények olvasását, belevetette a társalgásba a Tolsztoj, Ibsen, Meredith, Dosztojevszkij neveket, az új plébános bizonyosságot tett róla, hogy ezek az írók, - ha nem olyan jártas is a műveikben, mint a breviáriumában, - éppenséggel nem ismeretlenek előtte.

- Micsoda ember!... ezt mondogatták folyvást a Cérès abbé naiv szemei, amelyek rajongással tapadtak a főlebbvalója piros-pozsgás arcára.

De emez, kevésbé meghatva ettől a néma csodálattól, úgy vélekedett, hogy multhat is rajta, s hirtelen azt kérdezte a szegény vikáriustól, hogy mi véleménye van Dosztojevszkij felől.

Az öreg pap arca, amely eddig barna volt, egyszerre téglaszínű lett; egész ábrázata olyan meghökkenést árult el, hogy Delcrous megszánta.

- Cérès abbé bizonyosan nem ér rá olvasgatni, mondá az ő katédrás, fenhéjázó hangján. - Nagyon is elfoglalja a nyomor, amelyet fölkeres és enyhít.

De az alázatos pap, akinek kinosan estek ezek a dicséreték, amelyek mintha az ő főlebbvalóját kisebbitették volna, megrázta magát a széken s azon az érdes hegyvidéki hangján azt mondta, hogy ő semmivel sem érdemesebb mint mások, s hogy az olvasgatás neki is sok idejét veszi el.

- Ugyan, Cérès, csak nem fogja velünk elhitetni, hogy olvasta Dosztojevszkijt, zaklatta tovább a plébános, akinek a diszreverendája csak úgy regett a nevetéstől.

- De bizony, olvastam... Mérivet ur adta volt ide... sőt nagyon neheztelek is arra a Dosztojevszkijre.

- Neheztel rá? már miért? kérde a plébános, hüledezve, mint a többiek is.

Meg kell adni, hogy a műveletlen segédlelkészről bajos is volt föltenni, hogy megérthette volna a *Karamazov testvérek* szerzőjét, s hogy neheztelni is tudna rá valamely elméletéért.

- Azért neheztelek rá, mert divatba hozta az orosz részvétet.

- Az orosz részvétet?... Mit ért ez alatt, kedves abbém?

- Azt az igazságtalan részvétet, amely csak a gazoknak és a ledéreknek szól, amely kizáróan csak a fegyházak és egyéb rossz helyek nyomoruságaival érzékenyít el bennünket, mintha a szerencsétlenség csak a büntettségben meg az elvetemültségben volna megható. Ezt nevezem én az orosz részvétnak. Mindnyájan ismertünk derék munkásasszonyokat, akik agyonfárasztották magukat a háztartással meg a gyermekek gondozásával, panasz nélkül szenvedve el az inséget meg az ütleget; és mikor Dosztojevszkij odaveti az ő Rodionját egy bukott leánynak a lába elé, aki az ő szemében az egész emberi nyomoruságot képviseli, én úgy találom, hogy ezzel meggyalázza a nyomort és rágalmazza az emberiséget.

A pap hangja, amely most már levetkőzte az akadozást, zengzetesen és erővel teljesen rezgett. Együttal a tekintete és a taglejtése is biztossá lett, mint valamely szabadszárnyalású prédikáció közepett; és Lydie, aki eddigelé csak messziről ismerte, amint kopott reverendáját a napban fényleni és kisebbedni látta: most megértette anyósának s az öreg Mérivetnek a lelkesedését.

- Hiszen jól tudja ön, abbé ur, hogy ez a részvét mitőlünk ered, mondá most Jean Delcrous. - A negyvennyolcas időből való; megtalálhatja a Victor Hugo, a Georges Sand, az Eugène Sue regényeiben. Az oroszok csak kölcsönvették tőlünk s kifinomították a maguk bonyolult idegei számára. De azért a Dosztojevszkij Szónyája a Fantine családjából való.

A bíró, örömmel kapva az alkalmon, hogy megmutathatja a hölgyeknek, hogy ő sincs hiján az olvasottságnak és az ékesszólásnak, fölvetette a fejét, kieresztette a hangját, akár csak a tárgyaló teremben; de szónoklatának a vége zürzavarba vezett, mert a plébános elég hosszasan találva már a látogatást, egyszerre fölállott s a háziasszonynak köszönve, az ajtó felé indult, midőn a vikárius észrevette ezt az indulást.

- Oh istenem, mondá magában a boldogtalan, - már megint szórakozott voltam...

S keresztül rontott a szalonon, megbotlott egy taburetben, székeket borított fel s pohos kis plébánosát épp abban a pillanatban karolva át, amint ki akart lépni az ajtón, azt mondta:

- Nem, ezt nem engedhetem... Nagyon jól tudom, hogy mivel tartozom a főlebbvalómnak...

Azzal fölkapta, félrelökte s kirobogott a tornácra, ahol is diadalmas taglejtéssel érkezett be jó elsőnek.

- Furcsa egy ember!.. miért siet mindig olyan nagyon? kérdé Delcrous halkan Lydietől meg az anyósától, akik utána néztek az eltávolodó két papnak.

A kis plébános diszgallérja dühösen rázódott a heves taglejtéseitől, mialatt a vikárius hunyászkodva, görnyedten kullogott utána a társaságbeli illedelemről kapott rettenetes lecke alatt, amelynek nem igen vette hasznát; mert amint a levélhordóval találkoztak, ki épp a kastély rácsos kapuja előtt szállott le a biciklijéről: amilyen szórakozott és jólelkű volt, szóba állott vele, hogy megkérdezze tőle, mit csinál a beteg felesége.

Hallani lehetett a plébános metsző, ideges hangját:

- Mehetnénk, abbé, mehetnénk!..

S azután a szegény Cérès abbé mentegetőzése hallatszott, amint a porfelhőben és heves szavak fürgetegében eltűnt.

- Szegény papunk! sóhajtott föl Féniganné. - Ez sem igen fogja neki megédesíteni az életét!

Lydie nem szólt; bele volt merülve a Richard most érkezett levelébe, ki a közelebbi keddre jelentette be a maga és a Mérivet hazajövetelét.

- Három nap múlva, mama!.. három nap múlva itthon lesz!

Örvendező hangja, az anyósa nyakára fonódó két karja annyi őszinteséget árult el, hogy a bíró, amikor este visszatért Corbeilbe, azt gondolta magában:

- A házasság mégis csak erős egy intézmény. Ilyen ostromok után ezek az emberek, lám, mintaszerű házaseletet élnek.

Igy ítél a világ, amely az emberekből és a dolgokból csak az elpalástoló külsőségeket látja és sohasem képzei el, hogy azokon belül mi van. Még a Féniganék környezetében is, azok közt is, akik helyeselték vagy rosszalották a férj elnézését, nagylelkű megbocsátását, milyen kevesen sejtették, hogy a dráma még folyvást tartott, s kinosabb, fájdalmasabb volt mint valaha; milyen kevesen gyanították Richard hosszas utazásának az okát s azokat a kegyetlen egyhangúságukban szomorú leveleket, amelyeket a házastársak két hónap óta váltottak!

A távollét, melynek ábrándképei pedig rendszerint olyan jótékony hatásúak, csak még kinosabbá tette a férj zaklató féltékenységet. Az a gondolat, hogy a fiatal herceg Grosbourban van, hogy találkozhatnak, viszontláthatják egymást, újra meg újra föllevenítette az utolsó éjszaka jelenetét azokban a kapkodva írott, csaknem olvashatatlan, hosszú levelekben.

«Miért szeretted?... Esküdjél meg, hogy már nem szeretted»...

És ő esküdözött, lapokat irt tele a fogadkozásaival, kimerítve mindennemű formát és eskü-mintát.

Ámde az algériai Száhel gyönyörű és változatos képe, s még inkább semmint ez a kép, amelyhez az ő nyárspolgáriasságának nem volt érzéke: a hajtóvadászatok, lesbenállások, hosszas nyargalások, amelyek után a sátorban való mély álom következett - végre is lecsillapították Richardot, elvonták attól az egyetlen gondolattól. A leveleinek más lett a hangja, derüesebb, határozottabb, mint ahogy a lábbadozó hangja szokott erősödni.

Egyszer Mérivet azt írta:

«Már javul.»

Richard pedig egy idő múlva hírül adta:

«Egészen jól érzem magamat.»

S kevéssel utána jött a levél, amely a hazaérkezését jelentette.

Lydie, a park csöndjében és magányában ülve egy padon, újra meg újra olvasgatta azt a drága levelet, amely tele volt gyöngéd szavakkal, boldog tervezgetéssel. Enyhe színárnyalatokban és hűvösségben ért véget a nap, s az égnek a lombok közt látható része kékből elandalító zöldbe olvadt át. Reményre, hitre serkentő idő...

Egyszer csak a közelben, egy facsoport mögött, dühösen zsörtölő asszonyi hang hallatszott, amely fölismerhetetlen volt, annyira elváltoztatta a harag.

- Menjen haza és bujjék el, gyalázatos!... Illő viselet az ilyen egy férjes asszonynak?... Szégyelheti magát, mocskos!

Lydie rémülten állott föl, azt gondolva, hogy talán neki szól ez a gyalázkodás - midőn az erdőre nyíló kapu előtt Rosine Chuchint pillantotta meg, ki két kézzel a rácsba kapaszkodva, utána zuditotta a dühét egy rózsaszín-csikos ruhának és napernyőnek, mely az erdő mélyébe menekült.

A mosóasszonyok elmondták volt neki, hogy Alexandre mint beszélgetett a hidon Sautecoeur-nével, s ő, amilyen féltékeny volt a kedvesére, a köztük való viszonyt annál valószínűbbnek tartotta, mert látta, hogy Sautecoeurné egy idő óta a Kis-Sénartban őgyeleg, Uzelles tájékán, ahova Alexandre sűrűn járogatott.

Urnőjének a megjelenése nem némitotta el. Sőt tanuképpen hívta fel őt arra, hogy ez már még is csak arcátlanság és alávalóság.

- Látott már a nagysága ilyen szemtelent?... Egészen idáig eljön, hogy elcsábítsa tőlünk az embereinket!

- Hát férjnél vagy, szegény Rozinám?

- Nem, nagysága, de ami sok, az sok... De iszen, ha ez azt gondolja, hogy nem vágom utját a legyeskedésének, akkor csalódik... Nem azt a pipogya urát fogom én értesíteni, hanem az ipát, az indiánt - annak számoljon be, ha tud... Várj csak, haszontalan, megadod az árát!

De az erdei uton, amelyre kedves enyhületet bocsátott az est, már csak egy-egy nyulfi, vagy fácán szökött tova, fölriasztva ettől a kiabálástól.

Lydie, elbámulva azon, hogy ennyi szenvedélyt talál ebben a leányban, akit tunyának, zárkózottnak, mogorvának képzelt, higgadtságra akarta téríteni.

- Rettenetes lenne, az apósát értesíteni. Vadállat az, hiszen te is tudod... De ismerlek én téged, nem fogod megtenni, nem vagy kaján természetű.

- Nem, de féltékeny vagyok... Oh, féltékeny... Olyan az, nagysága, mint a veszetség... akit megmart, az marni akar. Maga is szenved az ember s másoknak is szenvedést okoz.

Közönséges arca megszépült, amint a szenvedélytől kipirult és vonaglott; és Lydie rettegéssel ismerte föl ebben a paraszt arcban, mint valami fenyegetést, vagy vészjóslatot, azt a fájdalmas arckifejezést, amelyet ő olyan jól ismert és amely annyi keserves órára emlékeztette.

XV.
A herceg naplója.

W. de Wallongue urnak.
Páris, Stanislas-kollégium.

Tudom most már, hogy a családom miért száműzött engem olyan hosszas időre Grosbourg-ból.

Az F.-né asszony férje, aki filozóf módjára nyugodott bele a felesége megszöktetésébe, rettentő dühös volt, mikor a faképnél-hagyásról értesült. Bum-bum uramnak a fenyegetései megijesztették anyámat, vízbe ölve, felakasztva, karóba huzva, nyuzott fejbőrrel látott máris, és csak akkor nyugodott meg valamennyire, amikor Boutignan unokabátyámnak az oltalma alatt tudott, a győzhetetlen 50-es dragonyosok között.

Mi történt az uzellei szomszédainknál, mialatt mi a nagy hadgyakorlatokat végeztük? Azt hallom, hogy önagysága visszatért a családi tűzhelyhez, hogy Bumbum elpályázott Algériába, anélkül hogy ennek a kettős rejtvénynek a megfejtését valaki tudná. A lényeges különben az, hogy ezredesem visszaadott a családomnak, határtalanul megnyújtható szabadságidővel.

A család nem valami mulatságos. A hercegné minduntalan utban van amiatt a véget nem érő örökösödés miatt; a tábornok egyre mozdulatlanabb, hasonlatosan azokhoz a mithológiai alakokhoz, amelyeket Virgilius meg Ovidius valamelyik istennek a haragjától üldözve és fává, kösziklává változva állít elénk. Óráról órára főlebb száll az a fájdalmas kő- vagy kéregburkolat, amely hüvelyként szorul a testére. Nemsokára csak a feje lesz már élő, azután a szeme, az a sötét haragvó szempár, amelyben a fény úgy huzódik meg, mint alkonyatkor a nap sugarai egy padlásablak üvegén.

Az elméje ép s a beszélőképesége is; de ezt csupán arra használja, hogy kétségbeejtő leírásokat adjon a bajáról. Mindaz, amit mond, kegyetlen, villogó, csipős és szurós, mint valami orvosi műszer; pedig, ha hinni lehet neki, az érzékei tompulnak; a Jean mester cellója nem csiklandozza már olyan kéjesen az idegeit mint annak előtte. De az is igaz, hogy Jean mesterbe is már csak háltni jár a lélek; amikor beszél, süketnek hinnéd magadat, s úgy tetszik, mintha a szomszéd szobából hallanád a szavát. Lehet, hogy tán a cellója is olyan hangja-veszett lett, mint ő.

Tegnap délután együtt beszélgettünk hárman a vízre könyöklő terrászon.

- Sodorj nekem egy cigarettet, mondá a tábornok recsegő hangon.

Mialatt a cigarettet sodortam, bizonyosan ránéztem azokra a tehetetlen kezeire, amelyek hervadt levelek módjára összezsugorodva heverték az ölében. Rosszkedve még fanyarabb hangú lett:

- Mit nézed a kezemet? Nem olyan fehér mint az F.-néé...

S amint kimondta a nevet, rögtön indulatba jött, szememre hányta azzal az asszonynyal való hitvány magamviselkedést, azzal vádolt, hogy most megint visszatérek hozzá, s féltékenységtől eltorzult ajkkal kiáltott rám azon a parancsoló hangon, amelylyel a longchampi katonai szemlén a csapatokat vezényelte az elnöki emelvény előtt:

- Megtiltom! értetted? megtiltom!

Erre én fölberzentem:

- Megtiltja? Micsoda jogon?

- Apai, családfői jogomnál fogva...

A te utolsó leveled, kedves Vallongue, éppen a felsőbbség elvéről és általános hanyatlásáról szólt. Visszaemlékeztem néhány igen hangzatos ékes mondatodra és úgy tálaltam fel őket a tábornoknak, mint a saját termésemet. Mikor elmondtam neki, hogy a család utána kocog az államnak, s minekutána monarkikus volt, mint ő, azután pedig monarkikus-szabadelvű, most vele együtt demokratizálódik: nem, el sem tudod képzelni az én hirneves atyámnak az elszörnyedését és megdöbbenését, melynek mása a Jean mester bus ábrázatán is mutatkozott.

A veleje az egésznek az, hogy a tábornok még folyvást arra a mi szép szomszédasszonyunkra gondol és csakugy öli a méreg a talapzatán, mihelyt engem keresztül lát menni a hidon, mert meg van róla győződve, hogy Uzelles körül ólálkodom...

Szavamra mondom, a szakításunk óta sohasem találkoztam F.-nével, s csak ma reggel jöttünk össze véletlenül egy corbeili ékszeresnél. Egy kicsit lesoványodottnak látszott, de folyvást ugyanazt a lankatag kecsességet láttam rajta, meg egy kis sápadtságot, amelyet azonban a találkozásunk miatt való meghökkenésnek tulajdonítok.

Egyetlen szó se, alig egy tekintet is - ennyi volt az egész. Sőt biztosan mondhatom, hogy ennyi lesz is az egész, mert ha azzal vádolnak, hogy megint Uzelles felé járogatok, ennek az az oka, hogy a kis Sautecoeurnémmel való találkáink csaknem mindig az erdőnek abban a részében esnek meg, amely a Fénigan-parkot övezi.

Mondottam már neked, hogy mennyire vigyáznak a kedves kicsikére, s hogy ő milyen szörnyen fél az indiántól, aki miatt még most is csak az előzményeknél vagyunk. Nyilván ez az oka, hogy a szeszélyem komolylyá kezd lenni, és hogy soha egyetlen asszony, akár előkelő, akár polgár-asszony, sem izgatott fel annyira, mint ez a zamatos kis vérbélű barack.

Szép-e? éppen csak hogy csinos. Nagy szája, kicsi montmartrei orra, nagy katulyával járó masamód-leány csámpás eleganciája. F.-né asszony, mikor belépett abba az ékszeres boltba, ahol egy aranyláncot nézegettünk, az egész megvetését ontotta rám egyetlen tekintettel, amely ezt jelentette:

- Hát ennyire jutott?... Gratulálok.

Sajnos, nekem is csak egy néma tekintet volt a feleletem, s az nem adhatott elegendő magyarázatot.

Lásd, Wilkie, bár nagyon fiatal vagyok még, jóformán már befejeztem az asszonyi vizsgálódásaimat, kivált ami a francia asszonyt illeti. Először is hol van a francia asszony? Melyik a tipusa? Vajjon az a csapongó, fagyosan ledér-e, amelyet a tizenharmadik század apró regényei festenek? Sivitott, lihegett-e valaha úgy, mint a romantikus ifju Franciaország Malvinái? Vagy talán a parnasszusi poéták merengői közt találjuk-e meg, vagy a naturalizmus ösztönsarkallta asszonyai, vagy a dekadensek misztikus idegesei között? Lehet, hogy volt ő minden, vagy legalább annak képzelte magát, s csak afféle öltöztető bábja volt a regényíróknak, amely ellenkezés nélkül, készségesen próbált föl mindenféle divatot, a legvadabbat is; de én azt gyanítom, hogy alapjában csak ál-szenvedélyeskedő volt; meggyőződés nélkül ledér, és csaknem mindig: anya, a mama. Három év óta, hogy az asszonyok karjai közt hányódom, ezzel a fajttal találkoztam leggyakrabban. A korom az oka ennek, fogod talán mondani. Pedig lám, itt most fiatal lányokhoz, vagy menyecskékhez járok, méroigisi szomszédjainkhoz, akikben jól tudom, hogy minden csak cikornya, csapongás, vagy divat - csak az anyaság gyöngéd, oltalmazó ösztöne nem. A Sautecoeurné, az egészen más; csupa tűz az egész kis teremtés, a piszéje csupa hóbort és sóvárgás - nem a grófné arisztokratikus szépsége, sem a Dollinger Rebekka vörös-zsidó tipusa, de bizonyos vagyok benne, hogy olyas valami vonz hozzá, aminek a mivoltát nem ismerem.

Holnap majd megmondom, kedves barátom s addig nyitva is tartom a naplót, - hogy nem tévedtem-e a diagnózisban.

Miért holnap? Mert nagy furfanggal sikerült biztosítanom ma estére a magunk számára egy zavartalan légyottot, igazi földél alatt, nem pedig egy kifeszített ingatag napernyő mögött. Rábészéltem ugyanis az erdőmestert, hogy nagy hajszát tartson az éjjel a vadorzók ellen, akiknek a vakmerősége már türehetetlen kezd lenni. Az indián tehát ma este a Fácánosból a Kis és Nagy Sénart egész személyzetével cserkészni indul s csak reggel hat órára tér vissza a Remetelakba. Képzelheted, hogy élni fogunk-e az alkalommal.

Ide mellékelem azt a vázlatot, amelyet az én kétes becsü ábrázatomról Borski lovag, az ötvenedik dragonyos-ezredbeli bankóhamisító készített. Amint láthatod, a hasonlatosság máris megvan; csak hogy az alanyiságnak annál a törvényénél fogva, amely az én pohos szabómat arra készíti, hogy minden zsörtölődésem ellenére is pötyögősre szabja a mellényemet: ez a szenvedélyes Borski az én szemembe a saját szeme frenetikus tüzét tette bele s az arcom kifejezése ennél fogva egészen más lett.

Láttam azt a szerencsétlen fiút a főhadiszállás udvarán akkor reggel, amikor a kényszer-munkára ítélet után el kellett léptetnie a sorfal előtt. A rangfosztásnak az a borus, színpadias jelenete az esőtől terhes ég alatt, a feketés falak, átázott emberek és lovak négyyszögében, nem igen látszott reá hatással lenni. Amikor a vállára dobott, visszájára fordított kabáttal, emelt fővel haladt el mellettem, meglepett a tekintetének az a messze révedező, végtelenbe kalandozó kifejezése. Érezni lehetett, hogy ez az ember ezer meg ezer mértföldnyire van minden fegyháztól s elragadtatással mosolyog rá arra a nőre, aki miatt bünbe esett. A szenvedélynek ezt a lángját rajzolta ő az én szemembe, helytelenül.

Oh, nem, nincs láng a mi nemzedékünknek a szemében, ugy-e bár, Vallongue? Épp oly kevésbé lángolunk mi a szerelemért, mint a hazáért. Ki az oka? Te, filozófus barátom, aki elmélkedel, magolsz, falod a bötüt, te a német metafizika kódébe vesztetted bele - úgy véled - a melegségedet, a tüzedet; a könyveket vádolod, hogy nagyonis korán világosítottak föl és száritottak ki. De hát mibennünk, a vásott nebulókban, akik nem olvasunk, mibennünk meg kellett volna maradnia a hit őszinteségének - s épp az ellenkező áll. Azokat a vaskos könyveket, amelyek téged kiábrándítottak, nyilván nem kell kinyitni, hogy megismerkedjünk velök; a kétségbeejtő eszmék, amik ugyszólván a csirájokban vannak bennök, kihajtottak és szétszóródtak, s mi együtt leheljük be őket a levegővel, az étellel, beszívjuk őket valamennyi pórusunkon. Egyetlen egyszer sem idézted nekem a filozófiád valamelyik szép és elbusító axiómáját, hogy így ne szóltam volna magamban: Hiszen én ezt ismerem!... Egyike ez azoknak a megmagyarázhatatlan tüneteknek, amelyek a sivatagnak egyik végéről a másikra viszik el egy nap alatt valamely nagy eseménynek a hírét, anélkül, hogy az elterjedésnek ez a módja meg volna magyarázható. Ezért van az, hogy mi, legujabb nemzedékbeliek, akár tudatlanok legyünk, mint én, akár tudósok, mint te, mindnyájan az unalom és a kimerültség martalékai vagyunk, legyőzöttek a csata előtt, csupa anarkista lélek, amely hiján volt a gesztus bátorságának.

Charlexis.

XVI. *Az erdőben.*

Az öreg Mérivet, partra szállva Marseilleben, ahol az ügyei végleges elintézése végett még egy-két napig kellett időznie, nagyon meg volt lepve, midőn Richard azt az elhatározását tudatta vele, hogy magára hagyja és tovább utazik Páris felé.

- De hát miért? kérdezte a kis Napóleon, amint szeszélyes utitársát a hajótól a vasúthoz kísérte. - Ön keddre vagy szerdára jelentette be a hazaérkezésünket - mit nyer ezzel az egy nappal? Nem lesz kocsija... Nem fogja várni senki.

- Éppen azt akarom! mondá Richard, elvörösödve ettől az önkéntelen vallomástól.

Mérivet megijedt s olyan heves taglejtést tett, amelyre hátra fordult volna az egész Boulevard des Italiens, de amely itt, a Canebières zajos utvonalaán, annyi más heves taglejtés közt egészen észrevétlen maradt.

- Oh boldogtalan, hát mégis ennyire van!... Alattomban akar hazatérni, hogy meglepje a feleségét?... Oh, milyen együgyű is voltam, mikor azt hittem, hogy végre már meggyógyult. Igazán mondom, megérdemli, hogy mikor hazatér...

De Richard izgatottságának a láttára nem volt bátorsága befejeznie a mondatát:

- No hát, jó, utat, vén golyhó... És mivel előbb fogja látni az édesanyját meg a feleségét mint én, ölelje meg őket az öreg barátjok helyett is.

Nem csupán a féltékenység készítette Richardot arra, hogy huszonnégy órával korábban térjen haza. Minél előbb a szívére akarta ölelni Lydiét, de ezt nem merte Mérivetnek megmondani, nem merte neki megvallani, hogy, miután egy évnél tovább szenvedte el a nejétől való távollétet, most szinte elviselhetetlennek tetszett neki, hogy még egy napig legyen tőle távol.

Reggel érkezett Villeneuve-Saint-Georgesba, ahol egy rozoga, önkéntes omnibusz, amelynek kék-zubbonyos kocsisa egy sánta gebét csapkodott, vállalkozott arra, hogy őt podgyászostul együtt hazaviszi Uzellesbe. Lassan baktattak, csöndes kocogással, s mivel az ócska hombárnak a börteteje és oldala csak úgy égette az embert, s bántó pipa- és ételszagot árasztott, Richard kiült a bakra a kocsis mellé, akit egy pohár bor, amelyet a chateau-frayéi fordulónál megivott, beszédessé tett.

Kiszolgált vadász-trombitás volt, még abból az időből, amikor Alcantara herceg volt a parancsnok... Mulatós ember volt a herceg, s ahol egy fehérszemélyt talált, azt bántatlan nem hagyta. Nem is csoda, hogy belesorvadt a háta gerince. Hanem úgy látszik, hogy a fia, a kis Sárlexi, éppen úgy szeret mulatni. Tavaly is valami idevaló birtokosnak a feleségét szöktette meg; a remete-lakbéli legutolsó lakzin nem is beszéltek egyébről; talán a tisztelt ur is hallott felőle?

Richard tagadóan intett s nem szólt többé az egész uton egy szót sem. A kocsis, miután hasztalan kísérleteket tett a társalgásra s hallotta, hogy az utasa halkán dudol a foga közt, azt gondolta, hogy zenekedvelővel van dolga, s elővéve az ülése alól egy össze-vissza horpadt trombitát, fujni kezdte rajta az ezrede összes kürt-jeleit. Richard csakhamar belefáradt ezekbe a recsegő hangokba melyek majdnem beszakították a füledobját; és amint haza felé közelednek, az országuton elébejövő emberek, akik ismerték, csodálkozva néztek föl rá, hogy ilyen alkalmatosságon kocsikázik... Draveil után leszállott tehát az omnibuszról s neki indult az erdőnek, míg a kocsis vigan trombitálgatva, döcögött tovább az országuton.

Az, amit ettől az embertől hallott, csak még inkább felcsigázta bős kíváncsiságát, hogy váratlan órában és uton érkezzék haza.

- Vajjon mit csinál most? Gondol-e rám?

Ennek az ütemét verték ki gyors és majdnem nesztelen lépte az öreg-tölgy felé vezető keskeny ösvény ruganyos moh-szőnyegén. Déli harangszó hallatszott a kis kápolnából, amelynek a csengését megismerte a rekkenő hőségtől rezgő levegőben. Hallgatta azt az ismerős harangszót, amidőn egyszerre galyropogást hallott a közelben, mintha gyorsan futna tova valaki; ugyanakkor egy zuhanást is hallott, s látott is egy ásót, amely oda volt dobva egy hatalmas hangyabolyra; ott szokták szedni a hangyatojást a fácánok számára. Nyilván valami tolvaj járt itt, akit az ő jövele elriasztott.

Richard, ügyet sem vetve tovább erre, folytatta útját, önkéntelenül is egyre gyorsabbodó léptekkel, amint a hajlékához közelebb ért; s csakhamar kiért az öreg-tölgy kerek tisztására, amelyre sugár-küllők irányában több fasor torkollott, a többi között az is, amelynek a végében az ő parkjának a kapuja látszott.

Messziről azt a rácsos kaput, amely mindig zárva szokott lenni, most nyitottnak látta s meglepte a körülte mutatkozó járás-kelés. Emberek jöttek ki szaladva a kapun s fordultak be jobbra az erdőbe, ahol egész gyülekezet látszott sötét és nyüzsgő foltként a verőfényes tisztáson.

Richard arrafelé indult; nagyon kíváncsivá tette annak a sokaságnak a kísérteties zajtalansága. Ott volt az egész környék, Soisy, Draveil, erdőörök, zsandárok. Mi történhetett ott? Bizonyosan valami borus eset, mert épp most érkezett elő nagy döcögve, a szenes szekerek kerék-vágásaiban, a Foucart nehéz halottas targoncája.

- Ihol jön Fénigan ur, mondá.

A sokaság azonnal tisztelettel huzódott félre s egy külön álló csoportban látni lehetett Delcrous bírót a tollnokával, a soisyi meg a draveili orvost, akik halkán beszélgettek Alexandre ural egy mozdulatlan alak előtt, mely elnyújtózva hevert a füben s amelynek csak vadászharisnyás lábszárait lehetett látni, mert a test többi részét eltakarta egy kifeszített sárga napernyő.

- Ah, kedves Fénigan, rettenetes dolog ez! mormolá a bíró hideg, hivatalos hangon, mialatt kezét nyújtott Richardnak, legkévésebbé sem csodálkozva azon, hogy őt itt látja.

A többiek szomoru arccal köszöntötték az ujonnan érkezettet, de egyik sem világosította fel arról, hogy mi történt.

- De hát mi ez? mi történt? - kérde Richard, kiben hirtelen olyan gyanu támadt föl, amelytől szintelen lett az ajka és csillogó a szeme.

Delcrous meglepetten nézett rá.

- Hát nem tudja? Halva találták az olműtzi herceget. Ugy látszik, már két-három nap óta halott, s most tettük vissza arra a helyre és abba a helyzetbe, ahol és amelyben Alexandre ma reggel találta.

A bíró fölszólítására a tollnok halk hangon felolvasta Richardnak azt, amit a volt urasági szolga elbeszélése nyomán épp most foglalt írásba.

A herceg, aki pénteken este az ebédje után eltávozott a kastélyból, hétfőn reggelig nem tért haza. De ez a körülmény a kastélyban senkit sem aggasztott, kivált az első két napon, mert a fiatal hercegnek szokása volt az ilyenféle kimaradás. Csak vasárnap délután kezdtek nyugtalankodni, amikor nem jelent meg a tizenkilencedik születésnapjára rendezett ebéden, amelyre az egész szomszédság hivatalos volt. De, hogy a hercegnét meg ne ijessék, a szalon

késő éjszakáig kivilágítva maradt és a fiatalság eltáncolta az erre az alkalomra betanult menüettet.

Hétfőn korán reggel a tábornok, aki egész éjjel be nem hunyta a szemét, magához hívatta Alexandre urat s közölte vele titkos aggodalmát. Alexandre ur elmosolyodott, amint a legelső szavakat meghallotta.

- De kegyelmes uram, hiszen én tegnap is láttam Charlexis herceget, meg tegnapelőtt is...

- Hol? hol? kérde megörülve az aggódó apa.

- Az erdőben, még pedig folyvást ugyanazon az egy helyen... az öreg-tölgy tájékán, ahova egy hónap óta minden délután kijár a fiatal herceg s a fűben heverészve, egy nagy napernyő alatt vár.. hogy kit?... arra én magam sohasem voltam kíváncsi, de ha a kegyelmes ur kívánja...

- Legkevesebbé sem. Csak azt csodálom, hogyha a hadműveleteinek a színtere olyan közel van, miért nem jön haza, hogy az anyját megnyugtassa. Ha ma is ott látnád, felhatalmazlak, hogy zavard meg a légyott inkognitóját és mondd meg ezt neki az én nevemben.

Alexandre ur megigérte, hogy úgy fog cselekedni, és be sem várva a délutánt, mindjárt most, amint haza felé ballagott Uzellesbe, azt gondolta magában, hogy a Fénigan-park felé kerül. A rácsos kapu közelében aztán, mintha valami sejtelem szállta volna meg, lehajolt s a fák aljának messzeségét kémlelte abban az irányban, amerre a herceg rendszeren tartózkodni szokott.

Különös! alig volt még nyolc óra s a nagy nyitott napernyő máris ott volt a harmatos fűben. És alatta feküdt a szerelmes ifju is, nyilván mély álomba merülve, mert Alexandre ur kétszeri kiáltásra sem kapott tőle választ. Ekkor...

A jegyzőkönyv itt félbeszakadt s a tollnok most Alexandre felé fordult, aki folytatta:

- Ekkor, tisztelt uraim, oda mentem, félretoltam a napernyőt és valami olyan retteneteset láttam, hogy örült kiabálással futottam el. A Fénigan ur kertészei meghallották a kiáltásaimat, az emberek mindenfelől ide szaladtak, de ameddig a törvénytevő urak Corbeilből meg nem érkeztek, senkit sem bocsátottam közel a holttesthez s nem engedtem, hogy bármihez is hozzányuljanak.

Helyeslő moraj volt a felelet ezekre a szavakra.

- Bizonyos volt, hogy meghalt? kérde Richard leirhatatlan izgatottsággal, amelyből még sokkal nagyobb megkönnyebbültség, semmint ijedelem volt kiérezhető.

A bíró meg a tollnoka fanyar mosolyt váltottak egymással.

- Ahhoz nem férhetett kétség... nézze meg maga, mondá a bíró, rámutatva arra, ami egykor az olmutzi herceg, az asszonycsábító, az ellenállhatatlan hódító volt, s most ezzé a kimondhatatlan, iszonytató éktelenséggé lett: rosszul lekoppasztott halálfejjé, amely itt-ott már csontvázzá aszott, egy-egy kifehérlő, letisztított csontrészzel, amely úgy fénylett, mint az elefántcsont, amíg más helyeken véres cafatokban csüngött az összerongyolt hus. A kásás szemgödrökben és szájnyílásban, az orrlyukakban és a fülekben, a megmaradt izmoktól még félretorzított állkapcsa körül, megszámlálhatatlan sokaságu vörös hangya, féreg, csótány nyüzsgött.

Ez volt az, amit annyi asszony szeretett, cirógatott, s ami annyi férfit tett örültté a féltékenységtől.

A kíváncsi sokaság, amely a zsandároktól bár hátraszorítva, mégis utána nyomakodott Richardnak a tetem felé, most rémülettel és borzadással riadt hátra. Azok, akik látták, a szájalom felkiáltásaival, képes népies kifejezésekkel magyarázták meg a dolgot a hátullevőknek... «olyan a feje, akár egy tök-kolop.»... S mint ahogy a sötét drámák körül mindig megesik, egy-két elfojtott kacaj hallatszott.

Egyszerre csak újra csönd lett, a gyülekezetek mély, izgalmas csöndje, amelyet itt a nap-sugarakban táncoló szunyogok döngése, a fűben nyüzsgő rovarok neszelése vett körül.

A bíró intésére előállott a halottvivő targonca a fák lenyúló ágait surolva, s két erdőőr föltette rá a holttestet, amelynek az arcára az emberek csupa gyöngédségből kendőt terítettek. Ez a pár lépés elég volt ahhoz, hogy a két ember kék kabátja féreggel és vérrel legyen telemocskolva.

- Hová viteti? kérdé Delcroustól Richard, erőltetetten bus hangon.

- Grosbourgba, de kerülő uton, hogy tulságosan meg ne lepjük a szüléket, akiket különben Alexandre már előre fog értesíteni. Az Alcantara hercegeknek itt a birtokon családi sirboltjuk van s a temetés azonnal meg is fog történni. Ami a törvényszéki boncolást illeti, azt hiszem, hogy ez a mögöttünk lépkedő két cilinderes Eskuláp egymaga úgy sem végezhetné el a dolgot. Ez a péppé rohadt fej zavarba ejti őket. Lehetőnek tartják, hogy a fiatal herceget ott a napernyő alatt hirtelen gutaütés érte, oly baleset, amely ebben a családban éppen nem ritkaság. Én is körülbelül az ő nézetükön vagyok, mert különben gyilkosságot kellene föltetni, még pedig olyanformán, hogy a gyilkos a halottat visszafektette oda a szokott helyére és szokott napernyője alá, ami nagyon is agyafurt vadságra mutatna; de miért is tette volna?

Beszélgetve haladtak a bus targonca után, melyet Alexandre meg a zsandárok kísértek, a sorok mentén tovanyuló köves uton. A sokaság lassan, apró, csacsogó csoportokba verődött és szerteoszlott az erdő különféle ösvényein, midőn egyszerre csak Richard, tulharsogva a léptek zaját, a kerekek nyikorgását, indulatosan rákiáltott Foucart szekeresre, aki kantárjánál vezette a lovát s úgy tett, mintha be akarna fordulni a parkba.

- Hé, hallja, hova megy?

Az embernek arra a feleletére, hogy, ha a birtokon keresztülvágnak, félórát nyerne, amint-hogy Alexandre ur különben is meghagyta, Richard dühösen kiáltott föl:

- Soha! Semmi szín alatt sem engedem meg... Mit parancsolgat itt az a hitvány lakáj?

Delcrous összerázkódott a hangnak és a taglejtésnek ettől az idegességétől, amely nyomban száz meg száz gondolatot, majdnem gyanut keltett benne, amit azonban tüstént ezzel az egyszerű okoskodással vetett el:

- Igaz, a felesége egykori szeretője... de az már régen volt s a házastársak ki is békültek... Eh, a vizsgálóbírák mindenütt gyilkosokat látnak. Az első ilyen esetben jó lesz, ha tartózkodom ettől a nevetségességtől...

Most a rácsos-kapu elé értek. Delcrous hátrafordult, hogy egy-két utasítást adjon a tollnokának, köszönt az orvosoknak s karját a Richard karjába öltve, jókedvűen fordult be vele a parkba.

- Keressük fel most a hölgyeket. Megigértem volt nekik, hogy értesíteni fogom őket, mihelyt a dolgomat elvégeztem... De ni, ők azt mondták nekem, hogy csak holnapra várják önt.

- Igaz, de az az ötletem támadt, hogy egy nappal előbb érkezem haza s az erdei uton jövök, hogy meglepjem őket. De lám, engem ért a meglepetés, még pedig rettenetes.

A hang őszinte volt, s őszinte volt a sirokkótól megbarnult nyílt, férfias arc dualtsága is.

A bíró haragudott magára azért a gyanuért, amely egy pillanatra föltámadt volt benne, és amilyen vidám volt a lelke, kevés hiba volt, hogy bocsánatot nem kért s hangosan nem vádolta magát érte.

- Az igaz, kedves barátom, hogy szörnyű egy eset. De, megvallom, hogy én viszont olyan boldog vagyok, hogy szinte nehezen... Hiszen ön is tudja már, hogy az unokatestvére iránt

milyen szándékkal vagyok, nemde? Nos hát, Elise kedvező választ irt az ön kedves anyjának, aki azonban a levélből csak néhány szót mondhatott nekem abban a nagy zürzavarban, amelyet ez a szomorú eset a házban okozott... Ah, de itt jönnek a hölgyek.

E pillanatban tűnt fel a fásor távolában Féniganné meg Lydie. Ma reggel véletlenül igen korán voltak lenni mindketten a kertben, rózsát szedni, midőn a kertésznő lelkendezve jött oda hozzájuk s mondta el nekik, hogy Alexandre mit talált ottkünn a tisztáson.

Az elefántcsontnyelű olló, amely Lydienek a kezében volt, zavartalanul folytatta munkáját - Féniganné észrevette ezt - a legcsekélyebb félbeszakítás, egyetlen rázkódás nélkül.

Csupán annyit mondott halk hangon:

- Milyen szerencse, hogy Richard még nincs itthon...

Magában pedig hozzátette:

- Annyiszor fenyegette halállal a herceget, hogy bizonyosan őt vádolták volna a megölésével... Még magam is azt hittem volna...

Ez a gondolat nem is hagyta el többé, s amikor Delcrous, akit Corbeilből sietve hívtak elő, betért egy pillanatra a kastélyba s ő hallgatta, amint a bíró a tollnokával a baleset valószínű okait találgatta: szinte örült annak, hogy a férje nincs itthon. De valami titokzatos ösztön nem engedte, hogy örüljön. Képzeltetni hát, hogy mennyire megrémült, amikor délben a Richard uti podgyászát meglátta a pavillon előtt.

- A villeneuvei omnibusz hozta, mondotta a kertésznő. - A nagyságos ur az erdőn jön keresztül.

Lydie azt hitte, hogy mindjárt meghal, amint meglepte ez a gondolat:

- Ő ölte meg Charleyt...

S nyomban feltűnt előtte a véres dráma: férje, aki egy nappal korábban érkezik haza, hogy őt meglepje, a herceg, aki a városkapu közelében ólálkodik, a két férfi összetalálkozása, egy heves dühroham, és a gyilkosság... Egyes részletek megmagyarázatlanok maradtak ugyan, de azon ő nagy meglepettségében és csodálatában fenn nem akadt; mert csodálta a férjét, azt a félénket és gyöngét, azt a gyermek-embert, akit csak sirásra és kesergésre hitt képesnek, hogy meg merte ezt tenni! Milyen szerelmesnek és féltékenynek kell lennie!

És nagy aggodásában szinte új gyöngédség, hála és kéjes szerelmi láz fogta el, amely még csak erősödött, mikor Richard megjelent előtte ott a fásor fordulóján, megbámulva, megsoványodva az afrikai levegőtől, örömtől csillogó szemmel és egész valójában valami olyan férfiassággal, elszántsággal, amit ő eddigéle még nem ismert benne.

Az anya, Lydienek a karjára támaszkodva, kinek siető lépteit lassította, messziről elibe kiáltott a fiának, türelmetlenségében csak úgy dobálva a szavakat:

- Micsoda dolog már ez, nem is értesíteni bennünket?... Tudod-e, hogy nagyon megijedtünk, mikor megláttuk a holmidat - nélküled... kívált, hogy ez a rettentő eset történt...

- Igaz, édeseim, nagyon rosszul választottam meg a napomat...

Félbeszakította szavait, hogy nyakába boruljon az édesanyjának és a keblére kapja Lydiet, akinek finom arcát egy nagy rózsaszínű csuklya alatt kellett megkeresnie. Olyan fagyosnak és reszketőnek érezte, hogy hangos megjegyzést tett rá.

Lydie nem felelt, és Féniganné, megértve, hogy egyedül kívánnak lenni, előre ment Delcroussal.

Richard, örömtől mámorosan, szorongatta neje karját a karjában, mint a koldus a kenyerét, a vizbehaló a mentőszálát; minden lépten megállott, hogy mélyen, kérdően nézzen a szemébe.

- Miért reszketsz? miért olyan fagyos a kezed, az arcod?... a váratlan hazajövetelem meglephetett, de az az izgalom most már elmúlt... Nem inkább a borzalom, a megdöbbenés ez, amit az a haláleset okozott?

- Oh nem, viszonzá Lydie olyan őszinteséggel, amelyben nem lehetett kételkednie.

De Richard nem tágitott.

- Meg kellene mondanod, lásd, ha úgy volna is; most már mindent hallhatok.

- Tudod, hogy rám nézve régen meg volt hallva... nem Richard, nem az volt az oka...

- Hát mi?... nem örülsz, hogy láthatsz? Hiszen a leveleid olyan gyöngédek voltak.

- Én gyöngédebb vagyok mint ők, drágám, és úgy örülök, hogy itt vagy mellettem. Oh nagyon... nagyon örülök, esküszöm!

És egyre jobban reszketve simult hozzá egész valójával, néma ajkkal, amely valami közléstől vagy kérdéstől rezgeti, de amelyet nem mert kimondani. És Richard tűnődött, töprenkedett, mialatt azokról a közönyös dolgokról beszélt vele, amelyek az egymástól régóta elválasztott sziveket legelőször fűzik egybe.

Jóságos nagy szemeiben olykor villámok cikáztak, amelyek igen kevésbé illettek össze a beszélgetés közönséges voltával. Azt gondolta magában: ki tudja, hogy az ő távollétében ez a szegény asszony, attól a nyomorulttól fenyegetve, üldözőbe véve, nem vetemedett-e, mint Quiberonban, valami kétségbeesett tetre, csakhogy ezuttal nem önmaga ellen?...

Hasztalan iparkodott elüzni magától ezt a vészes gondolatot; az lidércnyomásként maradt meg benne; s lassankint ő is olyan aggódó és félénk tekintettel nézett Lydiere, mint az őreá.

Delcrous bíró, aki Fénigannéval karonfogva haladt előttük, a boldogság gyönyörében uszott, amidőn azt hallotta, hogy Elise hajlandó hozzájönni. Már is a menyekző előestéjén képzelte magát, s arról beszélt, hogy tulad a macskáin, a papagályán, egész agglegényi családján, és tanácsot kért Fénigannétól, hogy milyen lakást béreljen, kiket kérjen föl tanuknak...

- Ha ez a gyászos eset nem történik, fölkerhettem volna az én igen tisztelt barátomat, az alcantarai herceget...

A Féniganné összevont szemöldöke arra figyelmeztette, hogy ne folytassa ezt a veszedelmes tárgyat.

- Ne felejtse, bíró ur, hogy Grosbourg és Uzelles közt semmi érintkezés sem lehetséges. Isten a tanum rá, hogy a szörnyű csapás után, amely őket érte, nem neheztelek már rájuk, de mi olyan boldogtalanok voltunk a miatt a család miatt...

- Igaz, mondá Delcrous, a mély meggyőződés hangján, - bocsásson meg az ügyetlenségemért; lássa, ez a nagy boldogság...

A rideg szemöldökök most sem simultak ki. A boldogság szót Féniganné illetlennek találta ebben a pillanatban, amint arra a másik anyára gondolt, akinek most viszik haza a fiát azon a nehéz halottas szekéren.

Szerencsére a beszélgetést félbeszakította az a hír, hogy a vizsgálóbíró urat Grosbourgba kéretik; Alexandre érte jött a *tilbury*-n, s ott várakozott rá a kapu előtt. Lydienek az izgatottsága szemmel láthatóan nőtt e hír hallatára, és mialatt a bíró bocsánatot kért a háziasszonytól, Richard azon tűnődött, hogy Lydie nem ájul-e el mindjárt a karjában.

Delcrous, alig hogy Alexandre mellett helyet foglalt az ülésen, újra átengedte magát a titokzatos dráma iránt való érdeklődésnek, amelyet földeríteni volt hivatva, és tudakozódott a kastélybeliek lelkiállapota felől.

- Ugy hiszem, a hercegné még nem gyanít semmit, mondá tartózkodó hangon az öreg szolga.
- Ami a tábornokot illeti, az nagy lelki erővel fogadta ezt az újabb csapást; a holttestet letétette velünk egy Fantome nevű kis melléképületbe, amelyhez el lehet jutni anélkül, hogy a kastély udvarán kellene keresztül menni...

- Hát a környéken mit szólnak, Alexandre ur? Mit gondolnak? Megegyezik-e az orvosok véleménye a közvéleménnyel?

Alexandre bizonytalan értelmű taglejtéssel felelt:

- Hogy mit mondanak a falusiak, vizsgálóbíró ur, azt csak meg lehetne tudni, ha utána járna az ember. De hogy mit gondolnak, az más kérdés.

- Hát ön, Alexandre ur?

- Oh, én...

Hogy ne kelljen felelni, úgy tett, mintha a lóval bajlódna, amely megijedt valamitől... Most a hid jegenyefáihoz értek. Sipító hangok hallatszottak föl a mosóasszonyok hajójából, akiknek a kitergetett ruhája köteleken lengedezett a parton a folyó szélében.

- Ha a bíró ur tollnoka följegyezhetné volna azt, amit itt reggel óta beszélnek, mondá Alexandre, fölegyenésítve nyurga termetét, hogy messziről is láthassák őt a vizsgálóbíróval együtt ülni a hercegi kocsiban, - akkor talán tudhatná, hogy a falusiak mit beszélnek, de különben...

S lapos ajkainak légmentes visszacsukódásáról a bíró megértette, hogy semmit sem fog kihuzni ebből a parasztba oltott furfangos inasból, akinek az apró szemei pedig igen jól értesülteknek látszottak; nem is törődött tovább vele, mert meg volt róla győződve, hogy ugyanennek az Alexandrenak, aki most olyan tartózkodó és zárkózott, az ő corbeili bírói szobájában majd fecsegésre nyílik a szája, mihelyt az igazságszolgáltatás, a falusiaknak ez a mumusa, intéz hozzá kérdést.

A grosbourgi kastély egyik kis kapuja előtt szállva le, Delcrous csakhamar a terrásson volt, ahol a hercegné, kalapban, sétára készen, élénken vitatkozott a férjével meg Jean mesterrel, akik a tennis-tért kerítő troénákhoz háttal ültek egy padon.

A tábornok fölemelte a fejét, amint őt meglátta s messziről kiáltott elibe, mialatt a professzor szemei ijedelmesen repestek a pápaszeme mögött:

- Jöjjön, kérem, jöjjön a segítségemre... segítsen megnyugtatni ezt a szegény hercegnét, aki azt hiszi, hogy titkolunk előtte valamit!

Delcrous a körülményekhez alkalmazott hangon viszonzá:

- Hát még most sem kaptak hírt, tábornok ur?

- Nem. Épp azért kérttem önt ide, mert megvallom, nagyon nyugtalan vagyok.

- Annyi bizonyos... mondá a bíró, zavarodottan simogatva a barkóját.

A hercegné, aki napernyőjének a végével lázasan kavarta a porondot, gyanakvó szemmel pillantott a három férfira. Ólmos arca, feketébe átment sárgás színe két nap alatt vén asszonynyá tette. Érezte, hogy ezek az emberek egyesülve vannak ellene a hazugságban s nem fogják neki megmondani azt, amit kitalálni nem mer...

A professzorhoz fordult tehát, mint a legfélénkebbhez:

- Jean mester, adja elő nekem a Fantome kulcsát, értette?

- Oh, igenis, hercegné... de, nem tudom... dadogta a boldogtalan. - Maga a fiatal herceg zárta be... a tennis-labdák miatt, hogy el ne veszzenek... és a kulcs bizonyosan a zsebében maradt.

- Hát csak keresse tovább. Okvetetlenül szükségem lesz rá még ma! mondá a hercegné.

Mialatt eltávolodott, a tábornok hangosan, hogy ő is hallhassa, azt mondta:

- Oh, ez az asszonyi képzelődés!... Nem azt álmodta-e a hercegné, az éjjel, hogy a fiát vízbe fuladva találták abban a régi zenepavilonban, amelyet, nem tudom miért, Fantomenak hívnak, ahol soha egy csöpp víz sem volt?

Intett Delcrous-nak, hogy jöjjön közelebb, és a botjával rámutatott a kicsiny vörös téglalapra, amelyet lombozat takart el:

- Hiszen tudja ön, hogy ott van, s a törvényszéki boncolásnak meg kell történnie. Azt akarom, hogy mihamarabb koporsóban legyen - az anyja megőrülne, ha így látná... Oh, kedves Delcrous, katona életemben sok kegyetlen öldöklést láttam, de mikor azt láttam, amit a fiamból haza hoztak, abból a gyönyörű szőke fiúból, s éppen ezen a helyen, ahol még pár nappal ezelőtt játszott...

Elhallgatott, amint feltűnt előtte a Charley sugárzó látománya, hiszen mindnyájoknak annyira jelenvaló volt még, hogy szinte hallani vélték a nevetését, a kiáltásait amott a pázsiton... *Play!*.. a trónák körül szállongó méhek döngicsélésében.

Hosszas hallgatás után a bíró szólalt meg először, szintén halk hangon:

- Ugy lesz, tábornok ur. Az orvosok estére itt lesznek; de, ha csak a véleményük meg nem változik, én azt hiszem, hogy sürgősen fogják kijelenteni a boncolást, mert, mint én is, úgy vélekednek, hogy a fiatal herceget gutaütés érte.

- Én teljesen ellenkező nézeten vagyok, mondá a herceg, anélkül hogy fakó arcának csak egy izma is megrándult volna. - De mindenek előtt egy kérdést szeretnék önhöz intézni... Hogyan van az, hogy ebben a gyászos ügyben éppen önt bízták meg a tényállás fölvételével?

Delcrous zavarba jött kissé.

- Azért történt, tábornok ur, mert a vizsgálóbíránk betegeskedés miatt szabadságon van, az ügyész pedig nászutra ment...

- Hát ön nem készül nászutra?

- Nászutra, én?... kérde a vizsgálóbíró, akit meglepett az, hogy szándékát már ilyen magas helyen is ismerik.

- Hát nem arról van szó, hogy nőül veszi a Féniganné unokahugát, azt a szép és vagyonos elvált menyecskét?

A padról, amelyen ültek, látni lehetett a szemközt való halmon az uzellesi kastély pavilonját, meg a hosszú gyertyánfasort, amely a főhomlokzathoz vezetett. Bármilyen óvatos és tartózkodó volt is a bíró, nem merte tagadni a reményeit e fák és kövek láttára, amelyek az ábrándjai meghitt tanúi voltak. Megvallotta hát, hogy a részletek nincsenek ugyan még megállapítva, de hogy elvben már el van határozva a házasság.

- Akkor hát, kedves barátom... s a tábornok hangja épp úgy, mint fénytelen szeme, egyszerre csupa tűz és élet lett... mulhatatlanul szükséges, hogy ezt a vizsgálatot átadja valamelyik kartársának, mert az én fiam gyilkosságnak lett az áldozata, s a gyilkos nem más, mint az ön barátja és jövődöbeli rokona, Richard Fénigan.

Delcrous majdnem természetes felháborodással ugrott föl:

- Mit beszél, tábornok ur?

- Semmi olyat, amit be nem bizonyíthatok... Jean mester, kérem, legyen szives elolvasatni a bíró ural..

A professzor ijedős, reszkető ujjai kivették egy kordovánbőr-tárcából, amely az ölében volt, s odaadták Delcrousnak azokat a szegény őrvongó leveleket, amiket Richard a miatt való dühében írt, hogy sohasem talált magával szemközt senkit és amikben minden hangnemben és minden változatban azt ismételte:

«Nem akar megverekedni, nos hát: meg fogom ölni, meg fogom ölni.»

A tábornoknak egy intésére Jean mester az ő beteg, alig hallható hangján hozzátette:

- És Fénigan ur ezeket a fenyegetéseket nemcsak írta, hanem előttem két ízben előszóval is ismételte: hogy meglesi a herceget az erdőben egy keresztuton és szép ábrázatát péppé morzsolja a csizmája sarkával, mint ahogy szétaposta az arcképét is.

- Nos, mit szól hozzá, barátom? kérdé a tábornok.

- Megvallom, viszonzá Delcrous, - hogy eleinte az én gyanum is arra felé irányult. De vannak szembeszökő lehetetlenségek. A férj, az igaz, hogy váratlanul, de csak ma reggel jött haza, s a büntett már néhány napos, mert különben az erdei férgek...

Nem merte befejezni a mondatát az apa előtt, aki a legnagyobb higgadtsággal folytatá:

- A gyilkos talán nem maga végezte gonosztettét... de az, amivel azt a szép arcot, amely őt bántotta, fenyegette, sokkal inkább beteljesült a féltékeny őrvongás értelmében, sem hogy neki köze ne lenne a dologhoz. Higyjen a szavamnak, Delcrous, nem tudom, hogyan történt ez a rettenetes dolog, de ráismerek benne a szenvedély dühöngésére, karmaira... Richard volt, igenis ő volt... És ha ön ki hagyja őt siklani az ujjai közül, ha meg nem markoltatja, még pedig keményen, akkor azzal fogják önt vádolni, hogy a saját családját takargatja, és ezt drágán fizetheti meg.

Delcrous összerendezte.

- Oh, tábornok ur...

- Nagyon egyszerű a dolog. Táviratozzon Versaillesba, hogy küldjenek helyettest.

A bíró, az eshetőségeket mérlegelve, gondolkozott néhány másodpercig, s azután nyomatékos taglejtéssel mondá:

- Tábornok ur, ez lelkiismereti kérdés. Időt kérek estig, hogy határozzak.

XVII. *Kettős félreértés.*

Mialatt a grosbourgi lombok alatt az a tragikus vita folyik, a Szajna tulsó partján, a domboldalon, a Féniganék fáskertjében, a dongóktól körülzajongott mesterséges gyümölcs-tenyészet közepette Richard sétálgat az anyjával, aki megható gyöngédséggel tartja a napernyőjét, gondosan, mintha valami ölbevaló kisdedit óvna, az izmos férfi fölött, aki mellette lépked és beszélget vele.

Lydie a szalonban maradt, hogy a vendégeket fogadja; mert a hétfő az ő vendéglátó napjok, s a mai dráma a rendesnél is több látogatót hoz a házba, akik kíváncsiak a részletekre, de főképp arra, hogy a fiatal asszony milyen arcot és magaviseletet ölt e katasztrófa után.

És Lydie, bármilyen izgatott és bármennyire szeretne is a férje mellett lenni, megértette, hogy a Richard biztosságának, a házuk méltóságának tartozik azzal, hogy szembeszálljon az emberek rosszakaratu tolakodásával. Mi is lesz ez a csekély áldozat ahhoz képest, amit Richard ő érette mert?

S mialatt a kastély kapuján egyre-másra csöngetnek be a vendégek, Féniganné, ki a fáskert mélyéből megismeri a látogatóit, megnevezgeti őket a fiának:

- Ez a Chateau-Frayé *break*-je... ezek a mérogisi zsidó hölgyecskék... Lydie igazán okosan teszi, hogy elfogadja őket, édes fiam... Ha ma kivonná magát a vendéglátás kötelessége alól, isten tudja, hogy ezek az emberek mit nem mondanának és gondolnának.

- Hát ugyan mit gondolhatnának? kérdezi Richard halk hangon.

Hogy teljes magányosságban legyenek, hátra huzódtak az utolsó fasorba, a sokféle színű szegfű és viola bors- és tömjénszagu ágyai közé.

- Lehet azt tudni? viszonozza az anya. - Például, hogy a herceg halála nagy hatással van Lydiere, hogy azért rejtőzik el, nehogy az izgatottságát meglássák rajta... Olyan gonosz a világ!

Richard megkönnyebbülten lélekzik, mintha sokkal rettentőbb föltevésektől tartott volna. Az anya tovább beszél:

- Akármilyen kegyetlen és korai is ez a halál, azt, hogy Lydienek a szeméből csak egyetlen könnycseppet is facsart volna, csak az hiheti, aki nem ismeri az ő büszke jellemét... Először is, ő sohasem szerette azt a Charlexist... kinek a hitványsága és lelketlensége végre is gyűlöletet, bosszuvágyat gerjesztett benne... Emlékszem rá, hogy miket beszélt Quiberonban, a lázában... még halálos fenyegetéseket is hallottam tőle...

- Az istenért... hallgass, suttogja Richard, amint éppen arra jön egy kertészlegény, aki melegágyi ablaktáblákat visz.

Mikor aztán a legény eltávozott, némi zavarodottsággal kérdezi anyjától:

- Tudtad-e te, hogy... az a... eh, hogy Charley egy idő óta itt a park körül ólálkodott?

- Csak ma reggel hallottam: a feleséged sem tudott róla... Legalább nekem azt mondta, és én sohasem kétkedem a szavában; nagyon is jól ismerem most már.

Richard megáll a fasor közepén, s izgatottan kérdezi:

- Ha olyan jól ismered, meg tudnád-e hát mondani, hogy mit jelent az a zavarodottság, az az erőltettség, amit rajta látok, amióta haza jöttem? Érzem, hogy valami vallomás nyomasztja, amelyet nem mer megtenni. Egy pillanatig arra gondoltam, hogy az a borzalmas látomány ott a füben...

- Hiszen mi nem láttunk semmit.

- Igaz, tudom, nem is azt kutatom... Oh, ne félj, nem a korábbi sötét gondolataim zaklatnak; ki vagyok gyógyulva, mindenkorra... De az a Charlexis pokoli, alattomos természet volt, s azon tűnődöm, hogy vajjon feldühödve amiatt, hogy Lydie már nem az övé, nem iparkodott-e azon, hogy valami galád módon visszaerőltesse magához. Tegyük föl, hogy levelek maradtak nála, valami nagyon bizalmas arckép, s hogy ezt csalogatónak, fenyegetésnek használta föl, hogy először is találkozóra készítse...

- Óh istenem, igaz, most jut eszembe...

Fénigannét kettős erős csöngetés szakítja félbe, amely a belső udvarról hallatszik.

- Fogadni mernék, hogy Lydie engem kerestet. A szalon bizonyosan zsufolva van...

Richard mozdulatot tesz, amelyet az anya megért:

- De előbb hadd mondjam el azt a dolgot.. Pénteken elvittem Lydiet a corbeili hetivásárra... Nem volt künn a házból, mióta te elmentél...

Az anya óvatosan mondja el az ékszeres holtban való találkozást, nyomatékkal említi, hogy Lydie milyen sápadt volt, mikor kijött a boltból, amely megdöbbenés azt bizonyítja, hogy a találkozás váratlan volt.

Azután folyvást félve ennek a szegény féltékenynek valami kitörésétől, hozzáteszi:

- Lydie azért hallgatott erről a leveleiben, mert én kértem, hogy ne írja meg. Ne neheztelj rá; én, csakis én vagyok az oka...

De Richard egy pillanatig sem kétkezik anyja igazmondásában, neje becsületességében; csak az a rettentő és egészen más jelenet jut az eszébe, amely ugyanitt játszódott le köztük, alig pár hónappal ezelőtt. Mennyi történt azóta, hogy átváltoztak az érzelmeik!

Ünnepiesen fogta kezébe a drága, öreg anyai kezét, melyre kerti keztyű volt huzva, s forrón szorítja az ajkához:

- Ne félj, drága anyám. Hiszek én most már Lydienek, csak úgy mint neked... de az, amit most mondtál, csak megerősíti az aggodalmamat. Most már tudom... tudom...

- Mit? Mi történt? Mit gondolsz? Igazán megijesztetek.

Ismét csöngetés, s a következő pillanatban cseléd jön elő, aki a nagyasszonyt keresi. Ugy van, amint gondolta: mulhatatlanul szükség van rá a szalonban. És színelte jó kedvvel - mert gyermekeinek az aggodalma őt is kinezni kezdi - veti oda Richardnak, amint elindul:

- Kiküldöm hozzád Lydiet. Vallasd.

Richard, egy téglakoszorú alacsony falra könyökölve, amely elválasztja a fáskertet egy lakásán a Szajna felé nyúló zabföldtől, sokáig gondolkozik, mozdulatlanul... Vallasza Lydiet? Minek? Az ő meggyőződése teljes már... A régi szeretők közt valami sértő, meggyalázó kapcsolat állott fenn. Így magyarázható a park körül való ólálkodás, a corbeili találkozás. Lydie, a nyomorult fickó vakmerősége és férjének legközelebbi hazaérkezése közé szorítva, elszántan jelent meg egy utolsó légyotthon, hogy minden áron visszakapja a zálogot, valami levelet vagy arcképet, amely a galád kezek közt maradt volt.

És ott, a nagyon is aljas föltételek hallatára, a szegény asszony megboszulta és védelmezte magát; és mint egyszer Quiberonban, de biztosabb fegyverrel... Amint azután az ember meghalt s az ő felháborodása lehült, megrémült a saját büntetéstől s azt az emberi vágyat érezte, hogy megvallja tettét, főképp a férjének, aki egyedül tudná menteni, megérteni. Ezért simult úgy hozzá s nézett olyan mélyen a szemébe, mintha azt mondaná:

- Félek, megöl a szégyen... rejts el, ments meg...

Mit tegyen? Hogyan fogadja ezt a reszkető vallomást másképp, mint tárt szívvvel és tárt karokkal? Nem felelős-e ezért ő is? Nem mondta-e neki, és hányszor és micsoda kétségbeesésnek a hangján:

- Amíg az az ember él, mi nem lehetünk boldogak... mindig arra fogok gondolni, hogy az övé voltál, mindig attól fogok félni, hogy még most is az övé vagy!

Rossz néven veheti-e Lydietől, hogy végre megszabadította tőle mind a kettőjüket? És ha ebben a pillanatban tárgultnak érzi a lelkét, érthetetlen vidámságtól dagadozó, ha ez a hullámszó kalásztenger, ha az a folyó-kanyarulat, amely ott lángol a síkság távolában, meg ez az égboltozat, ezek a fák, ez az egész ismerős táj olyan kápráztatóan szépnek tetszik neki, mint még soha: nem annak az érzésnek köszönheti-e ezt, hogy most már csakis ő kívánja, egyedül csak ő bírja azt az imádandó teremtet?

Gyors, halk léptek, egy mousseline-ruha lebbenése... Lydie ott van mellette, pihegve és olyan halványan...

- Delcrous visszajött, mormolja, rá sem nézve Richardra, amint melléje könyököl az alacsony falra. - Ugy látszik, változtak a dolgok... Most már büntetetre gondolnak... új nyomon indulnak...

Oh azok a szegény, elfehérült ajkak, hogy erőlködnek mosolyogni, mialatt beszél... Ha most egyedül volnának a kertben, milyen hamar visszaadná ő a színöket! De a gereblyék valamennyi fasorban csikorogtatják a porondot, a locsolók oda-odakoppannak a kut-kávákhoz...

- Micsoda nyomon?... lehet tudni? kérdezi Richard egykedvű arccal, amelylyel meg akarja nyugtatni.

- Nem; a bíró nem akar mondani semmit. Ott hagytam a szalonban. Kíváncsian veszik körül valamennyien.

- Ej, de mit törődünk mi azzal? mondja Richard, gyöngéd heveséggel.

S megfogva a lenge mousseline alatt az üde, gömbölyű kart, amelyet magához szorít, azt mondja:

- Itt olyan jó...

Körülöttük, amint a nap egyre alább száll, szétárad a sárga, piros, sötét violák tömjén-lehe, a szegfű hevesen illatozik, s az erős szagoknak és színeknek ebben az özönében felhőszámmra kavarognak, mint megannyi kék szikra, a virágok fölött a parányi lepkék, keresve az öntözéstámasztotta hűvösséget.

- Óh, jó! sóhajt föl Lydie, fejét gyermekes kacérsággal, de kinosan elszorult szívvvel hajtva férjének a vállára.

S elcsodálkozva azon, hogy őt a fenyegető veszedelemmel szemben olyan nyugodtnak látja, azt kérdezi magától:

- Mit remél? honnan veszi a bátorságát?... Még ha legalább bizonyosak volnánk abban, hogy nem kell egymást elhagynunk, hogy együtt szenvedhetünk és bűnhődhetünk... Oh, szegény drágám!...

Richard viszont, megszabadulva a Charley halála révén attól a tehertől, amely olyan sokáig nyomasztotta a szívét, gyönyörködik nevének ragyogó szépségében, mint ahogy megrészeget az égbolt és a táj pompájától; de a rajta nyugvó szép szürke szemek aggódó kifejezése bántja, busítja.

- Oh, ne sóhajts így... Szólj, Lydie, mi bajod?... Hiszen csak ketten vagyunk most itt, egyedül, egymás mellett, közel...

- Nem elég egyedül, és nem elég közel ahhoz, amit egymásnak mondanunk kell...

- Hát hol? Mikor akarod? Estére? az éjjel?

- Igen, az éjjel... akkor majd mindent elmondunk egymásnak.

A lehelletők, a kezök keresi, égeti egymást. S Richard szeliden kérdezi:

- Hát nem félsz, hogy olyan gonosz leszek, mint legutóbb, az elutazásom előtt, emlékszel?

- Attól már nem félek, mondja Lydie határozottsággal.

- Miért?

Lydie főlegyenesegett:

- Mert most van közöttünk valami...

Richard úgy tesz, mintha nem értette volna meg, és suttogva kérdezi:

- Mi az?

Remegve néznek egymásra, mintha ugyanaz a láz kapta volna meg, ugyanaz a vágy égetné mind a kettőjüket... Lydie mögött lángba van borulva az ég, mely fénykörrel övezi finom haját; Richardnak a szemét ragyogással szórja tele a haldokló vörös nap... Sohasem találták még egymást ilyen szépnek, sohasem kívánczoltak egymás karjába ilyen forróan... És nem ez a tündöklő apotheózis szellemi át, teszi ujakká és fenségessé őket egymás előtt. Hanem az a *valami*, az a vészes valami, amivel egymást gyanúsítják, ugyanazzal a szánalommal, ugyanazzal a megbocsátással a szivők mélyében.

- Fénigan!... Hahó, Fénigan!

A metsző, gögös hang a fáskertből hallatszott.

- Ez Delcrous, mondá fölrezenve az asszony.

Richard boszusan dörögte a foga közt:

- Mi leli, hogy idáig utánunk tolakszik?

S ösztönszerű és oltalmazó mozdulattal fogta körül Lydiet, mintha azt mondaná:

- Itt vagyok, ne félj semmitől.

Lydie pedig, ilyen nyugodtnak látva őt, azt gondolta magában:

- Milyen bátor! mennyire szeretem!

És Richard viszont őt találta meghatónak, igazi asszonynak, akit ideges félelem zaklat a tett elkövetése után.

- Bocsásson meg, kedves Fénigan, kiáltá Delcrous, amint apró, gyors léptekkel közeledett, - Corbeilben szeretnék lenni, mielőtt a tollnokom hazamegy a hivatalból; nem vitethetne be?

Richard azt felelte: nagyon szívesen. Lydie pedig előreszökött:

- Megmondom Libertnek, hogy fogjon be.

(Ha Delcrous elmegy, akkor már semmitől sem kell tartani.)

Richard nevetve mondá:

- Gyerünk mindnyájan, befogatni.

Mialatt keresztülmentek a kerten, melyen csicsergő fecskék suhantak át a ferde, aranyos napsugarakban, a bíró, Richard mellett haladva, azt sugta a fülébe:

- Ugyan kísérjen el egy kis darabig, hogy ketten lehessünk; kérdezni óhajtanék öntől egyet-mást.

Nyilván Lydie felől akarja kikérdezni; ez az az új nyom, amit Grosbourgból magával hozott... Richardnak össze kellett szednie egész hidegvérűségét és higgadtságát.

- Helyes, hagyta rá ugyanazon a titkolózó hangon.

Mikor Lydie a nyitott hintót előállani látta az udvaron, ahol a vendégek fogatai a paulovnia előtt várakoztak, és Richard felült a vizsgálóbíró mellé: bájos arcát egyszerre elhagyta a szín, amint valami titkos ösztön azt sugta neki, hogy elveszik tőle a férjét, hogy egyhamar nem fogja láthatni.

De lebirta felindulását és mosolyogva mondá:

- Ne legyenek az urak olyan rosszak, vigyenek el engem is... Éppen csak a kalapomat veszem föl...

Richard megértette a bíró karjának a jelentős szorítását.

- Nem érdemes, csak az erdő elejéig megyek.

S előrehajolva hozzá, egy csókvetéssel hozzátevé:

- Eredj be egy kicsit a szalonba, szolgálatot teszel vele a mamának.

A földszint nyitott ablakain asszonyi hangok csicsergése, élénk társalgás csacsogása szállott ki. Lydie, mielőtt bement, megállt fenn a tornácon s nézte, amint a hintó lovai toporzékolva robogtak ki a kapun, s Richard hátrafordult s azt kiáltotta neki:

- A viszontlátásra, mindjárt...

Nem minden szívszakgatás nélkül - egy kicsit talán tulzott kép ez a törvényház megcsontosodott lelkeire alkalmazva - áldozta föl Delcrous Uzellest Grosbourgnak s a szerelmet az előléptetésnek. Amint gyalog jött a Szajna mentén, a hid közepén még egyre habozott, és ha a kis Piroska ott lett volna, semmi kétség, hogy nevetésének a varázslata, jelenlétének a bűvölő ereje legyőzte volna a gyors előléptetés vágyát és a magas pártfogás káprázatát. De így, a saját ösztönére hagyva, a törvényszéki bíró képtelen volt elmenni Uzellesig úgy, hogy utközben arra ne határozza volna el magát, amire a becsvágya meg a szíve ridegsége ösztökélte.

Meg fogja tenni a «bírói kötelességét», és evégből először is bizalmas beszélgetése lesz az ő kedves Fénigan barátjával, mielőtt mint vizsgálóbíró kérdezné ki, hogy így aztán a vádlott vallomásait a jóbarát bizalmas közléseivel vethesse egybe.

Mihelyt tehát kiértek az erdőből s a lovak patkói az országút kemény földjén csattogtak, a bíró megkezdte a vizsgálatát:

Az ő Fénigan barátja gondolhatja, hogy miért nem hozhatták el magukkal a kedves feleségét is; hogyan beszélhetnének előtte az olműtzi herceg haláláról, amely kétségtelenül erőszakos és tragikus halál, nem pedig az az egyszerű baleset, amelyet az orvosok állítanak?

- Hát vannak bizonyítékai? kérdé Richard mohó kíváncsisággal.

Mire Delcrous egy fejmozdulattal felelt:

- Kétségbe vonhatatlanok.

A férj most már nem kételkedett. Bizonyos, hogy Lydieről van szó. De minő bárgyuság azt hinni, hogy ő ki fogja szolgáltatni a nejét ezeknek a fogdmegeknek s nem százszorta szívesebben szolgáltatná ki inkább magát!

Delcrous, bár nem volt igen furfangos, megérezte a Richard fölindulását és elragadtatással folytatta:

- Ott van mindjárt a legelső bizonyíték, amely eleinte kikerülte a figyelmünket. Mint a legtöbb férfi, különösen a fiatal, akinek sok szerencséje van az asszonyok körül, a herceg is szerelmes leveleket, arcképeket, emlékeket hordott magával, amiket szívesen mutogatott. Egy kis békateknős tárca, amely ilyenféle ereklyékkel volt tele s amelyet a barátjai jól ismertek, mindig nála volt. Már pedig, amikor ott az ernyő alatt halva találták, a zsebe üres volt. Ez gerjesztette föl és erősítette meg a gyanunkat.

Éppen az a dráma volt ez, amit Richárd elképzelt: Lydie minden áron vissza akarta szerezni azt az emléket, amelyet Charlexis nem akart neki visszaadni... De uralkodni birt magán és elég erőt talált magában ahhoz, hogy ellene szóljon a bírónak, akinek az okoskodása harapófogóként szorongatta:

- Hiszen ha a zsebeit annyira kiürítették, akkor egyszerűen csak rablógyilkosságról van szó.

- Nem, mert hiszen a pénzesztárcája, az órája, a gyűrűi megvoltak. A gyilkos szándék csak a leveleinek meg annak a szép, asszonyhódító arcnak szólt. A szerelmi drámáknak ez a rendes formájuk.

A férj nem felelt. Delcrous attól félt, hogy nagyon is messze talált menni, s hogy így nem vehet ki többé Richardból semmit; hogy tehát visszaadja a bizalmát, más fordulatot adott a társalgásnak.

- Tudja-e, mire gondoltam én, Richard? Asszonyi boszura...

Látta, hogy Richard összeressen, s úgy gondolva, hogy most pompásan vetette ki a hálót, folytatta:

- Akkor támadt ez a gondolatom, amikor láttam, hogy a holttest milyen gondosan volt oda fektetve, mintha csak élne, a szokott helyzetébe, a napernyője alá. Nem gondolja-e, hogy ez a panoptikum-szerű elhelyezés a vendettának olyan agyafurtságára, olyan kacérságára mutat, amely egészen asszonyi?

Richard fölfogta, hogy neje el van veszve, s elibe vetette magát a veszedelemnek.

- A boszuállásnak nincs neme, kedves barátom, épp úgy mint a féltékenységnek. A megcsalt férj, aki boszút áll, épp oly furfangosan tudja színpadiasan elrendezni a dolgát, mint a legelvetemültebb asszony.

- Ön tehát nem lát ebben asszonyi kezet?

- Meg mernék esküdni az ellenkezőre.

- Hja, hiába, ön tudja, hogy mit beszél! - mondá a bíró durva kacajjal, amelyet szellemesnek hitt.

Azután egyszerre csak ama hirtelen fordulatok egyikével, amelyek hozzátartoznak a vizsgálóbírói ravaszkodáshoz, bizalmas és komoly hangba csapva át, azt kérdezte:

- Ön, amint hallottam, nagyon féltékeny természetű?

- Valóban, olyan vagyok.

- Sőt, úgy látszik, igen szenvedélyes leveleket irt...

- Tudja is azt az ember, hogy olyan állapotban mit csinál!...

Itt afféle orgonapont következett, amely után, néhány ütemnyi szünet van, mely alatt a lélek lecsillapul, magához tér. Az uton, amely egyre fehérebb lett, amint az ég elhomályosult, munkás emberek ballagtak haza felé, kettesével, hármásával, némán, fáradtan, a napi munka egész terhével a lábaikban, vállukon a tarisznyával, meg a kapával. Egy szekeres, kit a csörgettyük ringató zörgése elaltatott, fölrebben ugrott le a lováról, hogy helyet engedjen a hintónak, amelyet irigy szemmel nézegetett az árok szélén ülő csavargó, aki véres lábairól most csavargatta le a göngyöleget.

A lankás szőlők aljában a Szajna, a napszállattól biborosra festve, sötétebbé tette a fák sűrűjét, amely szemközt huzódott el, egy vonalban az uttal. Helylyel-közzel a vontatók éles füttye hallatszott föl a folyóról, s felülről ráfelelt az erdő a fülemilével, a szerelmes és vidám hangok egész záporával, gyöngyvirág-illattal, amely át-átáramlott a fogaton s földézte Richard előtt a Lydie bájos képét, Delcrous előtt az Elise nevető, csillogó fogsorát...

Óh, május zenéje, erdőszélnek illatos hüsse, mily titokzatos fuvalommal legyintet meg a legcsökönyösebb szívet is! A bíró annyira meg volt illetődve, hogy majdnem táviratozni akart Versaillesba, hogy mást küldjenek ki a vizsgálatra; de ez a gyöngeség nem tartott sokáig.

Egyszerre csak, Soisy közelében, egy keskeny uton, amely a szőlők közt halad fölfelé, egy hosszú alak tűnt föl s feketéllett az ut krétás fehérségén.

- Jó estét, abbé ur! kiáltott le Richard, megállítatva a kocsit.

Cérès abbénak az első szava az a jámbor kérdés volt, hogy a kis kápolna tulajdonosa is haza jött-e. Richard azt felelte, hogy Mérivet urat Marseilleben hagyta, de hogy nem marad ott sokáig.

- Hát önt, kedves abbém, mi marasztja ilyen későig az uton? Nyomort kellett talán valamerre enyhíteni?

Az öreg pap letörülte az izzadságot fehér hajáról, amely széles karimájú kalapja alatt a fejét koszoruzta, s egyszerűen azt mondta:

- Az ön halász-kunyhójából jövök, Richard ur... Georges apó hivatott, az az öreg koldus, akinek ön szállást adott.

- Mégis beteg az öreg?

- Oh, halálán van... Még ma este elviszem neki az utolsó kenetet.

- Szegény Georges apó! Lydie sajnálni fogja.

S amint a reverenda belemerült az estszürkületbe, Richard utána szólt még:

- A temetést az én költségemre, abbé ur.

- Köszönöm, édes fiam, szólt vissza már messziről az abbé harsány hangja.

A fák árnyéka elhúzódott a rónáról. Homályba borult minden, mintha a szárnya alá került volna a halálnak, amely általsuhant az uton. Mialatt a kocsis felgyújtotta a lámpásait, Delcrous, aki újra visszafordult a mai drámához és a vizsgálati adataihoz, azt kérdezte Richard barátjától:

- Mikor vált ön el az öreg Mérivettől?

- Tegnap reggel...

Ekkor eszébe jutott, hogy ezzel födetlenül hagyja Lydiet...

- Azaz, hogy mit beszélek?... Dehogy... Tegnapelőtt... Szóval két napja már. Nem is hinné az ember, hogy az éjjeli utazás mennyire kiveri a számításból.

- A szerencsétlen maga sodorja magát a vesztébe! gondolá magában a bíró, s bizonyos száanalomból, vagy talán puszta műkedvelésből - nagyon is könnyűnek találva így a feladatát - azon iparkodott, hogy figyelmeztesse Fénigant a vigyázatlanságára:

- Hiszen ma reggel, amidőn az erdőben találkoztunk, azt mondta ön nekem, hogy épp akkor érkezett meg. És úgy is kellett lenni, mert föl nem tehető, hogy két napig barangolt a környéken a nélkül, hogy hazanézett volna.

- Az igaz, mormolá Richard, szándékos hüledezéssel.

Most már a bíró azt mondta magában:

- Adja az ostobát...

S pillanatnyi fontolgtatás után így szólt:

- Nézze, Fénigan, de ezt csak bizalmasan mondom... tudja ön, ugy-e bár, hogy az egész környéken ismeretes volt az olműtzi hercegnek olyasvalakivel való viszonya, aki önnek igen kedves?

- Tudom, viszonzá Richard zavartalanul.

- Nos hát, nem gondolta ön magában, hogy, mivel a herceg holttestét csaknem az ön kapuja előtt találták meg, az igazságszolgáltatás legelőször is arra fog gondolni, hogy ez boszu műve volt, ha nem is az ön, de a hozzátartozói részéről?

- Nem gondoltam erre, mert ez igazán nagyon könnyű föltevés, és talán sokkal elmésebb volna arra gondolni, hogy másutt ölték meg a herceget és azután igen könnyen érthető okból odahozták.

Delcrous érezte, hogy most az ő eszén jártak tul, és nyílt tekintettel mondá, fenhangon:

- Ez igen eszes okoskodás. De még egy kérdést óhajtanék önhöz intézni, amelyre szabadságában áll nem felelni... Tegyük fel, hogy ön, amilyen féltékenynek tudják, titokban haza érkezik az erdő felől, s a kapuhoz közeledve, szemben találja magával a fiatal herceget, aki épp akkor, hajnalban jött ki az ön parkjából - mi történt volna? Nem gondolja-e hogy...

- Hogy megöltem volna? De igen, mindenesetre, még pedig a törvény felhatalmazásával.

- De, szerencsétlen, szó sincs róla! A törvény, no igen, megengedem, de csakis tetten érés esetében...

- Kedves Delcrous, a féltékeny ember képzelődése előtt mindig megvan a tetten érés.

Oly heveséggel vágta oda ezeket a szavakat, hogy a bíró nagyot ugrott a kocszi ülésén; ennél határozottabb bűnvallomást nem is várt ettől a barátságos beszélgetéstől. Most már a vizsgálóbíró vette át a szót.

A férj pedig aggódva kérdé magában:

- Vajjon mit akar? Mi mondanivalója van, hogy egészen idáig hozott el?

Épp beértek Corbeilbe. Az első lámpák fénye már ott rezgett a Szajna tükrén a lehanyatló nap utolsó sugaraiban. Egy kis füst lohogott még a műmalmok, a papirgyárak óriás kéményein, s munkásaik épp most vonultak hazafelé csoportosan az utca során, mindnyája, férfai, asszonya, apró szalmakosárával, amelyek koromszinűek voltak, nyilván a gyári kigőzölgéstől.

A fáradt nyájaknak az elvonulásán kívül senki sem volt látható a Notre-Dame-utcában, sem a szűk és sötét Galignani-téren, amelynek egyik sarkában, háttal a nagy malom lisztes, mintegy hólepte födelének, áll az ódon törvénytárló, a szomszédos fogházzal együtt.

- Az elnök kocsija még itt van, szólt Delcrous, látva, hogy nyitva van a főkapu két szárnya; és azután odakiáltott a habozó kocsisnak:

- Csak hajtson be, hajtson be...

Az udvaron, amelyet homályosan világított meg az alkonyat és két régi lámpa, ő szállt ki először és fölkereste Richardot, hogy kísérje a szobájáig.

- Sürgős, közlendő végett... dörmögte elváltozott, rideg hangon.

Richard szó nélkül ment utána egy tágas szobába, amely a folyosó végén volt s amelyben az íróasztalon félig lecsavart lámpa várta a bíró jövetelét. A szomszéd malomból a gép erős, tompa dobbanásai hallatszottak át ütemesen a helyiség csöndjébe.

Delcrous fölcsavarta a lámpát s becsöngette a tollnokát, aki a szomszéd szobában dolgozott.

Mialatt ők ketten firkáltak és suttogtak... «letartóztatási rendelet, hivatali titok»... Richard egy magas, nyitott és rácsos ablakon át nézett egy másik, kicsi udvarba, ahol egy sárga ajtó fölött a homályban nagynehezen betűzte ki ezt a felírást: Fogházi magánzárkák.

Oh az a fakó, alacsony ajtó! és milyen igazi jelképe volt a mögéje zárt nyomoruságnak az a denevér, amely ott kóválygott a négy magas fekete fal fulasztó térségében, a nyomasztó nyári est szürkületében!

- Kedves Fénigan ur...

A bíró metsző hangjára Richard hátrafordult az íróasztal felé.

- ...igen szomorú kötelességet teljesítek, amidőn kénytelen vagyok önt az igazságszolgáltatás rendelkezésére itt tartani...

Fénigan lesujtott arckifejezést öltött, de el kellett készülnie valami ilyen meglepetésre, mert mikor a kocsiból kiszállott volt, odacsusztatott bakján mozdulatlanul ülő öreg kocsisnak egy kis cédulát a Lydie számára:

«Utazzál el gyorsan... Egy hét múlva utánad megyek.»

XVIII. *A Lydie szegénye.*

Cérès abbé, otthagya a Richard kocsiját, keresztülment a soisyi-utcán, ahol minden ajtóból nyers fa ropogása s erős foghagymásleves-szag áradt ki; és becsöngetett a kolostor kapuján.

- Kedves fejedelemasszonyunk még most is nagyon beteg, szólt ki feleletül a kapus néne a rácson. - De ha abbé ur Mártha testvérrel kíván beszélni, ő épp most az első udvarban van.

Az ir apáca, aki után egy csapat kisebb-nagyobb leányka ugrándozott, szökdécselt, megrázta két kézzel a szoknyáját, hogy elibe szaladjon, még lihegve az előbbi játéktól, az öreg papnak. Az első szavak hallatára kellemes meglepetéstől rebbentek meg az apáca-főkötő nagy pille-szárnyai, amelyek az udvar homályában olyan erősen fehérlettek.

- Erre jöjjön, abbé ur, senki sem adhat önnek jobb felvilágosítást, mint én.

És a társalgóban, amelyet enyhén világított meg és tett illatossá a fehér rózsá-oltár, amelyet Mária hónapja alkalmából emeltek ott a Szüzanya szobra előtt, Mártha testvér hirtelen mozdulattal kapott le a könyvespolcok egyikéről egy zöldhátú, hosszú lajstromot, amelyben sebesen kezdett lapozni.

- Ime kis Lydienk fölvetelének a pontos ideje: 1860. október 26. Innen-onnan huszonkilenc éve már. Mindjárt a beöltözésem első esztendejében történt, azért emlékszem olyan világosan annak a fölvetelnek a legcsekélyebb részleteire is. Nyolc óra volt, az esteli imádkozás ideje. Bethaniai Mária, a kapusnénénk, ugyanaz, aki önt most bebocsátotta, ijedt arccal jött oda Bouron kisasszonyhoz. A rostély előtt egy másfél vagy két éves leánykát talált. A gyermek félmeztelenül aludt, egy takaróba göngyölve, amelyre mint valami nagy pillangó, egy darab fehér papiros volt tűzve, ezzel a nehézkes, vaskos írással: LYDIA.

- Ugy van, úgy van, mondá az abbé, a könyv fölibe hajolva.

Az apáca sugárzó arccal kérdezte:

- Megtalálta tán a családját? Bizonyos voltam benne... Idevaló emberek, ugyebár?

- Nem, kedves testvér.

- De főuri nép, nemde?

- Oh, korántsem.

- De, jól emlékszem rá, erősködék az apáca, - hogy a takarón... afféle nagy lótakarón - főnemesi korona és cimere volt... A lajstromunkban az is föl van jegyezve - nézze.

- Attól félek, lopott jószág volt az, mondá a kis kápolna lelkésze, jószágos mosolylyal.

Az apáca megbotránkozva kiáltott föl:

- Lopott jószág! Hát kiknek a gyermeke az a szerencsétlen teremtés?

Cérès abbé bocsánatot kért, de, mondá, csakis magának a fiatal Fénigannénak árulhatja el a származása titkát. Megfogadta egy öreg nagyapának, ki a halála küszöbén látni kívánta az ő kis Lydiejét.

- Legelőször is azért jöttem ide, kedves testvér, hogy bizonyosságot szerezzek a hallott adatokra és részletekre nézve, melyeket igen zavarosan adott elé egy fogatlan s a kortól és betegségtől eltorzult száj, amely azonban, amint látom, igazat mondott.

Az abbé felállott. Az apáca nem unszolta, sőt helyeselte a titoktartást, annyival inkább, - mondá - mert Féniganéknál és itt a kolostorban mindenki abban a hitben van, hogy Lydie előkelő születésű.

- Nagyon sok hija van annak! mondá az abbé, az ő nyers arièges-i szavajárásával.

Késő este a Szajna partján haladt tova Lydievel, aki jól ismerte azokat a keskeny gyeplősvényeket, amelyeken annyiszor járt volt, mikor elkísérgette a férjét, varsát vetni, vagy fölszedni. Nagy csipkefátyolba burkolózva ment előre, figyelmeztetve a papot egy-egy ürgelyukra, hajókikötő karikára, mert az abbénak nem volt biztos a járása, két keze a *viaticummal* lévén elfoglalva.

Világos volt ugyan az éjszaka, a vízből felszálló sűrű ködpárában egybefolyt a két part. Amint odaértek a kis kikötőhöz, ahol a Richard hajói voltak, világot láttak a kunyhó eresztékein átszűrődni. Most valami vézna árnyék sietett elibök.

- Maga az, Lucriotné?

- Igenis, tisztelendő ur, de nagyon későn tetszik hozni az istenkét. Georges apó már meghalt.

S ott a ködben olyanféle mozdulatokkal, mint a fabábéi az olajos lepedő mögött, a kis árnyék mimelni kezdte és elbeszélte a szegény öregnek az utolsó pillanatait.

Egész este érthetetlen dolgokat motyogott az öreg s leste macskaszemeivel az ajtót. Mikor azután belépett az orvos és ő nem azt látta, akit vagy amit várt, visszaroskadt ültéből a vánkosra, nyitvamaradt szájjal, egyetlen lehellet nélkül. Szerencsére Lucriotnének volt egy palack szenteltvize, s egy óra óta ott virrasztott a halott mellett.

- Köszönöm, jó asszony, mondá a pap. - Most pedig várakozzék itt künn... Majd szólítani fogom.

S gyöngéden tolta be maga előtt a remegő Lydiet a kunyhóba.

Evezők, horgok, hálók, póznák nyirkos egyvelegében két ezüst-gyertyatartó állott egy fehér abroszsal leterített asztalon, amely a szentség számára volt odakészítve, s vetett erős világot a halottas-ágyra. A vén koldus két keze, karja, egész teste a nyaktól lefelé elmosódott a homályban a rongyokkal együtt, amelyek a vackon voltak; csupán a fej emelkedett ki a világosságba, nyugodtan és fönségesen, nem többé boros, puffadt arccal, hanem viaszfehérségbe fagyott vonásokkal, amelyeknek a torzulásai, ráncai eltisztultak. Maga a nagy szakáll is kisimitva, kiszálazva, fenségesen omlott alá, valami utféli Lear királyra emlékeztetve, aki Cordéliáját várva, hirtelen meghalt.

Lydie, akit eleinte fojtogatott az a meghatározhatatlan hangyaszag, amely az igazi nyomor ruháiból és viskóiból árad, a *szegény-szag*, megilletődött az öreg koldus emez ábrázolatának a szépségétől és fenkölségétől; és az a szégyen, amely ma este óta lesujtva tartotta, amióta e földönfutó unokájának tudta magát: itt a mindent kiegyenlítő halál előtt gyöngéd szánalommal és tisztelettel változott át.

Az abbé csaknem akarata ellenére hozta őt magával; fel volt háborodva, dühös volt, tiltakozni készült, azt akarta odakiáltani ennek az öregnek:

- Hazudik!...

És most, amint fölibe hajolt annak a szegény arcnak, amely talán a vele való hasonlatosságot tükrözte vissza, könny csordult a szeméből, amint elgondolta azt az odaadással és nyomorral teljes életet, amelyet Cérès abbé neki az imént leirt.

...Nyári est a corbeili uton. Vándorkocsi dökög tova, kosárfonó, kasza-köszörülő, jövőmondó cigánynépséggel. A kenyér elfogyott, a kerekek nyikorognak, mert nincs kenőcs.

Egyszerre csak Soisy elején megpillantják a vándorok az uj tetővel, fehér függönyökkel ékes szép klastromot és árvaházat s eszökbe jut, hogy otthagyják egyik kis éhenbőgőjüket, a legkisebbiket, a gyönyörűséges, angyali leánykát, akit beesteledés után le is tesznek a kereszttel diszitett bejárás alá.

Az anyja sirt az első estén, de annyi sok etetni való közt mégis úgy találta, hogy ez az egy legalább meg lesz óva a nyomoruságtól. Egy-két kerékfordulás és az egész karavánban senki sem gondol többé a kitett rajkóra, senki, csak az öreg nagyapa, aki ott maradt, kenyeret koldulni a klastrom körül s lesni, hogy befogadják-e az elhagyott gyermekeket, és aki harminc álló esztendeig, halálos holtáig, el nem mozdult a tájékról s nézte járni-kelni, felnőni, hajadonná serdülni, asszonynyá érni azt a szép kis cigányleányt, a nélkül, hogy csak egyszer is elárulta volna az ő megalázó apaságának a titkát.

És Lydie visszaemlékszik...

A séta-napokon, szerdán, az öreg koldus messziről utánakullog az árváknak a kitüzesedett uton.

- Lydie, a szegényed!... kiáltják a kicsinyek.

- Lydie, a szerelmesed!... suttogják a nagyobbak.

S mindnyájan nevetve mutatnak a csavargó kopasz fejére, amelyen vastag, a nap hevétől felduzzadó kék ér húzódik keresztül.

...Más napokon csupa víz minden, erős szélrohamok csapkodják szerte az őszi esőt s terítik be az eget azzal a rezgő, szürke, sűrűszemű hálóval, amelynek a szálai között feltűnik egy utszéli kövön ülve a Georges apó alakja, amint a társalgó ablakai felé emeli víztől csurgó szakállát és szemeit...

...Hát az a reggel, a most elmúlt télen, amikor ő a kolostorban lábbadozott, és amikor az ablaka alatt úgy szedték föl az öreget a hóból, amely alatt egész éjjel aludt... Meg az a másik reggel, most két éve, az a vészes, bár napsugaras, juliusi reggel, amikor ő, az erdőre nyíló kapun kiszökve, egyszerre csak maga előtt látta teremni Georges apót, aki utjába vetette magát, mintha kitalálta volna eszeveszett szándékát és meg akarta volna benne gátolni... Oh, igen, igen, tudta, hogy a gyermeke eltávozik tőle, talán örökre oda is vész, és az a kétségbeesett zokogás, amelyet bucsuzóul utána vetett, sejtelmet adhatott volna neki arról a hősie és gyöngéd odaadásról, amely azok alatt a rongyok alatt lüktetett...

Szegény Georges apó! akinek annyi szenvedés után nem lehetett meg az a nagy öröme, nem teljesülhetett utolsó lehelletének az a vágya, hogy lássa és megcsókolja az unokáját, csak egyszer, egyetlen egyszer!... Cordélia későn érkezett, s az örökre elpihent nagyapa előtt hasztalan kérdezte most magától, hogy mivel hálálja meg ezt a nagy lemondást és szeretetet.

- Fogja be a szemét, asszonyom... Ez mindaz, amit öntől kívánt.

Lydie összerezzen a papnak e szavaira s ráhajolva a halott homlokára, amely már hideg és kemény volt, mint a kő, rálehelte a csókját s lehuzta a merev pillákat a megüvegesült, messzezállt tekintetű szemekre.

- Nem is tehettem érte egyebet, mormolá.

Azután a paphoz fordulva, hozzátevé:

- Kérem, tisztelendő ur, ne tartson olyan dölyfös és szivtelen asszonynak, amilyennek talán látszom, amidőn arra kérem, hogy az, ami itt most történik, csakis a kettőnk titka maradjon.

- Éppen ezt akartam mondani én is, viszonzá az abbé hidegen. - Fel tudom fogni a családi tekinteteket...

De Lydie a szavába vágott:

- Nem, tisztelendő ur, nem tudja... nem is tudhatja. Azok a tekintetek, amelyekről ön szól, nem gátoltak volna meg engem abban, hogy megvalljam a származásomat és az öreg nagyapát úgy temettessem el, amint tőlem megérdemelné, sőt magam menjek a koporsója után. Tartoznám neki ezzel... De rettenetes, váratlan körülmények jöttek közbe... letartóztatták a férjemet, tisztelendő ur... éppen ma este, az olasz herceg halála miatt... Gyilkosságot sejtene és Richardot vádolják. Ez magyarázza meg önnek azt a zavart, amelyben mindnyájan voltunk és amely lehetővé tette, hogy észrevétlenül jöjjenek el hazulról. Kevéssel az előtt, hogy ön odajött, kaptuk a megdöbbentő hírt; elképzelheti anyósom bámulatát, kétségbeesését. Az ő fia gyilkosság vádjá alatt, egy Fénigan a börtönben! Még pedig, úgy látszik, miattam, a felesége miatt... A boldogtalan anya nem vádol engem nyíltan, de sejttem. És most mindezt a méltó panaszt tetézte még a származásom is, az a szennyfolt, amelyet a Féniganok nevére ejtek, akik az én révemen rokonaivá lettek az öreg Georges apónak! Nem, nem volna erőm hozzá, hogy ezt megmondjam nekik, sem az anyának, sem a férjemnek... Még a közvélemény és a bírói meggyőződés előtt is, ha megtudnák, hogy Richard egy vándorkocsiból, csavargók, jövedőmondó varázslók családjából házasodott, a férjem tisztessége sokat veszítené; a sülyedség, züllöttség látszata tapadna hozzá, amely még gyanusabbnak tűntethetné föl.

Cérès abbé, akinek erélyes, mozgékony vonásairól minden indulatát le lehetett olvasni, előbb elámulva, majd meghatva a fiatal asszony vallomásaitól, bizalmas jóságossággal fogta meg a kezét.

- Nagyon igaza van, édes gyermekem. De legyen nyugodt, olyan lesz ez, mint a gyónás titka. Senki sem látta önt idejönni, csak ez a Luciotné, akiről felelek. Különben is tudja mindenki, hogy ön milyen jó volt mindig a szegényekhez és különösen ehhez. Idejövetele, ebbe a kunyhóba, ahol önök adtak neki szállást, csak természetesnek fog tetszeni, annival is inkább, mert a férje magára vállalta a temetés költségeit.

Az abbé, látva, hogy Lydiet ez meglepi, elmondta neki Richarddal meg a vizsgálóbíróval való esteli találkozását.

- Oh, drágám!... sóhajtott föl Lydie, könyekig meghatva attól, hogy Richard még abban a drámában is, amelyben az életéről van szó, a *Lydie szegényére* gondolt.

A pap folytatá:

- A temetés, úgy tartom, holnap lesz: igen tisztességes, de igen egyszerű. Kérem, értsen egyet velem erre nézve, ugyancsak vasárnap a kis kápolnában mondandó misére nézve, amely halotti mise lesz s amelyről csak mi ketten fogjuk tudni, hogy kit illet. A draveili temetőben nem a szegények szögletébe fogjuk nyugalomra helyezni. Minthogy fel vagyok hatalmazva Richard ur részéről, veszek egy darabka földet ott az országút mellett, amelyen ez a hontalan folyvást élt, s megrendelek egy nagy fekete sarkövet, amelyre föl lesz jegyezve a születése meg a halála éve azzal a névvel együtt, amelyet a könyvecskéjében találtam.

S fölvev az ágy fejéről egy megpenészedett zsiros füzetecskét, amely ugyanattól a bántó szagtól volt áthatva, és odaadta Lydienek; amolyan személyazonossági bizonyítvány, kolduskönyv volt az, amelyben, polgármesteri pecsétek és mocskos ujjfoltok közt, ez volt olvasható:

Georges Mendelson, másképp Georges apó.

Rougegoutte (Elsass) 1802.

Ez volt mindaz, amit nála találtak, ez, meg a kunyhója vaskos kulcsa, amelyet a nyakában hordott, a csupasz testén, gondosan láncra akasztva. Olyan vén volt szegény, olyan beteg, olyan feledékeny, hogy semmire sem emlékezett, ami nem a kicsikéjére vonatkozott, hogy az abbé semmi bizonyosat sem tudhatott meg tőle a szülőhelyére, a nevére, a családjára vonat-

kozólag. Az egész mindenség Lydievel kezdődött és végződött reá nézve; a többi az országot porába, vagy ködébe foszlott. De mivel ez a bizonyítvány abból az időből való volt, amikor Soisyba került s amikor még a kórság meg a vénség nem gyöngítette el, az az 1802-ik évszám, meg a Mendelson név hitelesnek volt vehető.

- Hires név a művészet terén, asszonyom, ugy-e bár? - mondá az abbé, nyilván, hogy enyhítse azt a büszkeségén esett sebet, amelyet fájóbbnak hitt, semmint talán Lydie mutatni akarta.

Lydie szelid, néma fejbólintással felelt, egyenesen és komoly arccal állva ott, kezében a nyomornak azzal a kis könyvével, amelyben a nagy szív, amely az övé is lehetett, olyan ellentétes volt azzal a szennyes és gyűrött lappal, éppen mint az ő elegáns megjelenése ennek a kunyhónak a sáros földjével, megfeketült, kátrányos falaival...

Egy vontató hajó hosszú fűttye, amely a zsilipnek szólt, zavarta ki Lydiet a merengésből. A gyertyák lángja füstössé lett, nagy árnyak suhantak keresztül a halott sápadt arcán, mialatt a pap a vacok előtt térdelve imádkozott.

Lydie nem érzett magában elég lelki erőt ahhoz, hogy ő is úgy tegyen. Nagyon is sok dolog háborgott a lelkében; izgatottabb volt, semmint valójában elérzékenyült, s főképp nyugalomra volt szüksége, hogy magához térhessen.

Még egy utolsó pillantást vetett a *szegényére*, akinek mély álmát szinte megirigyelte, s azután künn volt a kunyhóból.

- Parancsolja tán, hogy elkísérjem? susogá Lucriotné, ki a szoknyájába burkolt fejfel szundikált egy haltartón.

- Köszönöm, nem kell...

S Lydie, minél előbb egyedül kívánva lenni, belemélyedt a ködbe, amely még sűrűbb, még homályosabb volt, mint az imént. A távolban a zsilip tompa, szakadatlan dübörgése hallatszott, amelybe beleveszett a vontató-hajó bus sivitása. Lydienek úgy tetszett, mintha ő, az ő hányatott élete kiáltana úgy segítségért. Olyan sötétség, olyan zavar volt az ő szegény lelkében ennek a hosszú napnak a fürgetege után!...

Reggel az a halott, ott a pázsiton, azután a Richard letartóztatása, s mialatt ő a börtönből jött különös levélke értelmét találgatta, Cérés abbé elhozta ide, a Georges apó halottas ágyához!

Ime, mi igaz volt hát abban a főnemesi koronában és cimerben, gyermekkorának ez aranyos ábrándjában, amelybe fájdalmas óráiban el-elmerült, mint büszkeségének és öntudatlan fölzendüléseinek a menedékébe. Most ime tisztázva van az ő főuri származása, meg van magyarázva kalandos, kóborló ösztöne...

Szegény vándorlók, akik az utszéli forráskutnál megálltatok, utazó karavánok, amelyeknek a füstjét addig nézte, amíg a szeme csak láthatta; ezért szeretett ő titeket annyira. Az ő hona, kóbor törzse voltatok ti. Miért is nem maradhatott köztetek? Milyen boldogság lett volna az Richardnak meg az anyjának!...

S amint azokra az egyszerű szivekre gondolt, tisztos, békés életmódjukra, amelyet az ő vándorcigány vére megbontott, felforgatott, Lydie őszinte szívvél bánta, hogy nem hagyták meghalni ott Quiberonban. Sőt egy pillanatig a mellette tovasiető folyó, a meredek partoldal, a mély víz, amely ottlenn a hid pilléreit verdeste, hosszuszálu füvet kavarva össze, kusza hajzatát az örvénynek - felujította benne az öngyilkosság kísértését. Már látta is magát, amint másnap fölfelé viszik a parti lejtőn, a halottas targoncán.

De egyszerre csak a Richard emléke, aki olyan jó, olyan szerető szív, és annak az elgondolása, hogy mit tett érte, felvilágosította az igazi kötelessége felől. Nem, ő nem rendelkezhetik már az életével. Ha nem volna is tele a keble azzal a mély és édes érzéssel a férje iránt, akkor is

kötelessége volna őt követni, segíteni egészen a végéig annak a kétségbeesett utnak, amelyre ő iránta való szerelmében vetemedett.

És mialatt az ő tüzes és regényes kis fejében megerősödött a lemondásnak és önfeláldozásnak minden gondolata s máris számkivetve látta magát ő vele együtt a forró égöv alá, a gályarabok bozótjába: a vontató-hajó keserves sivitása, amelyet ő már régóta nem hallott többé, fölébresztette álmából Richardot, ki boldognak érezte magát, hogy ő helyette fekszik ott az undok vackon, a folyóparti tömlőben!

XIX.
Az éjjeli les.

Egy szép, kékes világosságu, felhőtlen, egyetlen fuvalom nélkül való csöndes reggelen szorgalmasan sarlózták a grosbourgi gyepet. A hosszú pázsitokon, melyeket márvány-könyöklők szegélyeztek, vázák és szobrok diszitettek, két sor sarlós hajladozott és egyenesedett föl a napon, és egyetlen dal, egyetlen szó, még a sarlónak a fenkőhöz való érces surlódása sem kísértette ezt a munkát, melyet valami fegyencgyarmat szénagyűjtésének lehetett volna hinni, ha a környezet olyan pompás nem lett volna.

Egyszerre csak egy éles, metsző sikoltás, amolyan üres és bus üvöltés, amilyen az örültek házában a kertjéből szokott felhangzani, járta be véges-végig a birtokot, a vizszéli terrásztól a diszes, arany-cimeres főkapuig. Erre a kétségbeesett jajongásra, amint végigrezgett a pázsitok fölött, egyetlen fej sem mozdult meg; a munkások olyan nyugodtak maradtak mint a szobrok. Azt lehetett volna hinni, hogy ez is csak olyan házi nesz, mint a többi, amelyeket a lakók végre már meg sem hallanak.

De a sárga selyemmel diszitett kis sarokszalonban, ahol Alcantara hercege Delcrous bíróval beszélgetett, a társalgás hirtelen félbeszakadt, mikor az a kiáltás behatolt a magas, összeresztett függönyökön.

- Hallja, kedves barátom? Rettenetes!... Azóta, hogy minden erőfeszítésünk ellenére kinyitatta magának azt a kis házat, ahol a fiát egy gyalogpadon fekvé láttá, azzal a férgektől összemarcangolt halálfejjel: a hercegné nem szólt többé, nem ismert meg többé senkit; ez a rémes sikoltozás, amelyet óráról-óra hallani, az egyetlen, ami elevennek mondható rajta. És én most itt vagyok, a karosszékemhez szögezve, egy halott meg egy tébolyodott közt... És ön nekem arról beszél, hogy szabadon bocsássuk a gyilkost, megfoszszam magamat még a bosszu örömétől is!

A bénult ember szeme, ideges életének ez az egyetlen gyűjtőpontja, szikrázott a dühtől, mialatt a bíró zavarodottan vergődött előtte és magyarázatni próbálta a dolgot. A tábornok ur nem kétkedhetik az ő igazi jóakarátában... még akkor este letartóztatta a gyanúsítottat, aki három nap óta van már fogva, és semmi eredmény, semmi...

- Mert tul jár az ön eszén... Ön nem bir vele, dörmögött a tábornok.

- Sőt ellenkezőleg, kedves herceg... Fénigan szándékosan terheli magát, súlyosbitja a helyzetét. Érthetetlen a dolog. Kétségtelen bizonyítékom van most reá, hogy csak hétfőn reggel érkezett haza, két nappal a gyilkosság után... És, amint ez a nyom mindinkább a semmibe vész, annál világosabban rajzolódik elém egy másik nyom, amelyet fölfedeztem... Összevág minden, az óra, a nap, az indító ok, az embereim jelentései, névtelen levelek...

Delcrous elhallgatott, amint a tornácra nyíló üvegajtóban meglátta a tábornok inasát.

- Ki az? Megmondtam, hogy ne háborgassanak bennünket, dörögte parancsoló hangján a tábornok.

Az inas ijedten tűnt el. De a helyén egy óriás árnyék zárta el a világosságot.

- Engedelmet instállok, kegyelmes uram...

- Ah, maga az, Sautecoeur?

Delcrous gyorsan és nesztelenül lépett oda a tábornokhoz:

- Kérem, bocsássa be ezt az embert. Azután majd tovább beszélgetünk.

A herceg vállat vont s rámutatva a kárpittal takart ajtóra, mely a termekbe szolgált, azt mondta:

- Menjen át oda. Majd hívni fogom.

Azután az üvegajtó felé fordult:

- Jöjjön be, Eugène.

Az indián, lesóványodva, összeesve, ingadozó léptekkel jött be, mintha betegségből kelt volna fel. A hangja is elvesztette az ércességét, ámbár azon iparkodott, hogy határozottan beszéljen és biztosan lépjen, mert diszékenruhában volt, fegyveresen és a gazdája előtt állott.

- Kegyelmes uram, mondá megállva és szemét a szőnyegre szögezve, - azért jöttem, hogy méltóztasson engem elereszteni a szolgálatából.

- Miért?

- A fiam Amerikába megy a feleségével. A gyermekek azt akarják, hogy velök menjek én is. Mennék hát, de csak akkor, ha... ha a törvénnyel elvégeztem a dolgomat.

A herceg fészkelődött a karosszékeiben.

- A törvénnyel? Hát mi baja vele?

- Csunya história.

- Adja elő.

- Nem tudom, lesz-e hozzá erőm, mondá halk hangon az erdőmester.

Odatámaszkodott a kandallóhoz, de annyira reszketett, hogy a vállára akasztott puska csöve csak úgy dobolt a márványon. Kénytelen volt hát megállni egyenesen, hogy elmondja a dolgot.

Egyszerű és sötét történet volt az. Pénteken éjszakára vadászó-lesre volt kirendelve s éjfél után két óra tájban tért haza, amidőn a háza egyik ablakából, pár lépésnyire tőle, egy ember ugrott ki az udvarra. Sötét volt. Ő azt hitte, hogy tolvajjal van dolga, rálőtt csakugy találomra, az felfordul, s mikor ő oda megy, megnézni, hogy ki volt...

Egy durva hang a szavába vág:

- Hazudsz!

Az erdőmester összerázkódott a sértés alatt:

- Kegyelmes uram!...

- Hazudsz, ha mondom! Nem így ölted te meg a herceget. Tudom, olyan jól tudom, hogy mit csináltál, mintha a lelkiismereted volnék; de magadtól akarom hallani. Akkor talán meg fogok bocsátani. Beszélj hát, halljuk... azaz, hogy várj...

S haragosan kiáltott át:

- Delcrous!

Az indián, mikor meglátta a kimért lépésű, komoly képű törvényszéki birót, aki előtt olyan sokszor tett már jelentést a vadászók csinyjei ügyében: roskadozni érezte a lábát, mintha máris a bakó kezét érezné a vállán, aki azt mondja neki: előre...

Nem hitte volna, hogy ilyen hamar kerül ennyire a dolog. Duzzadt képe elsápadt, beesett.

- Nos hát, vizsgálóbíró ur, mondá a herceg diadalmasan, - mégis csak volt némi igazam, amikor úgy vélekedtem, hogy az a nyomorult legfőlebb nem maga hajtotta végre a gaztettét.

Ime, megvan már az eszköze, és megvan egyuttal az *alibi* magyarázata is, amely önt annyira zavarba ejtette... Nosza csak, Sautecoeur, ha azt akarod, hogy jók legyünk irántad, mondd el nekünk, hogyan történt a dolog... De semmi csalás, semmi furfang...

A herceg azt hitte, hogy Sautecoeur tévővázik, s hogy megkimélje a vallomás szégyenétől, segíteni akart neki, szájába adta a szót.

- Halljuk, mit ígérték a tettedért? Mit kaptál? Mert elvégre is, nem a magad szántából tetted, mi?

Sautecoeur lángoló arccal egyenesedett föl. A homlokán, azon való nagy erőlködésétől, hogy uralkodjék magán, megfeszültek az erek.

- Meglehet, hogy efféle dolgokat pénzért is csinál az ember; de hogy huszonnyolc esztendei becsületes szolgálat után - tizenhárom esztendeig a Nyulasban és tizenöt esztendeje a Remetelakban - a gazdám ilyet higgyen rólam!... Nem, ezt már...

- Csak nem akarod velünk elhitetni, hogy az a história, amit az imént mondtál, igaz? - gunyolódott a tábornok, kissé már zavarodottan.

- Az imént, kegyelmes uram, nem mondtam meg az igazat, mert nem engedte az az oktan büszkeségem, amelyhez pedig nincs már jussom. A kezem ugyanis a kerekek közé került már, hadd menjen hát utána az egész testem, aki rézangyala van! Ugy se lesz olyan nehéz az igazat megvallani, mint amilyen nehéz volt azt hallani, amit az imént hallottam.

Megvetette a lábát, ökölre szorította a kezét és elkezdte:

- Ezelőtt tiz nappal... a fiam nem volt itthon... cédulát kaptam, amelynek nem volt aláírása, és amely arra figyelmeztetett, hogy a következő éjjel, hajnali három és öt óra közt, a Pacome-kapu mögül megleshetek valakit, aki a menyem szobájából fog kiugrani az ablakon. Meg kell mondanom, hogy annakelőtte szerencsétlenül jártam a házasságban. A feleségem, akit szerettem, megcsalt! Utoljára is megszökött egy montgeroni zsandárral s engem itt hagyott a gyerekekkel együtt abban a magányos Nyulasban... Haszontalan teremtés volt, no!... Emiatt a história miatt aztán mindig is haragudtam a vászoncelédekre, és amikor a fiam megházasodott, föltettem magamban, hogy rajta lesz a szemem a menyecskén, és ha arra kerül a sor, egyszerre állok bosszút a magam szerencsétlenségéért meg az övéért. Tudja ezt a környéken mindenki, és az, aki nekem azt a cédulát írta, jól tudta, hogy mit csinál...

Delcrous közbeszólt:

- Megvan az a névtelen levél?

- Engedje csak beszélni - mondá a herceg türelmetlenül.

- Éppen ezen a pénteken talpon voltunk mindannyian, hogy elcsipjünk egynéhány mainvillei gézenguzt, akik a legszebb üszőinket elsinkófálták... A levél azt mondta, hogy hajnali három és öt óra közt... Én hát három óra tájban eljöttem az öreg tölgy körül való állomásomról és lesbe állottam a Pacome-kapu mögé. Amilyen igaz, hogy itt van a puskám a kezemben: nem tudtam, hogy az az én haszontalan menyem kit eresztett be a szobájába. Volt ugyan tudomásom arról, hogy a kis herceg settenkedett körülötte; de rászóltam a menyecskére s azt gondoltam, hogy annak most már vége; a levél pedig, amint majd meg méltóztatik látni, más embernek a nevét emlegette...

Félóra óta áztam már bőrig a szakadó esőben, amely nem akart elállani... Egyszerre csak ablakzörgést hallok... Valaki a leshelyemtől tiz lépésnyire kiugrik és elsiet. Rosszul lehetett látni; könnyen megeshetett, hogy nem találom el az emberemet, ha tovább is szalad. De szerencsétlenségére megállott, hogy kinyissa az esernyőjét, és én rásütöttem a puskámat. Az ember nagy sebességgel ment még néhány lépésnyire, azután befordult az árokba s meg se moccant többé, mint a vad, aki megkapta a magáét.

Én azután berohantam a házba. Az asszony úgy tett, mintha aludnék; a paplan egészen fel volt huzva a szemére.

- Kelj föl s fogd a lámpást, mondom neki. - Agyon lőttem a szeretődet; gyere, segíts elföldelni.

Félt az istenadta - nem is mondatta magának kétszer, elhihetik az urak... Én még akkor se sejtettem, hogy kit fogok ott találni az árokban. Mert hiszen mikor oda értünk a holttest mellé, azt kérdeztem a menyemtől:

- Ki ez?

- Nézze meg, suttogta ő s leeresztette a lámpást...

- Oh, kegyelmes uram, amikor megláttam, hogy mit cselekedtem...

S az indián a kabátja ujjával megtörülte a homlokát, amelyről csak úgy csurgott a veriték.

A herceg, aki a bíró arcán leste az elbeszélés hatását, a legnyugodtabb hangon kérdezte az erdőmestertől:

- Mivel lőttél?

- Őzpostával.

- És hol találtad el?

- Nem érte az egész töltés... Csak a halántéka táján volt egy kis lyuk.

Rémes csend következett, amely alatt újra hallható lett az anya sikoltása, mintha látta volna azt a sebet. Azután tovább folyt a vallatás.

- Azt mondd, hogy a Remetelak mellett lőtted le. Hiszen nem ott találták meg.

- Legelőször is egy régi bányagödörnek a fenekére tettük le; az erdőnek abban a részében sok olyan gödör van; s levelekkel meg cserjével takartuk be. De amikor átázva hazatértünk, az a gondolatunk támadt, hogy felhozzuk abból a gödörből és oda fektetjük a Fénigan-park mellett való tisztásra. Az asszony hozta a lámpást én pedig ölre fogtam s úgy vittem a halottat mint a gyermeket, mert nagyon erős vagyok. Úgy volt, amint mondom.

A bíró most ravasz képpel kérdezte:

- Hát az esernyő mire való volt a feje fölibe kifeszítve?

- Visszaemlékeztem egy asszonyságra, akit halva találtak a napernyője alatt a fontainebleau-i erdőben, és aki egy hétig maradt úgy anélkül, hogy valaki háborgatta volna.

- De miért a Fénigan-park mellé?

Sautecoeur előrenyújtott nyakkal, dadogva mondá:

- Arra már a rosszlelkűség vitt rá, bíró ur... Meg is büntetem magam' érte azzal, hogy elmondom. A hercegnek a fiatal Fénigannéval való viszonya után nagyon könnyen azt lehetett gondolni, hogy a férjet fogják gyanúsítani és vádolni... De azt is meg kell mondanom, hogy ez a gondolatom sohasem támadt volna sem nekem, sem a menyemnek, ha nem lett volna a hercegnek a zsebében egy levél...

- No végre, itt vagyunk! kiáltott föl szilaj heveességgel a tábornok. - Valld meg hát, hogy azért kutattad ki a zsebeit, hogy kiszedd belőlök azokat az írásokat, amik a férjnek kellettek... Valld meg ezt, és akkor nem bántunk.

Az erdőmester szó nélkül huzott ki a zekéje zsebéből két levelet meg egy irattárcát.

- Az olmützi hercegnek a zsebeiben - mondá komoly arccal - azokon a holmikon kívül, amiket bennök találtak, ott volt ez a tárca ezzel a le nem pecsételt levéllel, amelyet valami barátjának irt, de még nem fejezett be. A végére még oda akarta írni, hogy hogyan sikerült az éjszakai kalandja. Szó sincs róla, nem kellett volna elolvasnom... de annyira elvesztettem a fejemet s a menyem is folyvást azt hajtogatta: Háttha olyasmi van ebben a levélben, ami vesz-tünket okozhatja?

És igaz is, ez a levél legjobban bizonyítja, hogy szóról szóra igaz az, amit mondok. Ha el méltóztatnak olvasni, meglátják, hogy nem hazudtam és hogy az a szerencsétlen fiatal ember maga ásta meg magának azt a vermet, amelybe beleesett...

S letette a herceg zsöllyeszékéhez odaerősített asztallapra a Vallonguenak szóló levelet meg a békateknő-födélű tárcát.

- Hát az a másik levél micsoda? - kérdé Delcrous, mialatt a herceg a fia levelét olvasta.

- Ez az a névtelen levél, amelyet az imént tetszett tőlem kérni.

- Lássuk... Asszonyírás... még pedig nem uri asszony írása... Hohó, teringgettét...

Delcrous összerázkódott s halk hangon, mintha attól félne, hogy a herceg meghallja, azt kérdezte:

- Hát maga azt gondolta, hogy Alexandret lövi le?

- Azt, viszonzá Sautecoeur egy fejbőlintással.

A tábornok, aki dühösen sodorgatta a bajuszát, fölvetette szemét a Vallonguenak szóló levélről:

- De mégis vannak olyan dolgok, amiket nem értek... Így például, hogy most eljöttél ide... Minek?... És miért nem jöttél már előbb?

- Oh, kegyelmes uram, azok az asszonyok!... Engedtem a menyem rimázkodásának, aki jobban fél az urától mint a tüztől, és el akarta előtte titkolni az egész dolgot. A szegény fiu azután tovább is úgy élt ott köztünk, hogy nem tudott semmiről semmit, bejárt Párisba az üzletbe, s a vasuton beszélgetett a dologról mindenkivel... Hogy én ezalatt milyen kinba' voltam, azt el lehet gondolni! Hogyne, mikor folyvást az járt a fejembe', hogy ártatlan ember szenved miattam, akit talán el is ítélnék majd... Végre tegnap, mikor mind a hárman együtt ültünk az estebédnél, a fiam észrevette, hogy eltolom a tányéromat s nem eszek egy falatot se', amint-hogy igen sűrűn megesett ez velem.

- Ejnye, mi lelte, apám? kérdezi tőlem.

Nem birtam tovább. Nagyon fojtogatott az a titok - elmondtam neki mindent... Oh, szegény gyerek! Azt hittem, rögtön hanyatt vágódik attól a csapástól, amit az elbeszélésemmel rámértem. A felesége letérdepelt elibe, de ő csak rá se nézett; elfelejtette a maga szerencsétlenségét:

- Nem, nem... foglalkozzunk előbb az apámmal... Az apám hibázott; azt jóvá kell tennie! Oh, vannak ilyen pillanatok a családi életben... Zokogva borultunk egymásnak a nyakába. Megfogadtam neki, hogy mint ma reggel eljövök a kegyelmes urhoz... és hát eljöttem.

- Mindez igaznak hangzik - mormold Delcrous.

- És összevág azzal, amit most olvastam - mondta mintegy sajnálattal a tábornok. - Csak az a lövés, amely az arcot érte s amelynek a nyomát az orvosok sehogy sem tudták fölfedezni... pedig a holttest csak két napig maradt az erdőn.

- Vadorzó-fortély volt az, kegyelmes uram - mondá Sautecoeur összerázkódva, - de inkább kitépetném a nyelvemet...

Semhogy elmondja az apának, hogy fölismerhetetlenné akarva tenni a gyermekét, egy egész éjszaka hagyta csüngen egy nyírfán, a lábával fölfelé, egy nagy hangyabolyba vállig beásott fejjel.

A bíró, kezében a Charley levelével, suttogva mondá a tábornoknak:

- Mondtam, ugy-e bár, hogy téves az a nyom?... Kétségtelen, hogy ez az ember volt a gyilkos, és ha ön bosszút akar állani...

- Bosszút állani, ezen a paraszton!... Nem, édes barátom, én csak Féniganra voltam dühös... De az...

- Annyival inkább, mert ha ez a levél is az akták közt van, nehéz lenne az elítélés.

A herceg gondolkozott egy pillanatig, azután elszántan mondá:

- Én is úgy vélekedem mint ön, Delcrous. A fiatal herceg meg a házunk hirneve semmit sem nyerne azzal, ha ez a dolog köztudomásra jutna, s nem válnék dicséretünkre a két fiatal urnak ez a cinikus eszmecseréje sem... Ha valaha, úgy most nyílik alkalom arra, amit önök a további eljárás beszüntetésének neveznek.

A farkas-fogu bíró, akinek a barkóját Le Notre olyan merev formába nyirkálta, most hirtelen odafordult Sautecoeurhöz, aki mozdulatlanul, egyenesen állt előttük, kezében a sipkájával:

- Hallotta? A kegyelmes ur nem akarja nyilvánosságra hozatni ezt a szomorú esetet. Utazzék el mihamarabb külföldre s ne szóljon senkinek. A saját eszességétől függ, hogy semmi kellemetlenség ne érje.

Sautecoeur meghajtotta magát:

- Köszönöm, uraim.

De mielőtt az ajtón kilépett, hátrafordult és habozva kérdezte:

- Hát Richard ur?

- Legyen nyugodt. Richard még ma este hazajön.

A bírónak erre a kijelentésére a tábornok bosszus hangon kérdezte:

- Még ma este? Minek? Olyan nagyon siet ön azzal, hogy az az otromba fickó visszanyerje a feleségét?

A tehetetlen gyűlöletnek és féltékenységnek a fölkiáltása volt ez, mely önkéntelenül tört ki belőle legfájdalmasabb gondjai s minden apai gyötrelme és kétségbeesése közepett is.

- - -

Este az uzellesi kastély előtt a nagy paulovnia alatt együtt ült az öreg Féniganné Mérivet ural, még néhány utolsó, szomorú szót váltva, amiket hosszas hallgatás és egy-egy indulatszó szakított félbe, amelyek olyanok mint a kialvó tűz szikrái; künn az uton pedig a kertészek meg a majorosleányok hüseltek a nyitott kapu előtt a holdvilágon.

A takarodó szigorúan megtartott órája rég elmúlt már; de senki sem törődött vele, nyilván az est rendkívüli szépsége miatt, vagy mert a vészterhelte, felfordult házban úgy sem lehetett már fentartani a szigorú fegyelmet.

De mily nagy volt az ellentét a kivilágított és elhagyatott nagy ház csöndje meg a cselédek zajos jókedve; a közönyös hahotázás és a bánatos két hang suttogása közt ott a szunnyadó fa lombjai alatt!

- Milyen hangos ma este a levegő!... Ide hallatszik a léptek dobogása a hidról, mondá a kis kápolna tulajdonosa, aki a hazajövele óta majdnem folyvást együtt volt Richardnak az anyjával meg a feleségével.

- Az utolsó vonattal jött valaki Corbeilből, és úgy látszik, nagyon siet... viszonzá Féninganné, szintén hallgatva a szokatlan és gyors lépteket.

Az öreg Mérivet ismét elkezdte:

- Lydie nagyon szomorú volt ma, az ebédnél még a szokottnál is szomorubb. Ugy látszik, annak a koldusnak a halála mély benyomást tett reá.

- Ha az embernek tele van a szíve, mindentől sirva fakad, sóhajtott föl Féninganné. - Gondolja meg, Mérivet ur, hogy három nap óta, mióta Richardot letartóztatták, semmi más hirt nem kapott a férje felől mint azt a titokzatos kis levélkét...

- Amely azt bizonyítja, hogy bizonyosra várja a legközelebbi szabadonbocsátását. Ismétlem, Féninganné asszony, hogy pusztán tévedés az egész... Mindjárt fölismertem ezt, amint legelőször találkoztam össze azzal a Delcrousval. Olyan zavart, majdnem kétségbeesett volt az arca... Hígyje meg nekem, mihamarabb látni fogja a fiát... De ni, nézze csak... de nézze már, ha mondom! kiáltá harsány hangon Napoléon Mérivet, talpra szökve.

A kékes-fehér úton egy jól ismert alak sietett elő. Az anyának nem volt hozzá ereje, hogy megmozduljon, csak kikiáltott a homályból:

- Richard!

- Itt vagytok? szólt vissza rá egy hang, amely erős akart lenni, de zokogásba csuklott.

Mihelyt aztán beszélni tudott, azt kérdezte:

- Hát Lydie?... mi hirt ad magáról?

- Lydie? Hiszen ott van nálad, nálatok... odaát a Pavillonban.

Richard elbámulva, de anyja magyarázatát be nem várva rohant a fasor susogó és hársfavirágtól illatos lombjai alá, amelyeknek a végében világosság fénylett hívogatóan.

Lydie, pongyolában, már éjszakára fölcsavart hajjal, a földszinti szobában ült a férje asztalánál és irt. Nem fordult hátra, azt gondolva, hogy Rosine jött be a szobába, s csak akkor emelte föl a fejét, amikor Richard már ott volt mellette.

Micsoda kitörő meglepetés, eszeveszett öröm volt az, micsoda lihegő, csókoktól és ölelésektől félbeszakított szavak:

- Itt vagy... Szabad vagy?

- Szabad! Megtalálták az igazi tettet.

Lydie megsemmisülten nézett rá:

- Az igazit?

A hang, a tekintet kifejezése olyan volt, hogy Richard fölkiáltott:

- Hát azt hitted, hogy én voltam?

- Azt, suttogá Lydie, nem találva erőt ahhoz, hogy hazudjék.

A férje pedig, ugyanolyan zavartan mint ő, azt mondta:

- És én ugyanazt hittem terólad!

Lydie fölemelte a fejét:

- Lehetséges-e?

S egyszerre eszébe ötlött minden.

- Oh, most már értem, miért irtad azt, hogy elutazzam... miért hitetted el azzal a bíróval, hogy... El akartad magadat íteltetni helyettem... Édes férjem!... Drága jó uram!...

És zokogva borult a nyakába. Richard kábultan érezte keblének a duzzadását, egész fiatal testének a reszketését a csipkeköntös alatt.

- Gyer, mondd el, hogy szeretsz, s meg leszek jutalmazva mindenért! mormolá, mialatt gyöngéden vonta magával.

XX. Az ut.

- Lydie... Richard... Hé, lusták... utolsót harangoznak már a misére...

Elise, aki két nap óta volt már itt, kiáltotta be ezt nagy zajongva a pavillon ablakain, mialatt a kis kápolna harangja szerteszórta csengő hangjait a vasárnapi reggel csöndjébe és az öreg Féniganné az előkelő polgárasszony méltóságos tartásában jelent meg a fasorban, aranykapcsos imádságoskönyvvél az egyik kezében és selyemzacskóval, amelyben a kulcsai meg a gyűrűi csörögtek, a másikban.

- Hát Richard? kérde az anya, amint Lydie egyedül jött le, elegáns fekete öltözetben, amely éles ellentétben volt a kis Piroska eleven és ríktó színeivel.

- Sokáig olvastunk s nem mertem fölébreszteni, felelt Lydie, elvörösödve a hazugságától s csakhamar a kápolnába érve, mialatt a keztyűjét gombolta.

Richard, bár nem aludt, kéjes bágyadtságtól nehéz pillákkal nyújtózkodott a széles ágyban s ringattatta magát félálomba a Szent-Irén kápolna harangszavától, amely együtt áradt be az ablakon az utszéli kut vizének csörgedezésével és a bádognakupa csörömpölésével. Egyszerre csak kinos emléke támadt föl benne egy szörnyű ébredésnek, amikor ugyanily órában, csaknem ugyanebben az időben nyitotta föl a szemét ebben a szobában, amelyet akkor is a derüs reggeli napfény világított meg... Mama, hol van Lydie?...

A te Lydied messze volt akkor, szegény Richard, és nem remélte, hogy valamikor még visszajön. És te akkor nem tudtál egyebet hallani, mint a bosszu, a válás szavait, a belső düh hangjait, amelyek azt zúgták a füledbe: öld meg! vagy pedig: hagyd ott a sárban, a posványban!... S csak egy hang, az én hangom csendült ilyen szóra: Légy jó, iparkodjál megérteni a megbocsátást és a szánalmat és tárt karokkal fogadni azt, aki majd visszatér hozzád...

A félálom kábulatában, azoknak a távoli viharoknak a lázában és zajgásában, amelyeknek az emlékétől lüktetett a halántéka, Richard homályosan azt képzelte, hogy a kis kápolna folyvást csengő, unszoló harangja beszél hozzá így, misére hiva őt is. Miért nem kísérte el a feleségét? Bizonyosan, mert röstel oda betérni s mutogatni magát mindezek az események után. Fél, hogy nevetséges lesz. Folyvást a kevélység, az az átkos, öröklött kevélység... Pedig lám, az anyját abban a szerény utszéli kápolnában megszállotta a malaszt, az emberi könnyörület, és onnan indult el: visszafogadni és hazahozni a szökevényt. Igen, igen, hálával tartozik ő annak a kis kápolnának, meg az öreg Mérivetnek is, habár a tanácsai fölszinesek és csak képzeletbeliek voltak is. «Egy ölelés dolga az egész»... ezt mondta a kibékülésről. De ahhoz az öleléshez nagy erőmegfeszítés kellett, és a kápolna minden varázshatalma, a távollét és a visszatérés minden délibábos tükrözete hatástalan maradt. Hogy ölelésökben újra élet legyen, ahhoz sokkal rettenetesebb és erősebb valami kellett mint a könnyörület meg a bocsánat: a halálnak és a helyrehozhatatlannak az ellenhatása, ez a villámszerű kettős szédület, amely egymás karjába vetette őket s mindent feledtetett velök. Annak, csakis annak köszönheti a gyógyulását és a boldogságát...

...A harang utolsókat kongott. Richardnak egyre nehezebbek lettek a pillái, amidőn alulról az öreg Chuchin rekedt hangja figyelmeztette a gazdát, hogy a Veréb-sziget táján ki kell vetniök ma a varsát, mielőtt a nap nagyon is magasán járna az égen.

Richard hamarosan kiugrott az ágyból és a kapuban, amikor kilépett, beleütközött egy összetörődött vénasszonyba, aki egy csomó gyönyörű virággal sietett tova, amelyet Rosinetól kapott. Ennek a nagy darab leánynak a különös, titokzatos magaviselete már hosszabb idő óta feltűnő volt. Richard visszafordult és gyanakvóan kérdezte tőle:

- Miféle vénasszony ez?

- Lucriotné, Draveilből.

- Hát az a sok virág minek?

Rosine nem tudta. A fiatal nagysága meghagyta neki, hogy Lucriotnének minden reggel adjon egy bokrétát. Ennyi az egész.

Richard nem fakgatódzott tovább; illendőbbnek találta, hogy Lydiehez forduljon a kérdésével. Csahogy ismét elszomorodottnak érezte magát.

Az ut fordulójánál találkozott a miséről jövőekkel, cipő-ropogással, selyemsuhogással. A két Fénigannéval a kis Piroska izgatottan beszélt, csak úgy rázva a napernyőjét meg a szalagjait:

- Elismerek mindent, ami csak tetszik, néni. De olyan emberekért, akiket nem ismertem, nem szeretek imádkozni... Aztán meg, ha tudtam volna, hogy ez halottas mise, nem vettem volna fel ilyen világos ruhát; feketében jöttem volna én is, mint Lydie.

- De... nekem sem mondták..., mormolá Lydie, kit zavarba ejtett az, hogy Richard nézegeti az ő fekete ruháját.

- Kinek szólt az a gyázmise? kérdé most Richard.

- Nem tudta senki, még maga az öreg Mérivet sem, viszonzá Elise, mialatt Richard félrevonta Lydiet s halkán, sietve kérdezte tőle:

- Hát te, tudtad?

- Tudtam.

- Ugyanannak, akinek virágot küldesz?

Lydie meglepetten rezzent össze, de elszántan mondá:

- Annak... igen... Georges apónak..

Ennyi volt az egész.

Olyan boldogak voltak néhány nap óta, az a hullám, amely őket ringatta, olyan enyhén csillogott a nap sugaraiban, oly andalító volt a zenéje, hogy Lydie ebbe a teljes boldogságba nem merte belevetni a maga siralmas, megalázó történetét... Hátha Richard nem szeretné többé, őt, e csavargó, e kóbor és ellenséges faj leányát? De különösen félt az anyósától, aki pedig nagyon megváltozott, nagyon gyöngéd és anyai lett, de aki még büszkébb volt a maga Fénigan-nemzetségére, mint a fia... Későbbi időre halasztotta hát a kikerülhetetlen magyarázatot, számítva ezalatt a Cérès abbé befolyására is. De férjének a beszéde és borus arca most arra figyelmeztette, hogy a titka már nem lehet sokáig csupán az övé...

Richard, ahelyett hogy a Szajna felé tartott volna, egyenesen előre ment az uton. A halászat nem érdekelte többé. Arra a misére, azokra a virágokra, meg erre a gyászra gondolt, amely a vén koldust elvégre mégsem illethette meg. Nem, nem is lehetett valószínű, hogy csakugyan Georges apónak szólt mindez, hiszen ahhoz nem kellett volna olyan titkolózás... Akkor hát kinek? Annak a másíknak talán, aki ott alszik a grosbourgi park mélyében, a büszke családi mauzóleumban?...

Lehetséges-e, hogy Lydie még most is reá gondol?

Richardnak, hogy erről teljes bizonyosságot szerezzen, csak be kellett tértie Lucriotékhoz, akik Draveilen tul egy régi utkaparó-kunyhóban laktak, s kivallatnia az öreg asszonyt... És mialatt lábai csaknem öntudatlanul is arra felé vitték, körülötte az országuton látható lett a rendes, csendes vasárnapi élet.

Napoléon Mériveret, aki az imént zárta be a kápolnáját, megfenyegette messziről a nagy kulcsával, és Richard dühösen gondolta el magában, hogy nem, soha sem fogja betenni a lábát annak a minden áron való megbocsátásnak a templomába, ahol azokért imádkozik az ember, akik bántották. Azután Alexandre ur köszönt alázatosan és színeskedően, aki nyalka vadásznak öltözve lépdelt tova, jóllehet a vadászat ideje még nem érkezett el. A grosbourgi tilosból jött, ahol egész reggel nyulakra lődözött és vadas tarsolya, puskája, magas szárharisnyája mind vadonat új volt, csillogott, ropogott. Még a kutya is, amely félénken kullogott utána, s huzódott a gazdája lábszárai mellé, olyannak látszott az ötórai cserkészés után, mintha papirosból lett volna s most huzzák volna ki a katulyájából.

- Sok vadat lőtt, Alexandre ur? kérdezték a majoros leányok.

S a pékné, kihajolva a kocsija ernyője alól, szintén azt kérdezte:

- Sok vadat lőtt, Alexandre ur?

És Alexandre ur mindnyájának azt felelte az ő egykedvű hányjaveti hangján, melyet a kastélybeli uraktól lesett el:

- Nem, nem láttam egyet se.

Nem látott biz azt a kutyája sem, de annyiszor kellett ugyanezt a feleletet adniok, hogy mikor az utkaparó egyik leánykája, amint a felfordított talicskán fölterítette az apja reggelijét, szintén azt kérdezte:

- Sok vadat lőtt-e, Alexandre ur? Hozott-e nekem valamit? - a vén nyalka vadász és kiszolgált inas úgy fordult hátra, mintha kigyó marta volna meg s dühös és nyegle ábrázattal károgtott vissza:

- Neked, kicsikém? neked mindig tartogatok én valamit!

S a hang olyan mulatságos volt, hogy Richard nem állhatta meg nevetés nélkül; de csaknem mindjárt azután olyan találkozása volt, amely visszaterelte sötét, emésztő gondolataira.

A hid felé alábocsátkozó lejtő fordulójánál egy butorral megrakodott szekér állott meg. Két ember, két óriás forgolódott körülte, szoritotta meg a kerékkötőt, huzta feszesebbre a meglazult köteleket, s azután a fiatal Sautecoeurné hangja hallatszott a szekér elején: Gyü, Blanchette! És a szekér nehézkesen meglódult, s a két ember, aki egy szót sem szólt egymáshoz, utána ballagott. Olyan idős embernek, mint az erdőmester, milyen keserves lehetett ez az elhurcolkodás, itt hagyni az erdejét, a hajlékát, megsemmisülve látni az egész életét - és mindezt egy suhancnak a szeszélyéért! Igaz, hogy a kis nyomorult drágán adta meg a haszontalankodása árát. Olyan fiatalon, olyan fényes névvel, Franciaország leggazdagabb majorátusának a birtokában - igazán siralmas végzet volt ez; és a Lydie elérékenyülésében, virágküldeményeiben, engesztelő imádságaiban végre is semmi bűn sincs. Érdemes ez arra a lealacsonyító kutatásra, amelyet ő most Luciotéknál tenni akar, rágalom és a rongy közé keveredve? Hiszen ugyanis közel van a kis temető, s ha fölkeresi benne a Georges apó sírját, épp úgy meg fogja tudhatni, hogy Lydie nem hazudott-e...

Amint most siető léptekkel arra felé indult, elhaladt mellette a draveili banda, amely a vasárnapi sétáját tette, kibontott zászlóval. Négyes sorban vonultak ki a szabadba, fujva a trombitákat azokkal a pufók, simára borotvált, fekete falusi arcokkal, amelyeket megaranyozott a sipkájuk paszománya, s valami hősi indulót harsogtatva, amelytől ijedten rebbentek föl a rendekből a foglyok. Odább Richard egy vándor vásáros bódéval találkozott, amelyet szikár, sápadt képű, beesett szemű emberek kísértek...

Egy nagy falon túl, a helység elején, már látszottak a temető tiszafái és fehér sirkövei, amidőn Richard leült az út szélén egy kőpadra. Nem, nem; ez a nyomozás a Lydievel való kibékülés után mégis nagyon hitvány dolog; nem alacsonyítja le magát vele. Miért ne mondaná a feleségének egyszerűen azt:

- Azt hittem, hogy meggyógyultam. Azt hittem, hogy azzal a halállal mindennek vége, s most, ime, féltékeny vagyok még a halottra is. Kérlek, mondj le erről a siron túl való részvétről, mert marcangolja a szívemet... Nagyon boldogtalanná tesz.

Ez a gondolat lecsillapította, megnyihette, és a nagy vásárnapi nyugalom, amely körülvette, a mozdulatlan árnyak, a tágas, néptelen rónaság, a buza- és repceföldek, melyeknek ezüst- és aranytengere egészen az erdőszélig hullámozott el, ez az egész természet olyan üdítő hatással volt rá, mint ahogy felüdíti a sebesültet a hűs ital, miután nehéz, szorító páncéljától megszabadították.

Mennyi ideig maradt ott azon a helyen? A banda már vissza is ment, villogtatva a napban a réztrombitáit és érmeit; azután elvonult a major nyája, és sorra jöttek az út rendes, ismert alakjai. Egyszerre husz apró toronyban csendült meg az Angelus, egyik a másiknak felelően, s megszólaltak köröskörül a kastélyok és nyaralók udvaraiban a déliebédre hívó csöngettyük; s Richard, amint most felállott, csak akkor vette észre, hogy egy magas vaskeresztnek a talapzatán ül, azon a helyen, ahol néhai Fénigan draveili közjegyző hirtelen meghalt.

Inkább babonás, semmint gyöngéd emlék idézte föl benne annak az apának a távoli, elmosódott alakját, akit oly kevéssé ismert. Vajon tőle örökölte-e ezt a belső égést, a vérében lángoló féltékenységnak ezt a szörnyű kinját? Örökölt kórsága ez talán a Féniganoknak, mint a kevélység, egyike azoknak a titokzatos hagyatékoknak, amelyeket a végrendeletek nem említenek?

- Oh apám, apám! sóhajtozott a szegény Bum-bum, mialatt a sötét napok dudolgtatásával ballagott haza felé, - kevesebb malmot, erdőt és rétet hagyál volna inkább, csak ezt a retentő sebet ne, amelyből érzem, hogy sohasem fogok teljesen kigyógyulni.

Estig nyomasztó hangulat uralkodott Uzellesben, bármilyen vidáman csicsergett is a kis Piroska. A derék asszonyka, mihelyt a katasztrófáról értesült, elősielt és legelőször is a vizsgálobíróhoz rohant, és Richard bizonyára neki köszönhetette, hogy olyan hamar kibocsátották. Mondogatták is Draveilben és Soisyban:

- Ezek a Féniganék olyan gazdagok... Nem kell attól félni, hogy a bíróság sokáig huzza a dolgukat!...

Delcrous igazában bűnösnek érezte magát a barátjaival szemben, hanem azért a szerelem meg egy jókora adag arcátlanság arra készítette, hogy vásárnap estére bejelentse a látogatását. Képzeltetni, hogy a konyhában meg a kertészéknél minő magyarázatokat fűztek ehhez. Ami Rosine Chuchint illeti - aki névtelen levelével az egész dráma okozója volt s folyvást reszkett is a fölfedezéstől - ő, amikor este meghallotta a csöngetést, kiszaladt a faházikóba, bezárkózott s ki sem mozdult többé.

A szalonban, amely a park illatos csöndjére nyílt, a merev barkóju ember mindenki számára megtalálta a kellő szavakat. Farkas-fogai csak úgy csillogtak a kis Piroska tömzsi, selymes karjainak és vállának a láttára, s miután fölkérte Lydiet, hogy üljön a zongorához, Richardnak és anyjának megmutatott egy cikket, amely aznap jelent meg a *Corbeili Hiradó*-ban, a Fénigan-család s általában az előkelő polgárság dicséretére. A *Verax* aláírásu cikk hangzatos, kongó, üres és lapos frázisaiból könnyű volt ráismerni a szerzőre.

Ugyanabban a lapban volt, sajnos, a következő ujdonság is:

»Ma, vasárnap reggel engesztelő szent miseáldozat volt az olműtzi herceg lelke nyugal-
máért a grosbourgi kastély kápolnájában, valamint a környék valamennyi főbb templo-
mában, Draveilben, Soisyben, Risben, Athisban és Morangisban. Az istentisztelet után
D'Alcantara herceg és neje, akik mindketten igen betegek, dr. Jean Metzger kísé-
rében elutaztak Engadineba.«

Richard, miután sokáig nézegette ezt a néhány sort, mintha betűzgetné vagy fordítaná,
odament a zongorához s letette Lydie elé a lapot, amelyre mély barázdát vont a körmével:

- Ezért imádkoztál hát ma reggel? - mondá halk hangon. - Nyilván neki szóltak a virágok is?

Lydie ráemelte aggodással telt szép szemeit:

- Oh Richard...

Tovább játszott, de könnyei kövér cseppekben hullottak a billentyűkre és lassubbá lett hosszú
fehér kezeire.

Egyszerre csak föllállott s azt mondta:

- Gyer!

- Hova mentek, gyerekek? - kiáltott utánok meglepetten az anya.

De ők már künn voltak.

Mikor jó hosszú idő múlva, - amelyet Delcrous, Fénigannéval és Elisezel egyedül maradván, az
esküvője megbeszélésére és kitűzésére használt föl, - visszajöttek: Richardnak sugárzott az
arca.

Két kézzel fogta az ő kis cigányának a kezét, akit visszavezetett a zongorához:

- Játssz nekem Mendelsohnt, Lydie... Ma csak Mendelsohnt akarom hallani.

Napoléon Mérivet, a Nagy-Szent-Gergely-rend lovagja, amikor a következő vasárnap kis
kápolnájának a küszöbén állott és a hiveket, - kit-kit a tiszteletnek őt megillető fokozatával -
fogadta: meglepettséggel és örömmel látta megérkezni Richard Fénigant is az ő szép feleségé-
vel, aki csupa kékbe volt öltözve, mint az üvegfestésű ablak szentje. Mialatt beléptek, vad-
galambok csattogtatták a szárnyaikat a kis torony körül és a jó öreg mosolyogva és nyájasan
hajtotta meg magát, ezuttal valamivel mélyebben, gyöngéd és elégtelt taglejtéssel üdvözölve
őket.

(Vége.)